

การศึกษาวิเคราะห์อภิญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท
AN ANALYTICAL STUDY OF ABHIÑÑĀ IN THERAVĀDA
BUDDHIST PHILOSOPHY

นายชนศักดิ์ เลิศมงคลโชค

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

การศึกษาวิเคราะห์อภิญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท

นายชนศักดิ์ เลิศมงคลโชค

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**An Analytical Study of Abhiññā in Theravāda Buddhist
Philosophy**

Mr.Thanasak Lertmongkolchoke

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Philosophy)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา

.....

(พระศรีสิทธิมนี)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบบัณฑิตวิทยาลัย

..... ประธานกรรมการ

(พระมหากฤษณะ ตรุโณ, ผศ.ดร.)

..... กรรมการ

(พระราชสิทธิมนี)

..... กรรมการ

(ศ.พิเศษ อติศักดิ์ ทองบุญ)

..... กรรมการ

(ผศ.ดร. ประเวศ อินทองปาน)

..... กรรมการ

(ดร.วีรชาติ นิ่มอนงค์)

คณะกรรมการควบคุมบัณฑิตวิทยาลัย

พระราชสิทธิมนี ประธานกรรมการ

ศ. พิเศษ อติศักดิ์ ทองบุญ กรรมการ

ผศ.ดร. ประเวศ อินทองปาน กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์	:	การศึกษาวิเคราะห์อภิญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท
ผู้วิจัย	:	นาย ธนศักดิ์ เลิศมงคลโชค
ปริญญา	:	พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	:	พระราชสิทธิธมฺมณี (บุญชิต ญาณดำโร),ป.ธ.๕,พธ.บ.,อ.ม. M.A.
	:	ศ. พิเศษ อติศักดิ์ ทองบุญ, ป.ธ.๗,พธ.บ., M.A.
	:	ผศ.ดร. ประเวศ อินทองปาน,ป.ธ.๕,พ.ม.,พธ.บ., M.A.,Ph.D.
วันสำเร็จการศึกษา	:	วันที่ ๒ เดือนสิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๕๓

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาและวิเคราะห์อภิญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท เหตุผลที่ศึกษาเรื่องนี้เพราะผู้วิจัยเห็นว่า อภิญญาเป็นหนึ่งในเครื่องมือที่สามารถแสดงให้เห็นและเข้าใจหลักกรรมอันเป็นคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตั้งแต่การเกิดขึ้นจนถึงการส่งผลของกรรม อันเป็นวิบากต่อการดำเนินชีวิตของทุกคนชั้นในสังคม ล้วนเป็นสิ่งเข้าใจได้ยาก ในทางปริยัติ แต่จะเข้าถึงได้ด้วยการปฏิบัติอย่างถูกต้องและเกิดปัญญาญาณที่ชนะขึ้นจนกระทั่งแจ้งในองค์ความรู้ตามความเป็นจริง อภิญญามีส่วนส่งเสริมการเข้าถึงธรรมดังกล่าวอย่างยิ่ง

การศึกษาของผู้วิจัย มุ่งเน้นเพื่อศึกษาให้เห็นและเข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับอภิญญาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและทัศนะของนักปราชญ์ร่วมสมัย พร้อมทั้งวิธีการปฏิบัติให้บรรลุอภิญญา โดยได้แสดงถึงลักษณะ ความหมาย และสภาพธรรมต่างๆ อีกทั้งความสัมพันธ์ในเชิงอภิปรัชญา ญาณวิทยาและจริยศาสตร์ต่อการปฏิบัติกรรมฐานทั้งแบบสมถกรรมฐานและแบบวิปัสสนากรรมฐาน พร้อมทั้งการวิเคราะห์ถึงเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดอภิญญาขึ้น รวมไปถึงมูลฐานคือ ความเชื่อ ความจริง หรือข้อเท็จจริง อันเป็นเหตุให้รู้แจ้งในญาณอภิญญา

ผลจากการวิจัยทำให้ทราบว่า อภิญญามีอยู่จริง และอภิญญา ๕ ประการแรก สามารถปฏิบัติให้เกิดขึ้นได้ ด้วยการทำสมถกรรมฐานถึงขั้นฌาน และบรรลุธรรมในอภิญญาประการสุดท้ายด้วยวิปัสสนาธุระ โดยจะเกิดขึ้นเมื่อบารมีที่สั่งสมมาดี ดังที่ได้แสดงไว้ในพระไตรปิฎก อรรถกถาและทัศนะของปราชญ์ร่วมสมัยท่านต่างๆ จากผลการศึกษาวิจัยดังกล่าวนี้ ทำให้คนในสังคมที่เข้าใจผิดในเรื่องอภิญญา เมื่อได้ศึกษางานวิจัยนี้แล้วจะตื่นตัวและทำความเข้าใจได้ถูกต้อง

นอกจากผลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยยังพบว่าผู้ที่ได้อภิญญาและรู้จักใช้ประโยชน์ด้วยเหตุและผลโดยไม่ยึดติดหรือหลงไปในความวิเศษของอภิญญา ก็ย่อมจะมีโอกาสบรรลุธรรมด้วยกำลังแห่งอภิญญาเป็นบาทฐานต่อไปจนเข้าสู่นิพพานได้ โดยเฉพาะจริยธรรมที่ปรากฏแก่ผู้เข้าถึง

อภิญญานั้นจะทำให้เกิดความสว่างาม หมดความสงสัยในเรื่องต่างๆ มีศรัทธายิ่งขึ้น และจะทำให้
ทุมเทพภูษิตจริงจัง อันจะทำให้มีโอกาศเข้าถึงความจริงสูงสุดได้

Thesis Title : An Analytical Study of Abhiññā in Theravāda Buddhist Philosophy

Researcher : Mr. Thanasak Lertmongkolchoke

Degree : Master of Arts (Philosophy)

Thesis Supervisory Committee

: The Most Venerable Phrarajsithimune (Boonchit Yanesangvaro)
Pāli 9, B.A., M.A.

: Professor Adisak Thongboon. Pāli 7, B.A., M.A.

: Assistant Professor Praves Intongpan. Pāli 5, B.A., M.A., Ph.D.

Date of Graduation : August 2, 2010

ABSTRACT

The purpose of this study is to study and analyze Abhiññā in Theravāda Buddhist Philosophy. The reason for this study is that the researcher considered that Abhiññā is one of many tools which cause the people to see and understand the principles of Karma, taught by the Buddha from starting to the effecting of Karma which is the basic result of life for every class of the people in societies. Though it is not easy to understand via doctrine, it would be found easily by correctly practicing until it become a super natural power which is called Abhiññā which most likely supports one to reach the truth of the world.

This study aims at realizing and contemplating Abhiññā appearing in Buddhist Tripiṭaka together with the contemporary philosopher's views and the method of practice to attain Abhiññā including the relation of Metaphysics, by showing the characteristics, the meaning and different doctrinal states, the Epistemology and the Ethics towards practice of the meditation in both Concentration Meditation and Insight Meditation. It is also to analyze the reason and the factor of how Abhiññā can arise including the superstition, the myth, the reliability and the truths which are the reason is for archiving the perception of Abhiññā.

The result of the research can help one to understand that Abhiññā is in real existence and can be practiced to cause it to arise by Concentration Meditation up to the stage is Jhāna of the first five Abhiññā and to attain of Vipassana to achieve the sixth Abhiññā as shown in the Tripiṭaka, the commentaries and the attitude held by contemporary philosophers. This result can

adjust one who is with wrong ways of thinking to understand correctly the Abhiññā in wide societies.

In addition to the above mentioned result, the researcher has found that one who has Abhiññā and use it in a good manner without adhering to it will have a chance to achieve wisdom until attaining Nibbāna with the help of Abhiññā. Especially, the morality which appears in the person who reached Abhiññā, will cause him or her to have the sometimes without any kind of doubts in various matters. The practices will have faith and be free from all kinds of doubt. Moreover, the practicer can devote himself or herself heart fully to the practice, the fact of which will cause him or her to attain the highest Bliss (Nibbāna) easily.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จลุล่วงลงได้ตามความคาดหมายก็เพราะความอนุเคราะห์ของคณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้แก่ผู้วิจัยในเบื้องต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่านเจ้าคุณพระราชสิทธิมนี (บุญจิต ญาณส่วโร) ท่านศาสตราจารย์พิเศษ อติศักดิ์ ทองบุญ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประเวศ อินทองปาน ซึ่งเป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์พร้อมทั้งรองศาสตราจารย์ชูศักดิ์ ทิพย์เกสร ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาศาสตร์ที่ได้ช่วยตรวจสอบความถูกต้องและให้คำปรึกษา ชี้แนะแนวทางในการเขียนด้วยดีตลอดมา

ขอกราบขอบพระคุณในคำชี้แนะของท่านอาจารย์ วีระชาติ นิมอนงค์ พระมหาดนัยพัชร คมภีรปญฺโญ และอาจารย์รังษี สุทนต์ที่แนะนำหัวข้อและเป็นกัลยาณมิตรช่วยจัดหาข้อมูลให้ผู้วิจัย อีกทั้งท่านอาจารย์พุดวิทย์ บุญนาคและอาจารย์รเทพที่ได้ให้แนวคิดในการเขียนวิเคราะห์สำหรับงานวิจัยนี้

ขอกราบขอบพระคุณ แม่สุก แซ่ลื้อ พ่อบุญแข็ง แซ่ตั้ง มารดาและบิดาของผู้วิจัย และขอขอบคุณนางอรการ เลิศมงคลโชค ภรรยาของผู้วิจัย พร้อมทั้งสมาชิกในครอบครัวทุกคนที่คอยให้กำลังใจตลอดการเขียนวิทยานิพนธ์ รวมทั้งคุณสุมิตรา วันมา ที่สนับสนุนช่วยจัดพิมพ์และทำรูปเล่มจนวิทยานิพนธ์นี้เสร็จสมบูรณ์

สุดท้ายผู้วิจัยต้องกราบขอบพระคุณต่อครูบาอาจารย์ทุกท่านที่ได้เขียนตำราไว้และได้เป็นส่วนของการศึกษาค้นคว้าของผู้วิจัย ขอถวายอานิสงส์ที่เกิดจากการจัดทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้เป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา ตลอดถึงบูชาพระคุณของบิดา มารดา ครู อุปัชฌาย์และคณาจารย์ทุกท่าน ที่ได้เคยประสิทธิ์ประสาทความรู้แก่ข้าพเจ้า ขอจงมีความเจริญในธรรม มีจิตอันพัฒนา สู่มรรคผลนิพพานในอนาคตกาลอันใกล้นี้เทอญ

นายชนศักดิ์ เลิศมงคลโชค

กุมภาพันธ์ 2553

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ณ
สารบัญภาพ	ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๖
๑.๓ ขอบเขตในการวิจัย	๖
๑.๔ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๕ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๓
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย	๑๓
บทที่ ๒ อภินิหารในพระไตรปิฎก	
๒.๑ ความหมาย ลักษณะและรูปแบบ	๑๔
๒.๑.๑ สภาพธรรมแห่งอภินิหารตามแนวพระไตรปิฎก	๒๕
๒.๑.๒ สภาพธรรมแห่งอภินิหารตามแนวอรรถกถาและนักปราชญ์ร่วมสมัย	๒๕
๒.๒ อภินิหารในเชิงอภิปรัชญา	๓๗
๒.๓ อภินิหารในเชิงญาณวิทยา	๔๓
๒.๔ อภินิหารในเชิงจริยศาสตร์	๔๘
๒.๕ สรุป	๕๓
บทที่ ๓ วิธีการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงอภินิหารตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และตามทัศนะของนักปราชญ์ร่วมสมัย	
๓.๑ สมถกรรมฐาน	๕๖
๓.๒ วิปัสสนากรรมฐาน	๖๒

๓.๓	วิธีการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงอภิญาตามทัศนะของนักปราชญ์ร่วมสมัย	
๓.๓.๑	ทัศนะของอาจารย์พร รัตนสุวรรณ	๖๘
๓.๓.๒	ทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)	๗๘
๓.๓.๓	ทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุ	๘๐
๓.๓.๔	ทัศนะของอาจารย์เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์	๘๓
๓.๓.๕	ทัศนะของพระเทพวิสุทธิกวี	๘๕
๓.๔	สรุป	๘๗
บทที่ ๔	วิเคราะห์แนวคิดเรื่องอภิญาในพุทธปรัชญาเถรวาท	
๔.๑	วิเคราะห์แนวคิดสภาพธรรมแห่งอภิญา	๘๘
๔.๒	วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอภิญา	
๔.๒.๑	อภิญาในเชิงอภิปรัชญากับสมถกรรมฐาน	๙๐
๔.๒.๒	อภิญาในเชิงญาณวิทยากับวิปัสสนากรรมฐาน	๙๓
๔.๒.๓	อภิญาในเชิงจริยศาสตร์กับวิธีปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงอภิญา	๙๕
๔.๓	วิเคราะห์แนวคิดอภิญาของปราชญ์ร่วมสมัยต่ออภิญาในพระไตรปิฎก	๙๗
๔.๔	สรุป	๑๐๖
บทที่ ๕	สรุป วิจาร์ณและข้อเสนอแนะ	
๕.๑	สรุป	๑๐๘
๕.๒	วิจาร์ณ	๑๑๐
๕.๓	ข้อเสนอแนะ	๑๑๒

บรรณานุกรม

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

- ตารางที่ ๔ แสดงประเภทและลักษณะของอภิญา ๖
- ตารางที่ ๕ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างอภิญา ๖ กับหมวดธรรมอื่น
- ตารางที่ ๖ แสดงระดับสมาธิในกรรมฐาน ๔๐
- ภาพที่ ๑ แสดงความสัมพันธ์ของการปฏิบัติกรรมฐานจนเกิดผลในระดับต่างๆ

ภาคผนวก ข

- อาการ ๔๐
- มหาวิปัสสนา ๑๘
- บ่อเกิดความรู้ทางพุทธปรัชญา
- ภาวะของผู้บรรลุนิพพาน
- คำเรียกความหมายที่แตกต่างและสอดคล้องของจิตตามแนวคิดของนักปรัชญา
ตะวันออกและตะวันตก

ภาคผนวก ค

- ประสบการณ์การปฏิบัติของผู้วิจัยในด้านอภิญญา

ประวัติผู้วิจัย

สารบัญตาราง

- ตารางที่ ๑ แสดงความสัมพันธ์ของสมถกรรมฐานกับการปฏิบัติจนเกิดผล
- ตารางที่ ๒ แสดงความสัมพันธ์ของวิปัสสนากรรมฐานกับการปฏิบัติจนเกิดผล
- ตารางที่ ๓ วิเคราะห์แนวคิดอภิญญาของปราชญ์ร่วมสมัย
- ตารางที่ ๔ แสดงประเภทและลักษณะของอภิญญา ๖
- ตารางที่ ๕ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างอภิญญา ๖ กับหมวดธรรมอื่น
- ตารางที่ ๖ แสดงระดับสมาธิในกรรมฐาน ๔๐

สารบัญภาพ

ภาพที่ ๑ แสดงความสัมพันธ์ของการปฏิบัติกรรมฐานจนเกิดผลในระดับต่างๆ

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อที่ใช้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๕ โดยระบุชื่อย่อคัมภีร์ เล่ม/ข้อ/หน้า โดยเลขตัวหน้าเป็นเลขเล่ม เลขตัวกลางเป็นเลขข้อ ส่วนเลขตัวหลังเป็นเลขหน้า เช่น ที.สี. (ไทย) ๕/๑๓๗/๑๐๘-๑๑๐ หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ภาษาไทย เล่ม ๕ ข้อ ๑๓๗ หน้า ๑๐๘ ถึง ๑๑๐ ซึ่งเรียงตามคัมภีร์ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (ไทย)	=	วินยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.จู. (ไทย)	=	วินยปิฎก	จูพวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปรปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.น. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิตทานวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ข. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ส.สพ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายนวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.จู. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูพนิเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.ป. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นับเป็นเวลาหลายพันปีล่วงมาแล้วที่มนุษย์ได้เรียนรู้สิ่งต่างๆ ในโลกนี้เพื่อดำรงชีวิตทั้งที่สามารถทำความเข้าใจได้หรือสัมผัสได้โดยตรง และไม่สามารถพิสูจน์ทราบในทางตรรกศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์ว่าเป็นความจริงทางอภิปรัชญา ทั้งหมดนั้นล้วนแต่เป็นความรู้และปรากฏการณ์แห่งความทรงจำในทุกยุคทุกสมัยและถูกถ่ายทอดต่อกันมาตามประสบการณ์ของผู้พบเห็น อาจกล่าวได้ว่าความรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์นั้น ย่อมนำมาซึ่งการศึกษาค้นคว้าตามบริบทแห่งยุคสมัยและสืบทอดต่อยอดความรู้นั้นๆ มาโดยตลอด ในบางกรณีอาจเกิดความขัดแย้งในทางความคิดจนเกิดเป็นปมปัญหาขึ้น แต่ในหลายๆ กรณี ความรู้เหล่านั้นกลับไม่สามารถแสดงให้ปรากฏแจ่มชัดต่อสังคมได้ ทั้งนี้อาจเนื่องด้วยข้อจำกัดแห่งองค์ความรู้นั้นๆ หลายองค์ความรู้สามารถค้นคว้าจนกลายเป็นศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ได้ และก็สามรถถ่ายทอดต่อสังคมจนนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างขวาง เช่น ศาสตร์ทางการแพทย์ ทางวิศวกรรม ฟิสิกส์ เคมี ชีววิทยาหรือแม้แต่ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม จนถึงความรู้เกี่ยวกับจิตใจของมนุษย์เองก็มีศาสตร์ทางด้านจิตวิทยาเกิดขึ้น แต่มนุษย์ก็ยังไม่สามารถรับรู้หรือเรียนรู้ไปหมดทุกๆ ด้าน เช่น ความรู้เกี่ยวกับสิ่งเร้นลับต่างๆ ที่ทางอภิปรัชญาฯ ศึกษาค้นคว้าหาคำตอบอยู่ และแม้แต่ทางญาณวิทยาที่ศึกษาความกระจ่างแจ้งไม่ได้ เรื่องเหล่านี้เป็นที่ใฝ่หา อยากรู้ อยากรู้อยากเห็น อยากรู้อยากสัมผัสในสังคมมานานนับศตวรรษ เพียงแต่ขาดการศึกษาและเปิดเผยอย่างกว้างขวาง และในการศึกษาก็มีข้อจำกัดอย่างมากโดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเกิด การตาย การระลึกไว้ในภพชาติต่างๆ ในอดีต รวมถึงความสามารถทำนายเหตุการณ์ในอนาคต หรือการเกิดของสรรพสัตว์อันล้วนแต่เป็นเรื่องที่น่าอัศจรรย์อย่างยิ่งสำหรับมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน

มีผู้รู้ได้ศึกษาเรื่องต่างๆ เหล่านี้ไว้เป็นช่วงเวลาตามยุคสมัย แต่ก็ไม่น้อยมาก โดยเฉพาะการนำรายละเอียดมาเผยแพร่ในเชิงองค์ความรู้ทางพุทธปรัชญาให้ปรากฏแก่สังคมนับว่ายิ่งหาได้ยากดังตัวอย่างที่ ท่านอาจารย์พร รัตนสุวรรณ ได้เขียนไว้ในหนังสืออภิปัญญา ๒ ตอนหนึ่งว่า ถ้าเราเขียนเรื่องเหล่านี้ให้สมบูรณ์ ก็จะต้องศึกษาค้นคว้าเรื่องเหล่านี้จากคัมภีร์หลายแห่งและนั่นย่อมหมายถึงว่าจะต้องใช้เวลาในการค้นคว้ามากพอสมควรกว่าจะได้เรื่องมาทั้งหมดหรือแม้แต่การพูดถึงหนังสือที่มีแนวคิดหรือทฤษฎีใหม่ซึ่งคิดไปจากความเข้าใจของบุคคลทั่วไป กล่าวคือ เป็นการเสนอแนวความคิดที่พิเศษไปจากการสัมผัสได้ของบุคคลทั่วไป ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่กว่าจะเป็นที่สนใจยอมรับกันได้อย่างกว้างขวาง ต้องใช้เวลานานและอาจยาวนานถึงร้อยปีกว่าคุณค่าจะปรากฏ

ยิ่งไปกว่านั้นความเข้าใจสำหรับคนที่ไม่มีพื้นความรู้ทางด้านศาสนาเพียงพอ ก็ยังจะทำความเข้าใจได้ยากขึ้น แต่สำหรับผู้ที่พื้นความรู้ในเรื่องศาสนามาบ้าง ทั้งมีภูมิธรรมเป็นพื้นมาก่อน ก็จะ สามารถเข้าใจเรื่องนี้ได้ดียิ่งขึ้น เรื่องอย่างนี้ไม่ว่าใคร จะเป็นนักปราชญ์ชั้นไหนก็เข้าใจได้ยาก เพราะจับต้องโดยตรงไม่ได้ จะต้องผ่านการฝึกฝนในเรื่องเฉพาะทาง จึงจะสามารถเข้าใจได้ด้วยตนเอง โดยเป็นปัจเจกตะ^๑

จากข้อมูลเรื่องอภิญญาที่ได้บรรยายไว้ในหนังสือของอาจารย์พร รัตนสุวรรณ เรื่อง อภิญญา ๑ นั้น ท่านได้อธิบายไว้ตรงตามคัมภีร์พระไตรปิฎก อีกทั้งยังตรงตามตำราทาง พระพุทธศาสนา รวมทั้งให้ความเห็นไว้ว่า ปาฏิหาริย์แต่ละอย่างนั้นมีทางเป็นไปได้อย่างไร มี ตัวอย่างหรือข้อพิสูจน์อย่างไร ซึ่งจะช่วยให้เชื่อได้ว่าปาฏิหาริย์ต่างๆ ตามที่บันทึกไว้ในคัมภีร์นั้น เป็นเรื่องจริง ดังตัวอย่างหลักฐานจากในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค เรื่องวิกุพพนาอิทธิ คือการแสดง ฤทธิ์แปลงกายซึ่งได้แสดงให้เห็นว่า “ร่างกายเกิดจากวิญญูณ” เพราะถ้าคนเราเกิดมาจากการผสม พันธุ์เพียงอย่างเดียว โดยไม่จำเป็นต้องมีวิญญูณมาเกิดในใจที่ผสมเชื้อไว้แล้ว การแปลงกายก็จะ เป็นสิ่งที่ทำไม่ได้ หรือการอธิษฐานให้คนคนเดียวเกิดเป็นหลายคนหรืออธิษฐานให้หลายคนกลับ เป็นคนเดียวเหมือนเดิม ก็จะทำไม่ได้เช่นเดียวกัน รวมทั้งปาฏิหาริย์ข้ออื่นๆ เช่น การระลึกชาติ การ มิตาทิพย์ ซึ่งสามารถจะเห็นพวกโอปปาติกะทั้งหลายได้ เห็นกายทิพย์ของคนที่กำลังจะตายได้ ปาฏิหาริย์ต่างๆ เหล่านี้จะไม่มีทางเป็นไปได้เลย เพราะฉะนั้นจะเห็นว่า เรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ต่างๆ นั้น เป็นสิ่งจำเป็นมากในทางพระพุทธศาสนา จะตัดออกไปไม่ได้ จะทำเป็นไม่สนใจก็ไม่ได้ เพราะถ้าไม่สนใจที่จะเรียนรู้เรื่องนี้แล้ว ก็เป็นการแน่นอนว่าท่านจะเข้าถึงพระรัตนตรัยไม่ได้ คือผู้ ที่ไม่ยอมรับในเรื่องปาฏิหาริย์ต่างๆ นั้น ถึงอย่างไรก็ไม่มีทางที่จะรู้แจ้ง รู้ซึ่งถึงคุณค่าของพระ รัตนตรัย ไม่ซึ่งในคุณค่าของศาสนา^๒

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันซึ่งนับเป็นยุคสมัยที่โลกต้องการขยายความรู้ออกไป อย่าง กว้างขวางไม่มีที่สิ้นสุด ความเจริญก้าวหน้าในวิทยาการแขนงต่างๆ ในทุกวันนี้ เป็นที่ทราบกันดีว่า รุดหน้าไปไกลและรวดเร็วมาก สิ่งที่ไม่สามารถรู้หรือไม่มีใครนึกคิดว่าเป็นไปได้เมื่อหลายสิบปี ก่อน ก็ปรากฏเป็นความจริงขึ้นมาได้ด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์ นอกจากนี้ ผลจากการทดลองค้นคว้า ก็นำความกระจ่างให้ชาวโลกรู้เรื่องต่างๆ ของความเป็นมาของชีวิตได้ไม่น้อยเลย “แต่ เรายังมีความ รอบรู้เกี่ยวกับการทำงานของจิตน้อยเต็มที”

^๑ พร รัตนสุวรรณ, อภิญญา เล่ม ๒, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๔. หน้า ๒.

^๒ พร รัตนสุวรรณ, อภิญญา เล่ม ๑, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๖. หน้า ๒-๓.

ในขณะที่วิทยาการด้านต่างๆ สามารถให้ประโยชน์แก่มวลมนุษย์ได้มากมาย แต่กลับกัน การค้นคว้าพลังทางจิตยังไม่ก้าวหน้า เพราะการค้นคว้าหาหลักฐานและสิ่งสนับสนุนให้เกิดความ เชื่อถือจริงจังในบรรดาผู้ที่ไม่ยอมรับหรือเชื่อสิ่งใดที่พิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ไม่ได้ ก็ยังไม่มีอะไร ใหม่และแน่นอน ด้วยเหตุนี้ ผลงานและการก้าวหน้าของผู้เชื่อมั่นใน “พลังจิตเหนือประสาทสัมผัส ทั้งหลาย” จึงยังไม่แพร่หลายเป็นที่พอใจ

โดยทั่วไปพวกเราส่วนมากมักจะเคยผ่านเหตุการณ์แปลกๆ ที่อธิบายไม่ได้ว่าเหตุใดจึง เป็นเช่นนั้น เป็นต้นว่าระหว่างที่คุยอยู่กับเพื่อน เราเอ่ยอะไรขึ้นอย่างหนึ่ง ขณะนั้นเองเขาก็พูดคำ เดียวกันนั้นออกมา หรือเรากำลังนึกถึงใครที่ไม่ได้พบกันเป็นเวลานาน จู่ๆ ผู้นั้นก็โผล่มาให้พบ เห็นพอดี หรืออาจไปพบเขาเข้าในวันรุ่งขึ้น ตัวอย่างอีกเรื่องหนึ่งที่เชื่อว่าทุกคนเคยประสบมาด้วย ตนเองแล้วคือบางครั้งระหว่างอยู่ในที่ชุมนุมชนเหลือบเห็นเพื่อนคนหนึ่งอยู่ห่างออกไปขนาดที่จะ ตะโกนก็น่าเกลียด หรือจะเรียกก็คงไม่ได้ยิน เราจึงด้านหลังเขาอยู่ครู่เดียว เขาก็หันมาหาสมาคม ความ ตั้งใจ เรื่องเช่นนี้เราอาจอธิบายว่าเป็นเรื่องบังเอิญ แต่ว่าคุณแน่ใจละหรือว่าเป็นเรื่องบังเอิญเสียทุก คราวไป

ในทำนองเดียวกัน ทุกชาติทุกภาษาไม่ว่าจะเป็นฝรั่งชาติใด คนป่าในกาฬทวีป ทุกตำบล ทุกหมู่บ้าน พวกอินเดียนแดงทุกเผ่าตั้งแต่ตอนเหนือสุดของทวีปอเมริกาเหนืออันเป็นดินแดน น้ำแข็ง ถึงปลายสุดของอเมริกาใต้ หรือพวกบุชแมนในทวีปออสเตรเลีย ล้วนแต่มีหมอผี หรือผู้รู้ดี ในทางคุณทางไสยประจำอยู่ทุกหมู่บ้านทุกเหล่า ในประเทศจีนอันกว้างใหญ่ไพศาลมีพลเมืองนับ พันล้าน ก็มีเรื่องของเซียนผู้วิเศษให้เราได้ฟังกันมากมาย ในอินเดียก็มีผู้เชื่อถือในลัทธิต่างๆ มากมายที่เชื่อว่าเป็นอิทธิฤทธิ์ของพระอิศวร พระพรหม และพระนารายณ์ ยังมีอยู่ไม่ใช่น้อยที่นับ ถือโยคีว่า มีอำนาจทางจิตแก่กล้าสามารถทำอะไรต่ออะไรที่คนธรรมดาทำไม่ได้ ก็มีอยู่หลากหลาย ในบ้านเราเองเชื่อว่าทุกท่านคุ้นอยู่กับเรื่องของไสยศาสตร์ เวทมนตร์คาถา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทั้งหลายอยู่แล้วนอกจากจะได้ยินผู้ใหญ่เล่าสืบต่อกันมา หรือบางคนก็ได้ศึกษาฝึกฝนในทางนี้มา ด้วยตนเอง ในวรรณคดีของไทยก็ยังมีเรื่องเกี่ยวกับอิทธิฤทธิ์ และวิชาอาคมแทรกอยู่แทบทุกเรื่อง เช่น สังข์ทอง รามเกียรติ์ พระอภัยมณี ขุนช้างขุนแผน เป็นต้น

แม้ทางพระพุทธศาสนา ก็กล่าวถึงอำนาจทำนองนี้ โดยเรียกว่า ทิพพจักขุ ความมีตาทิพย์ บ้าง ทิพโสต ความเป็นผู้มีหูทิพย์บ้าง มีหลักฐานปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกมากมาย ตัวอย่างที่ พอจะรู้จักกันอยู่ก็มี คราวที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงทรมานโจรองคฺคิมาล โดยพระพุทธองค์ ทรงดำเนินตามปกติแต่องคฺคิมาลผู้ไล่ตามเพื่อจะฆ่าคนให้ครบพัน กลับวิ่งตามไม่ทัน อีกคราวหนึ่ง ครั้งทรงทำยมกปาฏิหาริย์ เพื่อทรมานเดียรถีย์นักรบที่มาแข่งดีทำทายเป็นประการต่างๆ โดยทรง แสดงพระองค์ให้มีหลากหลาย มีอิริยาบถและทำกิจต่างๆ กัน บ้างนั่ง บ้างนอน บ้างแสดงธรรม

บ้างจกลมกลางหา และทรงทำท่อน้ำท่อไฟ และรังสีเป็นประกายสีต่างๆ ให้พุ่งออกจากพระวรกายเป็นคู่ๆ

อำนาจทิพย์ในทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้ว่า ทิพยภาวะนั้นจะปรากฏแก่บุคคลในเมื่อเจริญสมาธิจนได้ฌาน ๔ ซึ่งเป็นกำลังหนุนให้เกิดอำนาจอันเป็นทิพย์ขึ้นได้ และอำนาจทิพย์นั้นมี ๘ ประการด้วยกันคือ (๑) อิทธิวิद्या (๒) มโนมยิทธิ (๓) ทิพโสตญาณ (๔) เจโตปริยญาณ (๕) บุปเพนิวาสานุสสติญาณ (๖) ทิพพจักขุญาณ (๗) จุตูปปาตญาณ (๘) อาสวักขยญาณ

ทิพย์อำนาจนี้ พระบรมศาสดาและพระสาวกสาวิกามี และใช้บำเพ็ญประโยชน์มาแล้วดังมีหลักฐานปรากฏมากมายในพระไตรปิฎก^๓

เรื่องอภิญญานี้จะเกี่ยวข้องกับหลักกรรม อันเป็นคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งนับว่ามีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวพุทธเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากความเชื่อเรื่องกรรมและกฎแห่งกรรมจึงทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข โดยมีหลักเชื่อว่า ถ้าบุคคลทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี และตรงกันข้าม ถ้าทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่วตอบแทนเช่นเดียวกัน ดังพระพุทธพจน์ว่า “บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ผู้ทำกรรมดี ย่อมได้ผลดี ผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้ผลชั่ว”^๔ ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาถือว่าบุคคลจะกระทำดีหรือชั่วนั้นย่อมมีสาเหตุมาจากจิตใจก่อนเสมอ หากไม่มีจิตเป็นผู้ตั้งการหรือไม่มีเจตนาแล้ว ย่อมไม่มีผลแห่งกรรม ดังพระพุทธพจน์ว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐ สำเร็จแล้วด้วยใจ หากคนมีใจชั่วก็จะพูดชั่วหรือทำชั่วตามไปด้วย เพราะความชั่วนั้น ทุกข์ย่อมติดตามตนไปดุจล้อเกวียนที่หมุนตามเท้าโค” และตรัสอีกว่า “หากบุคคลมีใจดีแล้วก็จะพูดดีหรือทำดีตามไปด้วย เพราะความดีนั้น สุขย่อมติดตามไปดุจเงาติดตามตัวฉะนั้น”^๕

เรื่องกรรมและการเกิดใหม่นั้นถือว่ามีความสัมพันธ์กันมากและมีส่วนเกี่ยวข้องกับอภิญญาโดยตรง เนื่องจากอวิชชาเป็นเหตุให้มนุษย์ต้องเกิดใหม่อยู่ในสังสารวัฏแห่งความทุกข์ชีวิตของมนุษย์ในปัจจุบันชาติเป็นผลมาจากกรรมในอดีตชาติ และกรรมในปัจจุบันชาติย่อมส่งผลถึงชีวิตมนุษย์ในอนาคตชาติ(ภพหน้า) ด้วยกรรมดีคือ การกระทำที่มีเจตนามุ่งสู่เป้าหมายสูงสุดของศาสนา ย่อมทำให้มนุษย์ได้รับผลดี คือ เกิดวิชาหรือความรู้แจ้งในธรรมชาติของมนุษย์ตามความเป็นจริง เมื่อนั้นอวิชชาย่อมปลาสนาการไป และมนุษย์ย่อมหลุดพ้นจากสังสารวัฏในที่สุด ส่วน

^๓ สิริ พัฒนกำจร, คนตาทิพย์, กรุงเทพมหานคร : สำนักคั่นคว่ำทางวิญญาน, ๒๕๑๕. หน้า ๑, ๓, ๕, ๓-๘, ๑๒-๑๓.

^๔ ส.สพ.(ไทย) ๑๕/๒๕๖/๓๓๔.

^๕ จุ.ป.(ไทย)๒๕/๑-๒/๒๓-๒๔.

การกระทำความชั่ว คือ การกระทำที่มีเจตนาสวนทางกับเป้าหมายสูงสุดของศาสนา ย่อมทำให้มนุษย์ติดอยู่ในสังสารวัฏต่อไป ในบางกรณีอาจมีคำถามว่าทำไมสัตว์ทั้งหลายจึงเกิดมาไม่เหมือนกัน อย่างเช่น สาเหตุที่คนเราเกิดมาบางคนรวย บางคนยากจน บางคนพิกลพิการไม่สมประกอบก็มี เนื่องจากการสั่งสมของกรรมที่กระทำไว้ในอดีตไม่เหมือนกัน เกิดจากกรรมพันธุ์ประการหนึ่งและเกิดจากสิ่งแวดล้อมประการหนึ่ง เหมือนพืชพันธุ์ที่มียางเหนียว จิตของมนุษย์เราก็เช่นเดียวกัน และทั้งหมดนี้ จะสามารถอธิบายได้โดยผู้มีอภิญญาเท่านั้น ผู้ที่ไม่ยอมรับในเรื่องอภิญญานั้น ไม่สามารถที่จะก้าวออกไปถึงการรู้แจ้งได้เลย เพราะไม่สามารถเข้าถึงปรากฏการณ์ต่างๆ ในระหว่างปฏิบัติธรรมเพื่อให้ก้าวพ้นบรรดาเหตุแห่งทุกข์ได้

นอกจากนี้ ความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาที่ว่าจิตมีอยู่จริงและการจุติปฏิสนธิของจิตเหล่านั้นก็ต้องไปสู่ภพอันเหมาะสมแก่ตน กล่าวคือ ขึ้นอยู่กับกรรม โดยกรรมบางชนิดที่สะสมไว้ในภวังคจิต ให้ผลเป็นรูปธรรมในชาติหน้า ซึ่งเรียกว่า “อุปัชชเวทนียกรรม” และแม้ในการตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณของพระพุทธเจ้า ก็มีทั้งการระลึกชาติแต่ปางหลังได้ รู้กำเนิดของสรรพสัตว์ คือ รู้วาระแห่งกรรมและผลกรรมของสัตว์นั้นเอง โดยเรียกว่า ปุพเพนิวาสานุสติญาณ และจุตูปปาตญาณตามลำดับ จึงเป็นหลักฐานที่ยืนยันชัดเจนว่าเรื่องอภิญญาไม่ใช่สิ่งหลอกลวง แต่สามารถพิสูจน์ทราบได้จริง^๖

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า ถ้าเราจะศึกษาเรื่องอภิญญาให้กระจ่างนั้นย่อมกระทำได้ยาก และต้องใช้ความอดสาหะอย่างยิ่งไม่เฉพาะการค้นคว้าตำราที่ท่านอาจารย์ทั้งหลายได้ศึกษาไว้แล้วซึ่งจะได้ลักษณะหรือรูปแบบต่างๆเท่านั้น หากแต่ยังมีทักษะของผู้ศึกษาปฏิบัติในยุคสมัยปัจจุบันอีกเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งทักษะของผู้ที่มีประสบการณ์ตรง อันจะสามารถนำมาประมวลผลและจัดทำเป็นแนวทางปฏิบัติอย่างเป็นทางการตามหลักปรัชญาร่วมสมัย ก็จะต้องเกิดประโยชน์ในการเข้าถึงและนำไปใช้ให้เกิดเป็นปฏิเวธได้อย่างเป็นรูปธรรม อีกทั้งยังพิสูจน์ให้ชาวโลกรู้และเข้าใจกระจ่างถึงความจริงดังกล่าวได้

ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความตั้งใจที่จะศึกษาค้นคว้าเรื่องดังกล่าวนี้ที่เรียกว่า อภิญญา เพื่อหาข้อเท็จจริงมาแสดงต่อสังคมให้มีความเข้าใจในเรื่องนี้มากขึ้น อีกทั้งยังทำให้ความมืดมัวและไม่เข้าใจในเรื่องดังกล่าว กระจ่างขึ้น และยังทำให้การหลงผิดของผู้ที่ไม่เข้าใจและหลงเชื่อต่อสิ่งผิดๆ มีโอกาสได้ศึกษาและทำความเข้าใจเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ต่อไปได้ อันจะเป็นผลดีต่อสังคมและ

---

^๖ พระมหาธีรธรรมสาร ฐมฺมโร โส(แสงสีลม), “ความสัมพันธ์ของกรรมและการเกิดใหม่ที่มีอิทธิพลต่อการระลึกชาติ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐) หน้า ๑-๓.

ประเทศชาติ อีกทั้งยังเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจต่อทุกชนชั้น ชาติ วรรณะ อย่างไม่มีขอบเขตจำกัดอีกด้วย

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับอภิญญาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทและตามทัศนะของนักปราชญ์ร่วมสมัย

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาวิธีการปฏิบัติให้บรรลุอภิญญาตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทและตามทัศนะของนักปราชญ์ร่วมสมัย

๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์เชิงปรัชญาซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับอภิญญาตามหลักพุทธปรัชญา

๑.๓ ขอบเขตในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์แนวคิด และทัศนะเกี่ยวกับอภิญญา จากพระไตรปิฎก อรรถกถา และจากนักปราชญ์ในพระพุทธศาสนาสมัยปัจจุบัน พร้อมทั้งผู้ที่มีประสบการณ์ในด้านอภิญญา โดยใช้ข้อมูลเชิงคุณภาพจากแหล่งข้อมูลต่างๆ

๑.๔ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑. อภิญญา หมายถึง ความรู้อย่างยิ่ง หมายถึงปัญญาความรู้ที่สูงเหนือกว่าปกติ เป็นความรู้พิเศษที่เกิดขึ้นจากการอบรมจิตเจริญปัญญาหรือบำเพ็ญกรรมฐาน เป็นความรู้ชั้นสูงในชั้นภาวนามยปัญญา ที่ลึกไปกว่าความรู้โดยทั่วไปในขั้นสุดตมยปัญญาและจิตตมยปัญญา

๒. โอปปาทิกะ หมายถึง ผู้เกิดผุดขึ้นโดยไม่ต้องอาศัยพ่อแม่ อาศัยอศิตกรรม ได้แก่ เทวดา พรหม สัตว์นรก เปรต อสุรกาย

๓. โยคี หมายถึง นักบวชผู้ปฏิบัติตามลัทธิโยคะ ฤาษีพวกหนึ่ง

๔. องคูลิมาล หมายถึง โจรร้ายที่กลับใจหลังฟังโอวาทจากพระพุทธองค์และได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในที่สุด

๕. เดียรถียนิครนถ์ หมายถึง นักบวชภายนอกพระพุทธศาสนาในอินเดียสมัยพุทธกาล

๖. อิทธิวิธิญาณ หมายถึง ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ได้ เช่น ล่องหนได้ เหาะได้ ดำดินได้

๗. มโนมยิทธิ หมายถึง ฤทธิ์ทางใจ

๘. ทิพพโสตญาณ หมายถึง ความรู้เหมือนหูทิพย์

๙. เจโตปริยญาณ หมายถึง ความรู้ที่ทำให้ทายใจผู้อื่นได้

๑๐. บุพเพนิวาสานุสสติญาณ หมายถึง ความรู้ที่ทำให้ระลึกชาติได้

๑๑. ทิพพจักขุญาณ หมายถึง ความหยั่งรู้การเกิดการดับของสัตว์

๑๒. จุตูปปาตญาณ หมายถึง ความรู้ในจุดเกิดและเกิดของสัตว์ทั้งหลาย คือการเห็นสัตว์ทั้งหลายกำลังตายและเกิดในภพภูมิต่างๆ ตามผลกรรม ญาณนี้ย่อมนำไปให้หลุดพ้นจากความเห็นผิด

๑๓. อาสวักขยญาณ หมายถึง ความรู้ที่ทำให้อาสวะสิ้นไป

๑๔. ปฏิวาธ หมายถึง เข้าใจตลอด ตรัสรู้ ล่วงผลปฏิบัติ

๑๕. วิทยาธร หมายถึง ผู้ทรงวิทยา ผู้มีวิชากายสิทธิ์ ผู้มีฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยวิทยาคมหรือของวิเศษ

๑๖. สหัชญาณ หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากภายใน หรือความรู้ที่เกิดจากการบำเพ็ญเพียรทางใจจนชัดเจน เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นเฉพาะตัว หรือเฉพาะบุคคลผู้บำเพ็ญทางใจเท่านั้น ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า Intuition

๑๗. ความแท้จริง หมายถึง สัจธรรมที่มีอยู่ตามสภาพของธรรมชาติ เช่น การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ฯลฯ

๑๘. ความจริง หมายถึง ความเป็นจริงที่นักปราชญ์หรือนักวิทยาศาสตร์ได้ศึกษาแล้วค้นพบว่า มีอยู่ในโลก แล้วสร้างเป็นกฎเกณฑ์หรือทฤษฎีขึ้นมา เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาเล่าเรียนในกาลต่อมา

๑๙. ข้อเท็จจริง หมายถึง สิ่งที่เป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เกิดขึ้นเป็นครั้งคราว เช่น ฝนตกน้ำท่วม ภูเขาไฟระเบิด แผ่นดินไหว ฯลฯ

๒๐. การบูชาขัญญ หมายถึง การเช่นสรวงเทพเจ้าของพราหมณ์ด้วยวิธีฆ่าคนหรือสัตว์เป็นเครื่องบูชา

๒๑. ภาวะ หมายถึง ความกำหนด ความยินดีในกาม ความติดใจหรือความข้อมใจติดอยู่ในอารมณ์

๒๒. โทสะ หมายถึง ความคิดประทุษร้าย (ข้อ ๒. ในอนุสสมูล ๓)

๒๓. โมหะ หมายถึง ความหลง ความไม่รู้ตามเป็นจริง อวิชชา (ข้อ ๑. ในอนุสสมูล ๓.)

๒๔. สังวัฏกัป หมายถึง กัปที่กำลังเสื่อมลง

๒๕. วิวัฏกัป หมายถึง กัปที่กำลังเจริญขึ้น

๒๖. ชันฐ์ หมายถึง กอง พวก หมวด หมู่ ลำตัว ; หมวดหนึ่งๆ ของรูปธรรมและนามธรรมทั้งหมดที่แบ่งออกเป็นห้ากอง คือ รูปชันฐ์ กองรูป เวทนาชันฐ์ กองเวทนา สัญญาชันฐ์ กองสัญญา สังขารชันฐ์ กองสังขาร วิญญานชันฐ์ กองวิญญาน เรียกรวมว่า เบญจชันฐ์ (ชันฐ์ ๕)

๒๗. อินทรีย์ หมายถึง ความเป็นใหญ่ สภาพที่เป็นใหญ่ในกิจของตน ธรรมที่เป็นเจ้าการในการทำหน้าที่ย่างหนึ่งๆ เช่นตาเป็นใหญ่หรือเป็นเจ้าการในการเห็น หูเป็นใหญ่ในการได้ยิน ศรัทธาเป็นเจ้าการในการครอบงำเสียซึ่งความไร้ศรัทธา เป็นต้น

๒๘. กัป หมายถึง กาลกำหนด ระยะเวลายาวนานเหลือเกิน ที่กำหนดว่าโลกคือสกลจักรวาล ประลัยครั้งหนึ่ง (ศาสนาฮินดูว่าเป็นวันหนึ่งคืนหนึ่งของพระพรหม) ท่านให้เข้าใจด้วย

อุปมาว่า เปรียบเสมือนมิถุนเขาศิลาล้วน กว้าง ยาว สูง ด้านละ ๑ โยชน์ ทุก ๑๐๐ ปี มีคนนำผ้าเนื้อละเอียดอย่างดีมาลูบครั้งหนึ่ง จนกว่าเขาผู้นั้นจะสึกหรือสิ้นไปก็ปหนึ่งยาวนานกว่านั้น ; กำหนดอายุของโลก กำหนดอายุ เรียกเต็มว่า อายุก็ป เช่นว่า อายุก็ปของคนยุคนี้ประมาณ ๑๐๐ ปี

๒๙. จูติ หมายถึง เคลื่อนจากภพหนึ่งไปสู่ภพอื่น ตาย (ส่วนมากใช้แก่เทวดา)

๓๐. ปฏิสนธิ หมายถึง เกิด เกิดใหม่ แรกเกิดขึ้นในครรภ์

๓๑. อสงไขย หมายถึง ระยะเวลาที่พระโพธิสัตว์สร้างสมบารมีมาเพื่อเป็นพระพุทธเจ้า โดยนับหน่วยเวลาเป็นอสงไขยก็ป

๓๒. โภกฺกิ หมายถึง ชื่อมาตรานับ เท่ากับสิบล้าน

๓๓. สัตว์วินิปาติกะ หมายถึง พวกเวมานิกเปรต คือ พวกเปรตมีวิมานอยู่ ได้เสวยสุขและต้องทุกข์ทรมานเป็นช่วงๆ สลับกันไป มีสุขบ้าง ทุกข์บ้างคละระคน

๓๔. เนกขัมมะ หมายถึง การออกจากกาม การออกบวช ความปลอดโปร่งจากสิ่งล่อเร้า เย้ายวน (ข้อ ๓. ในบารมี ๑๐)

๓๕. ถีนมิทฺฐะ หมายถึง ความหดหู่และเซื่องซึม ความที่จิตหดหู่และเคลิบเคลิ้ม ความง่วงเหงา ซึมเซา (ข้อ ๓. ในนิวรรณ์ ๕)

๓๖. อาโลกสัญญา หมายถึง ความสำคัญในแสงสว่าง กำหนดหมายแสงสว่าง คือ ตั้งความกำหนดหมายว่ากลางวันไว้ใจ ให้เหมือนกันทั้งในเวลากลางวันและกลางคืน เป็นวิธีแก้ ง่วงอย่างหนึ่ง

๓๗. ธรรมฐิติ หมายถึง ความดำรงคงตัวแห่งธรรม ความตั้งอยู่แน่นอนแห่งกฎธรรมดา

๓๘. ธรรมนิยาม หมายถึง กำหนดแน่นอนแห่งธรรมดา กฎธรรมชาติ ความจริงที่มีอยู่หรือดำรงอยู่ตามธรรมดาของมัน ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงค้นพบ แล้วทรงนำมาแสดงชี้แจงอธิบายให้คนทั้งหลายได้รู้ตาม

๓๙. สังฆตฺตรม หมายถึง ธรรมที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ตรงกับสังขารในคำว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง

๔๐. อสังฆตฺตรม หมายถึง ธรรมอันมิได้ถูกปรุงแต่ง ได้แก่ นิพพาน (ข้อ ๒ ในธรรม ๒)

๔๑. ธรรมารมณํ หมายถึง อารมณ์ทางใจ สิ่งที่ใจนึกคิด

๔๒. มานะ หมายถึง ความถือตัว ความสำคัญตัวว่าเป็นนั่น เป็นนี่

๔๓. ทิฏฐิ หมายถึง ความเห็น ทฤษฎี

๔๔.ยถาภูตญาณ หมายถึง ความรู้ตามความเป็นจริง รู้ตามที่มันเป็น^๓

๑.๕ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยได้ศึกษาทั้งคัมภีร์ ตำรา วิทยานิพนธ์ รวมทั้งเอกสารที่เป็นสิ่งตีพิมพ์ ดังต่อไปนี้

๑.๕.๑ ในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค สังคคิหมวด ๓ ได้กล่าวถึง หลักธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับอภิญญาไว้ว่า

วิชา ๓ (หมวด ๕๘)

๑. วิชา คือ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ	หมายถึง	ความหยั่งรู้ที่ทำให้ระลึกชาติก่อนได้
๒. วิชา คือ จุคุปปาตญาณ	หมายถึง	ความหยั่งรู้ความจุติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย
๓. วิชา คือ อาสวักขยญาณ	หมายถึง	ความหยั่งรู้ในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย

ปาฎิหาริย์^๔ ๓ (หมวด ๖๐)

๑. อิทธิปาฎิหาริย์	หมายถึง	ปาฎิหาริย์คือฤทธิ์
๒. อาเทศนาปาฎิหาริย์	หมายถึง	ปาฎิหาริย์คือการทวยใจ
๓. อนุศาสนิปาฎิหาริย์	หมายถึง	ปาฎิหาริย์คืออนุศาสนี

พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมแก่ชาลุสโสณิพราหมณ์ โดยอธิบายเรื่องวิชา ๓ ในพระพุทธศาสนาดังกล่าวข้างต้น ต่างจากพระเวททั้งสามของพราหมณ์

พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมแก่สังคารวพราหมณ์ เรื่องการบูชาญ และปาฎิหาริย์ ๓ คือ อิทธิปาฎิหาริย์(แสดงฤทธิ์ได้เป็นอัศจรรย์) อาเทศนาปาฎิหาริย์ (ตั้งใจทวยใจได้เป็นอัศจรรย์) และอนุศาสนิปาฎิหาริย์ (สั่งสอนเป็นอัศจรรย์) เมื่อตรัสอธิบายและตรัสถามให้พราหมณ์ตอบ พราหมณ์ก็ตอบแสดงความพอใจในอนุศาสนิปาฎิหาริย์ (สั่งสอนเป็นอัศจรรย์) ว่าดีงามกว่า ประณีตกว่า

๑.๕.๒ พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้กล่าวไว้ว่า

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต),พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : เอส.อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๖.

^๔ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๖๐/๒๗๕.

พระพุทธองค์ทรงแสดงความหวัง ๑๗ ข้อ^๕ เริ่มต้นแต่ความหวังขนาดธรรมดา ให้เป็นที่รัก เคารพของเพื่อนพรหมจารีขึ้นไปจนถึงความหวังขั้นสูงสุด ก็คือการทำให้แจ้งเจโตวิมุติ ปัญญาวิมุติ อันไม่มีอาสวะ (เป็นพระอรหันต์) ว่า ถ้าหวังแต่ละข้ออย่างนั้น ก็พึงทำให้บริบูรณ์ในศีล หมั่นประกอบความสงบจิต (เจโตสมถะ) ภายใน ไม่ปล่อยให้ฉานเสื่อม ประกอบด้วยวิปัสสนาเจริญการอยู่ในเรือนว่าง (ข้อปฏิบัติที่แสดงในที่นี้ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา)

พระพุทธองค์ทรงแสดงอุปกิเลส^๖ (เครื่องเศร้าหมองแห่งจิต) ของภิกษุผู้บำเพ็ญสมาธิว่ามี ๓ ชั้น คืออย่างหยาบ ได้แก่ทุจริตทางกาย วาจา ใจ อย่างกลาง ได้แก่ความตริก (วิตก) ในกาม ในการคิดปองร้าย ในการเบียดเบียน อย่างละเอียด ได้แก่ความตริกถึงชาติ ความตริกถึงชนบท และความตริกที่ไม่ต้องการให้ใครดูหมิ่น เปรียบเหมือนเครื่องเศร้าหมองของเงินทองมีทั้งอย่างหยาบ อย่างกลาง และอย่างละเอียด แล้วทรงแสดงถึงการที่จิตเป็นสมาธิ มีอารมณ์เป็นหนึ่ง เป็นเหตุให้บรรลุอภิญญา ๖ คือ

๑. อิทธีวิธี แสดงฤทธิ์ได้

๒. ทิพพิโสต หูทิพย์

๓. เจโตปริยญาณ กำหนดรู้ใจผู้อื่น

๔. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติได้

๕. จุตูปปาตญาณ มีทิพยจักขุ เห็นความตาย ความเกิดของสัตว์ทั้งหลาย

๖. อาสวักขยญาณ บรรลุเจโตวิมุติ อันไม่มีอาสวะ

ข้อความจากพระสูตรที่ยกมาข้างต้นนี้จึงสรุปได้ว่า ธรรม ๖ ประการในที่นี้หมายถึงอภิญญา ๖ ซึ่งได้แก่

- อิทธีวิธี – แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้ เช่น คนเดียวเป็นหลายคน หลายคนเป็นคนเดียว หายตัวได้ ดำดินได้ เหาะเหินเดินอากาศได้ เป็นต้น

- ทิพพิโสต – หูทิพย์ สามารถได้ยินเสียงได้ ๒ ชนิด คือ ทั้งเสียงทิพย์และเสียงมนุษย์ทั้งที่อยู่ไกลและอยู่ใกล้

- เจโตปริยญาณ – กำหนดรู้ใจของผู้อื่นและของสัตว์อื่นได้ด้วยใจของตน

- ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ – ระลึกชาติแต่หนหลังได้ว่าตัวเองเคยเกิดมาเป็นใคร ชื่ออะไร เกิดในตระกูลใด มีรูปร่างหน้าตาผิวพรรณตลอดจนความเป็นอยู่อย่างไร เป็นต้น

^๕ มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน, กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๐. หน้า ๓๗๒, ๕๐๕.

^๖ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๑๔-๕๑๕.

- ทิพจักขุ – ตาทิพย์คือสามารถมองเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังตาย กำลังเกิด ว่าตายจากชาตินี้แล้วไปเกิดที่ไหน เพราะกรรมอะไร ดังนี้ เป็นต้น

- อาสวัภขญาณ – ความรู้ที่ทำให้อาสวะหมดสิ้นไป

อภิญญาทั้ง ๖ ข้อนี้ ๕ ข้อแรกจัดเป็น โลกียอภิญญา เพราะเสื่อมถอยได้และปุถุชนก็สามารถมีได้ ส่วนข้อที่ ๖ เป็น โลกุตตรอภิญญาไม่เสื่อมถอย ปุถุชนมีไม่ได้ จะมีได้แต่พระอรหันต์เท่านั้น หรือกล่าวได้ว่าพระอรหันต์อาจได้อภิญญาทั้งหมด ๖ อย่างได้ แต่ปุถุชนได้อย่างมากที่สุดไม่เกิน ๕ อย่าง (คือตั้งแต่ข้อ ๑ ถึงข้อ ๕)^{๑๑}

๑.๕.๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้เขียนไว้ในหนังสือ “สังคัคคีสัทธเทวฤทธิ์ปาฏิหาริย์” ว่า พระพุทธองค์ทรงใช้ฤทธิ์เพื่อปราบฤทธิ์ แต่พอปราบเสร็จแล้วพระองค์ก็ไม่ใช่อีกหมายความว่า คนไหนที่หลงเรื่องฤทธิ์พระองค์ก็ปราบด้วยฤทธิ์ ปราบเสร็จสำหรับคนนั้นก็จบกันเรื่องฤทธิ์^{๑๒}

๑.๕.๔ นพ.ชิน โอสถ หัศบำเรอ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “การป้องกันและรักษาโรคด้วยพลังจิตกับสมองคอมพิวเตอร์” ว่า สมานธิที่ฝึกให้เกิดสูงขึ้น จนถึงระดับฌานนั้นจะสามารถทำให้จิตของเราหยุดอยู่นิ่งๆ หรือว่างๆ ได้โดยไม่มีความนึกคิดอะไรที่เป็นคำสั่งไปให้สมองรับไปปฏิบัติตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งฌาน ๔ นั้นจิตอาจจะอยู่นิ่งๆ วางเฉย (เป็นอุเบกขา) ได้นานนับเป็นชั่วโมงๆ จึงเป็นโอกาสให้สมองทำงานได้อย่างเครื่องคอมพิวเตอร์ที่มีประสิทธิภาพสูงยิ่ง จนสามารถทำงานยากๆ ได้สำเร็จ เช่น ค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับบอติชชาติ (ระลึกชาติ) มารายงานให้ทราบได้ เป็นต้น

ในการฝึกปฏิบัติให้เกิดสมาธิสูงขึ้นจนถึงฌาน ๔ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ใช้ในการทำให้เกิดอิทธิปาฏิหาริย์ต่างๆ ขึ้นมาได้

ฟังดูแล้วก็เป็นเรื่องเหลือเชื่อ แต่ก็เป็นของจริง บางเรื่องผู้เขียนก็ได้ติดตามแสวงหาจนรู้เห็นว่าเป็นจริงด้วยตนเอง เช่น เรื่องหุทิพย์ ตาทิพย์ ฐาใจผู้อื่น และการระลึกชาติได้ เป็นต้น

การรายงานของสมองกลับไปหาจิต ทางพระพุทธศาสนาท่านเรียกว่า ญาณทัสสนะ แปลง่ายๆ ว่า การรู้เห็น

^{๑๑} รศ.ดร.สุจิตรา อ่อนค้อม, การฝึกสมาธิ, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สามัคคีสาร (ดอกหญ้า), ๒๕๔๒. หน้า ๒๑๑.

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), สังคัคคีสัทธเทวฤทธิ์ปาฏิหาริย์, กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘. หน้า ๒.

ญาณ แปลว่า ความรู้ เป็นสิ่งที่รายงานจากสมองซีกซ้ายจึงมีลักษณะเป็นถ้อยคำที่ผู้รู้
ขึ้นมาในจิต บางทีก็ได้ยินเหมือนมีเสียงมาบอก ผู้ที่ได้ยินแบบนี้ท่านเรียกว่า มีหูทิพย์

ทัศนนะ แปลว่า การเห็นภาพ เป็นสิ่งที่รายงานจากสมองซีกขวา เพราะมีลักษณะเป็น
ภาพที่ผู้เห็นขึ้นมาในจิต ถ้าเกิดขึ้นในขณะที่จิตเป็นสมาธิดี ท่านเรียกว่า สมาธินิมิต (ฝันในสมาธิ)
และผู้ที่ยังมองเห็นได้เป็นธรรมดาเช่นนี้ท่านเรียกว่า มีตาทิพย์^{๑๓}

๑.๕.๕ รศ.ดร. สุจิตรา อ่อนค้อม ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “การฝึกสมาธิ” โดยกล่าวถึง
ประโยชน์ของสมาธิที่ทำให้เกิดอภิญญาว่า ประโยชน์ในด้านอภิญญา ถือเป็นผลพลอยได้จากการ
ฝึกสมาธิคือมิใช่ประโยชน์ที่เป็นจุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม ยังมีบุคคลบาง
พวกที่ฝึกสมาธิเพื่อมุ่งอภิญญาเท่านั้น ซึ่งลักษณะเช่นนี้ถือว่าผิดจุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา
ทั้งนี้เพราะพระพุทธองค์ทรงถือว่าจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของการฝึกสมาธิก็เพื่อมุ่งไปสู่ความหลุด
พ้นจากกิเลสและทุกข์ทั้งปวง ส่วนอภิญญา (เฉพาะโลกียอภิญญา) นั้นยังไม่สามารถดับกิเลสและ
ทุกข์ได้^{๑๔}

๑.๕.๖ พร รัตนสุวรรณ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พุทธวิทยา” เล่ม ๒ ว่า โอปปาทิกะต้อง
มีแน่เป็นแต่ในขณะนั้นยังพิสูจน์ไม่ได้ เพราะฉะนั้น การเขียนในตอนนั้นจึงเต็มไปด้วยการเก็ง
ความจริงหรือข้อสันนิษฐานต่างๆ มาบังคับข้าพเจ้าไม่ต้องเก็งหรือสันนิษฐานแต่อย่างใด เพราะ
เดี๋ยวนี้ได้ทำการพิสูจน์ได้แล้ว เพียงแต่ข้อพิสูจน์ที่ว่านี้ ยังไม่เป็นที่ประจักษ์และแพร่หลายใน
สังคม ทั้งนี้ ก็เพราะข้าพเจ้ายังไม่กล้าที่จะพิสูจน์เรื่องนี้ให้เป็นเรื่องที่จะครึกโครม ด้วยเกรงว่า จะมี
คนทั้งหลายมารบกวนข้าพเจ้า จนกระทั่งไม่มีเวลาจะทำงานอย่างอื่น เพราะฉะนั้น ในขณะนี้จึงเก็บ
ความลับเกี่ยวกับการพิสูจน์เรื่องนี้เอาไว้ก่อน ต่อเมื่อใด ข้าพเจ้าได้ทำงานในด้านที่จำเป็นสำหรับ
การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในส่วนที่สำคัญสำเร็จลุล่วงไปได้แล้ว ข้าพเจ้าจึงจะทำการพิสูจน์ต่อ
หน้าประชาชนอย่างชัดเจนทีเดียว และเมื่อถึงตอนนั้น ข้าพเจ้าจะให้เวลาอย่างเต็มที่สำหรับ
ประชาชนที่เข้ามาติดต่อเพื่อแสวงหาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้

เมื่อใดถ้าเราพิสูจน์ได้ว่า โอปปาทิกะมีจริง ซึ่งการพิสูจน์นั้นจะต้องพิสูจน์ออกมาได้
อย่างขาวสะอาด จนกระทั่งคนทั้งหลายยอมรับกันได้ทั่วไป เมื่อนั้นแหละ การอธิบายเกี่ยวกับเรื่อง
กฎของกรรม เรื่องตายแล้วเกิด และกรรมเรื่องอื่นๆ ที่ลึกซึ้งนั้น ก็จะ使人ทั้งหลายเข้าใจง่าย
และยอมเชื่อด้วยตัวของเขาเอง และในเมื่อคนทั้งหลายพากันเชื่อเรื่องกฎของกรรมอย่างสนิทใจ

^{๑๓} นพ.ชิน โอสถ ทัศนบารุ, การป้องกันและรักษาโรคด้วยพลังจิตกับสมองคอมพิวเตอร์,
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์รวมธรรมส์, ๒๕๔๑. หน้า ๒๔, ๗๒, ๗๓, ๕๐-๕๑.

^{๑๔} รศ.ดร.สุจิตรา อ่อนค้อม, การฝึกสมาธิ, หน้า ๒๐๘.

แล้ว ศิลธรรมในสังคมก็จะเกิดและพัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็ว และศิลปธรรมที่ว่านี้ เป็นศิลปธรรมที่ไม่ต้องบังคับให้ต้องทำตามด้วย แต่หากเป็นศิลปธรรมที่เกิดจากเขามองเห็นความจำเป็นด้วยตัวของเขาเองว่าจะต้องปฏิบัติ และก็มีศรัทธาที่จะปฏิบัติตามด้วย^๕

จากเอกสารและงานวิจัยดังกล่าวข้างต้น ล้วนแต่เป็นเรื่องที่น่าสนใจ ซึ่งผู้วิจัยพบว่า ยังไม่มีเอกสารหรืองานวิจัยใด ที่ได้กล่าวถึงเรื่องการศึกษาวิเคราะห์อภิญญาในพุทธปรัชญาเถรวาทโดยตรง ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะค้นคว้าและทำการวิจัยในเรื่องดังกล่าวนี้

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๖.๑ การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualities Research) ซึ่งจะใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลและศึกษาข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ทั้งเอกสารปฐมภูมิ และเอกสารทุติยภูมิ รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๒ ขั้นตอนการวิจัยประกอบด้วยการศึกษา และรวบรวมข้อมูลต่างๆ ทั้งในภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ จากนั้นทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาในกรอบของแนวคิดแบบพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๖.๓ สัมภาษณ์นักปราชญ์ผู้มีความรู้และประสบการณ์ตรงทางด้านอภิญญา เพื่อให้เกิดทักษะและมุมมองมากยิ่งขึ้น

๑.๖.๔ สรุปผลที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้แบบพรรณนาความ (Description) พร้อมข้อเสนอแนะและประเด็นต่างๆที่น่าสนใจ อีกทั้งเป็นประโยชน์ต่อสังคม หรือการศึกษาต่อไปในอนาคต

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

๑.๗.๑ ทำให้ทราบแนวคิดในเรื่องอภิญญาตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๗.๒ ทำก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจใหม่ๆ หรือกระจ่างขึ้น อีกทั้งยังกระตุ้นให้เกิดการตื่นตัวของผู้ที่เข้าใจคิดในสังคม ให้มีความเข้าใจถูกต้องในเรื่องอภิญญา

๑.๗.๓ ทำให้ผู้สนใจใฝ่ศึกษาในเรื่องอภิญญาได้ใช้เป็นฐานข้อมูลในการค้นคว้าต่อไปในอนาคต

^๕ พร รัตนสุวรรณ, พุทธวิทยา เล่ม ๒ , กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๗. หน้า ๘-๙.

บทที่ ๒

อภิญญาในพระไตรปิฎก

เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถูกต้องเกี่ยวกับอภิญญาและเพื่อเป็นพื้นฐานในบทต่อไป ผู้วิจัยจึงเห็นสมควรนำความหมายและรายละเอียด รูปลักษณะของอภิญญามากกล่าวไว้ในเบื้องต้นตามลำดับดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมาย ลักษณะ และรูปแบบ

“อภิญญา” มีรากศัพท์มาจาก อภิ+ญา+อ โดยคำว่า อภิ นั้นเป็นอุปสรรคแปลว่า ยิ่ง ใหญ่ เมื่อนำมาทับคำว่า ญา ซึ่งเป็นธาตุ มีความหมายว่า รู้ ผนวกกับ อ ซึ่งเป็นปัจจัยในนามกิตก์ ทำหน้าที่แปลงคำกริยาเป็น คำนามและเมื่อรวมรากศัพท์เข้าด้วยกัน “อภิญญา” ก็จะมี ความหมายว่า ความรู้อยิ่ง แต่หากพิจารณาจากพจนานุกรมศัพท์พระไตรปิฎก ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ก็จะพบ อภิญญาในความหมายต่างๆ ดังต่อไปนี้

- อภิญญา ๑. กิ.กิตฺ รู้แล้ว เช่น โส อิมํ โลกํ สเทวํ สมารกํ สพุรหุมกํ สสุสมณ- พุราหุมนํ ปชํ สเทวมนุสฺสติ สยํ อภิญญา สจฺจิกิตฺวา ปเวเทติ. แปล ความหมายได้ว่า พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงรู้ด้วยพระองค์เอง ทรงทำโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลกให้แจ้งชัด.^๑
๒. อิตฺ. การรู้อยิ่ง, อภิญญา เช่น ฉ ฐมฺมา สจฺจิกิตฺวา อภิญญา. แปลความหมายได้ว่า ธรรม ๖ ที่ควรทำให้แจ้ง คือ อภิญญา ๖.^๒
- อภิญญาญาณ นฺปี (อภิญญา+ญาณ) อภิญญาญาณ เช่น ญาณมฺปี อิจฺฉิตฺพุทฺถํ กมฺมสุ สกตญาณํ สจฺจานุ โลกมิกญาณํ อภิญญาญาณํ สมาปตฺติญาณํ. แปล ความหมายได้ว่า แม้ญาณพึงประสงค์เอาก็มมัสกตญาณ สัจจानุโลกมิก ญาณ อภิญญาญาณ สมาปตฺติญาณ.^๓
- อภิญญาต คฺฉน. รู้จักกันมาก, มีชื่อเสียง เช่น เตน โข ปน สมเยน อภิญญาตา มาคธิกา กุลปฺตฺตา ภควติ พุรหุมจฺริยํ จรฺนฺติ. แปลความหมายได้ว่า ก็ โดยสมัย นั้นแล พวกกุลบุตรชาวคธที่มีชื่อเสียง พวกนั้นประพุดติพรหมจรรย์ใน พระผู้มีพระภาค.^๔

^๑ วิ.มหา.(ไทย) ๑/๑/๑.

^๒ พ.ป. (ไทย) ๓๑/๓๘/๕๐.

^๓ พ.ม. (ไทย) ๒๕/๓๓๗/๒๒๗.

^๔ วิ.มหา.(ไทย) ๔/๓๓/๓๘

- อภิญาตโกถลญล คุณ. (อภิญาต+โกถลญล) เกิดในตระกูลที่มีชื่อเสียง เช่น อัย โข อมฤญโจ มาณโว อภิญาตโกถลญล โจว อภิญาตสส จ พุราหมณสส ไปกขรสาตีสส อนูเตวาสี. แปลความหมายได้ว่า (พวกภิกษุคิดว่า) อัมพัฏฐมาณพนี่เป็นคนเกิดในตระกูลที่มีชื่อเสียง ทั้งนี้ศิษย์ของ พุราหมณไปกขรสาตีสผู้มีชื่อเสียง.^๕
- อภิญาตพพ คุณ. ควรรู้อย่าง เช่น อิม ฌมา อภิญาตพพชาติ พุชฌิ. แปลความหมายได้ว่า พระปัจเจกพุทธเจ้าตรัสรู้ว่า ธรรมเหล่านี้ ควรรู้อย่าง.^๖
- อภิญาตปญญา อิตฺ. (อภิญาต+ปญญา) ปัญญารู้อย่าง เช่น อภิญาตปญญา ฌาตญฺเจ ฌานํ. แปลความหมายได้ว่า ปัญญารู้อย่าง เป็นญาณัญญญาณ (ญาณในความว่ารู้).^๗
- อภิญาตปริญญา อิตฺ. (อภิญาต+ปริญญา) การรู้อย่างและการรอบรู้ เช่น สพฺพ อภิญาตปริญญา ปหานาย โว ภิกขเว ฌมมํ เทสิสฺสามิ. แปลความหมายได้ว่า ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมเพื่อการรู้อย่างและการรอบรู้แล้วละสิ่งทั้งปวง.^๘
- อภิญาตปารุ คุณ. (อภิญาต+ปารุ) ถึงฝั่งแห่งอภิญาต, ถึงฝั่งด้วยการรู้อย่าง เช่น โส อภิญาตปารุ แปลความหมายได้ว่า พระอรหันต์นั้น ถึงฝั่งด้วยการรู้อย่าง.^๙
- อภิญาตปารมี อิตฺ. (อภิญาต+ปารมี) อภิญาตปารมี, ที่สุดแห่งอภิญาต เช่น ชฎาย ภารภริโต อชินฺตุตฺตรนิवासํ อภิญาตปารมี คนฺตวา พิริหุมโลกํ อคคณฺหํ. ซึ่งเป็นอุปทานของพระสารีบุตร แปลความหมายได้ว่า เราทรงชฎาเลี้ยงชีวิตด้วยหีบคอน นุ่งห่มหนังเสือ ถึงที่สุดแห่งอภิญาตแล้ว ได้ไปสู่พรหมโลก.^{๑๐}
- อภิญาตพลปุตฺต คุณ. (อภิญาต+พลปุตฺต) บรรลุอภิญาตและพลธรรม, บรรลุพลังแห่งอภิญาต เช่น

^๕ ที.สี.(ไทย) ๕/๑๔๔/๑๑๗

^๖ บุ.ญ.(ไทย) ๓๐/๖๖๗/๓๒๑

^๗ บุ.ป.(ไทย) ๓๑/๐/๒

^๘ ตี.สพ.(ไทย) ๑๘/๒๖/๒๐

^๙ บุ.ม.(ไทย) ๒๕/๒๕/๒๓

^{๑๐} บุ.ป.(ไทย) ๓๒/๓/๓๔

สนุนิปาตา ตโย อาลี   ตสุสาปี จ มเหสีโน
 อภิญญาพลปุตตานัน   ปุปิตานัน วิมุตติยา
 ซึ่งเป็นประวัติของพระอโนมทัตสีพุทธเจ้า แปลความหมายได้ว่า แม่
 พระบรมศาสดาผู้เป็นฤๅษีพระองค์นั้น ได้มีการประห่มพระภิกษุผู้บรรล
 อภิญญาและพลธรรม ผู้เบิกบานด้วยการหลุดพ้น ๓ ครั้ง^{๑๑}

- อภิญญาวาสภาวิต คุณ. (อภิญญา+วสี+ภาวิต) อบรมอภิญญาวาสี เช่น

อญฺเณ ชมฺมานิ เทเสนฺติ   อญฺเณ กิพฺนติ อิทฺธิยา
 อปฺปนายปี กิพฺนติ   อภิญญาวาสภาวิตา
 แปลความหมายได้ว่า พระอริยเจ้าทั้งหลาย บางพวกแสดงธรรม บางพวก
 เข้าฌานด้วยฤทธิ์ บางพวกเข้าอัปนาฌาน และบางพวกอบรมอภิญญา
 วาสี^{๑๒}

- อภิญญาโวลิต คุณ. (อภิญญา+โวลิต) รู้ยิ่งถึงที่สุด เช่น

ปุพฺเพนิวาสึ โย เวที   สคฺคาปายญจ ปสฺสตี
 อโถ ชาตฺถิกขยํ ปตฺโต   อภิญญาโวลิต มุนิ
 เป็นคำที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบพราหมณ์ แปลความหมายได้ว่า ผู้ใด
 ระลึกชาติก่อนๆ ได้ เห็นสวรรค์และอบาย บรรลุถึงความสิ้นชาติ ผู้นั้น
 ชื่อว่ามุนี ผู้รู้ยิ่งถึงที่สุด^{๑๓}

- อภิญญาสัจฉิกิรณีย คุณ. (อภิญญา+สัจฉิกิรณีย) ควรทำให้แจ้งด้วยอภิญญา, ควรทำ
 ให้แจ้งด้วยความรู้ยิ่ง เช่น ยสฺส กสฺสจฺจ ภิภฺขเว กายคตา สติ ภาวิตา
 พหุสฺสีกตา โส ยสฺส ยสฺส อภิญญาสัจฉิกิรณียสฺส ชมฺมยสฺส จิตฺตํ อภินินฺนา
 เมติ อภิญญาสัจฉิกิริยาชย ตตฺตฺร ตตฺตฺรว สกฺขิพฺยตฺตํ ปาปฺปณาติ สติ สติอาชยตเน.
 แปลความหมายได้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใดๆ ก็ตามเจริญกายคตาสติแล้ว
 ทำให้มากแล้ว เชน้อมจิตไปเพื่อทำให้แจ้งด้วยอภิญญา ซึ่งธรรมใดๆ ที่
 ควรทำให้แจ้งด้วยอภิญญา ย่อมถึงความเป็นผู้สามารถในธรรม
 นั้นๆ ในเมื่อมีสติเป็นเหตุ^{๑๔}

^{๑๑} จุ.ป.(ไทย) ๓๓/๑๘๘/๔๖๓

^{๑๒} จุ.ป.(ไทย) ๓๒/๑/๔

^{๑๓} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๕๕๗/๕๔๔

^{๑๔} ม.อ.(ไทย) ๑๔/๓๑๔/๒๑๓

- อภิญญาสติปริยา อิตฺ. (อภิญญา+สติปริยา) ควรทำให้แจ้งด้วยอภิญญา, การทำให้แจ้งด้วยความรู้ยิ่ง เช่น ยสฺส กสฺสจฺจ ภิภฺชเว กายคตา สติ ภาวิตา พหุลีกตา โส ยสฺส ยสฺส อภิญญาสติปริยา ยสฺส ธรรมสฺส จิตฺตํ อภินินฺนาเมติ อภิญญาสติปริยาย ตตฺร ตตฺรว สกฺขิพฺยตํ ปาปุณาติ สติ สติ อายตเน. แปลความหมายได้ว่า ภิภฺชทั้งหลาย ภิภฺชใดๆ ก็ตาม เจริญกายคตาสติแล้ว ทำให้มากแล้ว เชน้อมจิตไปเพื่อทำให้แจ้งด้วยอภิญญา ซึ่งธรรมใดๆ ที่ควรทำให้แจ้งด้วยอภิญญา ย่อมถึงความเป็นผู้สามารถในธรรมนั้นๆ ในเมื่อมีสติเป็นเหตุ^{๑๕}
- อภิญญะยฺย คุณ. ควรรู้ยิ่ง เช่น สพฺพํ ภิภฺชเว อภิญญะยฺย แปลความหมายได้ว่า ภิภฺชทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงเป็นของควรรู้ยิ่ง^{๑๖}
- อภิญญะยฺยญฺจ ปุ. (อภิญญะยฺย+อตุถ) สภาวะที่ควรรู้ยิ่ง เช่น อภิญญะยฺยญฺจ พุชฺฌนุตฺติ โขชฌงฺกา แปลความหมายได้ว่า ชื่อว่า โขชฌงฺก เพราะรู้สภาวะที่ควรรู้ยิ่ง.^{๑๗}
- อภิญญะยฺยตา อิตฺ. (อภิญญะยฺย+ตา) ความเป็นผู้รู้ยิ่ง เช่น อภิญญะยฺยตา พุทฺธ. แปลความหมายได้ว่า ชื่อว่า พระพุทธเจ้า เพราะความเป็นผู้รู้ยิ่ง.^{๑๘}

หากพิจารณาจากพจนานุกรมศัพท์บาลี ของสำนักคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ก็จะพบอภิญญาในความหมายต่างๆ ดังต่อไปนี้

อภิญญาญ	ค.รู้ยิ่ง ฉลาด ชำนาญ
อภิญญตฺวา	ก.รู้แล้ว รู้แล้วด้วยปริญา ๓ รู้แล้วด้วยมรรคเบื้องต่ำ ๓
อภิญญตา	อิต.ความเป็นผู้มีรู้ยิ่ง ผู้เชี่ยวชาญ
อภิญญา	ก.รู้แล้ว รู้แล้วด้วยญาณพิเศษ - ด้วยญาณอันยิ่ง
อภิญญา	กิต.เข้าใจดี รู้ยิ่งแล้ว
อภิญญา	อิต.ความรู้อันยิ่ง อภิญญา ปัญญาอันยิ่ง
อภิญญาญาณ	นปฺ.เครื่องหมาย รอยลักษณะพิเศษ
อภิญญาต	ค.รู้ยิ่ง ชำนาญ ปราบกฏแล้ว

^{๑๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๑๔/๒๑๓

^{๑๖} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๔๖/๓๔

^{๑๗} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๕๖๓/๔๗๐

^{๑๘} พ.ม. (ไทย) ๒๕/๘๕๓/๕๖๐

- อภิญญาเปติ ก. ย่อมให้รู้ยิ่ง ย่อมให้รู้ด้วยอนุภาพ
- อภิญญา ย ก. รู้แล้ว
- อภิญญา ย กิต. เข้าใจดี รู้ยิ่งแล้ว
- อภิญญา ส ก. ๑. รู้แล้ว จำได้แล้ว ๒. รู้แล้วเข้าใจแล้ว ๓. รู้แล้ว รู้แจ้งแล้ว ๔. รู้แล้ว รู้แจ้งแล้ว ๕. รู้แล้ว รู้ตามความเป็นจริงแล้ว ๖. รู้แล้ว รู้ด้วยญาณปริยญาแล้ว ๗. รู้ด้วยตัวเองแล้ว ๘. รู้ด้วยปัญญาพิเศษแล้ว ๙. รู้ได้ด้วยอริยมรรคแล้ว
- อภิญญา ย ค. ฟังรู้ยิ่ง ควรรู้ยิ่ง

นอกจากนี้ “อภิญญา” ยังมีลักษณะและรูปแบบต่างๆ ตามที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้หลายแห่งด้วยกัน โดยมีความหมายเหมือนกันว่า “ญาณที่รู้โดยพิเศษ” อันเป็นความรู้ที่เหนือธรรมชาติและเหนือประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ทั้งนี้รูปลักษณะของอภิญญา ๖ มีดังต่อไปนี้

๑. อิทธิวิธี หมายถึงความสามารถที่จะแสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้ ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในพระสูตรต่างๆ มากมาย ดังตัวอย่างในอาหุเนยยสูตรที่ ๒^{๑๕} ที่พระองค์ทรงแสดงอภิญญา ๖ ไว้ว่า เป็นความสามารถจะแสดงฤทธิ์ออกมาในลักษณะที่ต่างๆ กัน ได้แก่

- ๑.๑ สามารถแยกร่างจากคนเดียวเป็นหลายคนได้
- ๑.๒ สามารถรวมคนหลายคน (ที่ได้แยกร่างจากคนเดียวนั้น) ให้เป็นคนเดียวได้
- ๑.๓ สามารถแสดงตัวให้ปรากฏได้
- ๑.๔ สามารถล่องหนหายตัวได้
- ๑.๕ สามารถทะลุทะลวงกำแพง ภูเขาได้โดยไม่คิดขัด เหมือนไปในที่ว่างได้
- ๑.๖ สามารถดำลงและโผล่ขึ้นในแผ่นดิน เหมือนดำลงและโผล่ขึ้นในน้ำได้
- ๑.๗ สามารถเดินบนน้ำ เหมือนเดินบนดินได้
- ๑.๘ สามารถเหาะเหินเดินอากาศ เหมือนนกได้
- ๑.๙ สามารถลูบคลำพระจันทร์ พระอาทิตย์ได้
- ๑.๑๐ สามารถทำตัวให้เบาท่องเที่ยวไปในที่ต่างๆ แม้กระทั่งพรหมโลกได้

๒. ทิพพโสต หมายถึง หูทิพย์ คือ ความสามารถในการฟังที่พิเศษยิ่งกว่าความสามารถในการฟังปกติอันเกิดด้วยอำนาจของฉานสมาบัติ ในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค แห่งขุททกนิกาย ในพระสูตรต้นตปิฎก ท่านเรียกอภิญญาข้อนี้ว่า โสตธาตวิสุทธินาณ เพราะเป็นความสามารถพิเศษในการฟังอันเกิดจากความบริสุทธิ์ของโสตธาตุในพระคัมภีร์ต่างๆ ท่านได้อธิบายว่า บุคคลผู้ทรง

^{๑๕} อ.จ.ภ.ก.(ไทย) ๒๒/๒๖๓/๓๑๒-๓๑๔

ทิพพโศคนั้น สามารถที่จะฟังได้ทั้งเสียงดังหรือค่อย ไม่ว่าจะอยู่ไกลหรือใกล้ตัวด้วยโศตราตุอัน เป็นทิพย์

๓. เจโตปริยญาณ หมายถึง ความสามารถในการรู้วาระจิตของบุคคลอื่นด้วยใจตน กล่าวคือ สามารถที่จะรู้ว่า จิตของบุคคลมีความคิดหรือความรู้สึกอย่างไร ซึ่งพระองค์ได้ทรงแสดงไว้ในอาหุเนยยสูตรที่ ๒ ว่า บุคคลผู้ทรงเจโตปริยญาณนั้นสามารถจะรู้จิตของคนหรือสัตว์อื่นว่า

- ๓.๑ ขณะนั้นมีใจที่ประกอบด้วยราคะ
- ๓.๒ ขณะนั้นมีใจที่ปราศจากราคะ
- ๓.๓ ขณะนั้นมีใจที่ประกอบด้วยโทสะ
- ๓.๔ ขณะนั้นมีใจที่ปราศจากโทสะ
- ๓.๕ ขณะนั้นมีใจที่ประกอบด้วยโมหะ
- ๓.๖ ขณะนั้นมีใจที่ปราศจากโมหะ
- ๓.๗ ขณะนั้นมีใจที่ประกอบด้วยความหุดหู่
- ๓.๘ ขณะนั้นมีใจที่ปราศจากความหุดหู่
- ๓.๙ ขณะนั้นมีใจที่ประกอบด้วยความฟุ้งซ่าน
- ๓.๑๐ ขณะนั้นมีใจที่ปราศจากความฟุ้งซ่าน
- ๓.๑๑ ขณะนั้นมีใจที่เป็นมหัคคตะ
- ๓.๑๒ ขณะนั้นมีใจที่ไม่เป็นมหัคคตะ
- ๓.๑๓ ขณะนั้นมีใจที่มีใจอื่นยิ่งกว่า
- ๓.๑๔ ขณะนั้นมีใจที่ไม่มีใจอื่นยิ่งกว่า
- ๓.๑๕ ขณะนั้นมีใจที่เป็นสมาธิ
- ๓.๑๖ ขณะนั้นมีใจที่ไม่เป็นสมาธิ
- ๓.๑๗ ขณะนั้นมีใจที่หลุดพ้นแล้ว
- ๓.๑๘ ขณะนั้นมีใจที่ยังไม่หลุดพ้น

เมื่อศึกษารายละเอียดของเจโตปริยญาณเฉพาะจากพระสูตรนี้เท่านั้น อาจจะทำให้เกิดความเข้าใจว่า บุคคลผู้ทรงเจโตปริยญาณจะสามารถรู้ว่า ผู้อื่นมีราคะ ไม่มีราคะ มีโทสะ ไม่มีโทสะ มีโมหะ ไม่มีโมหะ เป็นต้นเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงแล้ว คำว่า เจโตปริยญาณนั้นหมายถึง ความรู้วาระจิตของผู้อื่นทุกอย่าง กล่าวคือ รู้ว่าในขณะนั้น ผู้อื่นมีความรู้สึกนึกคิดอย่างไร ต้องการอะไรบุคคลผู้ทรงเจโตปริยญาณย่อมจะรู้จิตใจได้โดยตลอด เหมือนกับที่เขารู้จักจิตใจของตนเอง

ซึ่งเราอาจจะเข้าใจได้จากการศึกษาพระพุทธพจน์ในแก้วกฐสูตร^{๒๐} ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงเรื่องปาฏิหาริย์ ๓ ประการ ได้แก่ อิทธิปาฏิหาริย์ อาเทศนาปาฏิหาริย์ อนุศาสนิปาฏิหาริย์ และในเรื่องปาฏิหาริย์ ๓ ประการนั้น พระองค์ได้ตรัสเรื่องอาเทศนาปาฏิหาริย์ว่า

แก้วกฐะ ก็อาเทศนาปาฏิหาริย์เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ทายจิต ทายเจตสิก ทายความวิตกวิจารณ์ของสัตว์อื่นของบุคคลอื่นได้ว่า จิตของท่านเป็นอย่างนี้ เป็นไปโดยอาการอย่างนี้^{๒๑}

อีกประการหนึ่ง เจโตปริยญาณนั้นไม่ได้มีความหมายว่า ความรู้วาระจิตของผู้อื่นเท่านั้น แต่มีความหมายที่ครอบคลุมไปถึงความรู้ว่า เมื่อผู้นั้นได้ปฏิบัติตามที่ตนคิดอย่างนั้น หลังจากตายแล้วจะไปบังเกิดในภพภูมิใดๆด้วย ดังปรากฏในมหาสีหนาทสูตร ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า พระองค์ทรงรู้ทั้งทุกคติและสุคติของสัตว์ทั้งหลาย โดยอาศัยเจโตปริยญาณและทิพจักขุญาณ^{๒๒}

๔. ปุพเพนิวาสานุสติญาณ หมายถึง ปัญญาในการกำหนดกรรมทั้งหลายที่เป็นไปตามปัจจัยด้วยอำนาจการแผ่ไปแห่งกรรมที่มีสภาวะต่างๆ และสภาวะเดียว^{๒๓} โดยความสามารถที่จะระลึกชาติที่ผ่านมาได้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงปุพเพนิวาสานุสติญาณในอาหุเนยยสูตรที่ ๒ ว่า บุคคลผู้ทรงอภิญญาขั้นนี้สามารถจะระลึกชาติได้ชาติเดียวบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏก์ปเป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏก์ปเป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏก์ปวิวัฏก์ปเป็นอันมากบ้าง และสามารถจะทราบถึงสถานภาพของตนเองในด้านต่างๆ ต่อไปนี้ คือ

- ๔.๑ ตระกูล
- ๔.๒ ผิวพรรณวรรณะ
- ๔.๓ อาหาร
- ๔.๔ ความสุข ความทุกข์ในชีวิต
- ๔.๕ อายุขัย
- ๔.๖ ภพภูมิภายหลังชาตินั้น

^{๒๐} ที.ที.(ไทย) ๕/๓๔๐/๒๗๕

^{๒๑} ที.ที.(ไทย) ๕/๔๘๕/๒๑๕

^{๒๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๗๑/๑๔๕-๑๕๐

^{๒๓} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๐๕/๑๖๓.

แม้ว่าในพระสูตรนั้นจะกล่าวถึงสถานภาพด้านต่างๆ เพียง ๖ ประการ แต่ในความหมายที่แท้ของปุพเพนิวาสานุสสติญาณนั้น มีความหมายครอบคลุมไปถึงทุกสิ่งทุกอย่างในอดีตด้วย กล่าวคือ เมื่อบุคคลผู้ได้อภิญญาข้อนี้ระลึกได้ถึงอดีตชาติใด ทุกๆ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับชาตินั้นไม่ว่าจะเป็นเรื่องราวหรือเหตุการณ์ใดก็ตามที่เกิดขึ้น สิ่งเหล่านั้นทั้งหมดท่านย่อมจะรู้ได้ทั้งสิ้น ซึ่งประเด็นนี้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้กล่าวไว้ดังนี้

ปุพเพนิวาสานุสสติญาณกถา คือเพื่อประโยชน์แก่ญาณในการนึกถึงขั้นที่ที่เคยอาศัยมาในกาลก่อน ที่ชื่อว่า ขั้นที่เคยอาศัยมาในกาลก่อน ก็คือขั้นที่เคยอยู่ครอบครองในกาลก่อน ได้แก่ในชาติที่ล่วงไปแล้วนับไม่ถ้วน คำว่า อยู่ครอง คือที่ตนได้เคยครอบครองมา ที่ตนได้เคยเสวยผลมา ได้แก่ที่เกิดดับในสันดานของตนหรืออาการต่างๆ ที่อาศัยขั้น คำว่า อยู่ครอบครอง คือ อยู่ประจำ โดย การอยู่อาศัยเป็นโคจร ได้แก่ที่กำหนดครุชัคได้ด้วยวิญญาณของตน หรือที่กำหนดครุชัคได้ด้วยวิญญาณของผู้อื่น ในเวลาที่อนุสรณ์ถึงท่านผู้ตักขาควัฏสงสารถึงนิพพานแล้วพระพุทธเจ้าทั้งหลายท่านนั้นจึงจะมีวิญญูธรรมเหล่านั้นได้^{๒๔}

ส่วนในคัมภีร์วิมุตติมรรค ท่านได้จำแนกปุพเพนิวาสานุสสติญาณเป็น ๓ ประเภท ได้แก่

๑. การระลึกชาติได้หลายชาติ หมายถึง ปุพเพนิวาสานุสสติญาณที่เกิดได้ด้วยวิธี ๔ อย่างตามลำดับ คือ ๑. ทำนิมิตให้เจริญ ๒. กำหนดนิมิตทางใจ ๓. ทำอินทรีย์ให้สงบ ๔. ทำความสามารถนั้นให้เจริญ ซึ่งการกระทำตามวิธีการดังกล่าวนี้ ย่อมทำให้เกิดความสามารถในการระลึกชาติในอดีตได้อย่างมาก ๗ ชาติ

๒. การระลึกชาติได้โดยกำเนิด หมายถึง การระลึกชาติได้ของพวกเทวดา นาค ครุฑ ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ และความสามารถระลึกชาติประเภทนี้อย่างมากที่สุดก็เพียง ๑๔ ชาติ

๓. การระลึกชาติได้ด้วยการปฏิบัติ หมายถึง การทำให้เกิดปุพเพนิวาสานุสสติญาณโดยอาศัยพื้นฐานของอิทธิวิธีทั้ง ๔ การระลึกชาติอย่างนี้จะระลึกได้มากกว่า ๑๔ ชาติ^{๒๕}

การระลึกชาติทั้ง ๓ ประเภทนั้น การระลึกชาติได้ประเภทที่ ๑ นั้นเองเป็นสิ่งที่นับเนื่องอยู่ในอภิญญาทั้ง ๖ ส่วนการระลึกชาติประเภทที่ ๑ และ ๒ นั้น ท่านไม่จัดเป็นปุพเพนิวาสานุสสติญาณในอภิญญา ๖ เพราะเหตุว่า ความสามารถในการระลึกชาติ (หมายถึงการระลึกชาติได้ด้วยการ

^{๒๔} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์(อาจ อาสภมหาเถร).

พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : ประชุมวงศ์พรินท์ติ้ง, ๒๕๔๖. หน้า ๖๘๑.

^{๒๕} พระอุปติสส เถระ, คัมภีร์วิมุตติมรรค, แปลโดย พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)และคณะ.

พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๑. หน้า ๒๐๕-๒๐๖.

ปฏิบัติสมาธิ) ของบุคคลต่างๆ ย่อมจะมีระดับที่ไม่เท่าเทียมกัน ฉะนั้น พระพุทธโฆสจารย์จึงได้แบ่งกลุ่มบุคคลออกเป็น ๖ พวก ตามความสามารถในการระลึกชาติที่ต่างกัน ในคัมภีร์อรรถกถาปฏิสัมภิทามรรค ท่านได้อธิบายไว้ในคัมภีร์นั้นว่า ท่านเหล่านั้นมีความสามารถที่แตกต่างกันเพราะความเป็นผู้มีปัญญาที่แตกต่างกัน ดังนี้

๑. เดียรถีย์ทั้งหลาย สามารถที่จะระลึกชาติได้ ๔๐ กัป และจะต้องระลึกชาติย้อนหลังไปตามลำดับขั้นในอดีต ไม่สามารถระลึกข้ามลำดับขั้นได้ เพราะหากไม่ระลึกย้อนไปตามลำดับขั้นจะไม่อาจระลึกชาติได้ และไม่สามารถระลึกถึงการจุติและการปฏิสนธิ (ระยะเวลาที่ตายและระยะเวลาที่เกิด) ของตนเองในแต่ละชาติได้

๒. สวากธรรมดาสามารถที่จะระลึกชาติได้ ๑๐๐ กัปบ้าง ๑,๐๐๐ กัปบ้าง และสามารถระลึกชาติย้อนกลับไปได้ตามลำดับขั้นในอดีตชาติ ซึ่งระลึกถึงการจุติและปฏิสนธิได้ด้วย

๓. พระมหาสวาก ๘๐ รูปสามารถที่จะระลึกชาติได้ ๑๐๐,๐๐๐ กัป และสามารถระลึกได้ในลักษณะเดียวกับสวากทั่วไป

๔. พระอัครสวากทั้งสอง คือพระสวากเบื้องซ้ายและขวาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย สามารถที่จะระลึกชาติได้ ๑ อสงไขยกัป ๑๐๐,๐๐๐ กัป และสามารถระลึกย้อนไปได้โดยไม่ต้องย้อนไปตามลำดับขั้นในอดีตชาติ คืออาจระลึกข้ามลำดับขั้นไปได้ เพียงระลึกไปถึงการจุติและปฏิสนธิในแต่ละชาติเท่านั้นเมื่อท่านสามารถระลึกชาติของผู้อื่นได้ในลักษณะเดียวกัน ท่านก็สามารถระลึกถึงการจุติและปฏิสนธิของบุคคลอื่นๆ ด้วย

๕. พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายสามารถที่จะระลึกชาติได้ ๒ อสงไขยกัป และสามารถที่จะระลึกชาติได้ในลักษณะเดียวกับพระอัครสวากทั้งสอง

๖. พระพุทธเจ้าทั้งหลายสามารถระลึกชาติได้อย่างไม่มีกำหนด กล่าวคือพระองค์ทรงสามารถระลึกพระชาติใดก็ได้ ตามแต่พระประสงค์โดยข้ามอดีตชาติเป็นอันมากได้โดยไม่ต้องระลึกถึงการจุติและปฏิสนธิในแต่ละชาติเลย

ความสามารถในการระลึกชาติที่ต่างกันอย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า บุคคลเหล่านั้นเว้นพระพุทธเจ้าแล้ว สามารถระลึกชาติของตนเองได้เท่านั้น ส่วนอดีตชาติของผู้อื่นหากระลึกได้ก็ระลึกได้ไม่กัชาติ และการระลึกชาติก็กระทำได้โดยการเข้าสมาธิแต่พระพุทธเจ้าทรงระลึกได้ทั้งของพระองค์เองและของผู้อื่น และทรงสามารถระลึกได้ทุกเวลาที่พระองค์ประสงค์ ไม่ว่าในเวลา นั้นจะทรงเข้าสมาธิหรือไม่ทรงเข้าสมาธิก็ตาม^{๒๖}

^{๒๖} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์(อาจ อาสภมหาเถร). หน้า ๖๘๑-๖๘๓.

๕. จุฑุปปาตญาณ หมายถึง ความสามารถที่จะเห็นการเวียนว่ายตายเกิดของสรรพสัตว์ ด้วยทิพยจักขุ (ตาทิพย์) ความสามารถในการเห็นนี้เป็นสิ่งที่พิเศษและยิ่งไปกว่าวิสัยของตาเนื้อปรกติ ในบางแห่งท่านจึงได้เรียกความสามารถนี้ว่า ทิพยจักขุ ดังที่ได้แสดงไว้ในพระสูตรต้นตปิฎกเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า “ปัญญาในการเห็นรูปนิมิตที่มีสภาวะต่างๆ และสภาวะเดียว ด้วยอำนาจแสงสว่าง ชื่อว่าทิพยจักขุญาณ”^{๒๓} และการเห็นด้วยทิพยจักขุนั้นเป็นการเห็นที่ชัดเจนเหมือนกับการเห็นด้วยตาเนื้อ ดังที่ได้เขียนไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ว่า “การเห็นทั้งจตุติและอุปบัติ ตาคือญาณอันหมดจดนั้นพึงทราบว่าเป็นวิสัยของมนุษย์ธรรมดา เพราะเห็นรูปได้ไกลกว่ามนุษย์ธรรมดา หรือเพราะเห็นได้ไกลยิ่งกว่าตาเนื้อของมนุษย์ธรรมดา ย่อมเห็นด้วยตาทิพย์นั้นอันหมดจดล่วงพ้นวิสัยที่มนุษย์ธรรมดามองเห็นได้ คำว่า เห็นสัตว์ คือแลดูสัตว์เห็น ได้ดูจตุตาเนื้อของมนุษย์ธรรมดา”^{๒๔}

ในคัมภีร์วิมุตติมรรคได้กล่าวถึงจุฑุปปาตญาณไว้โดยจำแนกออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑. ทิพยจักขุที่เกิดด้วยกรรมดีคือเป็นผลของความดีที่กระทำไว้ คือเป็นทิพยจักขุของเทวดาและพรหมทั้งหลาย

๒. ทิพยจักขุที่เกิดด้วยกำลังของการเจริญความเพียร คือเกิดด้วยการเจริญอุททิบาท ^{๒๕}

จุฑุปปาตญาณประการที่สองนั่นเองเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนสาวกว่า เป็นผลของสมาธิภาวนา และเป็นสิ่งที่จัดอยู่ในอภิญา ๖ ประการ ถึงแม้ว่าคำว่า จุฑุปปาตญาณ จะมีความหมายตามตัวอักษรว่า ความรู้จตุติและอุปบัติ ก็ไม่ได้หมายถึงความรู้ช่วงเวลาที่เกิดจิตและปฏิสนธิจิตเกิดและดับเพราะจตุติจิตและปฏิสนธิจิตเกิดดับติดต่อกันโดยไม่มีระหว่างขึ้นด้วย (จตุติจิตเป็นปัจจัยต่อปฏิสนธิจิตโดยความเป็นอนันตปัจจัย) คือเกิดขึ้นติดต่อกันอย่างรวดเร็วมากจนไม่อาจจะรู้เห็นได้โดยง่าย การที่จะรู้การเกิดขึ้นติดต่อกันได้ต้องอาศัยวิปัสสนาปัญญาเท่านั้น จุฑุปปาตญาณจึงหมายถึงความรู้ในช่วงระยะเวลาที่ใกล้การจตุติและปฏิสนธิ (การตายและการเกิด) พระพุทธองค์ได้ทรงอธิบายในลักษณะของจุฑุปปาตญาณใน อานุเนยยสูตรที่ ๒ ไว้ว่า จุฑุปปาตญาณคือความสามารถที่จะเห็นความเป็นไปของสัตว์ต่างๆ โดยลักษณะที่ต่างกันไป เช่น มีอุปนิสัยที่ดั่งงามหรือชั่วร้าย มีผิวพรรณวรรณะดีหรือหยาบ ได้รับความสุขความเจริญหรือกำลังตก

^{๒๓} จุ.ป.(ไทย) ๓๑/๑๐๖/๑๖๔

^{๒๔} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์(อจ อาสภมหาเถร).

หน้า ๖๕๖.

^{๒๕} พระอุปติสเถระ, คัมภีร์วิมุตติมรรค, แปลโดย พระราชวรมุนี (ประยูร ธรรมจิตโต)และคณะ.

หน้า ๒๐๗.

ทุกขได้ยากอยู่ เป็นต้น โดยการเห็นนั้นเป็นการเห็นที่ลึกลงไปถึงกรรมทั้งดีและชั่วของสัตว์เหล่านั้น กล่าวคือ การเห็นด้วยทิพยจักขุนั้นจะรู้ถึงใน ๒ ลักษณะคือ^{๑๐}

๕.๑ เห็นผู้ที่ประกอบอกุศลกรรม คือ ทำความชั่วด้วยกาย วาจาและจิตใจ ตีเตียนพระอรียสงฆ์ มีความคิดเห็นที่ผิดครรถงคตองธรรม (มิจฉาทิฎฐิ) และกระทำความชั่วด้วยความคิดเห็นที่ผิดนั้น ส่งผลให้หลังที่เขาตายแล้ว เขาต้องกำเนิดเป็นสัตว์นรก เปรต อสุรกายและสัตว์เดรัจฉาน

๕.๒ เห็นผู้ที่ประกอบกุศลกรรม คือ ทำความดีด้วยกาย วาจาและจิตใจ ไม่กล่าวตีเตียนพระอรียสงฆ์ มีความคิดเห็นที่ถูกต้องตามครรถงคตองธรรม (สัมมาทิฎฐิ) และกระทำความดีด้วยความคิดเห็นที่ถูกต้องนั้น ส่งผลให้หลังจากเขาตายแล้ว เขาถือกำเนิดเป็นมนุษย์ เทวดา พรหม

นอกจากนี้ในคัมภีร์วิมุตติมรรคยังได้กล่าวว่า ญาณ ๔ ประการ ได้แก่ อนาคตังสญาณ คือความสามารถเห็นสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้ กัมมัสสกตาญาณ คือความสามารถที่จะรู้จักการกระทำของผู้อื่นอันจะส่งผลให้เกิดในภพภูมิต่างๆ ยถากัมมุปกญาณ คือความสามารถที่จะรู้ว่า ผู้ที่ เกิดขึ้นมาแล้วนั้นเกิดมาเพราะผลกรรมอย่างไร และกัมมวิปากญาณ คือความสามารถที่จะรู้ถึง ช่วงเวลา ภาวะ กิเลส แนวทาง อันเป็นเหตุให้ตนเองมาเกิดในภพนี้ รู้ถึงกรรมอะไรที่พร้อมจะ ให้ผลหรือยังไม่พร้อมจะให้ผล รู้ว่ากรรมอะไรที่ทำแล้วจะมีผลานิสงส์มาก กรรมอะไรทำแล้วจะมี ผลานิสงส์น้อย ย่อมจะเกิดจากจุตูปปาตญาณ นั่นหมายความว่า บุคคลผู้ที่ได้จุตูปปาตญาณย่อมจะ มีความสามารถเห็นถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอนาคตได้ มีความสามารถที่จะรู้ว่า เมื่อบุคคลใดบุคคล หนึ่งกระทำความกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ด้วยวิบากแห่งกรรมนั้นบุคคลนั้นจะต้องเกิดในภพภูมิใด มีความสามารถที่จะรู้ว่า บุคคลใดบุคคลหนึ่งได้กระทำความดีหรือไม่ดีอย่างไรไว้บ้างทำให้ต้องมา เกิดในลักษณะที่เป็นปัจจุบันนี้และมีความสามารถจะรู้ว่า เวลา ภาวะ กิเลสและแนวทางที่เป็นเหตุ ให้ตนเองมาเกิดในลักษณะอย่างที่เป็นอยู่ หรือรู้ถึงหลักการให้ผลของกรรมว่า จะให้ผลเมื่อใดและ ให้ผลอย่างไร^{๑๑} กล่าวอีกนัยหนึ่งว่า บุคคลนั้นย่อมรู้เรื่องในอดีตชาติพร้อมทั้งกรรมที่กระทำใน อดีตและสามารถพยากรณ์ถึงอนาคต พร้อมทั้งกรรมที่จะเป็นเหตุให้เกิดผลอย่างนั้นๆ ในอนาคต

๖. อาสวัคชญาณ หมายถึง ความสามารถที่กำจัดกิเลสออกไปจากใจ คือ การบรรลุเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติ กล่าวคือเป็นการรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า อะไรเป็นความทุกข์ อะไรเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ อะไรคือความดับทุกข์ อะไรคือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ และความรู้ชัดตาม

^{๑๐} อ.จ.ภก.ก.(ไทย) ๒๒/๒๗๓/๓๑๓

^{๑๑} พระอุปัชฌาย์ เถระ, คัมภีร์วิมุตติมรรค, แปลโดย พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)และคณะ.

เป็นจริงว่า อะไรเป็นอาสวะ อะไรเป็นเหตุให้เกิดอาสวะ อะไรเป็นความดับอาสวะ อะไรคือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับอาสวะ และเมื่อเกิดความรู้ความเห็นเช่นนี้ จิตย่อมจะหลุดพ้นจากกามาสวะจาก ภาวาสวะและอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้วย่อมจะเกิดความรู้ชัดด้วยปัญญาอันยิ่งว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มีแล้ว^{๓๒}

เพื่อให้เกิดความเข้าใจในเรื่องรูปลักษณะของอภิญญา ๖ ได้มากขึ้น จึงควรจะศึกษาจากตารางเปรียบเทียบที่ผู้วิจัยได้จัดทำไว้ท้ายเล่มอีกครั้งหนึ่ง (ตารางที่ ๑ และ ๒)

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่า ความหมาย ลักษณะ และรูปแบบของอภิญญาในพระไตรปิฎกนั้น มีหลากหลายขึ้นอยู่กับการนำไปใช้ในโอกาสต่างๆ กัน ทั้งนี้จะเห็นว่า รูปลักษณะ ที่ปรากฏเด่นชัดได้ถูกจัดแบ่งออกเป็น ๖ อย่าง ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

๒.๑.๑ สถาพรธรรมแห่งอภิญญาตามแนวพระไตรปิฎก

นอกจากความหมายตามพจนานุกรมศัพท์บาลีแล้ว ในพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาหรือพระไตรปิฎกได้กล่าวถึง “สถาพรธรรมแห่งอภิญญา” ไว้ในที่ต่างๆ ดังมีปรากฏในตัวอย่างข้อความที่จะแสดงต่อไปนี้ ทั้งนี้สถาพรธรรมจะสื่อความหมาย ทั้งความหมายที่เหมือนกันและแตกต่างไปจากความหมายตามรากศัพท์คือ

อภิญญาในความหมายว่า คุณวิเศษ อันเป็นการรู้สถาพรธรรม ดังข้อความต่อไปนี้

เรื่องภิกษุชาวฝั่งแม่น้ำวัดคุมุทา : ที่ภิกษุพวกหนึ่งเสนอว่า “อย่าเลย ท่านทั้งหลายทำไมพวกเราจะต้องไปช่วยกันทำงานหรือทำหน้าที่ทูตนำข่าวสารให้พวกคฤหัสถ์ ทางที่ดีพวกเรากล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมของกันและกันให้พวกคฤหัสถ์ฟังว่า “ภิกษุรูปโน้นได้ปฐมฌาน รูปโน้นได้ทุติยฌาน รูปโน้นได้ตติยฌาน รูปโน้นได้จตุตถฌาน รูปโน้นเป็นพระโสดาบัน รูปโน้นเป็นพระสกทาคามี รูปโน้นเป็นพระอนาคามี รูปโน้นเป็นพระอรหันต์ รูปโน้นได้วิชา ๓ รูปโน้นได้อภิญญา ๖” และในที่สุด พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอมีคุณวิเศษนั้นจริงหรือ” ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ไม่มีจริง พระพุทธเจ้าข้า”^{๓๓}

อภิญญาในความหมายว่า การรู้ยิ่ง การรู้ดี อันเป็นการรับรู้สถาพรธรรม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

^{๓๒} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓/๘-๙

^{๓๓} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๕๓/๑๗๗.

เอกราช นิพิพิทาย วิจารณ์ นายอุปสมาย อภิญา สมโพธิ นายนิพิพานาย สัตตติ^{๓๔} ซึ่งแปลความหมายได้ว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความหมายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับทุกข์ เพื่อเข้าไปสงบ เพื่อการรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อละกิเลส

อีกตัวอย่างหนึ่งคือ เอตถุ อวสุ อุตถุสสุหิตฺ อติ อาทิตฺรุมหจริยํ อติ นิพิพิทาย วิจารณ์ นายอุปสมาย อภิญา สมโพธิ นายนิพิพานาย สัตตติ ตสมา ตํ พุยกตํ ภควตา ตติ^{๓๕} ซึ่งแปลความหมายได้ว่า เพราะฉะนั้นมีประโยชน์ เป็นเบื้องต้นแห่งการประพฤติพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อความหมาย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับกิเลส เพื่อเข้าไปสงบ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพิพาน เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงทรงพยากรณ์ไว้^{๓๖}

อภิญาในความหมายว่า ปัญญาญาณ ปัญญาอันยิ่ง อันเป็นการรับรู้สภาพธรรม ดังตัวอย่างคือ

โส เอว ปพฺพชิตฺ สมนโน เอโก วูปกฺกุโ จ อปฺปมตฺโต อาตปิ ปหิตฺตฺโต วิหรนฺโต นจิสฺเสว ยสฺสตถาย กุลฺปฺตฺตา สมฺมเทว อการฺสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ ตทฺนตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโย สานํ ทิฏฺฐเชว ฐมฺเม สยํ อภิญา สจฺจิกตฺวา วิหริสฺสตี^{๓๗} ซึ่งแปลความหมายได้ว่า ท้าวเธอทรงผนวชอย่างนี้แล้ว ทรงปลีกพระองค์อยู่แต่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้ว ไม่ช้านัก ก็จักทรงทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์อันยอดเยี่ยมที่กุลบุตรทั้งหลาย พากันออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบ ต้องการ อันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ด้วยพระปัญญาอันยิ่งด้วยพระองค์เองในทิวธรรมเที่ยวเข้าถึงอยู่^{๓๘}

อภิญาในความหมายว่า รู้แจ้ง ทำให้แจ้ง รู้แล้ว ปรากฏแล้วหรือบรรลุ อันเป็นการรับรู้สภาพธรรม ดังข้อความในมหาวิจฉโคตรสูตร ที่พระพุทธองค์ตรัสกับวัจนะว่า

วัจนะ เธออาจจะหวังว่า “เราควรบรรลุอิทธิวิชฌาณแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง คือคนเดียวแสดงเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนแสดงเป็นคนเดียวก็ได้ แสดงให้ปรากฏ หรือให้หายไปก็ได้ ทะลุฝา กำแพง (และ) ภูเขาไปได้ไม่คิดขัด เหมือนไปในที่ว่างก็ได้ ผุดขึ้นหรือดิ่งลงในแผ่นดินเหมือนไปในน้ำก็ได้ เดินบนน้ำโดยที่น้ำไม่แยกเหมือนเดินบนแผ่นดินก็ได้ นั่งขัดสมาธิเหาะไปใน

^{๓๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๔/๒๕๕.

^{๓๕} ส.น. (ไทย) ๑๖/๕๓๐/๒๖๓.

^{๓๖} ส.น. (ไทย) ๑๖/๕๓๐/๒๖๐.

^{๓๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๘/๘๔.

^{๓๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๘/๘๔.

อากาศ เหมือนนกบินไปก็ได้ ใช้ฝ่ามือลูบคลำดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ อันมีฤทธิ์มากมีอำนาจมากก็ได้ ใช้อำนาจทางกายไปจนถึงพรหมโลกก็ได้”

โดยพระพุทธองค์ กล่าวอ้างจากเหตุว่า เมื่อมีเหตุอยู่ เขาก็จับบรรลุความเป็นผู้สามารถในอิทธิวิธญาณแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่างนั้น ได้แก่ จากนั้นพระพุทธองค์ก็ได้ตรัสลำดับ อภิญญาอื่นๆ ต่อไปจนครบและกล่าวต่อว่า นี่คือธรรม ๖ ประการที่ควร ทำให้แจ้ง

อภิญญาในความหมายว่า ปัญญาอันรู้ยิ่งอันเป็นการรู้สภาพธรรม ดังข้อความต่อไปนี้

จกขุสูตรที่ ๑ ว่าด้วยจกขุ

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด ภิกษุละความเศร้าหมองแห่งจิตในฐานะ ๖ ประการนี้ได้เมื่อนั้น จิตของเธอที่น้อมไปในเนกขัมมะ อันเนกขัมมะอบรมแล้ว ควรแก่การงานปรากฏในธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันรู้ยิ่ง^{๓๕}

อภิญญาในความหมายว่า รู้ยิ่ง กำหนดรู้แล้วอันเป็นการรู้สภาพธรรม ดังข้อความต่อไปนี้

อภิญญาปริญาปหานสูตร ว่าด้วยธรรมเพื่อรู้ยิ่งกำหนดรู้แล้วละสิ่งทั้งปวง

“ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมเพื่อรู้ยิ่ง กำหนดรู้แล้วละสิ่งทั้งปวงแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง

ธรรมเพื่อรู้ยิ่ง กำหนดรู้แล้วละสิ่งทั้งปวง คือ จกขุเป็นสิ่งที่ควรรู้ยิ่ง กำหนดรู้แล้วละ รูปเป็นสิ่งที่ควรรู้ยิ่ง กำหนดรู้แล้วละ จกขุวิญญาณเป็นสิ่งที่ควรรู้ยิ่ง กำหนดรู้แล้วละ จกขุสัมผัสเป็นสิ่งที่ควรรู้ยิ่ง กำหนดรู้แล้วละ แม้ความเสวยอารมณ์ที่เป็นสุขหรือทุกข์หรือมิใช่สุขมิใช่ทุกข์ที่เกิดขึ้นเพราะจกขุสัมผัสเป็นปัจจัย ก็เป็นสิ่งที่ควรรู้ยิ่ง กำหนดรู้แล้วละ ฯลฯ”^{๓๖}

นอกจากตัวอย่างข้างต้นแล้ว ยังมีปรากฏในพระไตรปิฎก ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ให้มีการแสดงอภิญญา เพื่อให้กุลบุตรทั้งแปดหมื่นคน หันมาสนใจในพระพุทธองค์และไม่ให้สนใจในเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ ซึ่งเป็นอุตตริมนุสสธรรม ดังในเรื่องพระสาเกตะแสดงฤทธิ์ปาฏิหาริย์^{๓๗}

เรื่องบาตรไม้จันทน์ก็นับเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ท่านพระโมคคัลลานะกับท่านพระปิณโฑลภารทวาชะได้หะขึ้นสู่ท้องฟ้าถือบาตรนั้นลอยเวียนไปรอบกรุงราชคฤห์ ๓ รอบ เมื่อได้รับบาตรที่ทำจากปทุมแก่นจันทน์อันมีค่าของเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์^{๓๘}

^{๓๕} ส.บ. (ไทย) ๑๗/๓๒๒/๓๓๕.

^{๓๖} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๕/๒๓.

^{๓๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๔๒/๒-๔.

^{๓๘} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๕๒/๑๖-๑๘.

เรื่องธัมมจักกัปปวัตตนสูตร เรื่องนี้เป็นอีกตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีเจโตปริยญาณ เรื่องนี้มีใจความโดยย่อว่า ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว ๒ เดือน พระองค์ได้เสด็จไปหาพวกปัญจวัคคีย์ พระองค์ได้แสดงปฐมเทศนาที่เรียกว่า “พระธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสพระธรรมเทศนาอยู่ ธรรมจักขุ คือดวงตาเห็นธรรม ได้เกิดขึ้นแก่ท่านโกณฑัญญะว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับเป็นธรรมดา” พระองค์ทรงทราบว่าท่านโกณฑัญญะได้บรรลุธรรมแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานด้วยว่า “โกณฑัญญะ ได้รู้แล้วหนอ โกณฑัญญะ ได้รู้แล้วหนอ” การที่ทรงทราบว่าจิตของท่านพระโกณฑัญญะได้รู้หรือยั้ง ๔ กล่าวคือบรรลุธรรมแล้วนั้นย่อมแสดงให้เห็นว่าทรงมีเจโตปริยญาณ^{๔๓}

อีกตัวอย่างหนึ่งในเรื่องเจโตปริยญาณ อันเป็นการรับรู้สภาพธรรม ก็คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงทราบความคิดของภพพรหมที่เป็นมิถิลาทัญญูจันสามารถะทัญญูของตนได้^{๔๔}

เรื่องพุทธปรินิพพานก็นับเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งอันเป็นการรับรู้สภาพธรรมที่พระอนูรุทธะได้ใช้ความสามารถติดตามวาระจิตของพระพุทธองค์ กล่าวคือ เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสปัจฉิมโอวาทเสร็จสิ้น ต่อจากนั้น พระผู้มีพระภาคทรงเข้าปฐมฌาน ออกจากปฐมฌานทรงเข้าทุติยฌาน ออกจากทุติยฌานทรงเข้าตติยฌาน ออกจากตติยฌานทรงเข้าจตุตถฌาน ออกจากจตุตถฌานทรงเข้าอากาสาณัญจายตนสมาบัติ ออกจากอากาสาณัญจายตนสมาบัติทรงเข้าวิญญานัญจายตนสมาบัติ ออกจากวิญญานัญจายตนสมาบัติทรงเข้าอากิญจัญญายตนสมาบัติ ออกจากอากิญจัญญายตนสมาบัติทรงเข้าเนวสัณญานาสัณญายตนสมาบัติ ออกจากเนวสัณญานาสัณญายตนสมาบัติทรงเข้าสัณญาวะทิตนโรธ

ขณะนั้น ท่านพระอานนท์เรียนถามท่านพระอนูรุทธะดังนี้ว่า “ท่านอนูรุทธะผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้วหรือ”

ท่านพระอนูรุทธะตอบว่า “ท่านอานนท์ผู้มีอายุ พระผู้มีพระภาคยังไม่ปรินิพพาน ทรงเข้าสัณญาวะทิตนโรธอยู่”

ต่อจากนั้น พระผู้มีพระภาคออกจากสัณญาวะทิตนโรธ ทรงเข้าเนวสัณญานาสัณญายตนสมาบัติ ออกจากเนวสัณญานาสัณญายตนสมาบัติทรงเข้าอากิญจัญญายตนสมาบัติ ออกจากอากิญจัญญายตนสมาบัติทรงเข้าวิญญานัญจายตนสมาบัติ ออกจากวิญญานัญจายตนสมาบัติทรงเข้าอากาสาณัญจายตนสมาบัติ ออกจากอากาสาณัญจายตนสมาบัติทรงเข้าจตุตถฌาน ออกจากจตุตถฌานทรงเข้าตติยฌาน ออกจากตติยฌานทรงเข้าทุติยฌาน ออกจากทุติยฌานทรงเข้าปฐมฌาน ออก

^{๔๓} วิ.ม.หา.(ไทย) ๔/๑๓/๒๐-๒๕.

^{๔๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๐๑/๕๓๓-๕๓๘.

จากปฐมฌานทรงเข้าทุติยฌาน ออกจากทุติยฌานทรงเข้าตติยฌาน ออกจากตติยฌานทรงเข้าจตุตถฌาน ออกจากจตุตถฌานแล้วได้เสด็จดับขันธปรินิพพานในลำดับถัดมา^{๕๕}

จะเห็นได้ว่าในช่วงที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงฌานนั้น พระอนุรุทธะสามารถเข้าฌานตามพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้อีกทั้งยังสามารถทราบวาระจิตของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้โดยตลอด

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่า สภาพธรรมแห่งอกิญญาตามแนวพระไตรปิฎกจะกล่าวถึง ปัญญาอันเกิดจากการรู้แจ้ง รู้ยิ่ง หรือกำหนดรู้ แล้วละสิ่งทั้งปวงโดยไม่ให้สนใจในอิทธิปาฏิหาริย์ แต่ให้มีความรู้ด้วยปัญญา อันประกอบด้วยกำลังแห่งองค์ฌานเป็นส่วนสนับสนุน ซึ่งจะกล่าวโดยละเอียดต่อไป

๒.๑.๒ สภาพธรรมแห่งอกิญญาตามแนวอรรถกถาและนักปราชญ์ร่วมสมัย

นอกจากสภาพธรรมแห่งอกิญญาตามแนวพระไตรปิฎกแล้ว ท่านอรรถกถาจารย์และนักปราชญ์ร่วมสมัยอีกจำนวนมาก ได้มีการศึกษา ค้นคว้า และบันทึกในคัมภีร์เกี่ยวกับเรื่องนี้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ก่อนจะพูดถึงสภาพธรรมแห่งอกิญญานั้น เราควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพธรรมกันสักเล็กน้อย สภาพธรรมเป็นอารมณ์หรืออาการที่ปรากฏของจิต ซึ่งโดยทั่วไปมนุษย์ทุกคนมีธาตุรู้หรือวิญญาณธาตุที่จะรับรู้สิ่งต่างๆ ผ่านอายตนะทั้ง ๖ ซึ่งเป็นความรู้ทางประสาทในส่วนของรูปกาย ส่วนการรับรู้ทางจิตหรือวิญญาณธาตุนั้น ไม่มีสรีระสังขยาน อาการที่แสดงออกว่าเป็นอาการของจิตและธาตุรู้ก็คือ อาการที่ปรากฏเป็นอารมณ์ คือเรื่องที่ปรากฏเป็นกิเลส เรื่องที่จิตคิด ดำริ เช่นเรื่องเกี่ยวกับรูปก็เป็นรูปารมณ์หรืออารมณ์คือรูปนั่นเองและเมื่อรู้คิดอยู่ในใจก็เรียกว่า ธรรมารมณ์ หรืออารมณ์คือธรรมและอารมณ์บางอย่าง เป็นที่ตั้งของราคะหรือโลภะ โทสะ ซึ่งล้วนแต่ไม่มีสังขยาน^{๕๖} การรับรู้อารมณ์ของจิตล้วนแต่เป็นการปรุงแต่ง ของกายคือรูปกายและจิต หรืออาจพูดได้ว่า เป็นส่วนของวัตถุกับจิตใจประกอบเข้าด้วยกัน โดยกระบวนการรับรู้แบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ เป็นไปตามธรรมชาติ ตามธรรมดา กับอีกส่วนหนึ่งคือ ส่วนปรุงแต่งของบุคคลเข้าไปเกี่ยวข้อง โดยส่วนที่เป็นธรรมชาตินั้น เป็นภาวะแปลว่าความเป็น (Being) ซึ่งมีลักษณะที่เรียกว่า สภาพหรือภาวะ และเมื่อมีบุคคลเข้าไปเกี่ยวข้องก็จะไม่เรียกว่า สภาพ แต่จะเรียกว่า ภาวะ^{๕๗}

^{๕๕} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๑๕/๑๖๗.

^{๕๖} สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน), ลักษณะพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐. หน้า ๕๖-๕๗.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๐๑.

ตัวอย่างหนึ่งที่เข้าใจได้ง่ายในเรื่องสภาพธรรมว่าเป็นอย่างไร ก็คือเมื่อเราคิดถึงตัวเลขใดๆและนำตัวเลขเหล่านั้นมาบวก ลบ คูณ หารตามสัญลักษณ์ทางคณิตศาสตร์ เราก็จะ “ผู้รู้” ตัวเลขอันเป็นคำตอบขึ้น นั่นคือพื้นฐานแห่งญาณ อันเป็นเบื้องต้น

อีกตัวอย่างหนึ่งเช่น เมื่อคนถามถึง พ่อและแม่ของเรา เราก็จะ “ผู้เห็น” หน้าตาของคุณพ่อและคุณแม่ของเราในทันที ซึ่งจะเห็นได้ว่าการผู้รู้หรือผู้เห็น เป็นคุณลักษณะของสมาธิขั้นพื้นฐาน แต่เมื่อสมาธิถึงขั้นฌานและเกิดอภิญญาขึ้น การผู้รู้อันเป็นญาณและการผู้เห็นอันเป็นทศนะ ย่อมรวมเกิดขึ้นพร้อมกัน เป็นญาณทศนะนั่นเอง สำหรับการพัฒนาจิตให้สูงถึงขั้นฌานจนเกิดอภิญญาขึ้นนั้นในทางวิทยาศาสตร์ได้อธิบายความเกี่ยวข้องของสภาพจิตมนุษย์ไว้ในศาสตร์ ๒ แขนงคือจิตวิทยา (Psychology) ซึ่งเกี่ยวข้องกับจิตมนุษย์โดยตรงและจะสามารถใช้วิเคราะห์จิตตามหลักของซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) ส่วนอีกแขนงหนึ่งคือ พฤติกรรมศาสตร์ (Behaviorism) ซึ่งใช้อธิบายพฤติกรรมอันเป็นผลจากการทำงานของสมอง โดยไม่ยอมรับว่ามีจิตอยู่ในตัวมนุษย์ ซึ่งการเฝ้าสังเกตและทดลองปฏิบัติเริ่มจากพัฟลอฟ (Pavlov) ซึ่งมุ่งเน้นการใช้ประโยชน์ด้านพฤติกรรมและปรับแก้บุคลิกภาพของมนุษย์ โดยศาสตร์ทั้ง ๒ แขนงรวมเข้าเป็นวิทยาศาสตร์ทางจิตในปัจจุบัน ซึ่งล้วนแต่เป็นการรับรู้อารมณ์และแสดงออกของจิต โดยตรงกับกรอบแนวคิดของสภาพธรรมทางพุทธปรัชญาเถรวาท กล่าวคือ แนวคิดของสภาพธรรมทางพุทธปรัชญาเถรวาทมีหลัก ๕ ประการ^{๔๔}คือ

๑. สภาพธรรมที่ได้จากการปฏิบัติและรู้แจ้งด้วยตนเอง (สันติวิถี)
๒. เมื่อลงมือปฏิบัติก็จะได้ผลจริงในทุกกาล (อภิลิ)
๓. ไม่จำกัดบุคคลที่จะเข้ามาทดลองพิสูจน์ความจริงได้ (เอหิภิกขุ)
๔. ผู้ปฏิบัติจะต้องน้อมเข้ามาปฏิบัติด้วยตนเองในตัวคนคือ กายกรรม (โอปนะยิ)
๕. จะรู้แจ้งเห็นจริงด้วยตนเอง ด้วยการปฏิบัติเฉพาะตนเท่านั้น (ปัตตัตต)

สำหรับเรื่องสภาพธรรมพื้นฐานเกี่ยวกับจิตในเชิงวิทยาศาสตร์อาจค้นคว้าได้จากหนังสือทางปฏิบัติแนววิทยาศาสตร์ทางจิตเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของ นพ.ชินโอสถ หัสบำเรอ

เรื่องพระมหาโมคคัลลานะปราบนันโทปนันทนาคราช เรื่องนี้มีใจความโดยสรุปสภาพธรรมแห่งอภิญญาไว้ว่า ในสมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าพร้อมพระอรหันตศิขณาสพจำนวนมากได้เสด็จไปเพื่อจะทำให้นันโทปนันทนาคราชละมานะหันมาศรัทธาในพระศาสนา ในการนี้ท่านพระมหาโมคคัลลานะได้ทำหน้าที่ปราบพญานาคนั้น ด้วยการแสดงฤทธิ์ที่ยิ่งกว่าพญานาคนั้น กล่าวคือ เมื่อ

^{๔๔} นพ.ชินโอสถ หัสบำเรอ, ทางปฏิบัติแนววิทยาศาสตร์ทางจิตเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต, กรุงเทพมหานคร : โลกทิพย์, ๒๕๔๓. หน้า ๕-๖.

พญานาคเริ่มแผ่พังพานปิดสวรรค์ดาวดึงส์พระมหาโมคคัลลานะก็ได้เนรมิตกายเป็นพระยานาคที่มีร่างกายยาวใหญ่กว่าพญานาคโตนันทะถึง ๒ เท่า มีพังพานประมาณแสน โกฎิ ประดับไปด้วยแก้วและทองแล้วรัดกายของพระยานาคนั้นให้แน่น เมื่อพญานาคถูกรัดแน่นก็โกรธมากจึงพนพิษให้เป็นควันแผ่ไปโดยรอบแสน โกฎิจักรวาลท่านพระมหาโมคคัลลานะก็บันดาลให้ควันเกิดมากยิ่งขึ้นกว่า จากนั้นพญานาคก็บังหวนควันพิษให้ควันเกิดเป็นเปลวไฟร้อนแรง ท่านก็เนรมิตเปลวไฟที่ร้อนแรงยิ่งกว่าอีกเปลวไฟของพญานาคไม่อาจทำอะไรท่านได้ แต่เปลวไฟของท่านกลับรุ่มล่อมพญานาค ทำให้พญานาคร้อนรุ่มกระสับกระส่ายเป็นอย่างมาก จากนั้นท่านก็กล่าวสอนแล้วก็แสดงฤทธิ์เข้าไปทางหูซ้ายออกทางหูขวาของพญานาค เป็นต้น จนที่สุดพญานาคจึงยอมแพ้ และกลับใจหันมานับถือพระพุทธศาสนารับไตรสรณคมน์และศีล ๕ จากพระพุทธเจ้าไปปฏิบัติ เรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่า พระมหาโมคคัลลานะเป็นผู้ทรงอิทธิฤทธิ์^{๔๕}

ในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคและคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระสารีบุตรและพระพุทธโฆสาจารย์ได้อธิบายถึงอิทธิฤทธิ์และจำแนกประเภทของฤทธิ์ออกเป็น ๑๐ ประเภท ตามเหตุที่ทำให้เกิดขึ้นอันเป็นการรับรู้สภาพธรรมแห่งอภิญญา^{๔๖} ดังนี้

๑. อธิภูฐานอิทธิ ในบรรดาฤทธิ์ทั้ง ๑๐ อย่างนั้น ฤทธิ์ที่ท่านจำแนกแสดงออกอย่างนี้ว่าตามปกติพระโยคีเป็นคนคนเดียว แต่นี้ก็ให้เป็นมากคนได้ คือให้เป็นร้อยคน พันคน หรือหมื่นคน พอนึกแล้วจึงอธิษฐานด้วยญาณว่า ขอเราจงกลายเป็นคนหลายคนเกิดดังนี้ ชื่อว่า อธิภูฐาน อิทธิ เพราะสำเร็จด้วยอำนาจการอธิษฐาน

๒. วิกุพพนาอิทธิ ฤทธิ์ที่มีมาอย่างนี้ว่า พระโยคินั้นละเพศปกติของตนแล้ว แสดงเป็นเพศเด็กก็ได้ แสดงเป็นเพศนาคก็ได้ แสดงเป็นกระบวนทัพหลายๆ วิธีก็ได้ อย่างนี้ชื่อว่า วิกุพพนาอิทธิ เพราะแสดงให้เห็นไปด้วยอำนาจการละเพศเดิมของตนแล้วแสดงให้เห็นเป็นเพศต่างๆ

๓. มโนมยาอิทธิ ฤทธิ์ที่มีมาโดยความหมายอย่างนี้ว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เนรมิตร่างกายเดิมเป็นกายอื่นให้เป็นรูปมีจิตใจ อย่างนี้ชื่อว่า มโนมยาอิทธิ เพราะบันดาลให้สำเร็จเป็นสรีระอื่นที่มีจิตใจครองภายในสรีระร่างเป็นส่วนหนึ่งต่างหาก

^{๔๕} พระมหากามพล กิตติโสภโณ. “อภิญญาในพระพุทธศาสนา การศึกษาเปรียบเทียบความรู้ ความเชื่อ และความเข้าใจของอาจารย์สอนกรรมฐานในสำนักปฏิบัติในเขตกรุงเทพมหานคร”. *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต* (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๖) หน้า ๓๐-๓๑.

^{๔๖} พระพุทธโฆสเถระ, *คัมภีร์วิสุทธิมรรค*, แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์(อาจ อาสภมหาเถร). หน้า ๖๔๒-๖๔๕.

๔. ญาณวิปหาราอิทธิ ก็คุณวิเศษที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งญาณ ในกาลก่อนหรือภายหลัง แต่ความเป็นไปแห่งญาณก็ดี ในขณะที่ญาณเป็นไปอยู่ที่ดี ชื่อว่า ญาณวิปหาราอิทธิ สมดังคำที่ท่านกล่าวไว้ในบาลีว่า ฤทธิ์ชื่อว่า ญาณวิปหารา เพราะเป็นอรรถ คือการละความสำคัญว่าเที่ยง ย่อมสำเร็จได้ด้วยอนิจจานุปัสสนา ฤทธิ์ชื่อว่า ญาณวิปหารา เพราะโดยอรรถ คือการละกิเลสได้ทั้งหมด ย่อมสำเร็จได้ด้วยอหัตมรรค เหมือนฤทธิ์ที่มีญาณปกป้องของท่านพากุละเหมือนฤทธิ์ที่มีญาณปกป้องของท่านสังกัจจะ และเหมือนฤทธิ์ที่มีญาณปกป้องของท่านภูตบาละนั้น

๕. สมภาวิปหาราอิทธิ คุณวิเศษที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจสมณะในกาลก่อน หรือภายหลังสมภาหรือในขณะที่แห่งสมานั้น ชื่อว่า สมภาวิปหาราอิทธิ คือฤทธิ์ที่ปกป้องด้วยสมภา เพราะอรรถคือการละนิวรณ์ธรรมทั้งหลาย สำเร็จได้ด้วยปฐมฌาน ชื่อว่าฤทธิ์ที่ปกป้องด้วยสมภา เพราะอรรถคือการละอภิกขุจัญญายตนสมาบัติสำเร็จได้ด้วยเนวตัณญานาตัณญายตนสมาบัติ เหมือนฤทธิ์ที่ปกป้องด้วยสมภาของท่านพระสารีบุตร ของท่านสัทธชีวะ ของท่านพระขามุโกณฑลัญญะ ของนางอุตตราอุบาสิกา และเหมือนฤทธิ์ที่ปกป้องด้วยสมภาของพระนางสามาวดีอุบาสิกา

๖. อริยาอิทธิ ก็การอยู่ของท่านผู้มีความสำคัญในของปฏิคุณเป็นต้นว่าเป็นของไม่ปฏิคุณเป็นต้นอยู่เป็นนิศย์ ชื่อว่า อริยาอิทธิ คือฤทธิ์ของพระอริยะ สมดังคำที่ท่านกล่าวว่า ฤทธิ์ของพระอริยะเป็นไฉน ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ หากจะหวังว่าเราพึงเป็นผู้มีความสำคัญในของปฏิคุณว่าเป็นของไม่ปฏิคุณอยู่ดังนี้ไซ้ เธอยอมเป็นผู้มีความสำคัญว่าไม่เป็นของปฏิคุณในของที่ปฏิคุณนั้นอยู่ เป็นผู้วางเฉยมีสตินี้ รู้สึกอยู่ในของปฏิคุณนั้นดังนี้ ก็ฤทธิ์นี้ท่านเรียกว่า อริยาอิทธิ ฤทธิ์ของพระอริยะ เพราะบังเกิดแก่พระอริยะทั้งหลาย ผู้มีความเชี่ยวชาญทางใจอย่างเดียว จริงอยู่พระจิณาสพผู้ประกอบด้วยฤทธิ์นี้ ย่อมทำการแผ่เมตตาหรือใส่ใจโดยความเป็นธาตุไปในวัตถุที่ปฏิคุณ ไม่น่าปรารถนา เป็นผู้มีความสำคัญหมายว่าไม่น่าเกลียดอยู่ และทำการแผ่โดยเป็นของไม่งาม หรือใส่ใจว่าไม่เที่ยง ในวัตถุที่ไม่น่าเกลียดคือที่น่าปรารถนา เป็นผู้มีความสำคัญหมายว่าเป็นของปฏิคุณอยู่ อนึ่ง ย่อมทำการแผ่เมตตา หรือใส่ใจโดยความเป็นธาตุนั้นแล ในของทั้งที่ปฏิคุณและไม่ปฏิคุณ เป็นผู้มีความสำคัญในของปฏิคุณและไม่ปฏิคุณว่า ไม่ปฏิคุณอยู่ และทำการแผ่ว่าไม่งาม หรือใส่ใจว่าไม่เที่ยงนั้นแลในวัตถุทั้งไม่ปฏิคุณและปฏิคุณ เป็นผู้มีความสำคัญหมายในของปฏิคุณและไม่ปฏิคุณว่าเป็นของปฏิคุณอยู่ อนึ่ง ท่านยังอุเบกขามิองค์ ๖ ซึ่งท่านกล่าวไว้โดยนัยเป็นต้นว่า เห็นรูปด้วยตาแล้วไม่ตั้งใจไม่เสียใจให้เป็นไปอยู่ ย่อมปราศหวังทั้ง ๒ คือทั้งในของปฏิคุณและไม่ปฏิคุณ วางเฉย มีสติรู้สึกอยู่ ก็เนื้อความนี้แหละ ท่านจำแนกไว้ในปฏิสัมภิตาโดยนัยเป็นต้นว่า อย่างไรภิกษุชื่อว่า เป็นผู้มีความสำคัญหมายว่าไม่ปฏิคุณในของปฏิคุณอยู่ คือ ภิกษุแผ่เมตตา หรือน้อมนำไปโดยธาตุในวัตถุอันไม่น่าปรารถนาเป็นต้น ดังนี้ ฤทธิ์ดังกล่าวมานี้ ท่านเรียกว่าฤทธิ์ของพระอริยะ เพราะบังเกิดเฉพาะแก่ผู้ประเสริฐ ซึ่งเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญทางใจดังนี้แล

๗. กัมมวิปากชาอิทธิ ก็กิริยาที่บินไปในกลางหาวเป็นต้นแห่งหมุ่นกเป็นต้น ชื่อว่า กัมมวิปากชาอิทธิ ฤทธิ์เกิดแต่ผลของกรรม สมดังที่ท่านแสดงไว้ว่า ฤทธิ์เกิดแต่ผลของกรรมเป็น ไฉน คือฤทธิ์ของนกทุกจำพวก ของเทวดาทุกจำพวก ของมนุษย์บางพวก ของสัตว์วินิปาติกะบาง พวกนี้ชื่อว่าฤทธิ์เกิดแต่ผลของกรรม จริงอยู่บรรดาสัตว์ทั้งหมดนี้ การไปโดยอากาศเว้นขาดจาก ฌานและวิปัสสนา ของนกทุกจำพวกและของเทวดาทั้งหมด และของมนุษย์บางพวกผู้เกิดในต้น กำปี้ก็เหมือนกัน อนึ่ง การไปโดยอากาศของวินิปาติกะสัตว์บางพวกเป็นต้นว่านางยักษิณี ชื่อปียัง กร มารดา ชื่ออุตตรมารดา ชื่อปุตสมิตตา ชื่อธรรมคุดตาเป็นต้น ก็เช่นเดียวกัน ชื่อว่า กัมมวิปากชาอิทธิ ฤทธิ์เกิดแต่ผลของกรรม

๘. ปุณฺณวโตอิทธิ ก็การไปกลางหาวเป็นต้น ของพระเจ้าจักรพรรดิเป็นต้น ชื่อว่า ปุณฺณวโตอิทธิ ฤทธิ์ของผู้มีบุญ สมดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า ฤทธิ์ของผู้มีบุญเป็น ไฉน พระเจ้าจักรพรรดิ พร้อมด้วยจตุรงคเสนา จนชั้นคนผูกม้าและคนผูกโค ก็ไปสู่กลางหาวได้ ฤทธิ์ของโชติกคฤหบดีผู้มี บุญ ฤทธิ์ของท่านชฎิลคฤหบดีผู้มีบุญ ฤทธิ์ของท่านโฆสกคฤหบดีผู้มีบุญ ฤทธิ์ของท่านเมณฑก คฤหบดีผู้มีบุญ ฤทธิ์ของผู้มีบุญมากทั้ง ๕ ท่าน ก็ไปสู่กลางหาวได้เหมือนกัน ก็ว่าโดยสังเขป คุณ พิเศษซึ่งสำเร็จในเมื่อบุญสมภารถึงความแก่เต็มที่แล้ว ชื่อว่าฤทธิ์ของท่านผู้มีบุญ ก็ในบรรดาผู้มี บุญเหล่านั้น สำหรับท่านโชติกคฤหบดี มีปราสาทแก้วมณีและดินกัลปพฤกษ์ ๖๔ ต้น ข้าแรก แแผ่นดินขึ้นมาปรากฏ ดังนี้ชื่อว่าฤทธิ์ของผู้มีบุญ สำหรับท่านโชติกะนั้น ภูเขาทองคำสูง ๘๐ ศอก เกิดขึ้นแล้วแก่ท่านชฎิละ นี้ชื่อว่าฤทธิ์ของผู้มีบุญสำหรับชฎิลคฤหบดีนั้น ความไม่มีโรคของท่าน โฆสกะ แม้ในเมื่อถูกท่านเศรษฐีทำความพยายามเพื่อจะฆ่าในที่ทั้ง ๗ แห่ง นี้ชื่อว่าฤทธิ์ของท่านผู้มี บุญการที่แพะทำด้วยแก้ว ๗ ประการ ปรากฏแก่ท่านเมณฑกะ ในที่นาเพียงแต่ไถไ้รอยเดียว นี้ชื่อ ว่าฤทธิ์ของท่านผู้มีบุญ ธรรมดาว่าบุคคลผู้มีบุญมาก ๕ คน คือ เมณฑกเศรษฐี ๑ นางจันทปทุมมา ภรรยาเศรษฐีนั้น ๑ นายธัญชัยเศรษฐีบุตร ๑ นางสุนเทวีลูกสะใภ้ ๑ นายปุณณะคนรับใช้ ๑ ใน คนทั้ง ๕ นั้น ในเวลาที่เศรษฐีค้าแล้วแหงนดูอากาศ ฉาง ๑,๒๕๐ ฉางย่อมเต็มด้วยข้าวสาตีแดง อันตกจากอากาศ เมื่อภริยาถือข้าวสุกแม่เพียงทะนานหนึ่งเลี้ยงชาวชมพูทวีปทั้งสิ้นก็ไม่ได้สิ้นไป เลย เมื่อบุตรถืออุจบรรจุหาปณะพั้นหนึ่ง ให้แม่แก่ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้นอยู่กหาปณะก็ไม่ได้หมด สิ้นไปเลย เมื่อลูกสะใภ้ถือข้าวเปลือกเพียงทะนานเดียวแจกให้แม่แก่ชมพูทวีปทั้งสิ้น ข้าวเปลือกก็ มิได้หมดสิ้นไปเลย เมื่อทาสเอาไถอันเดียวไถอยู่เป็นรอยถึง ๑๔ รอยคือ ข้างนี้ ๗ รอย ข้างโน้น ๗ รอย นี้ชื่อว่าฤทธิ์แห่งผู้มีบุญของชนเหล่านั้น

๙. วิชขามยาอิทธิ ก็การไปในกลางหาวเป็นต้น ของพวกวิชาธรเป็นต้น ชื่อว่า วิชขามยาอิทธิ ฤทธิ์สำเร็จด้วยวิชา สมดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า ฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยวิชาเป็น ไฉน พวก

วิชาธรร่ายวิทยาแล้วไปสู่เวหาส แสดงข้างในอากาศอันแว้งว้างก็ได้ แสดงเป็นกองทัพให้เป็นหลาย กองก็ได้

๑๐. อัมชนัญญูฐนอิทธิ ส่วนว่า ความสำเร็จแห่งการงานนั้นๆ ด้วยความเพียรพยายามที่ ถูกต้องนั้นๆ ชื่อว่าฤทธิ เพราะอรรถว่าสำเร็จแต่ปัจจัยคือความเพียรชอบในกิจนั้นๆ สมดังที่ท่าน กล่าวไว้ว่า ชื่อว่าฤทธิ เพราะสำเร็จแต่ปัจจัยคือความเพียรพยายามชอบในคุณความดีนั้นๆ เพราะ อรรถคือการละกามฉันทะสำเร็จได้ด้วยเนกขัมมะ ชื่อว่าฤทธิเพราะอรรถว่าสำเร็จแต่ปัจจัยคือความ เพียรพยายามชอบในคุณความดีนั้นๆ เพราะอรรถคือการละกิเลสทุกอย่าง ย่อมสำเร็จได้ด้วย อรหัตมรรค ดังนี้ ก็บาลีในที่นี้เหมือนบาลีก่อนนั่นเอง แต่นำมาอีกก็มุ่งที่จะแสดงถึงความเพียร พยายามชอบคือข้อปฏิบัติที่แท้จริง แต่ในอรรถถกที่เกี่ยวกับเรื่องฤทธินี้ ท่านอธิบายไว้ว่า ศิลปกรรมบางอย่างเช่นการจัดขบวนเวียนเป็นต้น เวชกรรมบางอย่าง การเล่าเรียนจนจบไตรเพท การเล่าเรียนจนจบพระไตรปิฎก โดยที่สุคฤทธิพิเศษที่เกิดขึ้นเพราะกรรมนั้นๆ จนชั้นการไกลและการ หวานเป็นต้น ก็ชื่อว่าฤทธิ เพราะอรรถว่าสำเร็จแต่ปัจจัย คือความเพียรพยายามชอบในกิจการงาน นั้นๆ

ส่วนในคัมภีร์วิมุตติมรรค พระอุปลิสสเถระได้กล่าวถึงลักษณะอันเป็นการรับรู้สภาพ ธรรมแห่งอภิญา อธิวิธีโดยได้จำแนกประเภทออกเป็น ๒ นัยคือ นัยที่หนึ่งจำแนกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ อธิฐานานาอิทธิ วิกุพเพนาอิทธิและมโนมยาอิทธิ และนัยที่สองได้จำแนกเป็น ๗ ประเภท คือ ฉญาณวิปผาราฤทธิ สมาธิวิปผาราฤทธิ อริยฤทธิ กัมมวิปากชาฤทธิ บุญฤทธิ วิชขามยฤทธิ อิมชนัญญูฐนฤทธิ ซึ่งโดยใจความของทั้งสองนัยนั้น มีเนื้อหาตรงกับคัมภีร์ที่กล่าว มาแล้วข้างต้น^{๕๑}

สำหรับโศตธาตุดังนี้เป็นทิพย์นั้นในวิสุทธิมรรค อธิบายว่า โศตธาตุดังนี้เป็นทิพย์ เพราะ เป็นเช่นเดียวกับของทิพย์ ความจริงเป็นเรื่องธรรมดาที่ธาตุคือประสาทของพวกเทวดาเป็น ธรรมชาติที่เกิดจากสุจริตกรรม มิได้เกิดออกแล้วด้วยโทษมีน้ำดี เสมหะ และโลหิตเป็นต้น จึง สามารถรับอารมณ์แม้ในที่ไกลได้ เพราะพ้นจากสิ่งๆเข้าไปทำให้ขุ่นมัว^{๕๒} และทิพพโศตนั้น ย่อม สามารถที่จะฟังเสียงทั้งสองประเภท ซึ่งได้แก่

- เสียงทิพย์ คือเสียงของเหล่าโอปปาติกะทั้งหลาย เช่น เทวดา สัตว์นรก เปรต อสุรกาย

^{๕๑} พระอุปลิสส เถระ, คัมภีร์วิมุตติมรรค, แปลโดย พระราชวรมุนี (ประยูร ธรรมจิตโต)และคณะ.

หน้า ๑๕๖-๑๕๘.

^{๕๒} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์(อาจ อาสภมหาเถร).

หน้า ๖๓๗.

- เสี่ยงมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย

การได้ยินเสียงในที่ไกลและใกล้ตัวนั้น ท่านอธิบายว่า บุคคลผู้ทรงทิพโสคนั้น สามารถจะได้ยินเสียงที่อยู่ไกลถึงในจักรวาลอื่นได้และสามารถได้ยินเสียงในที่ใกล้ เช่น เสียงของสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในร่างกายของตน เช่น พยาธิ จุลินทรีย์ได้^{๕๓}

ส่วนความสามารถที่จะรู้วาระจิตของผู้อื่นนี้มีขอบเขตจำกัด ซึ่งความจำกัดนั้นคือ ญาณนี้ ปุถุชนไม่รู้จิตของพระโศคานั้น พระโศคานั้นไม่รู้จิตของพระสกทาคามี พึงโยงไปอย่างนี้จนตราบเท่าถึงพระอรหันต์ แต่พระอรหันต์ย่อมรู้จิตของคนทุกจำพวก แม้ท่านผู้วิเศษอื่นชั้นสูงขึ้นไปก็รู้จิตของผู้ตั้งอยู่ในผลชั้นต่ำได้^{๕๔} กล่าวคือพระอริยบุคคลชั้นสูงย่อมรู้ว่าผู้ที่บรรลุธรรมขั้นต่ำกว่าตนได้บรรลุธรรมในระดับใดแล้ว เพราะฉะนั้นปุถุชนที่มีเจโตปริยญาณย่อมไม่อาจรู้จิตใจของพระอริยบุคคลได้ และพระอริยบุคคลชั้นต่ำกว่าแม้ว่าจะทรงเจโตปริยญาณก็ไม่อาจจะรู้จิตใจของพระอริยบุคคลชั้นสูงกว่าตนได้เช่นกัน

สำหรับทัศนคติของปราชญ์ร่วมสมัยต่อสภาพธรรมแห่งอภิญาเรื่องเจโตปริยญาณนั้น ท่านอาจารย์พร รัตนสุวรรณ ได้กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า

คนที่สามารถจะบอกถึงเรื่องในอดีตชาติได้นั้น นอกจากผู้นั้นจะต้องบรรลุปุพเพนิวาสานุสสติญาณแล้ว การได้ทิพยจักขุญาณหรือจุตูปปาตญาณก็สามารถบอกเรื่องกรรมในอดีตชาติได้เหมือนกัน การรู้เรื่องในอดีตก็ดี การรู้เรื่องในอนาคตก็สามารถพยากรณ์เรื่องอนาคตในชาติหน้าก็ได้ นั่นจะเห็นว่า จะต้องมียุณห์เหล่านี้เกี่ยวข้องกันทั้งสิ้นคือ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ จุตูปปาตญาณและเจโตปริยญาณ^{๕๕}

สภาพธรรมแห่งอภิญา ตามแนวคิดของท่านพระเทพวิสุทธิกวี ซึ่งท่านได้เขียนไว้ดังมีรายละเอียดอยู่มากมาย แต่จะขอยกเพียงตัวอย่างที่ได้แสดงทัศนะไว้อย่างชัดเจนดังต่อไปนี้

อภิญา แปลว่า “ความรู้ยิ่ง” คือ มีความรู้ความสามารถยิ่งกว่ามนุษย์ธรรมดา เป็นปรากฏการณ์ทางจิตในระดับสูง จิตที่ได้อภิญานนั้น เป็นจิตที่มีความสามารถสูงอย่างน่าอัศจรรย์ ซึ่งมนุษย์ทั่วไปไม่อาจจะมีได้

จิตที่พัฒนาสูงขึ้นจนได้มานจัดเป็นจิตที่มีพลังสูงมาก เพราะสามารถกำจัดกิเลสอย่างกลางได้หมด ยิ่งได้มานในระดับที่สูงขึ้นก็ยิ่งมีพลังสูงขึ้น โดยปกติแล้วผู้ได้มานสามารถได้

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๗๘.

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๐๕.

^{๕๕} พร รัตนสุวรรณ, อภิญา เล่ม ๒, กรุงเทพมหานคร : วิทยุญาณ, ๒๕๓๕, หน้า ๒๔๕.

อภิญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่าง ทั้งนี้ท่านได้กล่าวถึงอภิญญาเพียง ๕ ประการโดยไม่รวมถึง อาสวัคชญาณ และท่านได้ให้ความเห็นต่อสภาธรรมแห่งอภิญญาทั้ง ๕ ประการนี้ว่า สามารถเกิดขึ้นได้แก่ปุถุชนผู้ได้มานสมาบัติ แต่ถือว่าเป็นเพียงผลพลอยได้จากการฝึกจิต หรือจากการพัฒนาจิตเท่านั้นเอง ไม่ใช่จุดมุ่งหมายหรือจุดหมายปลายทางของการฝึกอบรมจิตในพระพุทธศาสนา เพราะจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของการทำจิตให้เป็นสมาธิหรือได้มาน ในพระพุทธศาสนานั้น ก็เพื่อมุ่งกำจัดกิเลสอย่างกลางเป็นสำคัญ แล้วใช้สมาธิหรือมานที่ได้นั้นให้เป็นบาทหรือเป็นทางที่จะก้าวขึ้นไปสู่ปัญญาเพื่อกำจัดกิเลสให้หมดในที่สุด

แต่อย่างไรก็ตาม อภิญญาทั้ง ๕ ประการนี้ แม้เพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็เป็นสิ่งที่นักฝึกจิตต้องการได้ไม่น้อยเช่นกัน เพราะทำบุคคลผู้ได้ให้เป็นผู้มีความสามารถพิเศษเหนือมนุษย์ทั่วไป และสามารถแสดงหรือทำสิ่งที่คนทั่วไปไม่อาจทำได้ เป็นความสำเร็จขั้นสูงทีเดียวแม้จะไม่ถึงขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนาก็ตาม และสภาธรรมแห่งอภิญญาทั้ง ๕ ประการนี้ ในปัจจุบันก็ยังมีผู้ทำได้กันอยู่ แม้แต่นักบวชนอกพระพุทธศาสนา เช่น พวกฤๅษี หรือพวกนักบำเพ็ญสมาธิในอินเดีย ซึ่งยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบันก็มี เช่น ท่านสัตยาไสบาบา แห่งแคว้นอันธรประเทศ ในอินเดียภาคใต้ ซึ่งแสดงพลังจิตได้อย่างน่ามหัศจรรย์ และกำลังเป็นข่าวไปทั่วโลกอยู่หลายปี แม้ในประเทศไทยก็ยังมีผู้แสดงอภิญญาได้บางข้อ เช่น อิทธิวิธี และเจโตปริยญาณ เป็นต้น แต่ท่านเหล่านั้นส่วนใหญ่เป็นพระภิกษุ และไม่ค่อยปรากฏตัวให้คนทั่วไปได้ทราบ จึงรู้จักกันแต่ในหมู่คนที่รู้จักท่านบางคนหรือบางกลุ่มเท่านั้น

ส่วนการได้มาของสภาธรรมแห่งอภิญญาทั้ง ๕ ประการนี้ ไม่ใช่ว่าผู้ได้มานแล้วจะได้ทุกคน แต่จะได้เพียงบางท่านเท่านั้นและการที่จะได้นั้นก็ต้องฝึกจิตให้ชำนาญเพื่อให้ได้อภิญญาข้อนั้นๆ^{๕๖}

เรื่องการเห็นปรตด้วยทิพยจักขุของพระมหาโมคคัลลานะ นับเป็นอีกเรื่องที่เกิดขึ้นขณะที่พระมหาโมคคัลลานะและพระลักษณะได้ขึ้นไปจำพรรษาบนเขาคิชฌกูฏ ในเวลาเช้าวันหนึ่ง ท่านทั้งสองลงมาจากยอดเขาเพื่อบิณฑบาตในเมือง ในระหว่างที่กำลังเดินลงมานั้น พระลักษณะได้เห็นพระมหาโมคคัลลานะยิ้มจึงได้ถามถึงสาเหตุ พระมหาโมคคัลลานะตอบว่า ให้ท่านถามเรื่องนี้ในที่เฉพาะพระพักตร์พระพุทธเจ้า และเมื่อทั้งสองท่านได้มาอยู่ในที่เฉพาะพระพักตร์พระพุทธเจ้าแล้วพระลักษณะได้ถามเรื่องนั้น พระมหาโมคคัลลานะได้ตอบว่า สาเหตุที่ยิ้ม เพราะได้เห็นปรตที่มีลักษณะต่างๆ มากมาย และสิ่งอื่นๆ เช่น ปรตที่เป็นโครงร่างกระดูก ปรตที่เป็นชิ้น

^{๕๖} พระเทพวิสุทธิกวี, การพัฒนาจิต, พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๓. หน้า ๑๖๕-๑๗๐.

เนื้อ เปรตที่มีลักษณะที่เป็นก้อนเนื้อ เป็นต้น เมื่อพระมหาโมคคัลลานะได้กล่าวตอบอย่างนี้แล้ว พระพุทธเจ้าก็ตรัสรับรองว่า สิ่งต่างๆ เหล่านั้นมีจริงและพระองค์เองก็ได้ทรงเห็นมาแล้วในวัน ตรัสรู้ แต่ที่ยังไม่ตรัสบอกใคร ก็เพราะยังไม่ได้พยานแต่เมื่อทรงได้พระมหาโมคคัลลานะเป็น พยานแล้วจึงตรัสบอก เพราะหากตรัสก่อนหน้านี้ ผู้ที่ไม่เชื่อพุทธวจนะนั้นจะได้รับผลร้าย เรื่องนี้ เป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นถึงทิพยจักขุของพระพุทธเจ้าและของพระมหาโมคคัลลานะ^{๕๗}

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่า สภาพธรรมแห่งอกิญญาตามแนวอรรถกถาและ นักปราชญ์ร่วมสมัยนั้น จะเป็นการแจงรายละเอียดของการแสดงคุณสมบัติพิเศษแห่งอกิญญาใน ด้านต่างๆ รวมไปถึงอิทธิวิธีและกำลังแห่งฌาน อันจะนำมากำจัดกิเลสอย่างกลางได้ ซึ่งอกิญญา นี้ เป็นเพียงผลพลอยได้มิใช่จุดมุ่งหมายของการฝึกอบรมจิตตามพระพุทธศาสนา อีกประการที่สำคัญ คือ ผู้ที่ได้คุณสมบัติพิเศษดังกล่าว มักจะปกปิดหรือซ่อนเร้นไม่แสดงตัว ซึ่งรายละเอียดของการ ปฏิบัติจะได้นำกล่าวในบทต่อไป

๒.๒ อกิญญาในเชิงอภิปรัชญา

ดังที่กล่าวมาแล้วในหัวข้อ ๒.๑ อกิญญาคือ ความรู้อย่างหรือการรู้อย่าง ซึ่งมีอยู่หลากหลาย ความหมายแต่ยังคงนับเดียวกันไว้ สำหรับอภิปรัชญาในเชิงอภิปรัชญานั้น อาจกล่าวได้ว่า เป็นเรื่อง ละเอียดอ่อน เพราะอภิปรัชญามุ่งเน้นการศึกษาถึงความมีอยู่จริงโดยยอมรับความจริง ทั้งทางวัตถุ และจิตใจ ทั้งชีวะและอชีวะ ซึ่งไม่จำเป็นต้องใช้แรงศรัทธาแต่อาศัยหลักการและเหตุผลตามหลัก ตรรกวิทยา ทั้งนี้รวมถึงการค้นคว้าหาความรู้ในรูปแบบต่างๆ ซึ่งประกอบด้วยหลายทฤษฎี ในบาง ทฤษฎีใช้หลักเหตุและผลล้วนๆ แต่ในบางทฤษฎีใช้การประจักษ์หรือการสัมผัสหรือแม้กระทั่งการ อนุมาน ๒ ทฤษฎีเข้าด้วยกัน

อภิปรัชญาหรือเมตะฟิสิกส์ (Metaphysics) ในทางปรัชญาตะวันตกนั้นใช้อธิบาย ข้อบกพร่องและผิดพลาดของโลกวิทยาศาสตร์อันเป็นความจริงที่ยังไม่ปรากฏและอยู่ในเนื้อความ จริงจากการพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ หากแต่เป็นความจริงด้านแก่นสาร เป็นแก่นแท้ที่มนุษย์ไม่ สามารถสัมผัสด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ หรือเครื่องมือวิทยาศาสตร์อื่นใดที่มนุษย์คิดสร้างขึ้นมาได้ ทั้งนี้เพราะอภิปรัชญาจำเป็นต้องอาศัยการคิดเข้าใจด้วยปัญญาจากจินตนาการของสมองเพราะ ในทางฟิสิกส์จะมองรูปลักษณะตัวตน แต่เมตะฟิสิกส์จะสนใจคุณสมบัติของแก่นแท้ในแต่ละสรรพ สิ่ง^{๕๘} ซึ่งความเข้าใจในองค์ความรู้สามารถแยกออกตามการศึกษา เช่น กลุ่มจิตนิยม ที่อาศัยการ

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

^{๕๘} ปริญญา ต้นสกุล, อภิปรัชญาแห่งโลกเสรี ฉบับปฐมบท, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์

รับรู้และความเข้าใจในทางจิต ผิดกับกลุ่มสสารนิยมที่กำหนดการรับรู้โดยวัตถุและผ่านการสัมผัสแบบปรากฏการณ์นิยมหรือประจักษ์นิยม ตามปกติอภิปรัชญาจะมุ่งเน้นการศึกษาทำความเข้าใจและค้นหาความรู้ใหม่ๆ ที่ยังไม่เป็นทฤษฎีที่ปรากฏทางศาสตร์ต่างๆ ดังตัวอย่างเช่น ภาวะหรือสัจ (Being) ว่าเป็นความเที่ยงหรือไม่เที่ยง มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ หรือแม้แต่ว่าท่านศึกษาในแนวทวนนิยม แต่ในท้ายที่สุดก็ไม่สามารถพิสูจน์ในทางตรรกหรือวิทยาศาสตร์ได้ จึงไม่สามารถกำหนดองค์ความรู้ตามความเป็นจริงได้ ซึ่งในกลุ่มนี้จะมองวัตถุว่ามีอยู่และเปลี่ยนแปลงสัมพันธ์กันเป็นความเป็นจริงอันสูงสุด (Ultimate reality) โดยหลักการดังกล่าวเป็นของนักปรัชญากลุ่ม Process Philosophy แต่ในบางกลุ่มมองสิ่งต่างๆ เป็นนามธรรมเพราะเมื่อคิดนึกถึงจึงจะมีสิ่งนั้น อันล้วนแต่เป็นเรื่องของจิตวิสัยทั้งสิ้น

อีกตัวอย่างหนึ่งในด้านความรู้เกี่ยวกับอภิปรัชญา คือการศึกษาถึงพระเจ้าตามทัศนะของนักปรัชญาศาสนาและนักเทววิทยา อันเป็นการศึกษาเกี่ยวกับฟอร์มหรือการมีอยู่ ดังเช่นทัศนะของท่านพุทธทาสที่มีต่อพระเจ้าด้วยความไม่รู้และต้องเคารพเชื่อฟัง เกรงกลัว หวังพึ่งอาศัย โดยพระเจ้าเกิดมีขึ้นในจิตใจด้วยการกำหนดตั้งขึ้นเท่านั้นและการกำหนดระดับของพระเจ้า จึงมีได้หลายระดับ เช่น สัตว์ต่างๆ เกรงกลัวภัยตามสัญชาตญาณและต้องการสิ่งคุ้มครองก็คือพระเจ้า ลำดับถัดมาก็คือ ไสยะ ได้กำหนดพระเจ้าขึ้นตามความคิดที่ยังไม่รู้และงมงายเพราะไสยะ แปลว่า ดึกดำไม่รู้ แต่ที่สำคัญคือพระเจ้าตามนัยของพุทธ ซึ่งเป็นความรู้ที่ตื่นและเบิกบาน ด้วยการรู้แจ้ง รู้จริง จากธรรม คือกฎแห่งอิทัปปัจจยตา อันเป็นกฎแห่งกรรม ซึ่งมีมูลฐานของพระเจ้าจากสติปัญญาโดยการพึ่งตนเอง^{๕๕}

ข้อความต่อไปนี้ เป็นข้อความที่สนับสนุนในด้านความจริงทางศาสนาและความเชื่อในเชิงอภิปรัชญา ที่จะโยงไปถึงเรื่องของความรู้ต่างๆ ในหัวข้อต่อไปคือ

“ความจริงทางศาสนา” ต้องการชี้ให้เห็นถึงความเกี่ยวพันกันอย่างใกล้ชิดระหว่างความหมายกับความจริง โดยปัญหาเรื่องความหมายและความจริงเป็นปัญหาใหญ่ในวงการปรัชญา นักปรัชญาต่างคนต่างก็มีความเห็นต่างแบบ โดยเราอาจแบ่งความหมายออกได้อย่างน้อย ๕ ระดับหรือมิติ โดยเรียงลำดับจากตื้นที่สุดไปหาลึกที่สุด ดังนี้

๑. ระดับภาษาศาสตร์
๒. ระดับจิตวิทยา
๓. ระดับวิทยาศาสตร์

^{๕๕} อติศักดิ์ ทองบุญ, *คู่มืออภิปรัชญา*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓. หน้า ๒๗๘.

๔. ระดับโหราศาสตร์

๕. ระดับศาสนา

ส่วนระดับปรัชญานั้น “แฝง” อยู่ในทุกระดับ เช่นระดับภาษาศาสตร์เป็นระดับสามัญสำนึก เป็นระดับที่มีพื้นฐานอยู่บนประชาคม (Community)^{๖๐}

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ก็เพื่อต้องการจะชี้ให้เห็นธรรมชาติของความจริงความเท็จ และความจริงความเท็จจะไม่มีวันเกิดขึ้นถ้าหากไม่มีข้อความ ส่วนข้อความเกิดขึ้นมาได้จากภาษาและระบบสัญลักษณ์ของมนุษย์ ภาษาและระบบสัญลักษณ์มาจากมนุษย์ซึ่งเป็นผู้ “กำหนด” ขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงไม่ผิดที่ อาจารย์ ดร. โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์ กล่าวว่า “มนุษย์เป็นผู้สร้างความจริงและเป็นผู้ปรุงแต่งความจริงนั้นให้เหมาะแก่ความต้องการของคนไปเรื่อยๆ ความจริงนี้ไม่ใช่สัจธรรม หากแต่ว่าเป็นสิ่งที่เรามีในการทำความเข้าใจกัน เราอาจไม่มีอะไรที่ตีไปกว่านี้ แต่อย่างน้อยก็คิดว่าไม่มีอะไรเสียเลย”^{๖๑} ไม่มีมนุษย์ก็ยังมีโลกทางกายภาพ เมื่อมีโลกทางกายภาพ ก็ย่อมมีความเป็นจริงภายนอก ถึงแม้ไม่มีมนุษย์ ความเป็นจริงภายนอกก็ดำรงอยู่ได้^{๖๒}

มนุษย์และธรรมชาติมีความสัมพันธ์ต่อกันแบบอันตรกิริยา (Interaction) นั่นคือ ไม่ใช่แต่มนุษย์เท่านั้นที่ “เปลี่ยนแปลง” ธรรมชาติ ธรรมชาติก็เปลี่ยนแปลงมนุษย์เช่นเดียวกัน สรรพสิ่งในธรรมชาติดำรงอยู่ด้วยเหตุปัจจัย^{๖๓}

หากพิจารณาคำสั่งสอนของศาสดาผู้บรรลुरुธรรมย่อมไม่เท็จและไม่ใช่มายาภาพ กล่าวคือ คำสั่งสอนของศาสดาที่อยู่ในรูปของข้อความนั้นเป็นจริงในระดับลึกสุด เคยจริงอยู่อย่างไรในอดีต ก็จริงอยู่อย่างนั้นในปัจจุบันและก็จะจริงอยู่อย่างนั้นในอนาคต ยกตัวอย่างเช่น คำสอนเรื่อง อริยสัจ ๔ ของพระพุทธเจ้า ในยุคสมัยของพระองค์ เคยจริงอย่างไร เดียวนี้ก็ยังคงจริงอยู่อย่างนั้น ไม่เปลี่ยนแปลง ถึงแม้สิ่งต่างๆจะเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาแต่ตัวกฎหรือข้อความไม่เปลี่ยนแปลง เช่นเดียวกันกับกฎของวิทยาศาสตร์ ในอดีตพืชที่มีคลอโรฟิลล์สังเคราะห์แสงอย่างไร ในปัจจุบันมันก็ยังคงสังเคราะห์แสงอยู่อย่างนั้น ถึงแม้ว่าพืชเหล่านั้นจะต่างยุคต่างสมัยต่างต้นกันก็ตาม และถ้าหากกฎไม่มีความแน่นอนตายตัว วันนี้เป็นอย่างหนึ่ง พรุ่งนี้เป็นอีกอย่างหนึ่ง มนุษย์ก็ไม่มีทางที่จะเข้าใจอะไรได้เลย

^{๖๐} วรยุทธ ศรีวรกุล, ความจริงทางศาสนา,วารสารธรรมศาสตร์, ปีที่ ๑๓ เล่มที่ ๑๒ (พฤศจิกายน-พฤษภาคม ๒๕๓๘.): ๕๕.

^{๖๑} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๐-๖๑.

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๓.

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๔.

แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ ในโลกนี้มีศาสนายู่มากมายและข้ออ้างความจริงในแต่ละศาสนาบางครั้งขัดกัน เมื่อเกิดสภาพเช่นนี้ขึ้นเราจะตัดสินได้อย่างไรว่าของใครถูกของใครผิดท้ายที่สุด สิ่งที่เราพึงตระหนักก็คือ ศาสนาทุกศาสนา ไม่ได้มุ่งที่จะอธิบายโลกหรือจักรวาลเป็นวัตถุประสงค์ใหญ่ เป้าหมายหลักของศาสนาทุกศาสนาอยู่ที่การมุ่งหวังให้คนบรรลุธรรม คำสอนส่วนใหญ่ของศาสนาจึงไม่ได้อยู่ในรูปของข้อความที่จะตัดสินว่าจริงหรือเท็จ คำสอนส่วนใหญ่ของศาสนาจะอยู่ในรูปของการนำเสนอคุณค่า ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับ “ควร” หรือ “ไม่ควร”^{๖๔}

ในเรื่องของ “ความเชื่อในเชิงอภิปรัชญา” นั้น ก็เป็นไปในทำนองเดียวกันคือ ต้องวิเคราะห์ถึงที่มาและน้ำหนัก โดยแยกพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

๑. เราควรได้ข้อความเชื่อมาอย่างไร (How ought we to arrive at our beliefs?) ผู้มีหน้าที่ตอบคำถามนี้คือ นักปรัชญา กล่าวให้เหมาะเจาะลงไปก็คือนักญาณวิทยาแบบดั้งเดิม

๒. เราได้ข้อความเชื่อมาอย่างไร (How do we arrive at our beliefs?) ผู้มีหน้าที่ตอบคือนักจิตวิทยา

๓. กระบวนการที่เราได้ข้อความเชื่อมา เป็นอันเดียวกันกับกระบวนการที่ควรได้มาหรือไม่ คอรันบลิสถือว่า ทั้งนักปรัชญาและนักจิตวิทยาต้องมาคุยกัน หลังจากที่ต่างคนต่างสืบสาวข้อมูลเบื้องต้นแล้ว

ดูเหมือนว่า การสืบสาวของนักวิทยาศาสตร์ เป็นการสืบสาวเกี่ยวกับข้อเท็จจริง (Descriptive or IS) แต่การสืบสาวของนักปรัชญาเป็นการสืบสาวเกี่ยวกับคุณค่า (Normative or Ought) ทางญาณวิทยาแบบดั้งเดิมที่ว่า “เราควรได้ข้อความเชื่อมาอย่างไร” ปัญหาที่เกิดขึ้นคือนักปรัชญามีความเห็นไม่ตรงกันในการตอบคำถามนี้ อันที่จริงคำถามนี้เป็นอันเดียวกันกับคำถามที่ว่า “เราควรอ้างเหตุผลสนับสนุนข้อความเชื่อของเราอย่างไร” (How ought we to justify our beliefs?) ซึ่งเป็นศูนย์กลางของทฤษฎีความรู้หรือญาณวิทยาแบบดั้งเดิม

เมื่อแยกแยะดู เราจะพบว่า นักปรัชญามีเรื่องถกเถียงกันอย่างขนาดหนักเกี่ยวกับทฤษฎีความจริง (Theories of truth) และทฤษฎีเกี่ยวกับการอ้างเหตุผลสนับสนุนความเชื่อ แนวคิดหรือทฤษฎีทุกแนวจะมีช่องโหว่ให้ถูกโจมตีเสมอ^{๖๕}

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๘-๗๐.

^{๖๕} วรยุทธ ศรีวรกุล, ญาณวิทยากับจิตวิทยาปัจจุบัน, วารสารธรรมศาสตร์. ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๓๖) : ๘๐-๘๒.

อย่างไรก็ตามอภิปรายเป็นเงื่อนไขจำเป็นอย่างหนึ่ง (Necessary condition) ของทั้งศาสนาและวิทยาศาสตร์ トラバโดที่ศาสนาและวิทยาศาสตร์ “ยังมีชีวิตอยู่” นั้นย่อมเป็นหลักฐานยืนยันได้เป็นอย่างดีว่าอภิปราย “ยังไม่ตาย”^{๖๖}

ส่วนความเชื่อในเรื่องอภิญญา ว่ามีอยู่จริง โดยส่วนใหญ่จะเชื่อตามคัมภีร์และเอกสารที่ปรากฏอยู่มากมาย โดยเฉพาะผู้ปฏิบัติกรรมฐานจะเชื่อตรงกันว่าอภิญญาสามารถทำให้เกิดขึ้นได้ โดยการปฏิบัติตามแนวทางสมถกรรมฐาน^{๖๗} ก็ยังคงจะดำเนินต่อไปตราบเท่าที่ยังมีคัมภีร์ให้อ่าน

ในทางพระพุทธศาสนามีความเชื่อเรื่องกรรม รวมถึงบุญ บาปและจิต ซึ่งปรากฏอยู่มากมายในพระไตรปิฎกล้วนอธิบายด้วยอภิญญาทั้งสิ้น จะสังเกตได้ว่า ความจริงในอภิปรายทางพุทธปรัชญาเถรวาทมีลักษณะพิเศษคือ ไม่มีลักษณะถึงความจริงหรือยกความจริงขึ้นมาโดยไม่มี การพิสูจน์หรือทดสอบก่อน ซึ่งก็ตรงกับแนวประจักษ์นิยม (Empiricism) หรือปฏิฐานนิยม (Positivism)^{๖๘} แต่ก็มีอีกแนวคิดหนึ่งที่ว่า ความรู้ทางพุทธปรัชญาเถรวาทไม่มีอภิปรายหรือภววิทยาอยู่ดังเช่นใน ชัมมเนียมสูตร แห่งอังคุตตรนิกาย^{๖๙} ซึ่งกล่าวถึงทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ในฐานะที่เป็นสิ่งปรุงแต่งขึ้นมา ย่อมจะมีภาวะเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ด้วยความเป็นเหตุเป็นผล สัมพันธ์กันตามกฎของ ปฏิจจสมุปบาท โลกจึงเป็นสูญญตา คือความว่างเปล่าและสิ่งต่างๆ เป็นเพียงอภิปภคธรรมและทุกสิ่งที่เกิดขึ้นในโลกล้วนแต่ใจของเราเป็นผู้สร้างขึ้นเอง โดยกิเลสและตัณหาทั้งสิ้น ทั้งนี้ภาษาและโครงสร้างของภาษาก็มีส่วนหลอกให้จิตใจเราไขว้เขว เช่น อัตตาหรืออาตมัน เป็นความเข้าใจผิดที่เราสร้างขึ้นมาลอบใจตนเอง เพราะเราไม่รู้ที่เราคือใคร^{๗๐}

อีกตัวอย่างหนึ่ง ซึ่งพระพุทธเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ คือไม่ตรัสตอบแก่ปัญหาที่ถกเถียงกัน ในครั้งพุทธกาลที่มีอยู่ ๑๐ ข้อ กล่าวคือ โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่ สุด โลกไม่มีที่ สุด ชีวะก็อัน นั้น สรีระก็อันนั้น ชีวะเป็นอย่างอื่น สรีระเป็นอย่างอื่น ถัดจากตายไปตถาคตมีอยู่ ถัดจากตายไปตถาคตไม่มี ถัดจากตายไปตถาคตมีด้วย ถัดจากตายไปตถาคตไม่มีด้วย ถัดจากตายไปตถาคตมีก็

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๘๘.

^{๖๗} พระมหาภมพล กิตติโสภโณ. “อภิญญาในพระพุทธศาสนา การศึกษาเปรียบเทียบความรู้ ความเชื่อ และความเข้าใจของอาจารย์สอนกรรมฐานในสำนักปฏิบัติในเขตกรุงเทพมหานคร”. หน้า ๖๐.

^{๖๘} จินดา จันทร์แก้ว, **พุทธวิภาษวิธี**, โครงการวิจัยพุทธวิทยา มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๓๒. หน้า ๑๐๐-๑๐๒.

^{๖๙} อ.ต.ก.(ไทย) ๒๐/๕๗๖/๓๖๘.

^{๗๐} จินดา จันทร์แก้ว, **พุทธวิภาษวิธี**, หน้า ๑๐๒.

ไม่ใช่ ไม่มีก็ไม่ใช่ ซึ่งในท้ายที่สุด ภิกษุรูปหนึ่งชื่อว่า มาลุงกยะ ก็พยายามหาคำตอบแต่พระพุทธองค์ ตรัสว่า คำถามเหล่านั้น ล้วนไม่เป็นประโยชน์^{๑๑}

สำหรับปัญหาเรื่องความจริงหรือสิ่งที่มีอยู่ มีพระสูตรแสดงไว้ว่า ชาตุนั้นคือธรรมฐิติ (ความตั้งอยู่ของธรรม) ธรรมนิยาม (ความกำหนดแน่ของธรรม) ตั้งอยู่ มีอยู่ พระตถาคตพุทธเจ้าทั้งหลายจะทรงอุบัติขึ้นหรือไม่ทรงอุบัติขึ้นก็ตาม ชาตุนั้นคือธรรมฐิติ ธรรมนิยามก็มีอยู่ดำรงอยู่ แต่เมื่อพระตถาคตพุทธเจ้าทั้งหลายทรงอุบัติขึ้น ก็ว่าได้ตรัสรู้พระธรรมก็จำแนกแจกแสดงเปิดเผย กระทำให้ตื่นซึ่งชาตุนั้น คือธรรมฐิติ ธรรมนิยามนั้น ในพระสูตรนี้ได้แสดงไว้ว่า ชาตุนั้นคือธรรมฐิติ ธรรมนิยามที่ตั้งอยู่ ดำรงอยู่ว่าอย่างไร ได้แก่อะไร ก็ได้แก่

สังขารทั้งปวง	ไม่เที่ยง
สังขารทั้งปวง	เป็นทุกข์
ธรรมทั้งปวง	เป็นอนัตตา มิใช่ตัวตน

ธรรมคือสังขารหรือที่เรียกในสูตรนี้ว่า “ชาตฺ” (ชา-ตฺ) นี้แหละคือ ธรรมฐิติ ธรรมนิยาม เป็นสิ่งที่มีอยู่ ประจําอยู่ สังขารนี้มีจึงมีประจําอยู่ ก่อนพระพุทธเจ้าได้ทรงอุบัติขึ้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พระธรรม ก็คือตรัสรู้สังขาร ธรรมที่มีอยู่เป็นอยู่นี้เอง

คำว่าธรรมทั้งปวงนั้นหมายรวมทั้งสังขาร และอสังขารเป็นอนัตตา จึงกล่าวไว้ว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ สังขารทั้งปวงเป็นอนัตตา แต่ข้อข้อนี้ วิสังขารก็เป็นอนัตตาด้วย ฉะนั้น จึงได้ใช้คำให้คลุมถึงทั้งหมดว่า ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา เพราะว่าคลุมถึงทั้งสังขาร ทั้งวิสังขาร หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สังขตธรรม อสังขตธรรม^{๑๒}

สังขตลักษณะหรือสังขาร จึงเป็นสังขตธรรม ธรรมอันปัจจุปรังทั้งนั้นและรอบกายของบุคคล สิ่งที่ตามองเห็นโดยเป็นรูปต่างๆ เป็นต้นไม้ เป็นภูเขา เป็นบ้าน เป็นเรือน เป็นบุคคล เสียงที่ได้ยิน กลิ่นรสและสิ่งถูกต้องที่ได้ทราบ เรื่องราวที่คิดนึกทางใจซึ่งปรุงขึ้นมา เหล่านี้ก็เป็นสังขตธรรมทั้งนั้น ธรรมมีปัจจุปรังทั้งนั้น ตลอดจนถึงโลกที่เราอาศัยอยู่นี้ ดินฟ้าอากาศ อะไรทั้งหมด ผ่นตกแตกออกอะไรเหล่านี้ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ทั้งหมดนี้เป็นสังขตธรรม ธรรมที่มีปัจจุปรังแต่งทั้งนั้น เกิดจากเหตุทั้งนั้น เพราะฉะนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างนี้จึงตกอยู่ในลักษณะของสังขตลักษณะคือลักษณะที่ปัจจุปรังทั้งนั้น^{๑๓} อันได้แก่

^{๑๑} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช, พระพุทธศาสนาแก้ปัญหาทางอภิปรัชญา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒. หน้า ๑-๕.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๕-๒๑.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๐.

๑. อุปุปาโท ปญญาติ ความเกิดขึ้นปรากฏ

๒. วโย ปญญาติ ความเสื่อมดับไปปรากฏ

๓. จิตตส อณฺณตตํ ปญญาติ เมื่อตั้งอยู่ ความปรวนแปรเปลี่ยนแปลงไปปรากฏ

ซึ่งรวมเรียก สามัญลักษณะหรือไตรลักษณะ

ในทางอภิปรัชญา ซึ่งเริ่มต้นจากประเทศทางตะวันตก มักจะกล่าวถึง ความเชื่อและความจริงที่ยังไม่ปรากฏและอยู่เหนือการสัมผัสด้วยประสาทสัมผัสปกติ อีกทั้งยังมีได้ผ่านกระบวนการพิสูจน์ตามหลักทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งก็เชื่อมโยงถึงหลักอภิญญาในทางพุทธปรัชญาเถรวาท อันว่าด้วยปัญญาญาณ ซึ่งเป็นความจริงในระดับลึกสุดและจริงอยู่ตลอดไป ทั้งนี้ทางอภิปรัชญาจะมีความเชื่อตามหลักและเหตุผล แต่ทางอภิญญาของตะวันออกมักเชื่อตามกัมภีร์ควบคู่ไปกับการปฏิบัติ

๒.๓ อภิญญาในเชิงญาณวิทยา

ในทางญาณวิทยา ซึ่งเป็นเรื่องขององค์ความรู้อันเกี่ยวเนื่องโดยตรงกับอภิญญา จึงควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมาย ธรรมชาติ และที่มาของความรู้ รวมถึงบ่อเกิดของความรู้ อันเป็นหัวใจของความรู้ในญาณวิทยา กล่าวคือ ญาณวิทยา ประกอบด้วย ญาณ คือความรู้และวิทยา คือวิชาหรือความรู้ เมื่อรวมกันเป็นญาณวิทยา จึงเป็นทฤษฎีว่าด้วยความรู้ ซึ่งมีความหมายเทียบเท่ากับ Knowledge^{๑๔}

ความรู้ทางญาณวิทยาจะสัมพันธ์กับวิทยาศาสตร์หรือสามัญสำนึก จิตวิทยา ตรรกวิทยา รวมทั้งความจริงและความเชื่อทางอภิปรัชญา แต่ที่สำคัญที่สุดญาณวิทยาจะสัมพันธ์กับอภิญญาตามหลักปรัชญาอัตถิภาวนิยม ซึ่งมีผู้นำในแนวคิดดังกล่าวที่สำคัญอยู่สองท่านคือ ไฮเดกเกอร์ และฌอง-ปอลซาทร์ ซึ่งไฮเดกเกอร์ต้องการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการดำรงอยู่ หรือการมีอยู่ของสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต โดยเฉพาะญาณวิทยาเป็นที่ยอมรับกันสืบต่อมา แต่ขาดฐานรองรับและบางเรื่องก็เป็นเรื่องเหลือเชื่อ (Perversion of epistemology) โดยเขาได้พิจารณาปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างผู้รู้กับสิ่งที่ถูกรู้ มิใช่เพียงการมีอยู่อย่างเช่นอภิปรัชญา ดังนั้นปัญหาใหญ่ทางญาณวิทยาก็กลายมาเป็นปัญหาเกี่ยวกับสภาวะธรรมที่แท้จริง (Reality) ในความหมายที่ว่า “จะมีโลกภายนอกซึ่งสามารถพิสูจน์ได้หรือไม่” เรื่องเหล่านี้ล้วนผูกอยู่กับปัญหาที่ว่ามนุษย์สามารถรู้โลกวิญญานและพระผู้เป็นเจ้าตามหลักเทวนิยมได้หรือไม่ ซึ่งเรื่องนี้สอดคล้องกับอภิญญาในด้านต่างๆ ของพุทธปรัชญาเถรวาท โดยไฮเดกเกอร์ มุ่งเน้นว่า เมื่อคนเรามีความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องการดำรงอยู่

^{๑๔} รศ.ชัชวรัตน์ อุตพัฒน์, ญาณวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗. หน้า ๓.

(Existence) หรือการมีอยู่ของสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตในโลกนี้และถ้าเป็นดั่งนั้น ก็ไม่จำเป็นต้องพิสูจน์เพื่อสาธิตการดำรงอยู่หรือการมีอยู่ของสรรพสัตว์และสรรพวัตถุ (เพราะมันปรากฏชัดด้วยสถานะของมันเอง ผิดกับทางพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งใช้อภิญญาพิสูจน์เกี่ยวกับกรรม)

สำหรับชาร์ตรึ้น มองว่าโลกเป็นสิ่งที่มิได้อยู่ จนเป็นที่ประจักษ์ชัดแจ้ง ไม่จำเป็นต้องพิสูจน์และความจริงเกี่ยวกับโลกสามารถที่จะนำมาพิสูจน์ทุกสิ่งทุกอย่างได้ ด้วยเหตุนี้ ชาร์ตรึ้นจึงใช้ญาณวิทยาวิเคราะห์ชีวิตประจำวันของคนเราดังกล่าวที่ว่า “จิตรู้แจ้งอารมณ์ทุกขณะ” และทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปตามเจตจำนง โดยความรู้เกิดขึ้น เพราะการที่เรารู้และเข้าใจการดำรงชีวิตอยู่ในโลก อย่างไรก็ตาม ชาร์ตรึ้นไม่ยอมรับแง่คิดของไฮเดกเกอร์ที่ว่า “จิตเป็นอันเดียวกันกับที่มันอยู่หรือ?” เพราะเขาเชื่อว่า จิตทำงานทุกขณะและรับรู้อารมณ์เสมอ ดังคำกล่าวของเขาหรืออาจกล่าวได้ว่า จิตมีธาตุรู้ และเขาถือว่า การมีตัวรู้มารู้จิต อีกทีหนึ่งนั้นเป็นมายาหรือเป็นเพราะตกอยู่ในอำนาจแห่งความไม่รู้ ซึ่งเป็นการอธิบาย ญาณวิทยาแบบทวินิยม^{๗๕} เขาถือว่าสิ่งที่เรารู้ มีอยู่ตามสถานะของมันเองไม่ใช่ขึ้นอยู่กับตัวเรา ซึ่งเป็นผู้รู้และยังให้ทัศนะว่า สิ่งที่ดีว่ามีอยู่จริงก็คือสิ่งที่คงอยู่ตามสถานะของมันเอง ความรู้ก็ได้แก่ความไม่มีอะไรและมันเป็นเพียงจินตนาการ การที่เรามีความรู้ในเรื่องต่างๆ ก็เพราะเราไม่ใช่สิ่งต่างๆ ชาร์ตรึ้นเห็นว่า ความรู้ที่แท้จริงต้องเกิดจากการบำเพ็ญเพียรทางใจจนเกิดความรู้จริง การนำวิชิอนุমানและอุปมานมาช่วย ผลที่สุดจะทำให้เราเกิดความรู้ขึ้น ซึ่งเป็นความรู้เกิดจากภายในนั่นเอง (Intuitive knowledge) หรือที่เรียกว่า ความรู้ที่เกิดจากการรู้แจ้งภายในด้วยจิต^{๗๖} ซึ่งก็คือหลักการของอภิญญาในทางพุทธปรัชญาเถรวาทนั่นเอง ดังจะอธิบายถึงวิธีการเข้าถึงอย่างละเอียดต่อไปในบทที่ ๓ นอกจากนี้ เขาไม่ยอมรับความคิดที่ว่าความรู้เป็นคุณลักษณะประจำตัวของแต่ละบุคคลโดยธรรมชาติหรือที่ปรากฏแก่อวัยวะรับสัมผัสเท่านั้น หากแต่ความรู้เกิดขึ้นแก่บุคคลแต่ละคนตามแบบที่มีอยู่ เขายังมองว่าบุคคลและความรู้ก็คือสิ่งเดียวกันไม่สามารถแยกออกจากกันได้ อย่างเช่นความรู้เป็นการเสาะแสวงหาสิ่งซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความพอดี ตามหลักสัตตธาตุญาณ เช่น คนเราแสวงหาเพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง ทำให้คนมีความรู้หรือความรู้ของเด็กเกิดจากการกินและการสัมผัส เขาจึงได้ชื่อว่า นักสังขนิยม

ในการศึกษาความรู้ทางญาณวิทยา มีความจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจในเรื่องธรรมชาติของความรู้คือ ความแท้จริง (Truth) ความเป็นจริง (Real) และข้อเท็จจริง (Fact) ให้ดีเสียก่อน

^{๗๕} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๘-๑๐.

^{๗๖} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๐.

ความแท้จริง เป็นสิ่งที่รู้สึกได้เพราะเป็นสิ่งที่มืออยู่ภายในขอบข่ายของประสบการณ์สามัญของบุคคล อีกทั้งยังเป็นการเพิ่มศักดิ์ศรีและความรับผิดชอบให้แก่ชีวิตของบุคคล ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสัมฤทธิ์ผล ความพอใจที่เกิดตามมา เมื่อนำสิ่งที่ถือว่าเป็นความจริงเข้าสู่ภาคปฏิบัติและถือจากกล่าวได้ว่า ความแท้จริงล้วนเป็นสมมติสัจจะ โดยไม่มีความแท้จริงสูงสุดหรือปรมาตถสัจจะ (วิลเลียม เจมส์ จากผลงานชื่อ ปฏิบัตินิยม, หน้า ๒๔๔-๒๔๕.)^{๓๗} และอีกท่านหนึ่งคือ ซิลเลอร์ (จากผลงานชื่อ Studies in Humanism, หน้า ๔๘๓.) ได้ยึดหลักของนักปรัชญาโซพิสท์ชื่อ โพรแทกอร์ส ที่ว่า “มนุษย์เป็นเครื่องวัดสิ่งทั้งปวง” โดยเขาแปลความหมายใหม่ว่า “มนุษย์เป็นผู้สร้างความแท้จริง” และความรู้ที่มนุษย์สร้างขึ้นมีผลในการเปลี่ยนแปลงทั้งตัวบุคคล ผู้รู้และวัตถุที่ถูกรู้ ดังนั้น ความแท้จริงจึงมิใช่เป็นสิ่งที่มนุษย์ค้นพบหรือเป็นสิ่งที่เปิดเผยตัวมันเองออกมา^{๓๘}

อย่างไรก็ตาม ทั้งเจมส์และซิลเลอร์ก็ยังเชื่อใน “ความแท้จริงที่รู้ไม่ได้” เพราะเป็นสิ่งที่เข้ามาสู่จิตของมนุษย์ก่อนที่จิตจะมีการรับรู้และเขาเรียกมันว่า “ความแท้จริงที่เป็นจริง (Real reality)” เป็นเพียงศักยภาพ โดยจะเปิดเผยตัวออกมาเป็นความจริงได้ เมื่อเข้าไปเกี่ยวข้องกับจิตใจของมนุษย์ ดังนั้นความจริงที่รู้ไม่ได้นี้จึงมีลักษณะคล้ายกับสสารที่มีชีวิตและมีการสนองตอบต่อสิ่งเร้าและขึ้นอยู่กับ การแปลความหมายของจิตมนุษย์ ซิลเลอร์ยังเห็นว่า ความแท้จริงเป็นสิ่งที่มืออยู่อย่างอิสระจากความรู้ของจิต แต่ความเป็นจริง ทั้งความจริงแท้และประสบการณ์ต่างก็มีความสัมพันธ์กันอยู่ ดังกล่าวไว้ว่า “เราไม่สามารถจะถือได้ว่า จิตเป็นสิ่งที่จริงแท้ได้ ถ้าไม่มีโลกที่แท้จริงบางชนิดที่มันจะรู้และโลกที่แท้จริงก็จะมีไม่ได้ ถ้าไม่มีจิตรับรู้มัน”^{๓๙}

ความเป็นจริง ตามหลักปรัชญาปฏิบัตินิยม จะเน้นวิธีการทางความรู้หรือความจริงที่จะมีความสัมฤทธิ์ผลในทางภาคปฏิบัติมากกว่าที่จะสนใจในการค้นหาความเป็นจริงเชิงอภิปรัชญา

ข้อเท็จจริง เจมส์ได้กล่าวไว้ว่า “ความจริงเกิดขึ้นในความคิด” และข้อเท็จจริงเกิดจากการทดสอบความจริง กล่าวคือ ความคิดย่อมเป็นจริง ถ้าเหตุการณ์ทำให้มันเป็นความจริง แต่ความคิดและการพิจารณาเทียบเคียงย่อมไม่เป็นความจริง จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่าสิ่งที่เกิดตามมาบังเกิดผล^{๔๐}

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘-๕๙.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๙.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๑.

ในทางพุทธปรัชญาเถรวาท องค์ความรู้อันแท้จริงเกิดได้จากการปฏิบัติ ซึ่งทางค่านิพนธ์นั้นคือ มรรคมีองค์ ๘ และความจริงที่ปรากฏก็คือ อริยสัจทั้ง ๔ (Four noble truth) ทั้งนี้ลักษณะและธรรมชาติของความรู้ประกอบด้วย ความรู้สึก (Perception) เช่น เวทนา สัญญา ซึ่งเกิดจากอินทรีย์สัมผัสหรือวิธีประจักษ์ ลำดับถัดมาคือ ความรู้ระดับทฤษฎี (Dogmatism) ซึ่งหมายถึงทักษะและความชำนาญ เช่น การเรียนรู้จากปริยัติ ทำให้เกิดความรอบคอบ รอบรู้ ในลำดับต่อมาคือความรู้ระดับวิญญาน (Consciousness) ซึ่งหมายรวมถึง ความรู้ในระดับการจำได้หมายรู้ ถัดมาคือ การอนุมาน (Inference) เป็นความรู้จากการไตร่ตรอง ตามความคิดเห็นหรือในทางพุทธคือ โยนิโส-มนสิการ และในลำดับสุดท้ายคือ ความรู้ระดับญาณปัญญา (Intrusive insight) อันเป็นความรู้ชั้นสูง ก่อให้เกิดปัญญาอันแจ่มแจ้ง ชัดเจน ซึ่งขึ้นอยู่กับมูลฐานที่ได้รับการอบรม ฝึกฝนปฏิบัติและรู้ตามความเป็นจริง เป็นปฏิเวทในวิปัสสนาญาณ และตรงกับอภิญาญาณทัศนะในทางพระพุทธศาสนา^{๑๑}

จะเห็นว่า พุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ความรู้เกิดขึ้นจากการทดลองหรือการปฏิบัติ เช่นเดียวกับลัทธิปฏิบัตินิยม เพียงแต่ว่าพระพุทธองค์เป็นผู้มีความหยั่งรู้ ความจริงด้วยพระองค์เอง และความรู้ที่เห็นสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้นนั้นเรียกว่า โภชิ หรือการหยั่งรู้ เห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า เป็นความรู้สูงสุดในด้านญาณวิทยา^{๑๒}

ลำดับต่อมาจะขอกกล่าวถึง บ่อเกิดของความรู้ พอสังเขปคือ ในทางพุทธปรัชญาเถรวาท บ่อเกิดของความรู้ หมายถึง สัมมาทิฏฐิ ซึ่งเป็นการใช้ความคิดอย่างถูกวิธี เพื่อกระบวนการพัฒนาปัญญา โดยความรู้ในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท จำเป็นจะต้องเริ่มต้นที่ตัวเราเองก่อน กล่าวคือ การอาศัยทวารทั้ง ๖ หรืออายตนะทั้ง ๖ ประการ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ ทั้งนี้เมื่อจิตกระทบสัมผัสก็จะเกิดอารมณ์อันได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสและธรรมารมณ์ การรับรู้ดังกล่าวนี้เรียกว่า ผัสสะ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการรับรู้และเป็นจุดที่จิตรับข้อมูลจากโลกภายนอก แล้วจึงเกิดมีเวทนาและสัญญาตามมา ในที่นี้สัญญา (Perception) เป็นความจำได้ หมายรู้ในอารมณ์นั้นๆ ตามความเป็นจริง หากแต่โดยธรรมชาติทั่วไป จิตมักมีกิเลสตัณหาเข้ามาปะปนกับการรับรู้สภาวะของสรรพสิ่ง ดังนั้นสัญญาที่เก็บลงจึงไม่บริสุทธิ์และไม่สามารถเห็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา หรือไตรลักษณ์ได้ อาจกล่าวได้ว่าปัญญาหรือความรู้ที่แท้จริง ไม่สามารถเกิดขึ้นเพราะในขณะที่จิต

^{๑๑} พระมหาไพรัช ฐมฺมทีโป ดร. ญาณวิทยาของพุทธปรัชญา, เอกสารประกอบการเรียนการสอนวิชา ญาณวิทยาปี ๒๕๕๑.

^{๑๒} จินดา จันทร์แก้ว, พุทธวิทยาวิธี, หน้า ๑๐๐-๑๐๒.

อันมีกิเลสตัณหา สัญญาจะปรุงแต่งโลกให้เป็นไปตามแรงผลักดันของตัณหา มานะ และทิฏฐิ
ก่อให้เกิดวิชชาหรือความไม่รู้ที่บังพวนตามมา

ทั้งนี้ ปัญญาอันเป็นความรู้ในพุทธปรัชญานั้นมีแหล่งที่มา ๓ ประการคือ

๑. สุตมยปัญญา หมายถึงความรู้ที่ได้จากการศึกษาเล่าเรียนหรือการถ่ายทอดจากบุคคล
อื่น ซึ่งเรียกว่า “ปรโตโมสะ”

๒. จินตามยปัญญา หมายถึงความรู้ที่เกิดจากการใคร่ครวญพิจารณาด้วยเหตุผลหรือข้อ
โต้แย้งต่างๆ ซึ่งเรียกว่า “โยนิโสมนสิการ”

๓. ภวานามยปัญญา หมายถึงความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ตรงซึ่งเป็นความรู้ที่เกิดจาก
สัญญาบริสุทธิ์ (Pure perception) และสัญญาพิเศษ (Extrasensory perception) ซึ่งต้องอาศัยการ
อบรมบำเพ็ญเพียร หรือการปฏิบัติกรรมฐานจึงเกิดความรู้ในระดับนี้ได้

อย่างไรก็ตามสำหรับความรู้ที่มาจากประการที่ ๑ และ ๒ นั้น พระพุทธองค์ทรงสอนให้
มีการตรวจสอบก่อน ถ้าความรู้เหล่านี้ตรงกับประสบการณ์ตรงก็ให้ถือว่าเป็นความรู้ที่ถูกต้อง^{๔๓}
สำหรับบ่อเกิดและที่มาของความรู้ ผู้วิจัยได้จัดไว้ในรายละเอียดเพิ่มเติมภาคผนวกท้ายเล่ม

ส่วนบ่อเกิดความรู้ของปรัชญาตะวันตกหรือญาณวิทยาของค้ำท์ จะเป็นแนวความคิด
โดยยึดหลักคุณธรรม จริยธรรม และแม้กระทั่งความเข้าใจในเรื่องของจักรวาล กล่าวคือ ค้ำท์
ต้องการหาทางแก้ปัญหาคความขัดแย้งระหว่างวิทยาศาสตร์กับศาสนาและศีลธรรมนั่นเอง ดังนั้น
แนวความคิดของค้ำท์จึงเป็นการพยายามประนีประนอมความเชื่อในศาสนากับเหตุผล และพยายาม
แก้ไขปัญหาคที่ค้างอยู่ทั้งของฝ่ายเหตุผลนิยมและประจักษ์นิยมจนกลายเป็นปรัชญาแนวใหม่
เฉพาะตัวที่ได้รับขนานนามว่า เป็นปรัชญาแบบ Kantian หรือ Kantianism โดยค้ำท์มีความเห็นว่า
ทั้งแนวคิดแบบเหตุผลนิยม และประจักษ์นิยมต่างก็ไม่พอสำหรับการอธิบายความจริงและค้ำท์
คิดว่า เมื่อเราไม่เข้าใจอะไร ไม่ได้หมายความว่าสิ่งนั้นไม่มี อาจมีปัญหาคที่ความบกพร่องของ
ปัญญาของเราก้ได้ ดังนั้น แนวคิดใหม่ที่ค้ำท์เสนอคือการใช้ประจักษ์นิยมร่วมกับเหตุผลนิยม
นั่นเอง ทั้งนี้ค้ำท์เห็นว่า เพื่อความสมบูรณ์จึงควรแยกที่มาของความรู้ออกเป็นสองส่วน ส่วนแรก
เป็นความรู้เชิงสสารและส่วนที่สองเป็นความรู้ของจิตและความคิดซึ่งค้ำท์เสนอว่า ความจริง
อุดมมะ(สัจจะ) จะต้องเป็นผลลัพธ์ของความรู้ทั้งสองแบบ กล่าวคือ ความจริงส่วนแรกเป็นตัวตน
ของเนื้อหาสารหรือวัตถุทางกายภาพที่เป็นสิ่งที่มีในตัวเองและเป็นสาเหตุของผัสสะ อันทำให้เกิด
ความรู้แต่ในส่วนหลังซึ่งเป็นการรับรู้ของบุคคลที่มีต่อตัวตนของเนื้อหาสาร จึงเป็นข้อมูลทาง

^{๔๓} วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย. ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม
๒๕๔๗) : ๗๓-๗๔.

ผัสสะซึ่งหากยังไม่เคยประจักษ์มาก่อนก็เป็นความรู้ในตน ฉะนั้น หากพิจารณาให้ถ่องแท้แล้วจะเห็นว่า ค่าน้ำให้ความสำคัญต่อประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสเป็นจุดเริ่มต้นก่อนความรู้ในตน กล่าวโดยสรุป ความรู้ในทัศนะของค่าน้ำจึงเริ่มต้นมาจากประสบการณ์ก่อน แล้วก้าวไปสู่การคิดหาเหตุผลจึงเกิดเป็นความรู้ขึ้น^{๔๔}

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่า ญาณวิทยาเป็นความรู้เชิงทฤษฎี ซึ่งมีความสัมพันธ์กับศาสตร์ต่างๆ หลายแขนง รวมไปถึงความจริงและความเชื่ออันเป็นปัญหาใหญ่ทางญาณวิทยาเกี่ยวกับสภาพธรรมที่แท้จริง ที่ว่ามนุษย์สามารถรู้โลกวิญญานและพระผู้เป็นเจ้าตามหลักเทวนิยมได้หรือไม่ โดยจะเห็นได้ว่า ชาร์ตซ์ เน้นว่าความรู้ที่แท้จริง ต้องเกิดจากการบำเพ็ญเพียรทางใจจนเกิดความรู้จากภายใน (Intuitive knowledge) ซึ่งเป็นการรู้แจ้งภายในด้วยจิต อันตรงกับหลักอภิญญาในทางพุทธปรัชญาเถรวาท ก็คือ โยนิโสมนสิการ อันก่อให้เกิดปัญญานั้นเอง

๒.๔ อภิญญาในเชิงจริยศาสตร์

จากข้อมูลข้างต้นที่ได้กล่าวไว้ว่า ความรู้ของอภิญญาเมื่อจัดอยู่ในเชิงปรัชญาตะวันตกใน ๓ กลุ่มแล้วนั้น ความรู้ที่ได้จากอภิปรัชญาและความรู้ที่ได้จากญาณวิทยา ล้วนแต่เป็นแนวคิดพื้นฐานในภาคทฤษฎี ซึ่งหากจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อพฤติกรรมทางสังคมจริงแล้ว น่าจะเป็นการนำไปใช้ในเชิงจริยศาสตร์ อันเป็นคุณธรรมประจำตน ซึ่งหากนำมาใช้จะเป็นประโยชน์ต่อสถาบันครอบครัวจนถึงสังคมขนาดใหญ่ต่อไป ซึ่งผู้นำครอบครัวควรมีความรู้ความเข้าใจพอสมควร ทั้งนี้ในพุทธวิธีจะมีกิจอันยังประโยชน์ เพื่อมุ่งพัฒนาตน พัฒนางานและพัฒนาสังคม โดยผู้นำสังคม นำสังคมของตนให้รู้จักหรือเข้าปฏิบัติเพื่อให้เกิดความรู้ ถัดมาผู้นำจะต้องอบรมสอนสั่ง พุดให้ฟัง พร้อมทั้งทำให้ดูและสุดท้ายคือการอยู่ให้เห็นถึง ความประพฤตินั้นเป็นแบบอย่างที่ดี (Best practice)

ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนายังได้กล่าวถึง ปัญญาอันมี ๑๐ อย่างโดยมีมหาปัญญาภกตาในปัญญาบรรคเป็นที่เริ่มต้นและมีจริยภกตาเป็นที่ท่ามกลาง โดยมีมาติกาภกตาเป็นที่สิ้นสุด ทั้งนี้จริยภกตา พระสารีบุตรได้แสดงจริยา ๘ ประการ^{๔๕} ซึ่งบางส่วนเป็นของตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า บางส่วนเป็นของพระปัจเจกพุทธเจ้า บางส่วนเป็นของพระสาวก ซึ่งล้วนแต่เป็นความงามในการประพฤติปฏิบัติด้วยความรู้อบอบคองดังต่อไปนี้

๑. อริยาบถจริยา ความประพฤติตามอริยาบถ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๘-๖๙.

^{๔๕} พระแสนปราชญ์ ฐิตสัทโท, สติปัญญาญาณภกตา, กรุงเทพมหานคร : เอ็มแอล ครีเอชัน แอนด์ พรินติ้ง, ๒๕๕๒. หน้า ๕๗-๕๘.

๒. อายุตนจริยา ความประพฤตินายตนภายในภายนอก

๓. สติจริยา ความประพฤติในการตั้งสติ ๔ อย่าง

๔. สมาธิจริยา ความประพฤติในฌาน ๔

๕. ญาณจริยา ความประพฤติในอริยสัจ ๔

๖. มัคคจริยา ความประพฤติในมรรค ๘

๗. ปัตติจริยา ความประพฤติในผล ๔

๘. โลกัตถจริยา ความประพฤติเพื่อประโยชน์แก่โลก

จะเห็นได้ว่าคำสอนส่วนใหญ่ของศาสนานี้ จะมุ่งเน้นการเสนอคุณค่าอันควรปฏิบัติเป็นหลัก แม้การทำสมาธิก็ต้องมีจริยาความประพฤติในฌาน ๔ แต่ในทางปรัชญาตะวันตก ความรู้ในทางจริยศาสตร์พัฒนาไปอย่างหลากหลาย ซึ่งปัจจุบันนี้ได้ก้าวล่วงไปถึงการตัดต่อพันธุกรรมหรือ GMO (Genetically Modified Organisms) แม้แต่การรื้อฆาต (Murky killing) ก็ล้วนแต่เป็นอีกเรื่องหนึ่งซึ่งเกี่ยวข้องกับความรู้ความเข้าใจในการรับผิดชอบตัวตนต่อสังคม ญาติมิตรและสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะคำกล่าวทางตะวันตกที่ว่า ชีวิตเป็นของพระเจ้า หากแต่ทางตะวันออก เราเชื่อเรื่องกรรม ดังตัวอย่างต่อไปนี้ อันเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิด

ในเรื่องกำเนิดชีวิตหลังความตายนั้นในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทให้นิยามความหมายและประเภทแห่งความตาย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเริ่มต้นชีวิตของชีวิตหลังความตายที่สืบต่อจากความตายทั้งในมิติของร่างกายและจิตใจ ในขณะที่เริ่มต้นชีวิตนั้น ชีวิตหลังความตายจะเติบโตเต็มที่ทันที ไม่เหมือนการกำเนิดของมนุษย์ส่วนใหญ่ที่ค่อยๆ เจริญเติบโตจากการกนนอกจากนี้ในช่วงเวลาอันเป็นข้อต่อระหว่างชีวิตมนุษย์กับชีวิตหลังความตาย วิญญาณได้มีการสืบต่อไม่ขาดสาย วิญญาณขณะสุดท้ายในชีวิตมนุษย์คือ จุตติวิญญาณของชีวิตมนุษย์ เมื่อจบลงวิญญาณขณะแรกในชีวิตหลังความตายนั่นคือ ปฏิสนธิวิญญาณของชีวิตหลังความตายก็ปฏิบัติภารกิจตามทันที การสืบต่อดังกล่าวได้นำพาผลของกรรมให้สืบต่อไปด้วย และการกำเนิดชีวิตหลังความตายก็เกี่ยวข้องกับผลของกรรมนี้ ซึ่งความรู้เรื่องกรรม ๑๒ มีรายละเอียดที่อธิบายถึงความเกี่ยวข้องกันดังกล่าว นอกจากนี้วิญญาณที่ทำหน้าที่ปฏิสนธิของชีวิตหลังความตาย สามารถเรียกว่า “สัมภเวสี”^{๕๖}

แนวคิดในเรื่องจริยศาสตร์ทางตะวันตกสามารถแบ่งออกได้เป็น ๕ กรอบแนวคิดหลัก โดยเริ่มจากเทวนิยมหรือบัญญัติ ซึ่งเป็นแบบดั้งเดิมตามด้วยประโยชน์นิยมและค่านิยม ซึ่งมองว่าหน้าที่และเจตนาเป็นคดีของจริยธรรมบุคคลนั้นๆ ส่วนลำดับที่ ๔ คือแนวคิดแบบพันธะ ซึ่งล้วน

^{๕๖} วารสาร บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มีนาคม ๒๕๕๐) : ๑๖๘.

แต่เป็นเงื่อนไขทางการเมือง การปกครอง ตามสมมุติฐานของสถานการณ์ ซึ่งคิดว่ามนุษย์ทุกคนตก อยู่ใน “ม่านแห่งความไม่รู้” และคิดหาเหตุผลมาสนับสนุนตนเองตามสถานการณ์นั้นๆ ส่วน แนวคิดลำดับสุดท้ายเป็นแบบคุณธรรมเชิงพุทธหรือ Virtue Ethics ซึ่งใช้มนุษย์เป็นศูนย์กลาง โดยมี ๒ เงื่อนไขคือ มนุษย์สัมพันธ์กับข้อเท็จจริงบนโลกและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน

มโนธรรมนิยมหรือสามัญสำนึกแบบหลักการซึ่งต้องเชื่อ เช่นเราถามคนชนบทคนหนึ่ง ว่า ทำไมเขาถึงไปไหว้สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในชนบทนั้น สิ่งนั้นได้เคยทำอะไรให้เขา ถามเหตุผลเขาก็ ตอบไม่ได้ ถามถึงจุดมุ่งหมายเขาก็ไม่รู้ แต่เขาบอกว่า ถ้าได้ไหว้แล้วสบายใจ ไม่ได้ไหว้แล้วไม่ สบายใจ นี่คือการของผู้ที่มีสำนึกในสิ่งนั้น หรือมี Dogmatic intuition ความนี้รู้้อย่างว่ามี ชิควิคเรียกว่า ความนี้รู้อื่นไม่เกี่ยวกับปรัชญาหรือปัญญา ตามทฤษฎีนี้ การกระทำของบุคคลถูก หรือผิดมันเป็นแล้วในตัวมันเอง มันมีธรรมชาติที่แท้จริงของมันเอง ไม่ขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายหรือ ผลที่ตามมา มโนธรรม หรือสามัญสำนึกจะบอกเราได้ว่า การกระทำของเรานั้นถูกหรือผิด ไม่ต้อง พิจารณาโดยเหตุผล หรือความสัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายใดๆ ภายนอกตัวของมัน คือภายนอกการ กระทำนั้น เมื่อดี มันก็ดีในตัว เมื่อชั่ว มันก็ชั่วอยู่ในตัว คุณภาพทางศีลธรรมเป็นสิ่งพิเศษไม่ จำเป็นต้องมารวมกับความจริง ความงาม ความเพลิดเพลิน พอใจหรือประโยชน์ทางสังคม เพราะ มันเป็นสิ่งที่บุคคลนี้รู้ได้ด้วยมโนธรรมของตน^{๘๗}

มัวร์เฮด(Muirhead) ได้ให้พื้นฐานสามัญสำหรับทฤษฎีสามัญสำนึกไว้ดังนี้

๑. มโนธรรม เป็นสิ่งธรรมดา ไม่ได้รับมาจากใครหรืออะไร เป็นสิ่งพิเศษในตัวบุคคล
๒. การตัดสินใจของมโนธรรมนั้น เกิดขึ้นเองในใจ เช่น ความเท็จ และการหลอกลวงถือว่า ชั่ว น่าติเตียน ส่วนความจริงและเมตตากรุณา ถือว่าเป็นสิ่งน่าสรรเสริญ นี่คือการตัดสินใจของมโน ธรรมซึ่งเกิดขึ้นเอง

๓. การตัดสินใจของมโนธรรมนั้นเป็นสากล ข้อนี้ เราจะพบได้ในการตัดสินใจทางศีลธรรม ของชนชาติต่างๆ มากมาย แต่ไม่ได้หมายความว่าเหมือนกันไปเสียทั้งหมดในที่ทั้งปวง^{๘๘}

อิมมานูเอล ค้านท์ มีความเห็นว่า มโนธรรมไม่เคยผิดเลย มันนำไปสู่ทางถูกต้องเสมอ แต่อิมมานูเอล ค้านท์ หมายถึงมโนธรรมสากลเหมือนกัน ซึ่งประกอบด้วยสติปัญญาของมวล มนุษย์ แล้วก่อให้เกิดศีลธรรมสากลขึ้น ศีลธรรมสากลนี้บางคนก็มีมาก บางคนก็มีน้อย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ

^{๘๗} วศิน อินทสระ, จริยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๒๕.

หน้า ๒๗๘-๒๗๙.

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๐-๒๘๑.

กับความแตกต่างในการเข้าใจศีลธรรม แต่ทุกคนสามารถให้เพิ่มพูนขึ้นได้ในตนด้วยการศึกษาและการปฏิบัติ^{๘๘}

ทฤษฎีความรู้สึทางศีลธรรม

ทฤษฎีนี้เชื่อว่า คุณภาพทางศีลธรรมนั้นเรารับรู้ได้โดยตรง โดยผ่านทางมโนธรรมหรือความรู้สึทางศีลธรรม คำว่าคุณภาพทางศีลธรรมหมายถึง ความดีหรือความชั่ว ถูก หรือผิด การกระทำที่ถูกเรารู้โดยตรงด้วยความรู้สึที่ชื่นชมยินดี หรือความรู้สึที่พอใจ ส่วนการกระทำที่ผิดเรารู้ด้ว่าผิดก็เพราะทำให้เรามีความรู้สึกไม่พอใจ รู้สึกเป็นทุกข์ต่อการกระทำนั้น ความรู้สึกดังกล่าวนี้เกิดขึ้นในมโนธรรมของเรา มโนธรรมเป็นสิ่งรับรู้ที่อยู่ภายในซึ่งทำให้เรารู้คุณภาพทางศีลธรรมในการกระทำต่างๆ ทำนองเดียวกับที่เราู้คุณภาพทางผัสสะของสิ่งภายนอกด้วยความรู้สึก ภายนอกคือเรารู้เย็นร้อน อ่อนแข็ง ด้วยกายผัสสะ รูปร่างสวยไม่สวยด้วยจักขุเป็นต้น อันเป็นอายตนะเครื่องรับรู้สิ่งภายนอก ความรู้สึกทางศีลธรรมก่อให้เกิดการตัดสินใจทางศีลธรรม ดังนั้นการตัดสินใจทางศีลธรรมจึงขึ้นอยู่กับความรู้สึกทางศีลธรรม ความรู้สึกพอใจเป็นกรณีไปสู่การกระทำที่ถูก ความรู้สึกไม่พอใจชี้ไปสู่การกระทำที่ผิด นี่คือนิติทฤษฎีที่เรียกว่า Moral Sense Theory^{๘๙}

นักปราชญ์บางท่านเช่น เฮเกิล กริน และพวกจิตนิยมสัมบูรณ์ (Absolute idealists) อื่นๆ ถือว่าอุดมคติทางศีลธรรมของมนุษย์นั้นมาจากธรรมชาติแห่งความเป็นจริง หรือสิ่งที่มีอยู่จริงโดยส่วนรวม กล่าวคืออุดมคติทางศีลธรรมนั้นต้องได้มาจากบุคคลผู้ได้พบความจริงอันสูงสุดแล้ว ความจริงอันสูงสุดนั้นเป็นวิญญาณถาวร (Eternal spirit) หรือวิญญาณโลกซึ่งแสดงตนออกมาเป็นธรรมชาติ และแล้วก็ย่อตนลงไปอีกเป็นวิญญาณเล็กวิญญาณน้อย ที่มีความจำกัดนั่นเอง คือความจริงอันสูงสุด กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือพระเจ้า (God) นั่นเองได้สร้างธรรมชาติและวิญญาณต่างๆ และเปิดเผยอุดมคติทางศีลธรรมให้มนุษย์รู้และนี่เป็นวิธีการของจริยศาสตร์ในเชิงอภิปรัชญา

อุดมคติทางศีลธรรมในตัวคนนั้น เป็นเพียงการสะท้อนออกมา อย่างไม่สมบูรณ์ของพระเจ้าผู้ซึ่งเป็นตัวตนอันถาวรแท้จริงของความสมบูรณ์ทางศีลธรรม

ถือเอาความโดยนัยหนึ่งว่าพระเจ้าคือ ตัวตนอันแท้จริงและถาวร ความสมบูรณ์ทางศีลธรรมคือพระเจ้า พระเจ้าเท่านั้นที่จะมีศีลธรรมสมบูรณ์ พระเจ้าสะท้อนอุดมคติทางศีลธรรมมาให้มนุษย์และก็ให้มาอย่างไม่สมบูรณ์ เพราะความสมบูรณ์ทางศีลธรรมมีอยู่ที่เดียวคือที่พระเจ้า ความสมบูรณ์ทางศีลธรรมนั้นเป็นการเปิดเผยความสมบูรณ์ของทิพยภาวะต่อมวลมนุษย์

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๘๒.

^{๘๙} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๘๕-๒๘๖.

เพราะฉะนั้น จริยศาสตร์จึงมีรากฐานอยู่ที่อภิปรัชญา วิธีการของจริยศาสตร์ จึงต้องเป็นวิธีการทาง อภิปรัชญา

หากพิจารณาให้ดี ทศนะดังกล่าวนี้ ก็ไม่ค่อยจะถูกนัก เพราะเราต้องไม่ลืมว่า จริยศาสตร์ เป็นธรรมศาสตร์ (Normative) เกี่ยวกับอุดมคติทางศีลธรรม มันจึงเป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ไม่ได้ และเป็นวิธีการทางอภิปรัชญาไม่ได้ด้วย เพราะจริยศาสตร์ไม่ได้เป็นสาขาหนึ่งของ อภิปรัชญาแม้ว่าจะเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิดก็ตาม มันไม่ได้มีรากฐานจากอภิปรัชญา อภิปรัชญา ต่างหากที่มีจริยศาสตร์เป็นรากฐาน เพราะเหตุไร? เพราะว่าอภิปรัชญาต้องพิจารณาหาความจริง เรื่องอุดมคติทางศีลธรรม อภิปรัชญาจึงมีรากฐานอยู่ที่วิทยาศาสตร์ธรรมชาติและธรรมศาสตร์สร้าง ระบบขึ้นจากข้อเท็จจริงและอุดมคติ^{๕๐}

รวมความว่า จริยศาสตร์ สังเกตพิจารณาความจริง ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางศีลธรรม จัด ประเภทศีลธรรม อธิบายศีลธรรมโดยยึดเอาความดีอันสูงสุดเป็นแม่บท ซึ่งความดีอันสูงสุดนี้อยู่ เหนือข้อเท็จจริง(Facts) ทางวิทยาศาสตร์ วิธีการทางจริยศาสตร์จึงเป็นทั้งวิธีวิทยาศาสตร์และ ปรัชญา ทั้งเหตุผลและเหนือเหตุผล (Transcendental) ทั้งสังเกตความจริงและเก็บความจริง

จุดมุ่งหมายของจริยศาสตร์ คือต้องการให้เรารู้ธรรมชาติ หรือลักษณะแห่งความดีอัน สูงสุดของมนุษย์ในฐานะสมาชิกของสังคม พิจารณาอย่างลึกซึ้งถึงยอดแห่งความดี (The Summum Bonum) ทั้งส่วนบุคคลและส่วนสังคม ทำให้เราได้รู้จักความประพฤติที่ถูกและผิด จริยศาสตร์เป็น ศาสตร์ที่เป็นเพียงทฤษฎี (Theoretical science) ก็จริง แต่มันทำให้เรารู้จักหน้าที่อันสำคัญ ให้เรา รู้จักความดีอันสูงสุด เพราะทฤษฎีนั้นเองก่อให้เกิดการปฏิบัติอันถูกต้อง จริยศาสตร์ช่วยให้เรา เปลี่ยนความเชื่อที่มลายมาเชื่อย่างมีเหตุผล วิพากษ์วิจารณ์ความรู้สามัญทางศีลธรรมและค้นหา ค้นให้พบซึ่งความแท้จริงอันมีเหตุผลและมีประโยชน์(คุณภาพประกอบที่ ๑ ในภาคผนวก ก ท้าย เล่ม)

จริยศาสตร์ภาคทฤษฎี นั้นเป็นรากฐานอันมั่นคงปลอดภัยของจริยศาสตร์ภาคใช้งาน (The applied ethics) อุดมคติทางศีลธรรมทำให้เราสามารถตกลงใจใช้ชีวิตให้ตรงตามหน้าที่สำคัญ ของเรา ความรู้เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งของความดี

จริยศาสตร์มีอิทธิพลยิ่งใหญ่ต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ การแก้ปัญหาต่างๆ ไม่ว่า ปัญหาทางศาสนา รัฐศาสตร์ การเมือง เศรษฐกิจ กฎหมาย การศึกษา ให้ถูกต้องนั้น ย่อมมาจาก ความรู้อันถูกต้องว่าอะไรผิดอะไรถูก หลักแห่งศีลธรรม คือความเที่ยงตรงถูกต้องนั้นเป็นที่ ต้องการอย่างยิ่งในทุกสาขาอาชีพและวิชาการ จริยศาสตร์ช่วยให้เกิดความเที่ยงธรรม ถูกต้อง

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๔-๕๖.

เหมาะสมขึ้น จริยศาสตร์ต้องการให้ทุกคนในอาชีพต่างๆ ได้พบความดีอันสูงสุด ดำเนินชีวิตที่มีประโยชน์ที่สุด จึงได้บอกสิ่งเหล่านั้นไว้อย่างน้อยที่สุดให้มนุษย์ได้เลื่อนชั้นของตนให้สูงขึ้น^{๕๒}

จากข้อความดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า ในทางจริยศาสตร์ มุ่งเน้นความดีในลำดับต่างๆ จนถึงความดีอันสูงสุดทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวม โดยความดีส่วนบุคคลเกิดจากความเชื่อและแรงศรัทธา แต่เมื่อรวมเข้าเป็นสากล อาจส่งผลให้กลุ่มชนประพฤติปฏิบัติดีตามหลักทางจริยศาสตร์หรืออาจเกิดแรงกระตุ้นตามกระแสความเชื่อที่มลายอย่างไร้เหตุผล อันจะก่อให้เกิดปัญหาทางสังคม แต่ทั้งนี้จริยธรรมหรือคุณธรรมประจำใจของบุคคลหรือกลุ่มชนในสังคมย่อมปรากฏเป็นผลดีได้ เมื่อเกิดความรู้อันถูกต้องและความรู้ที่จำเป็นนอกเหนือจากความรู้ตามหลักทฤษฎี ก็คือหลักแห่งศีลธรรมอันมีความเที่ยงธรรมเป็นที่ตั้งจนเป็นอุดมคติหรืออุดมการณ์ และความรู้ดังกล่าวนี้จะเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อมีการปฏิบัติอย่างจริงจังด้วยการโยนิโส จนได้ปัญญาความรู้อันยิ่ง ก็คืออภิญญานั้นเอง จึงถือได้ว่าเป็นที่สุดแห่งการเที่ยงธรรม

๒.๕ สรุป

จากการศึกษาอภิญญาในพระไตรปิฎกพบว่า อภิญญาเป็นความรู้ที่มีคุณสมบัติพิเศษเหนือกว่าการรู้ด้วยระบบสัมผัสเพราะเป็นความรู้ที่เกิดจากกำลังแห่งฌานสำหรับผู้ปฏิบัติ ฝึกฝนและได้อบรมพัฒนาจิตใจ ดังได้มีหลักฐานตามสภาพธรรมแห่งอภิญญานับจากพุทธกาล ซึ่งบันทึกไว้ในพระไตรปิฎกและขยายความตามแนววรรถถาจนถึงการประพันธ์ของนักปราชญ์ร่วมสมัย จะเห็นได้ว่า อภิญญามีความเกี่ยวข้องและสอดคล้องกับศาสตร์ต่างๆ มากมายโดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับความเชื่อ ความจริงที่ปรากฏ ทั้งพิสูจน์ทราบได้และไม่สามารถพิสูจน์ได้ในทางวิทยาศาสตร์ตามแนวอภิปรัชญา ดังเช่น โลกวิญญาณหรือพระผู้เป็นเจ้าของในเทวนิยม อีกทั้งยังเกี่ยวข้องกับความรู้อ้างหรือรู้ยิ่งตามความเป็นจริง ซึ่งแตกต่างไปจากศาสตร์ทางตะวันตกเชิงญาณวิทยา ด้วยเหตุผลที่ว่าอภิญญาเป็นเครื่องมือในการชี้ให้เห็นสภาพธรรมตามความเป็นจริงของกฎแห่งกรรม สำหรับเรื่องนี้ก็เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้มนุษย์และกลุ่มชนมีความรู้ ความเข้าใจ รวมไปถึงความเชื่อมากยิ่งขึ้นอันจะก่อให้เกิด คุณธรรม จริยธรรม อันจะเป็นประโยชน์สุขต่อปวงชนในสังคมตามแนวจริยศาสตร์ต่อไป

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๘-๖๐.

บทที่ ๓

วิธีการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงอภิญญาตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และตามทัศนะของนักปราชญ์ร่วมสมัย

ก่อนที่จะศึกษาถึงวิธีปฏิบัติเพื่อเข้าถึงอภิญญาได้นั้น มีคำที่ควรจะทำความเข้าใจเพราะเกี่ยวข้องกับ การปฏิบัติโดยตรงคือ คำว่าสมาธิและประโยชน์ของสมาธิ สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งนักปราชญ์ยุคต่างๆ ได้เขียนและอธิบายความไว้ต่างๆ กัน ไม่ว่าจะเป็นเชิงวิชาการหรือในเชิงการปฏิบัติโดยตรงจากพระเถระผู้ใหญ่ที่ได้รับการยอมรับในยุคปัจจุบัน

จากพุทธพจน์ในพรหมชาลสูตร พระองค์ได้ตรัสอธิบายอภิญญาด้วยความหมายที่ตรงกับการระลึกชาติประเภทที่ ๓ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น^๑ โดยพระองค์ทรงอธิบายว่า ปุพเพนิวาสานุสสติญาณเป็นผลของการปฏิบัติสมาธิจนถึงระดับจตุตถฌาน แล้วน้อมฌานนั้นเพื่อให้เกิดอภิญญาขึ้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอนำหลักการและทฤษฎีแนวทางปฏิบัติสมาธิจนถึงฌานในระดับต่างๆ ซึ่งเป็นฐานของการปฏิบัติต่อไปจนเกิดอภิญญาได้ ดังต่อไปนี้

ความหมายของสมาธิ

ปัจจุบันได้มีการตีความหมายของสมาธิอย่างกว้างขวางจากตำราต่างๆ ในตลาดวิชาการ แต่ความมุ่งหมายของสมาธิที่ใช้อย่างถูกต้อง ที่เรียกว่าสัมมาสมาธิในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ตามทรรศนะของพระพุทธศาสนา คือ สมาธิเพื่อปัญญา ตามพุทธพจน์ว่า “ศีลมีลักษณะอย่างนี้ สมาธิมีลักษณะอย่างนี้ ปัญญามีลักษณะอย่างนี้ สมาธิอันบุคคลอบรมโดยมีศีลเป็นฐาน ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ปัญญาอันบุคคลอบรมโดยมีสมาธิเป็นฐาน ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตอันบุคคลอบรมโดยมีปัญญาเป็นฐาน ย่อมหลุดพ้นโดยชอบจากอาสวะทั้งหลาย คือ กามาสวะ ภาวาสวะ และอวิชชาสวะ”^๒

ข้อความจากพระสูตรที่ยกมานี้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของ ศีล สมาธิและปัญญา ว่า ศีลเป็นบาทฐานของสมาธิ และสมาธิเป็นบาทฐานให้เกิดปัญญาซึ่งตรงกับการฝึกอบรมแบบ ไตรสิกขา อันเป็นข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา คือ ฝึกหัดอบรม กาย วาจา ใจ และปัญญาให้ ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน โดยไตรสิกขา ได้แก่

^๑ ที. ส. (ไทย) ๕/๑๓๓/๑๐๘-๑๑๐.

^๒ ที. ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๓/๘๕.

๑. อธิศีลสิกขา - สิกขาคือศีลอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกรูปธรรมในทางความประพฤติ
อย่างสูง

๒. อธิจิตตสิกขา - สิกขาคือจิตอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกรูปธรรมจิตเพื่อให้เกิดสมาธิ
อย่างสูง

๓. อธิปัญญาสิกขา - สิกขาคือปัญญาอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกรูปธรรมปัญญาเพื่อให้เกิด
ความรู้แจ้งอย่างสูง

จะเห็นว่า การฝึกรูปธรรมกาย วาจา อันเป็นขั้นศีลนั้นมีจุดหมายอยู่ที่สมาธิและการ
ฝึกรูปธรรมจิตอันเป็นขั้นสมาธินั้นมีจุดหมายอยู่ที่ปัญญา และนี่คือความหมายของ “สมาธิเพื่อก่อเกิด
ปัญญา” ในทางพุทธปรัชญาเถรวาท

ประโยชน์ของสมาธิ

เมื่อประสบผลสำเร็จจากการฝึกสมาธิตามลำดับขั้นต่างๆแล้ว ฟังถือเอาประโยชน์จาก
สมาธิได้นับเป็นอนุเคราะห์ซึ่งในทีนี้จะได้อธิบายถึงประโยชน์ของสมาธิตดต่อไปนี้

ประโยชน์ในการบรรลุนิพพาน ถือว่าเป็นประโยชน์ที่เป็นความมุ่งหมายแท้จริงของ
สมาธิตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท คือเป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งแห่งการปฏิบัติเพื่อบรรลุจุดหมาย
สูงสุด อันได้แก่ ความหลุดพ้นจากกิเลส และทุกข์ทั้งปวง ประโยชน์ที่ตรงแท้ของข้อนี้คือ การ
เตรียมจิตให้พร้อมที่จะใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้แจ้งสภาวะธรรมตามความเป็นจริง เรียกตามศัพท์ว่า
เป็นบาทแห่งวิปัสสนา

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า จุดหมายปลายทางของการฝึกสมาธิอยู่ที่การบรรลุนิพพาน
และนิพพานก็คือเป็นจุดหมายของพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นสภาพที่ดับกิเลสและกองทุกข์
แล้ว โดยภาวะของผู้บรรลุนิพพานได้อธิบายรายละเอียดไว้ในภาคผนวกท้ายเล่ม

ส่วนฌาน คือ สมาธิที่มีกำลัง โดยพจนานุกรมพุทธศาสตร์ได้ให้ความหมายของฌานว่า
หมายถึง การเพ่ง การเพ่งพินิจด้วยจิตที่เป็นสมาธิแน่วแน่ ภาวะจิตที่เพ่งอารมณ์จนแน่วแน่^๒

การเจริญสมาธินั้นจะประณีตขึ้นไปเป็นขั้นๆ โดยลำดับ ภาวะจิตที่สมาธิถึงขั้นอุปนา
สมาธิแล้ว เรียกว่า ฌาน ฌานมีหลายขั้น ยิ่งเป็นขั้นสูงขึ้นไปเท่าใดองค์กรธรรมต่างๆ ที่เป็นคุณสมบัติ
ของจิตก็ยิ่งลดน้อยลงไปเท่านั้น ฌานโดยทั่วไปแบ่งเป็น ๒ ระดับใหญ่ๆ และแบ่งย่อยออกไปอีก
ระดับละ ๔ รวมเป็น ๘ อย่างเรียกว่า ฌาน ๘ หรือสมาบัติ ๘ ได้แก่^๓

^๒ รศ.ดร.สุจิตรา อ่อนค้อม, การฝึกสมาธิ, พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : บริษัทดับเบิลยูเอ็น
พริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๔๒. หน้า ๓๘.

^๓ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๘.

๑. รูปฌาน คือฌานที่มีรูปธรรมเป็นอารมณ์ หรือฌานที่เป็นรูปาวจรมี ๔ อย่าง ได้แก่
- ๑.๑ ปฐมฌาน (ฌานที่ ๑) มีองค์ประกอบ ๕ คือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข เอกัคคตา
  - ๑.๒ ทุติยฌาน (ฌานที่ ๒) มีองค์ประกอบ ๓ คือ ปีติ สุข เอกัคคตา
  - ๑.๓ ตติยฌาน (ฌานที่ ๓) มีองค์ประกอบ ๒ คือ สุข เอกัคคตา
  - ๑.๔ จตุตถฌาน (ฌานที่ ๔) มีองค์ประกอบ ๒ คือ อุเบกขา เอกัคคตา
๒. อรูปฌาน คือฌานที่มีอรูปธรรมเป็นอารมณ์ หรือฌานที่เป็นอรูปาวจรมี ๔ อย่าง ได้แก่
- ๒.๑ อากาสนัญญาตนะ คือ ฌานอันกำหนดอากาส คือช่องว่างหาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์
  - ๒.๒ วิญญาณัญญาตนะ คือ ฌานอันกำหนด วิญญาณหาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์
  - ๒.๓ อากิญจัญญาตนะ คือ ฌานอันกำหนดภาวะที่ไม่มีอะไรๆเป็นอารมณ์
  - ๒.๔ เนวสัญญานาสัญญาตนะ คือ ฌานอันเข้าถึงภาวะมีสัญญาที่ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาที่ไม่ใช่

คำว่ารูปฌานก็ดี อรูปฌานก็ดี เป็นคำสมัยหลัง เดิมเรียกเพียงว่า ฌานและอารูปปี การเพียรพยายามบำเพ็ญสมาธิโดยใช้กลวิธีใดๆก็ตามเพื่อให้เกิดผลสำเร็จเช่นนี้ ท่านเรียกว่า สมถะ มนุษย์ปุถุชนเพียรพยายามบำเพ็ญสมาธิเพียงใดก็ตาม ย่อมได้ผลสำเร็จอย่างสูงสุดเพียงเท่านั้น (คือสมาบัติ ๘) หมายความว่า สมถะ ล้วนๆ ย่อมนำไปสู่ภาวะจิตที่เป็นสมาธิได้สูงสุดเพียงเนวสัญญานาสัญญาตนะ เท่านั้น^๔

จากข้อมูลการปฏิบัติสมาธิและประโยชน์ของสมาธิข้างต้นนั้น เราสามารถจำแนกวิธีปฏิบัติกรรมฐานอันเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติเชิงพุทธปรัชญาเถรวาท โดยมีวิธีการใหญ่ๆ ๒ วิธี คือ สมถยานของสมถยานิกหรือเรียกโดยทั่วไปว่า สมถกรรมฐาน และวิปัสสนายานของวิปัสสนายานิกหรือสุทธวิปัสสนายานิกซึ่งเรียกโดยทั่วไปว่า วิปัสสนากรรมฐาน

๓.๑ สมถกรรมฐาน

ความหมายของสมถะ สมถะ แปลว่า ความสงบ หรือวิธีทำจิตให้สงบ ได้แก่ วิธีการหรือข้อปฏิบัติใดๆ ในการฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบจนตั้งมั่นเป็นสมาธิถึงขั้นได้ฌานระดับต่างๆ จุดมุ่งหมายของสมถะคือ สมาธิ แต่เป็นสมาธิขั้นสูงที่ทำให้เกิดฌาน (คืออัปปนาสมาธิ) ภาวะจิตในฌานนั้นเป็นภาวะที่สุขสงบผ่อนคลาย ไม่มีความเศร้าหมองขุ่นมัว ไม่มีสิ่งรบกวนให้สะดุดหรือติดข้องอย่างใดๆ คือเป็นจิตที่ปราศจากนิวรณ์ ๕ นอกจากฌานแล้ว สมถะยังมีผลพลอยได้ที่สืบเนื่อง

^๔ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๐.

จากมานั้นอีก คืออาจทำให้เกิดความสามารถพิเศษที่เรียกว่า อภิญญา ซึ่งจะกล่าวถึงในลำดับต่อไป

อย่างไรก็ตาม เมื่อพูดอย่างกว้างๆ สมณะก็คือการทำจิตให้สงบ หรือการทำจิตให้เป็นสมาธิ และบางครั้งก็หมายถึงตัวสมาธินั่นเอง ความหมายของสมณะที่ว่าเป็นตัวสมาธินี้ เป็นความหมายที่ตรงตามหลักวิชาทั้งฝ่ายอภิรกรรมและฝ่ายพระสูตร ความหมายของสมณะในฝ่ายอภิรกรรม เช่น “ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความมั่นคงแห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ...” ส่วนในพระสูตรอธิบายสมณะไว้ว่า “คุณภิกษุทั้งหลาย สมณะที่ภิกษุเจริญแล้วย่อมเสวยประโยชน์อะไร ย่อมอบรมจิต จิตที่อบรมแล้ว ย่อมเสวยประโยชน์อะไร ย่อมละระคายได้...” จากคำอธิบายในพระอภิรกรรมและในพระสูตรที่ยกมานี้ แสดงให้เห็นว่าเนื้อแท้ของสมณะก็คือสมาธินั่นเอง*

การเจริญสมถกรรมฐานนั้นเรียกกันอย่างง่าย ๆ ว่า การทำสมาธิหรือการฝึกสมาธิ ซึ่งการทำสมาธิคือการทำให้จิตเกิดความสงบตั้งมั่น ความสงบตั้งมั่นของจิตแบ่งตามระดับความสงบ ๓ ระดับ ได้แก่ ขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิและอัปนาสมาธิ อัปนาสมาธิซึ่งเป็นสมาธิในระดับสูง เรียกว่า ฌานสมาบัติ โดยเมื่อปฏิบัติสมณะจนได้ฌานแล้วน้อมจิตเพื่อที่จะให้เกิดอภิญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง อภิญญาอย่างนั้นๆ ย่อมเกิดขึ้น^๕ แต่อภิญญามีใช้ผลเพียงอย่างเดียวของการเจริญสมถกรรมฐาน เพราะพระพุทธเจ้าตรัสว่า อภิญญาเป็นเพียงผลประการหนึ่งของการเจริญสมถกรรมฐานเท่านั้น^๖ เพราะเมื่อจิตมีความพร้อมแล้วเช่นนั้นจึงออกจากฌานสมาบัติเพื่อเจริญวิปัสสนาต่อไป ดังพุทธพจน์ที่ปรากฏในเวรัญชกัณฑ์ ที่พระองค์ตรัสว่า “เรานั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผุดผ่อง ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส เป็นจิตที่นุ่มนวลควรแก่งาน ตั้งมั่นไม่หวั่นไหวอย่างนี้แล้ว จึงได้น้อมจิตเพื่ออัสวักขณญาณ” คำว่า น้อมจิตไปเพื่ออัสวักขณญาณนั้นหมายถึงการน้อมจิตไปพิจารณาไตรลักษณ์ พิจารณาอริยสังขหรือพิจารณาปฏิจสมุปบาท กล่าวคือ การเจริญวิปัสสนานั้นเอง^๗

* คุรยละเอียดลักษณะการทำกรรมฐาน ๔๐ ในตารางที่ ๖

^๕ พ.ป.(ไทย) ๓๑/๒๕๓-๒๖๓/๑๖๓-๑๗๓.

^๖ อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๑/๕๗. ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๓๓/๒๓๓-๒๓๗.

^๗ พระมหางามพล กิตติโสภโณ. “อภิญญาในพระพุทธศาสนา การศึกษาเปรียบเทียบความรู้ ความเชื่อ และความเข้าใจของอาจารย์สอนกรรมฐานในสำนักปฏิบัติในเขตกรุงเทพมหานคร”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๖.) หน้า ๔๑.

คัมภีร์วิสุทธิมรรคได้กล่าวถึงวิธีการฝึกจิตให้เกิดอภิญญาว่า เบื้องต้นจะต้องฝึกจิตให้มีความตั้งมั่น บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลสเครื่องช่วยวน ปราศจากอุปกิเลส เป็นจิตที่นุ่มนวลควรแก่การตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวแล้วน้อมนำจิตไปในฤทธิ์ต่างๆ ทำให้บรรลุฤทธิ์ชนิดต่างๆ ซึ่งจิตในระดับนั้นก็คือ จิตในระดับจุดตถฌานขึ้นไปนั่นเอง^๔ กล่าวคือในขั้นแรกจะต้องทำฌานสมาบัติ ๘ และต้องเป็นการทำฌานสมาบัติ ๘ โดยอาศัยกสิณทั้ง ๘ ประการ ได้แก่ ปฐวีกสิณ อาโปกสิณ เตโชกสิณ วาโยกสิณ นีลกสิณ ปิตกสิณ โลหิตกสิณ โอทาทกสิณ (หมายถึงกสิณที่กำหนดเอาดิน น้ำ ลม ไฟ สีเขียว สีเหลือง สีแดงและสีขาวตามลำดับ เป็นอารมณ์ในการเพ่งจิต) (เว้นอาโลกสิณและอากาศกสิณ) เป็นอารมณ์ หลังจากนั้นต้องมีสติ คือความคล่องแคล่วในการเข้าฌานสมาบัติ โดยต้องฝึกฝนจิตโดยลักษณะ ๑๔ ประการ^๕ คือ

๑. กสิณานุโลมโต โดยเข้าฌานอนุโลมตามลำดับกสิณ คือการเข้าฌานตามลำดับกสิณ ตั้งแต่ปฐวีกสิณไปจนถึงโอทาทกสิณ

๒. กสิณานุปฏิโลมโต โดยเข้าฌานปฏิโลมลำดับกสิณ คือการเข้าฌานโดยย้อนกลับมาตั้งแต่โอทาทกสิณมาจนถึงปฐวีกสิณ

๓. กสิณานานุโลมปฏิโลมโต โดยเข้าฌานอนุโลมและปฏิโลมตามลำดับกสิณ คือเข้าฌานโดยลำดับตั้งแต่ปฐวีกสิณจนถึงโอทาทกสิณ แล้วย้อนกลับตั้งแต่โอทาทกสิณมาจนถึงปฐวีกสิณ

๔. ฌานานุโลมโต โดยเข้าอนุโลมตามลำดับฌาน คือการเข้าฌานไปตามลำดับตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงเนวสัญญานาสัญญายตนะ

๕. ฌานปฏิโลมโต โดยเข้าปฏิโลมลำดับฌาน คือการเข้าฌานโดยย้อนกลับตั้งแต่เนวสัญญานาสัญญายตนะมาจนถึงปฐมฌาน

๖. ฌานานุโลมปฏิโลมโต โดยเข้าทั้งอนุโลมและปฏิโลม คือการเข้าฌานตามลำดับตั้งแต่ปฐมฌานถึงเนวสัญญานาสัญญายตนะ แล้วเข้าฌานย้อนกลับตั้งแต่เนวสัญญานาสัญญายตนะมาจนถึงปฐมฌาน

๗. ฌานานุกกนตโต โดยลำดับกสิณแต่ข้ามฌาน คือการเข้าฌานไปตามลำดับกสิณแต่ข้ามฌาน ไม่เป็นไปตามลำดับฌาน

^๔ ม.อ.(ไทย) ๑๔/๓๑๕/๓๘๖.

^๕ พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์(อาจ อาสภมหาเถร).

พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : ประยูรวงศ์พรินท์ติ้ง, ๒๕๔๖. หน้า ๖๓๖.

๘. กสิณกุกนตกโต โดยลำดับฌานแต่ข้ามกสิณ คือการเข้าฌานไปตามลำดับฌานแต่ข้ามกสิณ ไม่เป็นไปตามลำดับกสิณ

๙. ฌานกสิณกุกนตกโต โดยข้ามฌานและกสิณ คือการเข้าฌานโดยข้ามทั้งฌานและกสิณ ไม่เป็นไปตามลำดับทั้งฌานและกสิณ

๑๐. องฺกสฺสฺกนฺตฺกโต โดยเลื่อนองค์ฌาน คือการเข้าฌาน แล้วเลื่อนฌานในกสิณเดียวกันนั้น

๑๑. อารมฺมณฺสฺกนฺตฺกโต โดยเลื่อนอารมณ์ คือการเข้าปฐมฌานในปฐวีกสิณ แล้วเข้าปฐมฌานในกสิณอื่นๆ ต่อไปอีก

๑๒. องฺการมฺมณฺสฺกนฺตฺกโต โดยเลื่อนองค์ฌานและอารมณ์ คือการเข้าปฐมฌานในปฐวีกสิณ เข้าทุติยฌานในอาโปกสิณ เข้าตติยฌานในเตโชกสิณ เข้าจตุตถฌานในวาโยกสิณ เพิกจากนีสกสิณแล้วเข้าอากาศาสนัญญาตนฌาน เพิกจากปัทมกสิณแล้วเข้าวิญญาณัญญาตนนะ เพิกจากโลหิตกสิณแล้วเข้าอากิญจัญญาตนฌาน เพิกจากโอสาทกสิณแล้วเข้าเนวสัญญานาสัญญาตนนะ ตามลำดับ

๑๓. องฺควาฏฺฐาปนโต โดยเลื่อนองค์ฌาน คือการกำหนดถึงองค์ของฌานแต่ละฌาน

๑๔. อารมฺมณฺวฏฺฐาปนโต โดยกำหนดอารมณ์ คือการกำหนดถึงอารมณ์ของกสิณแต่ละกสิณ

นอกจากนี้ คัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวว่า การฝึกจิตในลักษณะ ๑๔ ประการดังที่กล่าวแล้วนั้น จะต้องเป็นการฝึกที่กระทำบ่อยๆ เป็น ๑๐๐ ครั้ง ๑,๐๐๐ ครั้ง หากบุคคลที่ไม่เคยได้ฝึกฝนมาในอดีตชาติและไม่ฝึกโดยลักษณะทั้ง ๑๔ นี้ ความสำเร็จของอภิญญาย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ เพราะถึงแม้จะฝึกฝนโดยลักษณะอย่างนี้แล้วก็ยังมิโอกาสน้อยมากที่จะทำสำเร็จได้^{๑๐} แต่สำหรับผู้ที่เคยฝึกฝนมาในอดีตชาติเป็นอย่างดีแล้ว เช่น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกทั้งหลาย ไม่ต้องฝึกฝนครบตามกระบวนการวิธีการตามลำดับก็ได้ คือเพียงแต่ทำความชำนาญเพียงจตุตถฌานก็เพียงพอที่จะทำอภิญญาให้เกิดได้ ไม่จำเป็นต้องสร้างความชำนาญในรูปฌาน ส่วนการปฏิบัติเพื่อให้เกิดอภิญญาแต่ละประการนั้น จะได้กล่าวถึงต่อไป

นอกจากตัวอย่างข้างต้นแล้ว ยังมีการรวบรวมวิธีการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงอภิญญาไว้เป็นหมวดหมู่ดังกรณีศึกษาของพระมหากามพล กิตติโสภโณ ดังต่อไปนี้

อภิญญา ๖ ประการอาจจะจำแนกออกเป็นสองประเภท คือ โลภียอภิญญาและโลกุตระอภิญญา อภิญญา ๕ ประการแรกซึ่งได้แก่ อิทธิวิธี ทิพพโสต เจโตปริยญาณ ปุพเพนิวาสานุสสติ

^{๑๐}เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๓๘.

ญาณและจุดปาทญาณ (ทิพยจักขุ) จัดเป็นโลกียอภิญาญา โลกียอภิญาญาเหล่านั้นเป็นผลของการเจริญสมถกรรมฐานโดยตรง ส่วนอัสวักขยญาณนั้นจัดเป็นโลกุตตรอภิญาญาและเป็นผลของการเจริญวิปัสสนา^{๑๑}

๑. อธิวิธี

การปฏิบัติเพื่อให้เกิดอธิวิธีนั้น ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้อธิบายถึงขั้นตอนไว้ดังต่อไปนี้

๑. ต้องฝึกสมาธิจนจิตสงบในระดับฌานต่างๆ อันเป็นพื้นฐานแห่งอภิญาญา คือปฐมฌาน ทุตติฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน อากาสาัญญาตนฌาน วิญญาณัญญาตนฌาน อาภิญญาตนฌาน เนวสัญญานาสัญญาตนฌาน โดยต้องฝึกฝนจนแคล่วคล่อง ชำนิชำนาญ ซึ่งการฝึกจิตนั้นจะต้องเป็นการฝึกสมาธิที่ประกอบด้วยอธิบาท ๔ ด้วย ซึ่งจิตที่สงบเช่นนั้นเป็นจิตที่ไม่หวั่นไหวด้วยอกุศลทั้งหลาย เช่น ความเกียจคร้าน ความฟุ้งซ่าน ความกำหนัด ความพยายาม และการฝึกจิตนั้นจะต้องเป็นการฝึกจิตโดยลักษณะ ๑๔ ลักษณะที่กล่าวมาแล้ว

๒. เข้าจตุตถฌานที่ตนได้ฝึกจนชำนาญแล้ว คือเข้าฌานออกฌานได้อย่างรวดเร็ว รักษาจิตอยู่ในระดับนั้นได้นานเท่าที่ตนอธิษฐาน

๓. ออกจากจตุตถฌานแล้วดำรงจิตในระดับอุจารสมาธิ แล้วจากนั้นก็อธิษฐานให้เกิดอธิวิธีประการต่างๆ เช่น อธิษฐานให้ตนเองกลายเป็น ๑๐๐ คนบ้าง ๑,๐๐๐ คนบ้าง อธิษฐานให้หลายคนกลายเป็นคนเดียว อธิษฐานให้เกิดช่องว่างในที่ต่างๆ

เมื่อผู้ปฏิบัติสามารถที่จะแสดงฤทธิ์ได้อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น สามารถจะแยกร่างได้ สามารถจะล่องหนได้ สามารถเดินบนน้ำได้ ตามที่ได้อธิษฐานไว้แล้วนั้น ย่อมได้ชื่อว่า ถึงความสำเร็จแห่งอธิวิธี

๒. ทิพโอสถ

การปฏิบัติเพื่อให้เกิดทิพโอสถนั้นในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้อธิบายไว้เป็นขั้นตอนต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑. เข้าสมาธิในระดับจตุตถฌานอันเป็นบาทแห่งอภิญาญา ซึ่งต้องผ่านการฝึกฝนตามที่กล่าวแล้วในวิธีการปฏิบัติเพื่ออธิวิธีข้อที่ ๑

๒. ออกจากฌานแล้วจึงดำรงอยู่ในความสงบระดับอุจารของฌาน

^{๑๑} พระมหากรมพล กิตติโสภโณ. “อภิญาญาในพระพุทธศาสนา การศึกษาเปรียบเทียบความรู้ ความเชื่อ และความเข้าใจของอาจารย์สอนกรรมฐานในสำนักปฏิบัติในเขตกรุงเทพมหานคร”. หน้า ๓๘.

๓. เงี่ยหูฟังเสียงที่หยาบหรือดัง ที่อยู่ไกลซึ่งอยู่ในวิสัยของมนุษย์จะฟังได้ยินได้ก่อน ซึ่งในเบื้องต้นเป็นการฟังโดยอาศัยหูธรรมดา

๔. เมื่อได้ยินเสียงที่หยาบหรือดัง ที่อยู่ไกลนั้นชัดแล้ว ก็ฟังตั้งใจฟังเสียงที่เบาลงมาและใกล้ตนเองยิ่งขึ้น โดยลำดับ จนสามารถจะได้ยินเสียงเบาๆ และเสียงที่อยู่ใกล้ที่สุดอันเป็นสิ่งเกินวิสัยของหูปกติ

๕. เมื่อมีความสามารถในการฟังตามข้อ ๔ แล้ว ฟังฟังเสียงที่เบาขึ้นในที่ใกล้ตัวมาก่อน จากนั้นจึงตั้งใจฟังเสียงที่ปรากฏในทิศต่างๆ และขยายขอบเขตของการฟังออกไปเรื่อยๆ จนที่สุดไปถึงจักรวาลอื่นหรือยิ่งไปกว่านั้น

เมื่อผู้ปฏิบัติสามารถจะได้ยินเสียงที่เกินวิสัยของโสตประสาทของมนุษย์โดยปกติยอมชื่อว่า ถึงความสำเร็จของทิพยโสตญาณนี้

๓. เจโตปริยญาณ

คัมภีร์วิสุทธิมรรคได้อธิบายวิธีการปฏิบัติเพื่อให้เกิดเจโตปริยญาณนั้นไว้ว่า ผู้ปฏิบัติพึงได้ทิพยจักขุก่อน คือต้องปฏิบัติจนเกิดจตุตปตญาณแล้วนั่นเอง เพราะทิพยจักขุนั้นเป็นพื้นฐานของเจโตปริยญาณ จากนั้นจึงปฏิบัติตามขั้นตอน ดังนี้

๑. เจริญอาโลกกสิณเพื่อพิจารณาคุณสมบัติของโลหิตที่ไหลเข้าออกอยู่ในหัวใจของผู้อื่นด้วยทิพยจักขุ

๒. กำหนดจิตของผู้นั้นว่าเป็นอย่างไร จากนั้นพัฒนาความสามารถจนถึงสามารถที่จะรู้จักจิตของผู้อื่นได้ด้วยจิตตน โดยไม่ต้องอาศัยการดูสีของโลหิตในหัวใจ

เมื่อมีความสามารถตามที่กล่าวในข้อปฏิบัติที่ ๒ เกิดขึ้นแล้ว จึงถือว่า ผู้ปฏิบัติได้ถึงความสำเร็จแห่งเจโตปริยญาณแล้ว

๔. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ

วิธีการปฏิบัติเพื่อให้เกิดปุพเพนิวาสานุสสติญาณนั้น ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้อธิบายเป็นขั้นตอน ดังต่อไปนี้

๑. เข้าสมาธิในระดับจตุตถฌานอันเป็นบาทแห่งอภิญา ซึ่งต้องผ่านการฝึกฝนตามที่กล่าวแล้วในวิธีการปฏิบัติเพื่ออิทธิวิธีข้อที่ ๑

๒. ออกจากฌานแล้ว นึกถึงพฤติกรรมหรือเหตุการณ์ของตนย้อนหลังไปในอดีตตามลำดับเวลา คือระลึกย้อนจนไปถึงเหตุการณ์ตอนตื่นนอน และย้อนหลังไปในทำนองนั้นไปในวันที่ผ่านเป็นเดือน เป็นปีจนถึงช่วงอยู่ในตนกำลังปฏิสนธิในท้องมารดา จากนั้นพึงระลึกข้ามไปในเวลาที่จุติมาจากชาติที่ผ่านมา และระลึกถึงเหตุการณ์ในชาตินั้นย้อน ไปเรื่อย

๓. เมื่อนึกถึงพฤติกรรมหรือเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งไม่ได้หรือไม่ชัดเจน พึงเข้า จตุตถฌานอีก จากนั้นก็ออกจากฌานแล้วนึกถึงสิ่งนั้นอีก การเข้าฌานนั้นเองจะทำให้สามารถ ระลึกถึงสิ่งนั้นๆได้

ท่านอธิบายว่า เมื่อผู้ปฏิบัติสามารถที่จะระลึกถึงเหตุการณ์ในอดีตชาติได้แล้ว ผู้นั้นได้ ชื่อว่า ถึงความสำเร็จแห่งปุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือถือว่าเป็นผู้ทรงปุพเพนิวาสานุสสติญาณแล้ว

๕. จตุปปตญาณ

วิธีการปฏิบัติเพื่อให้เกิดจตุปปตญาณหรือทิพยจักขุ นั้น ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้อธิบาย ไว้ว่า เป็นขั้นตอน ดังต่อไปนี้

๑. เข้าสมาธิในระดับจตุตถฌานอันเป็นบาทแห่งอภิญา ซึ่งต้องผ่านการฝึกฝนตามที่ กล่าวแล้วในวิธีการปฏิบัติเพื่ออิทธิวิธีข้อที่ ๑ ประเด็นที่ต่างออกไปจากวิธีปฏิบัติเพื่ออิทธิวิธีที่ ๑ คือผู้ ปฏิบัติเพื่อให้เกิดอภิญาข้อนี้พึงเจริญกุศล ๓ ประการ คือ เตโชกุศล โอทาทกกุศล และอาโลก กุศลอย่างใดอย่างหนึ่ง

๒. ออกจากฌานนั้นแล้ว ตั้งจิตไว้ในระดับอุจารแห่งฌาน

๓. ขยายแสงสว่างอันเป็นผลแห่งกุศลนั้นบ่อยๆ จนเกิดความสว่างมากยิ่งขึ้น

๔. อธิษฐานให้ที่ใดที่หนึ่งให้เกิดแสงสว่าง

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ท่านได้กล่าวถึงความสำเร็จแห่งจตุปปตญาณว่า การที่ผู้ปฏิบัติ สามารถจะเห็นรูปที่อยู่ในท้อง เห็นโลหิตที่อยู่ในหัวใจ เห็นรูปที่อาศัยอยู่ในพื้นดิน เห็นรูปที่อยู่ใน นอกฝา นอกภูเขา นอกกำแพง เห็นรูปที่อยู่ในจักรวาลอื่น ซึ่งรูปเหล่านั้นธรรมดาไม่อาจเห็นได้ ด้วยตาเนื้อ นั้นหมายถึงผู้ปฏิบัติได้ถึงความสำเร็จแห่งทิพยจักขุแล้ว

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่า เนื้อหาสาระส่วนใหญ่จะถูกคัดลอกและต่อยอดกันมาเรื่อยๆจากข้อมูลเชิงวิชาการปฐมภูมิอันได้แก่ พระไตรปิฎกและตามด้วยอรรถกถา ดังนั้นผู้วิจัยจึง พยายามคัดลอกและหาข้อสรุปต่างๆมาเรียบเรียงเพื่อให้เกิดความกระชับและเข้าใจได้ง่าย

๓.๒ วิปัสสนากรรมฐาน

ความหมายของวิปัสสนา วิปัสสนา แปลว่า การเห็นแจ้งหรือวิธีทำให้เกิดความเห็นแจ้ง หมายความว่า ข้อปฏิบัติต่างๆ ในการฝึกฝนอบรมปัญญา ให้เกิดความเห็นแจ้งรู้ชัดสิ่งทั้งหลายตรง ต่อสภาวะของมัน คือให้เข้าใจตามความเป็นจริงหรือตามที่สิ่งเหล่านั้นมันเป็นของมันเอง ไม่ใช่ เห็นหรือเข้าใจตามที่เรายากจะให้มันเป็น มีความรู้แจ้งชัดเข้าใจจริงจนถอนความหลงผิดรู้ผิด และยึดติดในสิ่งทั้งหลายได้ถึงขั้นเปลี่ยนท่าทีต่อโลกและชีวิตเสียใหม่ ทั้งท่าทีแห่งการมอง การ รับรู้ การวางจิตใจ และความรู้สึกทั้งหลาย ความรู้ความเข้าใจถูกต้องที่เกิดเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ใน ระหว่างการปฏิบัตินั้นเรียกว่า ญาณ ซึ่งมีหลายระดับ ที่สำคัญในขั้นสุดท้ายเรียกว่า วิชชา เป็น

สภาวะตรงข้ามที่กำจัดอวิชชา คือความหลงผิดไม่รู้แจ้งไม่รู้จักจริงให้หมดไป ภาวะจิตที่มีญาณหรือวิชชานั้นเป็นภาวะที่สุขสงบ ผ่องใสและเป็นอิสระ พ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลส คือไม่ถูกกิเลสบังคับชักจูงไป ดังนั้น “ญาณและวิชาจึงเป็นจุดมุ่งของวิปัสสนาเพราะนำไปสู่วิมุตติ คือความหลุดพ้นเป็นอิสระที่แท้จริง ซึ่งยั่งยืนถาวร”^{๑๒}

จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้ จะเห็นว่า ฌานเป็นผลที่มุ่งหมายของสมถะ ส่วนญาณก็เป็นผลที่มุ่งหมายของวิปัสสนา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ สมถะนำไปสู่ฌาน ส่วนวิปัสสนานำไปสู่ญาณ การปฏิบัติสมถะอาจทำแต่สมถะอย่างเดียวโดยมุ่งหวังจะเสพผลของสมถะ คือฌานสมาบัติ และอภิญญา (ซึ่งจะได้เฉพาะโลกียอภิญญาเท่านั้น) โดยไม่ต้องเกี่ยวข้องกับวิปัสสนาเลยก็ได้ เรียกว่าหยุดอยู่เพียงขั้นสมาธิไม่ก้าวไปถึงขั้นปัญญาแต่ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาอาจต้องอาศัยสมถะ กล่าวคือ การเจริญสมถะจนได้ฌานสมาบัติขั้นจตุตถฌานก่อน แล้วจึงก้าวต่อไปสู่วิปัสสนาคือเอาฌานเป็นบาทของวิปัสสนาก็ได้หรือวิธีปฏิบัติที่สติมีบทบาทสำคัญ ที่เรียกว่า เป็นการเจริญวิปัสสนาล้วนๆ โดยไม่เคยผ่านการฝึกหัดเจริญสมาธิใดๆ มาก่อน แต่เมื่อเจริญวิปัสสนา คือใช้ปัญญาพิจารณาความจริงเกี่ยวกับสิ่งทั้งหลาย โดยการปฏิบัติวิปัสสนานั้นจำเป็นต้องอาศัยฉนิทสมาธิ คือสมาธิชั่วขณะ ซึ่งผู้ปฏิบัติอาจจะเป็นผู้ที่ได้ฉนิทสมาธิก่อนก็ได้ และเมื่อได้ปฏิบัติวิปัสสนาแล้ว สมาธิก็จะพลอยได้รับการพัฒนาไปด้วย แล้วจิตก็อาจจะพัฒนาตนเองจนถึงอุچارสมาธิ จนในที่สุดเมื่อถึงขณะที่บรรลุสมรรคผล สมาธิก็จะแนบแน่นเป็นอัปนาสมาธิ คือเป็นฌานจิตอย่างน้อยถึงระดับปฐมฌาน”^{๑๓}

อย่างไรก็ตาม ผลที่เกิดจากสมถะอย่างเดียว ไม่ว่าจะ เป็นฌานสมาบัติหรืออภิญญา แม้จะสูงพิเศษอย่างไรก็ยังเป็นโลกีย์ เป็นของปุถุชน คือคนมีกิเลส เสื่อมถอยได้ เช่น อภิญญาของพระเทวทัตก็เป็นโลกียอภิญญาเพราะเสื่อมถอยได้ และฌานสมาบัติของพวกฤๅษีซึ่งเป็นของมีมาก่อนพุทธกาล ดังหลักฐานในพระสูตรว่าอาฬารดาบสกาลามโคตรได้รูปฌานที่ ๓ คือ อากิญจัญญายตนฌาน อุททกดาบส รามบุตร ได้รูปฌานที่ ๔ คือเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้มิใช่จุดหมายของพระพุทธศาสนา เพราะไม่ทำให้หลุดพ้นจากกิเลสและทุกข์ได้อย่างแท้จริง ผลที่ต้องการจากสมถะตามหลักพระพุทธศาสนาคือ การสร้างสมาธิเพื่อใช้เป็นบาทฐานของวิปัสสนา เพราะ“จุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาสำเร็จได้ด้วยวิปัสสนา คือการฝึกอบรมปัญญาที่มีสมาธิเป็นบาทฐาน”^{๑๔}

^{๑๒} รศ.ดร.สุจิตรา อ่อนค้อม, การฝึกสมาธิ, หน้า ๒๐๒.

^{๑๓} พระมหางามพล กิตติโสภโณ. “อภิญญาในพระพุทธศาสนา การศึกษาเปรียบเทียบความรู้ ความเชื่อ และความเข้าใจของอาจารย์สอนธรรมฐานในสำนักปฏิบัติในเขตกรุงเทพมหานคร”. หน้า ๔๘.

^{๑๔} รศ.ดร.สุจิตรา อ่อนค้อม,การฝึกสมาธิ, หน้า ๒๐๒-๒๐๓.

อีกประการหนึ่งแม้ผู้ปฏิบัติจะเจริญเพียงวิปัสสนาอย่างเดียวเมื่อได้บรรลุอรหัตต์แล้ว บางท่านที่ได้มีอภิญญาในอดีตชาติ อภิญญาเหล่านั้นอาจจะกลับขึ้นมาเกิดเองได้ เรื่องในลักษณะนี้ เราจะเห็นได้จากตัวอย่างของพระสาวกหลายท่าน เช่น พระจุลปิ่นถก พระทัฬหฬมัลลบุตร ซึ่งตามประวัติของท่านทั้งสองได้กล่าวว่า พระจุลปิ่นถกบรรลุอรหัตต์เพราะการเจริญวิปัสสนาด้วยการพิจารณาเห็นไตรลักษณ์ในผ้าเปื้อนฝุ่น แต่หลังจากที่ท่านได้บรรลุอรหัตต์แล้วอภิญญาที่ได้มาในอดีตชาติก็เกิดขึ้นมาเอง คือ ท่านสามารถจะบันดาลให้ผู้อื่นเห็นตัวท่านเป็นพันองค์ ส่วนพระทัฬหฬมัลลบุตรท่านบรรลุธรรมตั้งแต่อายุ ๗ ขวบ เพราะได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า แม้ว่าท่านไม่ได้ฝึกจิตเพื่อให้เกิดอิทธิวิญาณ แต่ปรากฏว่าท่านสามารถเปล่งแสงสว่างออกจากนิ้วมือของตนเองส่องทางนำพวกพระภิกษุไปยังเสนาสนะของตนที่ท่านได้ทำหน้าที่จัดเตรียมไว้ได้^๕

การเจริญวิปัสสนากรรมฐานนั้น เป็นการบำเพ็ญของตนด้วยการเล่าเรียนและสอบถามในธรรมทั้งหลายที่เป็นภูมิแห่งวิปัสสนาปัญญา ด้วยการทำสีลวิสุทธิ (ความบริสุทธิ์ของศีล) และจิตตวิสุทธิ (ความบริสุทธิ์ของจิต) ให้สมบูรณ์ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าพึงทำสมาธิจิตและอริยปัญญาให้เกิด อาจเรียกได้ว่าทิสฺฐิตวิสุทธิหรือความเห็นนามและรูปตามความเป็นจริงอันนับเป็นญาณที่ ๑ ในการลำดับญาณ ๑๖ ชั้นหรือเรียกว่า นามรูปวาทวิญาณหรือสังขารปริจเฉท^๖

ส่วนญาณซึ่งข้ามพ้นความสงสัยในกาลทั้ง ๓ ด้วยการกำหนดรู้ปัจจัยของนามและรูปตามเหตุต่างๆ ดังเช่น เหตุปัจจัยทางกัมมวิญญู์และวิปากวิญญู์ ซึ่งเกี่ยวกับการรู้สภาพกรรมทั้ง ๑๒ ชนิดและการกำหนดรู้ปัจจัยของนามและรูปทางปฏิจสมุปบาท อันเป็นญาณลำดับที่ ๒ ชื่อว่า ปัจจัยปริคคหญาณ^๗

ญาณในลำดับที่ ๓ คือกลาปสัมมสนญาณ การกำหนดพิจารณาธรรมเป็นหมวด เป็นกอง เจกเช่นเมื่อมีโอภาส (แสงสว่าง) เกิดขึ้น ผู้ปฏิบัติก็จะเกิดความรู้ ความเห็นว่าเป็นทางปฏิบัติที่ถูกและไม่ถูก โดยเกิดมีมกคามัคคญาณทัศนะขึ้นเป็นปัญญา

๑. เมื่อเห็นเนื่องๆ โดยความไม่เที่ยง ก็ละความหมายรู้ว่าเที่ยง
๒. เมื่อเห็นเนื่องๆ โดยความเป็นทุกข์ ก็ละความหมายรู้ว่า เป็นสุข
๓. เมื่อเห็นเนื่องๆ โดยความไม่มีอัตตา ก็ละความหมายรู้ว่า มีอัตตา

^๕ พระมหากามพล กิตติโสภโณ. “อภิญญาในพระพุทธศาสนา การศึกษาเปรียบเทียบความรู้ ความเชื่อ และความเข้าใจของอาจารย์สอนกรรมฐานในสำนักปฏิบัติในเขตกรุงเทพมหานคร”. หน้า ๔๔.

^๖ พระพุทธโฆสเถระ, *คัมภีร์วิสุทธิมรรค*, แปลโดย สมเด็จพระพุทธอาจารย์(อาจ อาสภมหาเถร). หน้า ๕๔๘.

^๗ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๘๐.

๔. เมื่อเบื่อหน่าย ก็ละความเพติดเพลินยินดี

๕. เมื่อปราศจากความกำหนัด ก็ละราคะ

๖. เมื่อดับ ก็ละเหตุเป็นแดนเกิด (สมุทัย)

๗. เมื่อสลัดทิ้งไป ก็ละความยึดถือ^{๑๘}

ในญาณที่ ๓ นี้จะมุ่งเน้นให้เห็นพระไตรลักษณ์โดยความไม่เที่ยง เป็นทุกข์และไม่มี
อิตตาในขั้นที่ ๕ จึงควรกำหนดรู้ขั้นที่ ๕ โดยอาการ* ๔๐

นอกจากนี้ในญาณที่ ๓ ยังมีการทำอินทรีย์ให้แก่กล้าด้วยอาการ ๘ นั้นหมายถึง วิปัสสนา
ญาณยังไม่เกิด (อุททยกญาณยังไม่เกิด) เกิดแต่เพียงศรัทธาอันเป็นจุดเริ่มต้น

อินทรีย์ ๘ ประกอบด้วย^{๑๙}

๑. เห็นแต่ความดับอย่างเดียวของสังขารทั้งหลาย ที่เกิดขึ้นแล้ว

๒. ในการเห็นความดับนั้น โยคีจะทำวิปัสสนาญาณให้ถึงพร้อม (ให้เกิด) ด้วยการทำความ
ความมีสติ

๓. ทำวิปัสสนาญาณให้ถึงพร้อมด้วยการทำให้ต่อเนื่องกันได้

๔. ทำวิปัสสนาญาณให้ถึงพร้อมด้วยการทำ (ในการเสพ) สัมปะยะ

๕. ทำวิปัสสนาญาณให้ถึงพร้อมด้วยการกำหนดนิมิตของสมาธิ

๖. ทำวิปัสสนาญาณให้ถึงพร้อมด้วยการดำเนินไปโดยความเหมาะสมของโพชฌงค์ ๗

๗. ทำความไม่อาลัยในร่างกายและชีวิตให้เกิดขึ้น

๘. ในการไม่อาลัยในร่างกายและชีวิตนั้น โยคีจะทำให้เกิดวิปัสสนาภาวนาด้วยการข่ม
ไว้ (ซึ่งทุกขเวทนาที่เกิดขึ้น) แล้วผ่านพ้น (ทุกขเวทนานั้นๆ) ออกไป

๙. และด้วยการไม่ละเลิก (หรือหยุดพัก) เสียในระหว่าง

การจำแนกรูปเกิดจากกรรม การจำแนกรูปเกิดจากจิต การจำแนกรูปเกิดจากอาหาร การ
จำแนกรูปเกิดจากฤดู เหล่านี้ล้วนเป็นการกำหนดพิจารณาธรรมเป็นหมวด เป็นกอง จึงจะสามารถ
ยกจิตขึ้นสู่พระไตรลักษณ์ แล้วกำหนดรู้สังขารทั้งหลาย ด้วยสัมมาสนญาณ โดยทางรูปสัจตตะ^{๒๐}
(คือมนสิการโดยอาการ ๗ ในรูป) คือ

๑. โดยความยึดถือไว้และการปล่อยวาง

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๗๕-๕๗๖., พ.ป.(ไทย) ๓๑/๕๒/๘๓

* ดูในภาคผนวก ข ท้ายเล่ม

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๕๔-๕๕๕.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๐๐๒-๑๐๐๓.

๒. โดยถึงความแตกดับของรูปที่เติบโตขึ้นตามวัย
๓. โดยความเป็นรูปเกิดขึ้นจากอาหาร
๔. โดยความเป็นรูปเกิดขึ้นจากฤดู
๕. โดยความเป็นรูปเกิดจากกรรม
๖. โดยความเป็นรูปมีจิตเป็นสมุฏฐาน
๗. โดยความเป็นรูปธรรมดา

ญาณดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นทั้ง ๓ ญาณ ยังมีได้ก้าวเข้าสู่เนื้อแท้ของวิปัสสนาญาณ ในวิปัสสนาญาณที่เหลืออีก ๑๐ ญาณนั้น บางญาณก็สามารถแทงทะลุได้โดยเอกเทศ แต่บางญาณก็ไม่สามารถแทงทะลุได้โดยเอกเทศ ดังกล่าวไว้ว่า “โยคีท่านนั้นเป็นผู้มีทั้งรูปกัมมัฏฐานและอรุณกัมมัฏฐานคล่องแคล่วอย่างนี้ เมื่อแทงตลอด (รู้แจ้ง) เฉพาะ ณ ที่นี้ก่อน แต่เพียงเอกเทศของมหาวิปัสสนา ๑๘ ที่ตนพึงบรรลุโดยอาการทั้งปวง ด้วยสามารถ ปหานปริโยทนะ เริ่มต้นแต่กัณฐกุปัสสนาญาณ (โดยลำดับ) ขึ้นไป ก็ละกรรมซึ่งเป็นปฏิปักษ์ของ มหาวิปัสสนา ๑๘ นั้นได้”^{๒๑,*}

ดังนั้นเราจึงควรมาพิจารณาว่า เนื้อแท้ของวิปัสสนาเป็นไปอย่างไรกล่าวคือ วิปัสสนากรรมฐานนั้น คือการพิจารณาสภาวธรรมให้เห็นเป็นไตรลักษณ์ และผลของการเจริญปัญญาอันคือวิปัสสนาญาณ วิปัสสนาญาณนั้นคือ ความรู้ที่ทำให้เกิดการเห็นแจ้ง เข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ซึ่งจำแนกออกเป็น ๕ ประการ ซึ่งในญาณลำดับแรกคือ อุทยพยญาณ โดยแบ่งออกเป็นอย่างอ่อน (ตรุณอุทยพยญาณ) และอย่างแก่ (พลวอุทยพยญาณ) จึงรวมเป็น ๑๐ ญาณดังกล่าวข้างต้น

๑. ตรุณอุทยพยญาณ คือปัญญาในการเห็นเนื่องๆ ซึ่งความแปรผันของปัจจุบันธรรมทั้งหลาย

๒. พลวอุทยพยญาณ เป็นญาณที่พ้นจากอุปกิเลสและดำเนินไปตามวิถีของวิปัสสนาโดยนับเป็นลำดับแรกของญาณ ๕ อีกด้วย

๓. กัณฐกุปัสสนาญาณ ญาณกำหนดรู้ด้วยการเห็นเนื่องๆ ซึ่งความดับ

๔. ภัยคุปัสสนาญาณ ญาณกำหนดรู้โดยปรากฏเป็นของน่ากลัว

๕. อาทีนวานุปัสสนาญาณ ญาณกำหนดรู้ด้วยการเห็นเนื่องๆ ซึ่งโทษชั่วร้าย

๖. นิพพิทานุปัสสนาญาณ ญาณกำหนดรู้ด้วยการเห็นเนื่องๆ ด้วยความหน่าย

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๐๒๔.

* ดูรายละเอียดของมหาวิปัสสนา ๑๘ ได้ในภาคผนวก ข ท้ายเล่ม

๗. มุญจิจตุกัมยตาญาณ ญาณกำหนดรู้ด้วยความปรารถนาจะพ้นไป

๘. ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ ญาณกำหนดรู้ด้วยการเห็นเนื่องๆ โดยพิจารณาทบทวน

๙. สังขารุเปกขาญาณ ญาณกำหนดรู้ด้วยการวางเฉยในสังขาร^{๒๒}

๑๐. สัจจานุโลมิกญาณ หรืออนุโลมญาณ ความรู้อันเป็นไปโดยอนุโลมแก่การหยั่งรู้ตามโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ^{๒๓} ซึ่งนับเป็นญาณลำดับสุดท้ายใน ญาณ ๕

ต่อจากอนุโลมญาณ ก็เป็นโคตรภูญาณ^{๒๔} ซึ่งยังไม่นับเป็นญาณทัสสนวิสุทธิต แต่เป็นญาณในระหว่างกลางอันเป็นรอยต่อ ระหว่างมรรคจิตและมรรคผล และตกอยู่ในกระแสของวิปัสสนาแล้ว ซึ่งก็หมายความว่า กำลังจะก้าวเข้าสู่ ญาณทัสสนวิสุทธิต ถัดจากโคตรภูญาณคือ ญาณในอริยมรรคหรือมัคคญาณ^{๒๕} อันเป็น ๑ ใน ๔ ของญาณทัสสนวิสุทธิต โดยลำดับแรกคือ โสคาปัตติมรรคญาณ ลำดับต่อมาคือ สกทาคามิมรรคญาณ อนาคามิมรรคญาณ และอรหัตตมรรคญาณ ซึ่งผู้ที่บรรลุในมัคคญาณทั้ง ๔ มีชื่อเรียกว่า โสคาอริยบุคคล พระสกทาคามิอริยบุคคล พระอนาคามิอริยบุคคล และสุดท้ายพระอรหัตตมหาชินาสพ ทั้งนี้ญาณที่แสดงผลในอริยบุคคลเรียกว่า ผลญาณ^{๒๖} และเมื่ออริยบุคคลได้ออนญาณออกสำรวจทบทวนในปัจจุบันขณะนั้นจะเรียกว่า ปัจจุบันขณะญาณ ซึ่งเป็นญาณสุดท้ายในลำดับญาณ ๑๖^{๒๗}

อาสวักขญาณ วิธีการปฏิบัติเพื่อให้เกิดอาสวักขญาณนั้น เป็นวิธีการปฏิบัติที่ต่างจากการปฏิบัติเพื่ออภิญญาประการอื่น กล่าวคือในการปฏิบัติเพื่ออาสวักขญาณผู้ปฏิบัติอาจจะฝึกจิตให้เกิดความชำนาญในฌานอันเป็นพื้นฐานของอภิญญาหรือไม่ก็ได้ เพราะผู้ที่บรรลุถึงอาสวักขญาณอาจกระทำได้โดยไม่ต้องอาศัยฌานสมาบัติใดๆ เพียงแต่ผู้ปฏิบัติต้องเจริญวิปัสสนา ดังทัศนะของท่านอาจารย์เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์ ว่า เมื่อได้บรรลุจุดตถุตาแล้ว ถ้าผู้ปฏิบัติประสงค์จะปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อบรรลุมรรคผลนิพพาน ก็ทำได้ไม่ยาก เพราะเมื่อได้จุดตถุตาแล้วนั้น ย่อมมีสมาธิแรงกล้าอยู่แล้ว ในเรื่องนี้พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า

“เมื่อได้จุดตถุตาแล้ว จิตตั้งมั่นบริสุทธิ์ขาวผ่อง ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส เป็นจิตอ่อนโยนนุ่มนวลควรแก่การงาน เป็นจิตไม่หวั่นไหวตั้งอยู่อย่างนี้แล้ว ก็ทำจิตให้นุ่ม

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๐๔๐.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๐๕๑.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๐๕๘.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๐๕๕.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๐๐๒.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๐๐๔.

ไปเพื่ออสาวกษณญาณ คือความพ้นแล้วจากอสาวกิเลสมี โลก โกรธ หลง โดยบรรลุถึงซึ่งความเป็นพระอรหันต์”^{๒๘}

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่า ข้อความดังกล่าวเป็นการถอดความตามแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ ซึ่งถูกบันทึกโดยผู้ปฏิบัติทั้งสิ้นจึงทำให้เข้าใจยาก โดยเฉพาะผู้ที่ไม่คุ้นเคยกับการปฏิบัติยิ่งเข้าใจได้ยาก เว้นแต่ผู้ที่เคยปฏิบัติหรือได้ปฏิบัติตามลำดับขั้นต่างๆ ที่ได้กล่าวไว้แล้ว จึงจะพอทำความเข้าใจได้ ดังนั้นผู้วิจัยคิดว่าวิธีการปฏิบัติของนักปราชญ์ร่วมสมัยในลำดับต่อไปนี้ ซึ่งท่านอยู่ในยุคที่ใกล้ชิดกับเรามากกว่า จึงอาจให้ความกระจ่างแก่เราได้มากยิ่งขึ้น

๓.๓ วิธีการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงอภิญญาตามทัศนะของนักปราชญ์ร่วมสมัย

นับจากโบราณกาลมามีผู้ค้นคว้าศึกษาอภิญญามากมายแต่มีจำนวนไม่มากที่ศึกษาลงลึกถึงวิธีการปฏิบัติ ผู้วิจัยจะนำเสนอเฉพาะแนวคิดวิธีการปฏิบัติตามทัศนะของท่านอาจารย์ดังกล่าว โดยเริ่มต้นจากอาจารย์พร รัตนสุวรรณ พระพรหมคุณาภรณ์ ท่านพุทธทาสภิกขุ อาจารย์เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์และพระเทพวิสุทธิกวี ซึ่งท่านเหล่านี้ล้วนมีการศึกษาค้นคว้าและปฏิบัติตามแนวพุทธศาสนาเถรวาทกันมาแล้วอย่างจริงจัง ดังนั้นผู้วิจัยจึงคิดว่า ทัศนะทางพุทธปรัชญาเถรวาทของท่านจะนำมาเป็นตัวอย่างของการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงอภิญญาได้ดังต่อไปนี้

๓.๓.๑ ทัศนะของอาจารย์พร รัตนสุวรรณ

ตามที่พระราชปริยัติ (สกลฤดี สิริธโร) กล่าวถึงความเป็นนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่ทรงความรู้ของ พร รัตนสุวรรณ ไว้ว่า “อาจารย์พร รัตนสุวรรณ ได้ชื่อว่าเป็นนักปราชญ์ธรรมะที่มีชื่อเสียง เพราะสามารถพูดธรรมให้คนฟังเข้าใจได้ง่าย แม้ในแวดวงวิชาการทางพระพุทธศาสนาต่างก็ยอมรับกันว่า มีผลงานเขียนไม่แพ้งานพูด และพระราชรัตนโมลี ประธานที่ปรึกษาอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในขณะนั้น กล่าวถึงความเสียสละของอาจารย์พร รัตนสุวรรณ ที่มีต่อพระพุทธศาสนาไว้ว่า “อาจารย์พร รัตนสุวรรณ ได้สละชีวิตจิตใจทั้งหมด เพื่องานประกาศและเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยความเสียสละ อย่างที่จะหาผู้ใดเสมอเหมือนได้ยากยิ่ง”

ผลงานของ พร รัตนสุวรรณ ที่ยังปรากฏให้เห็นได้แก่ โครงการศูนย์พัฒนาศาสนามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โครงการชำระจัดพิมพ์คัมภีร์พระพุทธศาสนา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โครงการศูนย์ปฏิบัติธรรมมุลนิธิพร รัตนสุวรรณ สำนักค้นคว้าทางวิญญาณ และโรงพิมพ์วิญญาณ^{๒๙}

^{๒๘} เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์, *พุทธวิปัสสนา*, พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑. หน้า ๑๒.

^{๒๙} วารสาร บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๕๐) : ๑๖๕-๑๖๖.

ท่านมีความรู้ทางพระพุทธศาสนามีศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาอย่างมาก มีความมุ่งมั่นอย่างสูง และท่านเป็นผู้ที่เลือกแนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เน้นให้เห็นความมีเหตุผลและคุณค่าในเรื่องชีวิตหลังความตาย จากคุณสมบัติของท่านนี้ได้นำไปสู่ประเด็นที่น่าสนใจ คือ อภิญญา ที่ท่านได้เขียนไว้อย่างมากมาย^{๓๐}

ท่านอาจารย์พร รัตนสุวรรณ ได้กล่าวถึงความยากลำบากในการศึกษาเรื่องอภิญญาและใช้เวลาอย่างมากในการเขียนความรู้ที่ท่านศึกษาออกมาโดยเป็นส่วนตามอภิญญาแต่ละข้อ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการอ้างอิงในการวิจัยนี้ จึงได้นำข้อความของท่านมาแสดงตามข้อต่างๆ ดังนี้

บุพเพนิวาสานุสสติญาณ

ท่านอาจารย์พร รัตนสุวรรณได้อธิบายถึงเหตุของการระลึกชาติได้นั้น ประกอบด้วย ๔ ข้อดังต่อไปนี้

๑. การที่คนเราจำเรื่องราวต่างๆ ในอดีตได้นั้นไม่ใช่จำไว้ในสมอง แต่จำไว้ในจิตได้ ตำนานก็คือในภวังคจิต ภวังคจิตก็คือคลังที่เก็บเรื่องราวต่างๆ ที่เคยรู้เคยเห็น เคยมีประสบการณ์มาทางประสาทสัมผัสทั้งหมดสมองเป็นเพียงเครื่องมือของจิตเท่านั้น เช่นเดียวกับที่พูดว่า ตาเห็น ก็คือใจเห็น (ใจกับจิตมีความหมายอย่างเดียวกัน) แต่ใจจะเห็นอะไรได้ก็ต้องอาศัยตา ทำนองเดียวกับต้นไม้ไม่ใช่เกิดจากดิน แต่เกิดจากเมล็ดของมันแต่เมล็ดจะเกิดขึ้นมาเป็นต้นได้ก็ต้องอาศัยดิน สมองนึกคิดก็คือใจนึกคิด จำไว้ในสมองก็คือจำไว้ในใจ สมองเป็นเพียงเครื่องมือช่วยให้ใจคิดอะไรได้ จำอะไรได้

๒. ร่างกายกับจิตใจหรือวิญญาณไม่ใช่สิ่งของเดียวกัน คนเราเมื่อตายก็ตายแต่ร่างกายส่วนจิตใจหรือวิญญาณไม่ตายและไม่สูญในเมื่อยังมีกิเลส วิญญาณเมื่อละทิ้ง กายเนื้อก็จะสร้างกายทิพย์ขึ้นมาใหม่แทนกายเนื้อและเมื่อจะมาก็คือเป็นคนในโลกมนุษย์ ก็ละทิ้งกายทิพย์มาสร้างกายเนื้อขึ้นมาอีก ซึ่งการสร้างนี้จะต้องสร้างมาตั้งแต่เริ่มปฏิสนธิในท้องของแม่ คือตั้งแต่ชีวิตยังเป็นจุดเล็กๆ มองด้วยตาเปล่าไม่เห็น เมื่อวิญญาณมาปฏิสนธิในไข่ที่ผสมเชื้อไว้แล้ว ไข่นั้นจึงจะเจริญเติบโตขึ้นมาเป็นคนได้ และวิญญาณที่มาปฏิสนธิก็คือจิตได้สำนึกหรือภวังคจิตนั่นเอง ฉะนั้นความจำในอดีตชาติจึงสืบต่อมาถึงชาตินี้ได้

๓. โดยธรรมดาในวิสัยของมนุษย์จะจำอะไรได้ก็ต้องอาศัยสมอง เด็กทารกจำอะไรไม่ได้ก็เพราะสมองยังไม่เจริญ คนแก่สมองเสื่อมแล้วความจำก็เสื่อม คนที่สมองพิการเพราะอุบัติเหตุหรือเพราะเป็นโรคทางสมองก็อาจจำอะไรไม่ได้เลย แม้ว่าข้อเท็จจริงจะเป็นอย่างนี้ก็ตาม

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๖๗.

แต่ก็อย่าลืมว่า อวัยวะทุกส่วนในร่างกายซึ่งรวมทั้งสมองด้วย ภาวักจิต จิตได้สำนึกเป็นผู้สร้างขึ้นมาทั้งสิ้น ฉะนั้นสำหรับผู้ที่มีคุณสมบัติทางใจเป็นพิเศษ เช่น ในกรณีของคนารู้ตัวว่า ตัวเองตาย และมีความประทับใจเป็นพิเศษนั้น เมื่ออยู่ในโลกของวิญญาณไม่นานแล้วมาเกิดเป็นคน ในวัยเด็กซึ่งสมองเริ่มใช้การได้ จึงมักจะระลึกถึงเหตุการณ์ในชาติก่อนได้ แต่ในเมื่อโตขึ้น จิตใจเริ่มรับสิ่งใหม่ๆ เข้าไปอยู่เสมอ สะสมอยู่ในใจมากขึ้น จึงทำให้ลืมเรื่องในอดีต

๔. มีข้อเท็จจริงอีกอย่างซึ่งแสดงให้เห็นว่า จิตใจเป็นผู้จดจำเหตุการณ์ต่างๆ อย่างแน่นอน ไม่ใช่สมองเป็นผู้จำ ก็คือพวกโอบปาติกะทั้งหลายที่จิตใจเป็นปกติทุกคนจะจำเหตุการณ์เรื่องราวต่างๆ ในสมัยที่ตนเองเป็นมนุษย์ได้ เหมือนหนึ่งเขายังเป็นคนอยู่ โอบปาติกะบางคนจำได้แม้กระทั่งเหตุการณ์ล่วงเลยมานานนับเป็นร้อยปี เพราะร่างกายของโอบปาติกะทั้งหมดเกิดจากวิญญาณล้วนๆ ซึ่งหมายถึงโอบปาติกะก็มีอวัยวะต่างๆ เหมือนร่างกายมนุษย์ สมอง ระบบประสาททาง ตา หู จมูก ลิ้น และทางร่างกายก็มี อวัยวะอื่นๆ เช่น หัวใจ ตับ ปอด เป็นต้นก็มี คือไม่ใช่มีเฉพาะแต่อวัยวะภายนอกเช่นรูปร่างหน้าตา มือ เท้า อะไรเหล่านั้นเท่านั้น อณูภูมิของพวกโอบปาติกะก็มี โลหิตก็มี ผิวพรรณต่างๆ ก็มีและอยู่ในรูปของกายทิพย์ เพียงแต่มนุษย์อยู่ในรูปของกายเนื้อ ก็คือกายทิพย์ที่หยาบ (ซึ่งเทียบได้กับพลังงาน ได้รวมตัวกันเข้มข้นจนกลายเป็นสสาร) ส่วนกายทิพย์คือกายเนื้อที่ละเอียด (ซึ่งเทียบได้กับสสารสลายตัวเป็นพลังงาน) เพราะฉะนั้นคนที่กำลังจะตายซึ่งอยู่ในชั้น โคม่าหรือชั้นตริทูตนั้น ผู้ที่มีสมาธิสูงจึงสามารถมองเห็นกายทิพย์ซึ่งกำลังเกิดใหม่และมีรูปร่างลักษณะเหมือนกายเนื้อที่กำลังจะตายทุกอย่าง กายทิพย์ที่เกิดใหม่นั้นเกิดจากภาวักจิตสร้างขึ้นมา เช่นเดียวกับตอนที่ภาวักจิตไปปฏิสนธิในท้องแม่ แล้วก็สร้างกายเนื้อขึ้นมา

ในเมื่อกายทิพย์เป็นกายที่เกิดจากใจล้วนๆ สภาพของร่างกายจึงขึ้นอยู่กับจิตใจร้อยเปอร์เซ็นต์ ร่างกายจะเกิดมาในรูปไหน ในลักษณะอย่างไร ดีหรือเลว ขึ้นอยู่กับสภาพจิตใจในขณะที่กำลังจะตายทั้งสิ้น คนเกิดใหม่ในสภาพกายทิพย์นั้น ในคัมภีร์ได้เปรียบไว้ว่าเหมือนกับคนนอนหลับแล้วตื่น การตายคือการนอนหลับ การเกิดใหม่ในสภาพกายทิพย์คือการตื่น คนที่นอนหลับแล้วตื่นขึ้นมา ย่อมจะจำเหตุการณ์ต่างๆ ก่อนนอนหลับได้ฉันใด คนที่เกิดใหม่ในโลกของวิญญาณก็ย่อมจะจำเหตุการณ์ในสมัยเป็นคนได้ฉันนั้นเหมือนกัน

สำหรับโอบปาติกะผู้ที่ไม่ได้ฌาน เมื่อเห็นคนที่เคยอยู่ร่วมกันมาในชาติก่อน ใดๆ ที่รูปร่างหน้าตาได้เปลี่ยนไปจากคนเดิมโดยสิ้นเชิง แต่พอเห็นและสงสัยว่าเป็นใคร ก็จะมีนี้ออกได้ทันที แต่ถ้าคนนั้นตายมานานแล้วก็จะนึกให้เห็นเป็นภาพของคนนั้นไม่ได้ เพียงแต่จำได้ว่าเป็นคนนั้นแน่นอน โดยอาศัยความรู้สึกนึกคิดต่างๆ ซึ่งมีเป็นเชื้ออยู่ในสันดานของคนคนนั้น แต่ถ้าตายมาไม่นานก็นึกออกกว่ารูปร่างหน้าตาเป็นอย่างไร ส่วนโอบปาติกะที่ได้ฌานนั้น จะสามารถนึกออกมาเห็นเป็นภาพของคนคนนั้นในอดีตได้เหมือนตัวจริง

อนึ่ง จากข้อเท็จจริงหรือข้อมูลในเรื่องของโอปปาติกะนั้น สามารถอธิบายได้ด้วยทฤษฎีของการระลึกชาติ ผู้ที่สามารถระลึกชาติได้ด้วยอำนาจของสมาธินั้น จะต้องเข้าสมาธิไปให้ลึกถึงขั้นจตุตถฌานเป็นอย่างน้อยจึงจะระลึกชาติได้ ถ้ายิ่งได้ถึงขั้นอรุพฌานอีก ๔ คือได้ถึงขั้นเนวสัณญานาสัณญายตนะด้วยแล้ว การระลึกชาติได้ก็จะสามารถทำได้ดียิ่งขึ้น ขอให้สังเกตว่า การเข้าสมาธิยิ่งสูงขึ้นเท่าไร ก็หมายถึงการเข้าถึงจิตภายในคือ จิตได้สำนึกมากขึ้นเท่านั้น และที่ว่าเข้าได้ลึกก็คือ จะไม่รู้สึกลงถึงสิ่งภายนอกเลย เสียงดังขนาดฟ้าผ่าก็ไม่ได้ยิน สมาธิต้องลึกถึงขนาดนี้จึงจะสามารถระลึกชาติได้และจงเทียบกันดู

ผู้ที่ได้ฌานขั้นสูงก็คือผู้ที่เข้าถึงจิตภายใน ซึ่งในเมื่อเข้าได้อย่างสมบูรณ์ และตัดขาดจากกระแสคลื่นที่ผ่านมาจากประสาทสัมผัสมิให้เข้าไปรบกวน จุนเครื่องคือปรับสมาธิให้รับเฉพาะแต่คลื่นภายใน เมื่อทำได้ก็ย่อมจะระลึกเหตุการณ์ในหนหลังได้เหมือนพวกโอปปาติกะ ซึ่งจะระลึกได้มากน้อยแค่ไหน ย่อมขึ้นอยู่กับกำลังสมาธิ สมาธิยิ่งลึกเท่าไร ก็หมายถึงสามารถตัดกระแสคลื่นที่หยาบออกไปได้มาก และมุ่งจะรับแต่คลื่นซึ่งมีความถี่สูง กล่าวคือเหตุการณ์ที่ผ่านมานานแล้ว ซึ่งทุกอย่างจะอยู่ในสภาพเป็นคลื่นทั้งสิ้น^{๑๑} และใครก็ตามถ้าสามารถระลึกชาติของตนเองได้ การระลึกชาติของคนอื่นก็จะทำได้ไม่ยาก เพราะการระลึกชาติของตนเองได้นั้น หมายถึงการใช้อำนาจสมาธิกำจัดคลื่นที่ไม่ต้องการออกได้ทั้งหมดมิให้เข้ามารบกวน ครั้นแล้วในเมื่อตั้งใจจะรู้เรื่องราวในชาติไหน ในตอนใด จิตก็จะพุ่งเข้าไปรับเฉพาะคลื่นของเหตุการณ์นั้นๆ ซึ่งในเมื่อรับคลื่นนั้นได้แล้ว ก็จะแปลคลื่นเหล่านั้นออกมาเป็นภาพได้ทั้งหมด ในทำนองเดียวกัน เมื่อต้องการจะระลึกชาติของคนอื่น เขาก็จะพุ่งสมาธิเข้าไปสู่คลื่นที่ต้องการ และด้วยอำนาจของสมาธิที่แรงกล้านั่นเอง เขาจะสามารถตัดคลื่นต่างๆ ซึ่งมีอยู่อย่างมากมายในจิตใจของคนๆ นั้น มุ่งเข้าไปรับคลื่นที่ต้องการได้ ฉะนั้นจึงสามารถระลึกชาติของคนๆ นั้นได้^{๑๒}

จุดอุปาทาน

สำหรับเรื่องทิพยจักขุ นั้น มีหลักว่า เวลาเข้าสมาธิไปแล้ว ในใจต้องมีแสงสว่างมาก ถ้าไม่มีแสงสว่างปรากฏในใจเลย หรือปรากฏแต่ก็ไม่สว่างมาก ถ้าเป็นเช่นนี้ก็ไม้อาจจะเห็นภาพอะไรตามความเป็นจริง ขอให้สังเกตจากหลักในเรื่องทิพยจักขุ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ก็สมาธิภาวนาอย่างไรหนที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อการได้ญาณทัสสนะ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมกำหนดแสงสว่างไว้ในใจ

^{๑๑} อาจารย์พร รัตนสุวรรณ, อภิญญา เล่ม ๑, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๒๖.

หน้า ๕๘-๖๕.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๗-๖๘.

(อาโลกสณฺณ มนสิกโรติ) และอธิษฐานให้สว่างเหมือนกลางวัน (ทิวาสณฺณ อธิฐาติ) เธอพยายามทำอยู่อย่างนั้นทั้งกลางวันและกลางคืน กลางวันทำได้อย่างไร กลางคืนก็ทำได้อย่างนั้น หรือกลางคืนทำได้อย่างไร กลางวันก็ทำได้อย่างนั้น เธอมีใจสงบไม่มีนิรวณห์หุ้มห่อ ทำใจอันประกอบด้วยแสงสว่างให้เกิดขึ้น (สปปภาสํ จิตฺตํ ภาเวติ) ภิกษุทั้งหลาย สมาธิภาวนาอย่างนี้ ที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อการได้ญาณทัสสนะ”

อนึ่งคำว่า ญาณทัสสนะในที่นี้โปรดจำไว้ให้ดีๆ หมายถึงทิพยจักขุ ซึ่งจะเห็นได้จากเรื่องที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้เองดังต่อไปนี้

“สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประทับอยู่ที่ภูเขาคินพินราบแห่งหนึ่งชื่อว่า คยาสิสะ ใกล้หมู่บ้าน คยา ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ก่อนที่เราจะได้ตรัสรู้ ยังเป็น โพรสัตว์อยู่ ครั้นนั้นเรากำหนดเห็นแสง สว่างได้ แต่ครั้งแรกยังไม่เห็นรูปทั้งหลาย เราจึงได้เกิดความคิดว่า ถ้าหากเราจะกำหนด เห็นแสงสว่างได้ด้วย และเห็นรูปทั้งหลายได้ด้วย ญาณทัสสนะของเราอันนี้จะพึง บริสุทธิ์ยิ่งขึ้นอีก ฉะนั้น ในเวลาต่อมา เราจึงไม่ประมาท พยายามปฏิบัติให้ดียิ่งขึ้น ครั้นแล้วเรากำหนดเห็นแสงสว่างได้ด้วย และเห็นรูปทั้งหลายได้ด้วย แต่จะอยู่ในสมาธิเจราจาใต้ถ้ำกับเทวดาทั้งหลายยังไม่ได้ (กล่าวคือ พอจะถามอะไรกับเทวดา สมาธิก็ถอยออกมา แสงสว่างหายไป รูปของเทวดาก็หายไป) เราจึงได้เกิดความคิดว่า ถ้าหากเราจะพึงกำหนดเห็นแสงสว่างได้ด้วย เห็นรูปเทวดาทั้งหลายได้ด้วยและอยู่ในสมาธิเจราจาใต้ถ้ำกับเทวดาทั้งหลายได้ด้วย ญาณทัสสนะอันนี้ของเราก็จะพึงบริสุทธิ์ยิ่งขึ้นอีก”^{๓๓}

อนึ่ง จตุปปาตญาณแปลว่าญาณที่รู้การจตุและการอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อจิตเป็นสมาธิ ฯลฯ ตั้งมั่นไม่หวั่นไหวอย่างนี้แล้ว ก็โน้มโน้มจิตไปเพื่อรู้จตุและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย เธอย่อมเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจตุ กำลังอุปบัติ ฯลฯ ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ก้าวล่วงจักขุของมนุษย์” และจากข้อความนี้ก็แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนแล้วว่า การเห็นการจตุและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลายนั้น เป็นการเห็นด้วยทิพยจักขุ ซึ่งเป็นจักขุที่บริสุทธิ์ก้าวล่วงจักขุของมนุษย์^{๓๔} และผู้ที่จะสามารถฝึกสมาธิได้ถึงขั้นอภิญญา เช่น ระลึกชาติได้ มีหูทิพย์ ตาทิพย์อะไรทำนองนี้นั้น ก็อย่าเข้าใจผิดว่าใครๆ ก็ฝึกได้ แท้จริงแล้วคนที่ฝึกได้ถึงขั้นนี้ เขาจะต้องเป็นคนที่มีสมองพิเศษผิดธรรมดาตั้งแต่เกิดแล้ว และที่เป็นเช่นนั้น ก็เพราะเคยได้สมาธิได้ฌานได้สมาบัติ

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๗๖-๗๗.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๘๓-๘๔.

หรือเคยได้อภิญญามาบ้างแล้วในชาติก่อนๆ ฉะนั้นเมื่อต้องการที่จะให้ตนเองเกิดมามีสมมตดีขึ้นเรื่อยๆ นั้นจึงไม่มีทางอื่นนอกจากจะต้องหมั่นฝึกสมาธิบ่อยๆ และพยายามฝึกให้ดีขึ้นเรื่อยๆ ทั้งจะต้องพยายามทำอย่างนี้ไปทุกๆ ชาติด้วย จนกว่าเราจะได้สมาธิขั้นสูงสุดจริงๆ จึงไม่จำเป็นต้องฝึกอีก^{๓๕}

มโนมยิทธิหรือการเนรมิตกายทิพย์

สำหรับเรื่องกายทิพย์นั้น ท่านอาจารย์พร รัตนสุวรรณ กล่าวว่าคล้ายคนที่หลับแล้วฝัน แต่คนที่เข้าสมาธิได้ลึกจนกระทั่งรู้สึกว่ามีร่างกายอีกอันหนึ่งเกิดขึ้นนั้น มีสติควบคุมจึงไม่ค่อยเปะปะเหมือนกับในความฝัน แต่ถึงกระนั้นก็ยังบังคับภพนั้นให้เป็นไปตามความตั้งใจไม่ได้ ทั้งนี้ก็เพราะสมาธิถึงแม้จะลึกจนกระทั่งไม่รู้สึกถึงกายเนื้อก็จริง แต่การที่ยังบังคับภพที่เกิดใหม่ ให้เป็นไปตามความต้องการไม่ได้โดยเด็ดขาดและจับพลัด ก็เพราะสมาธิยังลึกไม่ได้มาตรฐาน ซึ่งเมื่อพูดตามหลักวิชาก็คือ สมาธิยังไม่ถึงขั้นจุดตกถยาน ฌานที่สี่ ผู้ที่เข้าถึงฌานขั้นนี้เท่านั้น สติจึงจะสมบูรณ์จริงๆ (อุปกฤษติปาปริสุทธิต) และโดยธรรมดาผู้ที่เข้าสมาธิได้เพียงแค่อุปจารของปฐมฌานก็จะเริ่มมีมโนภาพเกิดขึ้นในใจ และเริ่มมีกายอีกอันหนึ่งเกิดขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ใจเริ่มเป็นอิสระจากกายเนื้อ ไม่ค่อยรู้สึกถึงกายเนื้อแล้ว ใจกำลังจะอยู่ในภาวะคล้ายกับคนที่กำลังจะหลับ และถ้าจิตใจไม่ได้ดำเนินไปในทางหลับเพราะไม่วังนอน มโนภาพก็จะค่อยๆ ชัดขึ้นในเมื่อสมาธิค่อยๆ สูงขึ้น และการไม่รู้สึกถึงร่างกาย เช่น ไม่รู้สึกเมื่อขยหรือหูก ไม่ค่อยได้ยินเสียงก็จะยิ่งมากขึ้น ถ้าเมื่อใดจิตเข้าถึงปฐมฌานจริงๆ และอยู่ในฌานนี้ได้ยาวนานติดต่อกันไปทุกขณะจิตประมาณ ๕ นาที หรือ ๑๐ นาที ก็แปลว่า ในช่วงนี้จะไม่ได้ยินเสียงอะไรเลย และจะไม่รู้สึกถึงกายเนื้อด้วย และในเวลาเดียวกันก็จะรู้สึกว่ามีกายอีกอันหนึ่งเกิดขึ้น เป็นกายในความรู้สึก แต่ก็ไม่ได้กับมองเห็นกายที่เกิดใหม่ กายที่เกิดใหม่เหมือนกับกายในความฝันนั้น จะรู้สึกมองเห็นได้ในใจของตนจริงๆ ก็ต่อเมื่อต้องได้สมาธิสูงกว่านี้มาก โดยเฉพาะคือ ต้องได้ถึงขั้นจุดตกถยาน ฌานที่สี่ จึงจะมองเห็นกายที่เกิดใหม่ในใจได้ชัดเจน ซึ่งผู้ที่ทำได้จริงนั้น จะต้องสามารถสร้างภาพขึ้นในใจได้ทุกอย่างตามความตั้งใจและสร้างได้รวดเร็ว และแต่ละภาพที่สร้างขึ้นมานั้นจะต้องเห็นได้ชัดเจนเสมือนเป็นภาพของสิ่งนั้นจริงๆ ถ้ายังสร้างมโนภาพให้ชัดอย่างนี้ไม่ได้ ก็ไม่อาจจะมองเห็นกายที่เกิดใหม่ได้ชัด เพียงแต่รู้สึกว่ามีกายเกิดใหม่เท่านั้น^{๓๖}

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๔๕.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๕๕-๑๖๑.

อิทธิวิธี

ท่านอาจารย์พร รัตนสุวรรณ ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับเรื่องอิทธิวิธีไว้ว่า ผู้ที่สามารถจะแสดงหรือกระทำอิทธิฤทธิ์หรืออิทธิปาฏิหาริย์ทั้ง ๑๐ อย่างเช่นคนเดียวทำให้เป็นหลายคน ดังเช่น พระจุฬินทรเป็นต้นนั้น หรือการแปลงร่างเป็นคนอื่นหรือเป็นสัตว์ต่างๆ ตลอดทั้งการถอดกายทิพย์ดังที่ได้อธิบายมาแล้วนั้น เมื่อพูดตามหลักที่พระพุทธเจ้าตรัสแล้ว จะเห็นว่าพระองค์จะตรัสอย่างนี้เหมือนกันหมดทุกเรื่อง กล่าวคือพระองค์ตรัสว่า

“ภิกษุนี้ เมื่อมีจิตตั้งมั่น บริสุทธฺิ ผุดผ่อง (ขาว สะอาด) ไม่มีกิเลสเครื่องขั้วชวน (คือ กิเลสประเภทราคะ) ปราศจากอุปกิเลส เป็นจิตอ่อนโยน ควรแก่การงาน ดำรงอยู่ บรรลุถึงซึ่งความไม่หวั่นไหวอย่างนี้แล้ว ก็โน้มน้อมจิตเพื่อฤทธิ์ต่างๆ เธอก็บรรลุถึงชนิดแห่งฤทธิ์ต่างๆ เช่นคนเดียวทำให้เป็นหลายคน อย่างนี้เป็นต้น”

ขอให้สังเกตว่า แม้ในกรณีของการระลึกชาติ ตาทิพย์ การเนรมิตกายทิพย์หรือการแปลงร่าง พระพุทธเจ้าก็จะตรัสอย่างเดียวกันนี้ คือข้อสำคัญจะต้องได้ สมาธิขั้นสูง คือขั้นจตุตถฌาน และต้องมีความชำนาญทั้ง ๕ อย่างด้วยซึ่งเรียกว่ามี วสีทั้งห้า เมื่อสมาธิสมบูรณ์อย่างนี้แล้ว จะโน้มน้อมจิตไปเพื่อให้เกิดฤทธิ์อะไร ก็จะได้ทั้งสิ้น^{๓๖}

คุณสมบัติของผู้ที่จะกระทำอิทธิปาฏิหาริย์จิตต้องมีโอกาส ย่อมไม่หวั่นไหวเพราะความมีตจากกิเลส (โอภาสคต กิเลสอนุکارณ น อิญชติ)

จิตที่ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการอย่างนี้ จึงจะเป็นจิตที่ควรแก่การโน้มไป เพื่อกระทำให้แจ้งด้วยอภิญา ซึ่งธรรมทั้งหลายที่ควรทำให้แจ้งด้วยอภิญา องค์ ๘ ประการในที่นี้ก็คือ ๑. สมาหิตะ ตั้งมั่นอยู่ในจตุตถฌาน ๒. ปริสุทธะ บริสุทธฺิ ๓. ปริโยทาตะ ผุดผ่อง ๔. อนนฺจณะ ไม่มีกิเลสเครื่องขั้วชวน ๕. วิคตูปกิเลส ปราศจากอุปกิเลส ๖. มุทฺฏุกเต เป็นจิตอ่อนโยน ๗. กมฺมณียะ ควรแก่การงาน ๘. จิตะ อานนฺชูปฺตเต ดำรงอยู่ และบรรลุถึงซึ่งความไม่หวั่นไหวแล้ว^{๓๗}

ส่วนการปฏิบัติท่านอาจารย์พร รัตนสุวรรณ ได้ยกตัวอย่างของการปฏิบัติตามที่กล่าวอ้างไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคของท่านพระพุทธโฆสเถระดังที่ผู้วิจัยได้เขียนไว้แล้วข้างต้น

เจโตปริยญาณ

ดังที่เคยกล่าวไว้แล้วข้างต้นว่า ญาณนี้ย่อมสำเร็จด้วยอำนาจทิพยจักขุญาณ ดังนั้นทิพยจักขุญาณจึงเป็นบริกรรมแห่งญาณนี้นั่นเอง ดังนั้นภิกษุผู้ได้ทิพยจักขุญาณแล้วใครจะทำเจโตปริยญาณนี้ให้เกิดขึ้น พึงเจริญเอาโลกกสิณแล้วพิจารณาคุณสมบัติของโลหิตที่ไหลเข้าไปไหลออกอยู่ใน

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๒๒-๔๒๓.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๒๕.

หัวใจของคนอื่นด้วยทิพยจักขุญาณ แล้วจึงค่อยกำหนดจิตดูว่าเป็นอย่างไร เพราะฉะนั้นผู้ที่จะกำหนดจิตดูนั้นจะต้องเห็นสีของโลหิตในหทัย ซึ่งเมื่อทำได้อย่างนี้ เจโตปริยญาณก็จะมี ความแรงกล้าขึ้น ทำให้รู้ซึ่งกามาวจรจิต รูปาวจรจิต และอรูปาวจรจิตทั้งหมดได้ และเมื่อถึงขณะนั้นก็ สามารถก้าวจากจิตสู่จิตได้โดยไม่ต้องดูหทัยรูป นับเป็นการกำหนดรู้จิตได้โดยตรง ที่ว่า ทิพยจักขุ เป็นบริกรรมอันเป็นพื้นฐานของเจโตปริยญาณนั้น เพราะโดยขั้นแรกจะต้องเจริญอุทเทสิกสมาธิให้ เกิดคือเข้าสมาธิแล้ว อริยฐานให้แสงสว่างเกิดขึ้นในใจเสียก่อนและต้องสว่างมากเหมือนความ สว่างในเวลากลางวันด้วย ตาทิพยจึงจะเกิดได้ คือ ด้วยแสงสว่างที่เกิดขึ้นในใจนั้น จึงจะสามารถ มองเห็นสิ่งที่ตาธรรมคามองไม่เห็น เช่น เห็นทะลุเนื้อหนังเข้าไป เห็นเลือดในหัวใจ เห็นรัศมีหรือ รังสีที่ออกจากจิตใจ เห็นสิ่งที่เล็กที่สุดแม้เล็กกว่าปลายเข็ม เห็นสิ่งที่มีอะไรปกปิดไว้ เห็นสิ่งที่อยู่ ไกลแสนไกลซึ่งตาธรรมคามองไม่เห็นเลยก็สามารถมองเห็นได้ สิ่งต่างๆในโลกของวิญญาน คือ ในโลกของโอปปาติกะก็เห็นได้ อย่างนี้เป็นต้น เพราะเหตุที่มีแสงสว่างเกิดขึ้นในใจเหมือนกับแสง สว่างในภายนอกที่เกิดจากดวงอาทิตย์หรือเกิดจากประทีปโคมไฟอะไรก็ตาม มนุษย์ธรรมดา เช่น ของเราทั้งหลายจึงมองเห็นสิ่งต่างๆได้ด้วยตาฉันใด ผู้ที่เห็นอะไรได้ด้วยทิพยจักขุญาณ ก็ต้องอาศัย แสงสว่างที่เกิดขึ้นในใจ ซึ่งแสงที่สว่างนี้เกิดจากจิตเป็นสมาธิ สมาธิยิ่งสูงเท่าไรแสงสว่างก็จะมีมาก เท่านั้น และแสงสว่างที่สว่างนี้สามารถผ่านทะลุสิ่งกีดขวางต่างๆได้ทุกอย่างยิ่งกว่าแสงเอกซเรย์ และสามารถแผ่ไปไกลแค่ไหนก็ได้แล้วแต่กำลังของสมาธิจะมีแค่ไหน

ทิพโสตญาณ

สำหรับวิธีฝึกทิพโสตญาณให้เกิดขึ้น ท่านอาจารย์พร รัตนสุวรรณได้เขียนไว้ว่า เมื่อ เข้าฌานที่เป็นบาทของอภิญญาได้แล้ว และเมื่อออกจากฌานนี้แล้ว ก็พึงหัดนึกถึงเสียงที่หยาบที่อยู่ ไกล อยู่ในวิสัยที่หูมนุษย์ธรรมดาจะฟังได้ยินก่อน เช่นเสียงของราชสีห์ในป่า เป็นต้น ด้วยกรรม สมาธิจิต ขอให้เข้าใจว่า นิमितมี ๓ อย่างคือ บริกรรมนิमित อุกคหนิมิต ปฏิภาคนิมิต บริกรรมนิमित ก็คือการบริกรรมถึงนิमितในขณะเริ่มแรก เช่นสำหรับผู้เจริญปลุกวิกสิติน เมื่อลืมตาฟังมองดูที่ปลุก วิกสิติน แล้วภาวนาว่า ปลุกวิฯ ซ้ำอยู่อย่างนี้บ่อยๆ การภาวนาซ้ำๆ บ่อยๆ ระยะเวลาในขณะลืมตา เพื่อให้จิตเป็นสมาธิ การภาวนาอย่างนี้เรียกว่า บริกรรมนิमित ถ้านิมิตติดตา คือหลับตาแล้วก็ยังเห็น นิमितเหมือนลืมตา ก็เรียกว่าได้ อุกคหนิมิต ถ้านิมิตที่เห็นในใจนั้นชัดเจน และบังคับให้ใหญ่ให้เล็ก ได้ จะย่อหรือจะขยายอย่างไรก็ได้ อย่างนี้เรียกว่าได้ ปฏิภาคนิมิต

ฉะนั้นคำว่า “เมื่อออกจากฌานที่เป็นบาทของอภิญญาแล้ว ก็หัดนึกถึงเสียงที่หยาบก่อน ด้วยกรรมสมาธิจิตนั้น” ก็หมายความว่า เมื่อออกจากจตุตถฌานแล้วก็ให้หัดนึกถึงเสียงเลย โดย เริ่มต้นจากเสียงที่หยาบหรือเสียงดังที่อยู่ไกลก่อน ซึ่งครั้งแรกก็อาจจะได้ยินเบาๆ แต่ในเมื่อหัดฟัง

ด้วยจิตที่เป็นสมาธิ เสียงนั้นก็ค่อยๆ ได้ยินดังขึ้น เหมือนกับว่าได้ยินเสียงนั้นอยู่ใกล้ๆ หรือ มิฉะนั้นก็เริ่มหัดฟังเสียงที่อยู่ใกล้ๆ ก่อน เช่นเสียงระฆังในวิหาร อย่างนี้เป็นต้น

ต่อจากนั้น ฟังอาวัชชณาการ คือนึกถึงเสียงที่ละเอียดต่างๆ ยิ่งขึ้น โดยลำดับ โดยเริ่มจาก เสียงที่หยาบก่อน เช่นเสียงระฆังในวิหาร เสียงกลอง เสียงสังข์ เสียงสวดของสามเณรและภิกษุหนุ่มผู้สวดเต็มแรง และเสียงถามกันว่า อะไรท่าน อะไรคุณ ของภิกษุสามเณรเหล่านั้นผู้พูดกันอยู่ เป็นปกติ เสียงนก เสียงลม เสียงเท้า เสียงของน้ำเดือด เสียงใบตาลแห่งกรอบที่อยู่กลางแดด เสียงแมลง เสียงมดดำ มดแดง เป็นต้น ภิกษุนั้นฟังนึกถึงนิมิตของเสียง (บริกรรมนิมิต) คือนึกถึงเสียงดังก่อน แล้วจึงค่อยเงี่ยหูฟังเสียงที่เบาขึ้นๆ จนเกือบจะไม่ได้ยิน ให้หัดฟังเสียงเช่นนี้ทั้งในทิศตะวันออก ตะวันตก ทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศเบื้องล่าง ทิศเบื้องบน ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทิศตะวันออกเฉียงใต้ ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ทิศตะวันตกเฉียงใต้ ฟังทำใจให้ได้ยินนิมิตของเสียงทั้งหลาย ทั้งหยาบ ทั้งละเอียด โดยปกติเสียงเหล่านั้นแม้จะปรากฏแก่ผู้มีจิตเป็นไปตามปกติก็ตาม แต่สำหรับผู้ที่มีสมาธิจิตในบริกรรม (คือมีสมาธิในขณะที่ตั้งใจฟังเสียงเหล่านั้น เสียงเหล่านั้นจะรู้สึกว่าได้ยินดังขึ้นกว่าปกติธรรมดาอีกมาก เพราะฉะนั้นในขณะที่ตั้งใจฟัง เมื่อมีสมาธิสูงขึ้นได้มาตรฐานแล้ว แม้เสียงที่โดยปกติธรรมดาจะไม่ได้ยินก็จะได้ยิน ขอให้นึกถึงข้อความที่ท่านกล่าวไว้ว่า “ผู้ที่ได้ทิพโสตนั้น แม้เสียงในจักรวาลอื่นก็ได้ยิน เสียงเทวดาก็ได้ยิน เสียงของสัตว์ที่อาศัยอยู่ในร่างกายก็ได้ยิน”

และท่านได้อธิบายต่อไปอีกว่า “เมื่อหัดฟังเสียงแม้ที่เบาที่สุด ซึ่งธรรมดาจะไม่ได้ยินเลย แต่แล้วก็ได้ยินนั้น เมื่อทำได้ดังนี้ ก็ขอให้สังเกตว่า ในขณะที่ได้ยินเสียงที่ธรรมดาไม่ได้ยินเลยนั้น ถ้าสมาธิในการฟังนั้นแน่วแน่นมากถึงขั้นจตุตถฌาน ซึ่งโดยธรรมดาคนที่ได้จตุตถฌาน แม้จะเอาเข็มแทงก็จะไม่รู้สึกรู้หาย เสียงดังขนาดฟ้าผ่าก็ไม่ได้ยิน ถ้าจิตแน่วแน่นขนาดนี้ก็แปลว่าได้ฌานที่เป็นบาทของอภิญญาแล้ว และเมื่อมีอภิญญาบาทกฌาน คือฌานที่เป็นบาทของอภิญญา (คำว่า บาท แปลว่า เป็นเหตุให้ถึงหรือให้ได้) แล้ว ก็ให้หัดฟังเสียงที่อยู่ใกล้ๆ ก่อน ขนาดห่างจากตัว ๑ องคุลี ๒ องคุลี ๔ องคุลี ๘ องคุลี คืบหนึ่ง ศอกหนึ่ง ภายในหน้ามุขปราสาท บริเวณ (เช่นบริเวณโบสถ์) สังฆาราม (คือภายในวัดทั้งหมด) โคจรคาม (คือหมู่บ้านที่ไปบิณฑบาต) และตลอดไปถึงชนบท เป็นต้น จนกระทั่งถึงจักรวาลหนึ่งหรือยิ่งกว่านั้น ก็พยายามหัดฟังเสียงให้ได้ยิน เพราะผู้ที่ได้อภิญญา คือได้ทิพโสตแล้ว ต้องการจะฟังเสียงที่โชนๆ โกลขนาดไหนหรือเบาขนาดไหนก็ตาม ก็สามารถได้ยินเสียงทั้งสิ้น ทั้งนี้ก็เพราะโดยธรรมดาผู้ที่ได้ทิพโสต ซึ่งสามารถได้ยินเสียงอะไรก็ได้ นั่น จะต้องมีคุณสมบัติแผล่กระแผลัดใจให้ไปสัมผัสกับเสียงนั้นๆ ได้ จึงจะได้ยินเสียงนั้นๆ ได้

และเสียงต่างๆ ที่ได้ยินนั้นแม้จะมีเสียงต่างๆ ปะปนคละเคล้ากันอยู่อย่างเสียงเครื่องดนตรีมโหรี ก็จะสามารถแยกเสียงได้ด้วยว่าเป็นเสียงของอะไรบ้าง^{๓๕}

อาสวักขญาณ

สำหรับอาสวักขญาณนั้นเป็นข้อมูลการศึกษาและบันทึกเป็นเล่มสุดท้ายซึ่งท่านอาจารย์พร ยังเขียนได้ไม่จบ ท่านก็ได้จากไปก่อน แต่อย่างไรก็ตามเนื้อหาสาระก็ยังคงครบถ้วน กล่าวคืออาสวักขญาณนั้นเกิดขึ้นจากการตรัสรู้ เป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและละสิ้นซึ่งกิเลส ตัณหา อันเป็นอาสวะ ดังที่กล่าวไว้แล้วข้างต้น ทั้งนี้ความเพียรของพระพุทธองค์ก่อนการตรัสรู้ได้แสดงอยู่ในพระสูตรดังต่อไปนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ครั้งก่อนเมื่อเรายังไม่ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่ เราได้อบรมทำให้มากซึ่งธรรม ๕ อย่าง คืออิทธิบาท อันประกอบด้วยธรรม เครื่องปรุงแต่ง มีสมาธิ อาศัยฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสาเป็นประธานกิจ และความเพียรมีประมาณ โดยยิ่งเป็นที่ ๕

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเราหวังว่า เราพึงมีอิทธิวิธีมีประการต่างๆ เช่นคนเดี๋ยวแปลงเป็นหลายคน ฯลฯ ในอิทธิวิธีนั้นๆ เราก้ถึงแล้วซึ่งความสามารถทำได้จนเป็นสักขีพยาน ในขณะที่อายตนะยังมีอยู่”^{๓๖} นอกจากอิทธิบาท ๔ แล้ว พระองค์ทรงใช้วิหารธรรม คืออานาปานสติสมาธิ กล่าวคือเมื่อบุคคลเจริญธรรมให้มากซึ่งอานาปานสติ ความหวั่นไหวโยกโคลงของกายหรือความหวั่นไหวโยกโคลงของจิตก็ตาม ย่อมมีขึ้นไม่ได้ด้วยการมีสติ ระลึกรู้ตามลมหายใจที่ปรากฏ ลำดับต่อมาคือพระองค์ทรงพยายามในเนกขัมมจิตและอนุปปทวิหารสมาบัติหรือการหลีกออกจากกามอันเป็นทางแห่งความสำเร็จ จนในที่สุดพระองค์ก็ได้บรรลุฌานที่ ๒ และเจริญก้าวหน้าจนถึงบรรลุฌานที่ ๔ และอรุณฌานทั้ง ๔ จนในที่สุดพระองค์ก็ได้บรรลุสัญญาเวทิตนโรธ ก็คือ การเห็นอริยสัจ ๔ ด้วยปัญญาของพระองค์เอง อาสวะทั้งหลายจึงสิ้นไป

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่า อภิญญาต่างๆ ใช้บาทฐานของสมาธิที่เหมือนกันคือขั้นจตุตถฌาน แต่มีวิธีการฝึกฝนและอาศัยเครื่องมือที่แตกต่างกัน ดังเช่น การเห็นของทิพพจักขุจะต้องขยายและเพิ่มความเข้มของแสงจากการฝึกกสิณ ส่วนการระลึกาติจจะอาศัยสัญญา โดยเก็บสังสมไว้ข้ามภพข้ามชาติในรูปของคลื่นสมอง ซึ่งจะสังเกตได้ว่าท่านอาจารย์พร ได้อิงหลักการทาง

^{๓๕} พร รัตนสุวรรณ, อภิญญา เล่ม ๒, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๓๔.

หน้า ๑๘๕-๑๘๗.

^{๓๖} พร รัตนสุวรรณ, อภิญญา เล่ม ๓, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๓๔.

หน้า ๒๕๘-๒๕๙.

วิทยาศาสตร์และการใช้ตรรกพอสมควร เพียงแต่ความรู้ทางด้านอาสวัภษญาณอันเป็นโลกุตระ ท่านยังเขียนไม่จบหรือท่านยังมีได้บรรลุธรรม จึงไม่สามารถให้ความกระจ่างแก่พวกเราได้

๓.๓.๒ ทักษะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

อีกตัวอย่างหนึ่งของการปฏิบัติตามแนวทางวิปัสสนาโดยใช้การเจริญสติปัฏฐานตามแนวความคิดเห็นแบบใหม่ของท่านเจ้าคุณพระพรหมคุณาภรณ์ ซึ่งสอดคล้องกับจิตวิเคราะห์ของจิตแพทย์ (Psychiatrist) ในสมัยปัจจุบัน^{๔๐} โดยกระบวนการปฏิบัติในทักษะของท่านเจ้าคุณพระพรหมคุณาภรณ์ มีดังต่อไปนี้คือ

๑. องค์ประกอบหรือสิ่งที่รวมอยู่ในกระบวนการปฏิบัตินี้มี ๒ ฝ่ายคือ ฝ่ายที่ทำ (ตัวการที่คอยกำหนดหรือคอยสังเกตเพ่งพิจารณา) กับฝ่ายที่ถูกทำ (สิ่งที่ถูกกำหนดหรือถูกสังเกตเพ่งพิจารณา)

๒. องค์ประกอบฝ่ายที่ถูกทำหรือถูกกำหนดเพ่งพิจารณา ก็คือสังขารมคาสัมมัญที่มีอยู่กับตัวของทุกคนนั่นเอง เช่น ร่างกาย การเคลื่อนไหวของร่างกาย ความรู้สึกนึกคิดต่างๆเฉพาะที่เป็นปัจจุบัน คือที่กำลังเกิดขึ้น เป็นไปอยู่ในขณะนั้นๆเท่านั้น

๓. องค์ประกอบฝ่ายที่ทำ คือคอยกำหนดคอยเพ่งพิจารณา เป็นตัวการหลักของสติปัฏฐาน ได้แก่ สติ กับ สัมปชัญญะ สติ เป็นตัวเกาะจับสิ่งที่พิจารณาเอาไว้ สัมปชัญญะ เป็นตัวปัญญา ตระหนักรู้สิ่งหรืออาการที่ถูกพิจารณานั้นว่า คืออะไร มีความมุ่งหมายอย่างไร เช่น เมื่อกำหนดพิจารณาการเคลื่อนไหวของร่างกาย เช่น การเดิน ก็รู้ตัวว่าเดินทำไม เพื่อไปไหน เป็นต้น และเข้าใจสิ่งนั้นหรือการกระทำนั้นตามความเป็นจริง โดยไม่เอาความรู้สึกของตนเข้าเคลือบ

มีข้อควรระวังที่ควรขำไว้เกี่ยวกับความเข้าใจผิดที่อาจเป็นเหตุให้ปฏิบัติผิดพลาดเสียผลได้ กล่าวคือ บางคนเข้าใจความหมายของคำแปลสติที่ว่าระลึกได้และสัมปชัญญะที่ว่ารู้ตัวผิดพลาดไป โดยเอาสติมากำหนดนึกถึงตนเองและรู้สึกตัวว่า ฉันกำลังทำนั่นทำนี่ กลายเป็นการสร้างภาพตัวตนขึ้นมา แล้วจิตก็ไปจ้องอยู่กับภาพตัวตนอันนั้น เกิดความเกร็งตัวขึ้นมา หรืออย่างน้อยจิตก็ไม่ได้อยู่ที่งาน ทำให้งานที่กำลังทำนั้น แทนที่จะได้ผลดี ก็กลับกลายเป็นเสียไป สำหรับคนที่เข้าใจผิดเช่นนั้น พึงมองความหมายของสติในแง่ว่า การนึกได้ การคุมจิตไว้กับอารมณ์ การคุมจิตไว้กับกิจที่กำลังกระทำ หรือคุมจิตไว้ในกระแสของการทำกิจ และมองความหมายของสัมปชัญญะในแง่ว่า การรู้ชัดสิ่งที่นึกไว้หรือรู้ชัดสิ่งที่กำลังกระทำ กล่าวคือ มิใช่เอาสติมากำหนดตัวตน (ว่าฉันทำนั่นทำนี่) ให้นึกถึงงาน (สิ่งที่ทำ) มิใช่ให้นึกถึงตัว (ผู้ทำ) ให้สติตามกำหนดอยู่กับสิ่ง

^{๔๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑.

ที่กำลังกระทำหรือกำลังเป็นไป จนไม่มีโอกาสนึกถึงตัวเอง หรือตัวผู้ทำเลย คือใจอยู่กับสิ่งที่ทำนั้น จนกระทั่งความรู้สึกว่าตัวฉันหรือความรู้สึกต่อตัวผู้ทำไม่มีโอกาสเกิดขึ้นได้เลย

๔. อาการที่กำหนดเพ่งพิจารณานั้น มีสาระสำคัญอยู่ที่ ใจู้เห็นตามที่มันเป็นในขณะนั้น คือ ดู-เห็น-เข้าใจ ว่าอะไร กำลังเป็นไปอย่างไร ปรากฏผลอย่างไร เข้าเผชิญหน้า รับรู้ พิจารณา เข้าใจ ตามดูมันไปให้ทันทุกอย่างขณะเท่านั้น ไม่สร้างปฏิกิริยาใดๆ ขึ้นในใจ ไม่มีการคิดกำหนดค่า ไม่มีการคิดวิจารณ์ ไม่มีการวินิจฉัยว่า ดีชั่ว ถูกผิด เป็นต้น ไม่ใสความรู้สึก ความโน้มเอียงในใจ ความยึดมั่นต่างๆ ลงไปว่า ถูกใจ ไม่ถูกใจ ชอบ ไม่ชอบ เป็นต้น เพียงเห็นเข้าใจตามที่มันเป็น ของ สิ่งนั้น อาการนั้น แ่งนั้นๆ เองโดยเฉพาะ ไม่สร้างความคิดผนวกว่า ของเรา ของเขา ตัวเรา ตัวเขา นาย ก. นาย ข. เป็นต้น เช่น พิจารณาเวทนาในใจของตนเอง ขณะนั้น มีทุกข์เกิดขึ้น ก็รู้ว่าทุกข์ เกิดขึ้น ทุกข์นั้นเกิดขึ้นอย่างไร กำลังจะหมดสิ้นไปอย่างไร หรือพิจารณาธรรมารมณ์ เช่น มีความกังวลใจเกิดขึ้น เกิดความกลัวใจขึ้น ก็จับเอาความกลัวหรือกังวลใจนั้นขึ้นมาพิจารณาว่า มันเกิดขึ้นอย่างไร เป็นมาอย่างไร หรือเวลาเกิดความโกรธพอนึกได้รู้ตัวว่าโกรธ ความโกรธก็หยุด หายไป จับเอาความโกรธนั้นขึ้นมาพิจารณาคุณโทษ เหตุเกิดและอาการที่มันหายไป เป็นต้น กลายเป็นสนุกไปกับการศึกษาพิจารณาวิเคราะห์ทุกข์ของตน และทุกข์นั้นจะไม่มีพิษสงอะไรแก่ ตัวผู้พิจารณาเลย เพราะเป็นแต่ตัวทุกข์เองล้วนๆ ที่กำลังเกิดขึ้น กำลังดับไป ไม่มีทุกข์ของฉัน ฉัน เป็นทุกข์ ฯลฯ แม้แต่ความดี ความชั่วใดๆ ก็ตามที่มีอยู่ หรือปรากฏขึ้นในจิตใจขณะนั้นๆ ก็เข้า เผชิญหน้ามัน ไม่ยอมเอียงหนี เข้ารับรู้ตามดูมันตามที่มันเป็นไปตั้งแต่มันปรากฏตัวขึ้น จนมันหมด ไปเอง แล้วก็ตามดูสิ่งอื่นต่อไป เหมือนคุณเล่นละคร หรือคุณเป็นคนข้างนอกมองเข้ามาดู เหตุการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นเป็นท่าทีที่เปรียบได้กับแพทย์ที่กำลังชำแหละตรวจดูศพหรือนักวิทยาศาสตร์ ที่กำลังสังเกตดูวัตถุที่ตนกำลังศึกษา ไม่ใช่ท่าทีแบบผู้พิพากษาที่กำลังพิจารณาคดี ระหว่างโจทก์กับจำเลย เป็นการดูเห็นแบบสภาวะวิสัย (Objective) ไม่ใช่สภาวะวิสัย (Subjective)

อาการที่เป็นอยู่โดยมีสติสัมปชัญญะตลอดเวลาเช่นนี้ มีลักษณะสำคัญอย่างหนึ่ง ที่เรียกว่าเป็นอยู่ในปัจจุบัน หรือมีชีวิตอยู่ในขณะปัจจุบัน กล่าวคือสติกำหนดตามทันสิ่งที่กำลังเกิดขึ้น เป็นไปอยู่หรือกระทำอยู่ในขณะนั้นๆ แต่ละขณะๆ ไม่ปล่อยให้คลาดกันไป ไม่คิดข้องค้าง คาหรืออ้อยอิ่งอยู่กับอารมณ์ที่ผ่านล่วงไปแล้ว ไม่ลอยกว้างไปข้างหน้าเลยไปหาสิ่งที่ยังไม่มาและ ยังไม่มี ไม่เลื่อนไหลลอยลงสู่อดีต ไม่เลื่อนลอยไปในอนาคต หากจะพิจารณาเรื่องราวในอดีต หรือสิ่งที่พึงจัดทำในอนาคต ก็เอาสติกำหนดจับสิ่งนั้นมาให้เป็นปัญหาพิจารณาอย่างมีความมุ่งหมาย ทำให้อารมณ์นั้นๆ กลายเป็นอารมณ์ปัจจุบันของจิตไม่มีอาการเคืองกว้างเลื่อนลอยละห้อยเพื่อของความเป็นอดีตหรืออนาคต การเป็นอยู่ในขณะปัจจุบันเช่นนี้ก็ถือการไม่ตกเป็นทาสของตัณหา ไม่ถูกตัณหาล่อไว้หรือชักจูงไปนั่นเอง แต่เป็นการเป็นอยู่ด้วยปัญญาทำให้พ้นจากอาการต่างๆ ของความ

ทุกข์ เช่น ความเศร้าซึมเสียดาย ความร้อนใจลุ่มกั่งวล เป็นต้น และทำให้เกิดความรู้ พร้อมทั้งความปลอดภัยโปร่งใสเบาสบายของจิต^{๔๒}

จะสังเกตได้ว่าท่านเจ้าคุณพระพรหมคุณาภรณ์ ได้ทำการศึกษาค้นคว้างานทางด้านวิชาการอย่างมาก โดยเฉพาะความรู้ในปัญญาทางด้านวิปัสสนา โดยใช้หลักมหาสติปัฏฐานสูตร และใช้ตรรก พร้อมทั้งจิตวิทยาสมัยใหม่ในการพิจารณา เพียงแต่ท่านมิได้เขียนงานในทางปฏิบัติ โดยขั้นตอน แต่กลับเขียนในเชิงของผลและสิ่งที่ควรกระทำตามข้อมูลปฐมภูมิเป็นส่วนใหญ่

๓.๓.๓ ทักษะของท่านพุทธทาสภิกขุ

สำหรับท่านพุทธทาสภิกขุนั้น ท่านเป็นปราชญ์ในยุคปัจจุบันโดยแท้ เพราะท่านได้ศึกษาลงลึกในพระไตรปิฎกและค้นคว้าหาความรู้เปรียบเทียบกับศาสตร์ต่างๆ อย่างกว้างขวาง โดยท่านได้ให้ความหมายของการศึกษาหาความรู้ โดยเฉพาะความรู้ในเชิงอภิปรัชญาว่า

เราจะต้องศึกษาให้รู้จักตัวขั้นห้า หรือโลกทั้งสี่นี้ ให้ถูกต้องตามที่เป็นจริง จึงจะเกิดความรู้แจ้งแทงตลอดชนิดที่เป็นญาณทัสสนะ ทำการปล่อยวางหลุดพ้นได้ ด้วยหลักปฏิบัติที่ว่า ไป ท่านได้วางวิธีปฏิบัติอย่างที่ใดเคยกล่าวมาแล้วคือ สติ การปรับปรุงในเรื่องกาย วาจาให้ดี แล้วก็ตามเนินสมาธิ คือรวบรวมกำลังใจให้เป็นที่ปรับปรุงให้เหมาะสมที่จะทำการงานทางจิต ต่อจากนั้นก็ดำเนินการพิจารณาที่เป็นตัวปัญญา ซึ่งตัวปัญญานี้ อาจเกิดขึ้นได้เอง เพราะโดยธรรมชาติแล้ว ปัญหาต่างๆ ที่เข้าไปสะสมอยู่ในใจของคนเรานั้น เมื่อมากเข้ามากเข้าพร้อมด้วยมีการศึกษาอยู่เป็นชีวิตประจำวันเรื่อยมาพอมาถึงวันดีคืนดี โอกาสหนึ่ง คำตอบอาจจะออกมาเองได้ในขณะที่จิตเป็นสมาธิ หรือขณะที่จิตมีลักษณะอย่างที่เรียกว่า *กมฺมณีโย* คือ ควรแก่การงานทางจิต

ในที่นี้ อยากจะบอกให้ทราบต่อไปถึงข้อที่ว่า การที่จิตเป็นสมาธินั้น มิได้หมายความว่า จะต้องมีการลงมือฝึกตามแบบตามพิธีรีตอง ให้ตรงตามเทคนิคในเรื่องนั้น โดยตรงอย่างเดียวก็หาไม่ โดยที่แท้แล้ว สมาธิอาจจะมีได้โดยทางตรง ตามธรรมชาติ ซึ่งปราศจากเทคนิคใดๆ ที่มนุษย์กำหนดขึ้น อีกส่วนหนึ่งด้วย เราจึงได้สมาธิเป็น ๒ ทางคือ สมาธิที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติอย่างหนึ่ง และสมาธิที่เกิดมาจากการปฏิบัติบำเพ็ญตามวิธีที่เป็นเทคนิคโดยเฉพาะนั้นก็อีกอย่างหนึ่ง

ในกรณีที่เราประสงค์เพื่อความไม่ทุกข์นั้น สมาธิอย่างไรก็มีผลอย่างเดียวกัน คือ เมื่อจิตเป็นสมาธิแล้วก็นำไปใช้พิจารณา หรือกล่าวอีกทีก็คือ การพิจารณาในชั้นลึกจะดำเนินไปได้โดยง่าย ด้วยตัวมันเอง ดังนี้ก็ได้^{๔๓}

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๘๑๕-๘๑๗.

^{๔๓} พุทธทาสภิกขุ, การทำสมาธิและวิปัสสนาที่แท้จริง, กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๒๖.

ในลำดับต่อไป จะกล่าวถึงความลับของธรรมชาติที่เกี่ยวกับ เรื่องดำเนินการงานทางจิต อย่างถูกวิธีนี้ ในลำดับแห่งความรู้ลึกต่างๆ ภายในใจ จนกระทั่งเกิดการเห็นแจ่มแจ้งตามที่เป็นจริง ต่อโลกหรือต่อชั้นฟ้าชั้นนั้น ลำดับแรกได้แก่สิ่งที่เรียกว่า ปราโมทย์ และ ปิติ

คำว่า ปราโมทย์ หรือปิติ นี้ มีความหมายอย่างเดียวกันกับในภาษาไทยเรา คือ หมายถึง ความชุ่มชื่นใจหรือความอิ่มใจ สิ่งนี้ ต้องการเป็นข้อแรก ในพระบาลีมากแห่งด้วยกัน ระบุเริ่มแรก ด้วยปิติปราโมทย์ทั้งสิ้น ปิติปราโมทย์ในที่นี้ หมายถึงปิติปราโมทย์ในทางธรรม หรือที่ประกอบ อยู่ด้วยธรรม

การที่เราทำความดีอย่างใดอย่างหนึ่ง แม้ที่สุดแต่การให้ทาน การเผื่อแผ่ ซึ่งถือกันว่าเป็น การกุศลขั้นต้นๆ ก็เป็นการให้เกิดปิติและปราโมทย์นี้ได้ ถ้าไปถึง ขั้นศีล การมีศีล คือ มีความประพฤติทางกายทางวาจาไม่มีที่ตำหนิหรือ เกิดนับถือเคารพตัวเองได้ ปิติปราโมทย์ก็มากขึ้น ถ้าหากว่าไปถึง ขั้นสมาธิ จะเห็นได้ว่าในองค์ของสมาธิในอันดับแรก ที่เรียกว่า ปฐมฌาน นั้น มีปิติ อยู่องค์หนึ่งด้วยโดยแน่นอนไม่ต้องสงสัย แต่เราไม่พูดถึง สมาธิที่เป็นฌานอะไรทำนองนั้น ซึ่งเป็น เรื่องเทคนิค เราจะพูดกันถึงเรื่องสมาธิตามธรรมชาติต่อไป

ขอให้อ่านมาพิจารณากันให้มาก ถึงความปิติปราโมทย์ทุกชนิดที่อาจเกิดตามธรรมชาติ นับตั้งแต่เราไปนั่งเล่นในที่สงัด อากาศดี วิวดี สิ่งแวดล้อมต่างๆ ดี จนมีความชุ่มชื่นใจ อย่างนี้ เรียกว่าเป็นลักษณะอย่างหนึ่งของปิติหรือปราโมทย์ในที่นี้ด้วยเหมือนกัน^{๔๔}

ปิติหรือปราโมทย์นั้น มีอำนาจอยู่ในตัวมันเองอย่างหนึ่งซึ่งจะก่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า ปัสสัทธิ คำว่า ปัสสัทธิแปลว่า ความรำงับ ตามปรกติจิตของคนเราไม่ค่อยจะรำงับ เพราะว่าจิตตก เป็นทาสของความคิดความนึกของอารมณ์ของเวทนา ของอะไรต่างๆ อยู่ตลอดเวลา เป็นความฟุ้ง อยู่ภายใน ไม่เป็นความรำงับ หากแต่ถ้าว่าเกิดความปิติปราโมทย์ตามทางธรรมมาครอบงำมีอำนาจ แรงกล้าพอสมควรแล้ว ความสงบรำงับนั้นจะต้องมี คือ มีปัสสัทธิขึ้น

ปัสสัทธินี้ จะมีมากน้อยตามอำนาจของปิติปราโมทย์ที่มีมากหรือน้อย เป็นธรรมหรือไม่ เป็นธรรมมากเพียงไร ประกอบด้วยปัญญาหรือไม่ประกอบด้วยปัญญามากเพียงไรด้วย

เมื่อมีความรำงับดังนี้แล้ว ก็ย่อมจะเกิดอาการที่เรียกว่า สมาธิ คือใจอยู่ในสภาพที่เป็น กมฺมุณีโย อย่างที่ได้อธิบายมาแล้วแต่ต้น มันเกิดขึ้นตามธรรมชาติอีกเหมือนกัน สำหรับคำว่า กมฺมุณีโย ในที่เช่นนี้ ตรงๆ กับคำที่เราชอบพูดกันในปัจจุบันนี้คำหนึ่ง คือคำว่า Active มากที่สุด หมายถึง เร็ว คล่อง สะดวก เบาสบายพร้อมที่จะไหว่ไปตามความต้องการ ลักษณะที่เรียกว่า Active นี้ ตรงกับความหมายของคำว่า กมฺมุณีโย อยู่มากที่สุดทีเดียว

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๗๒-๗๔.

เมื่อจิตรำบลงในลักษณะที่เรียกว่า ปัสสัทธิ แล้วจะมีลักษณะอันแท้จริงของสมาธิ คือ ลักษณะแห่ง กมฺมณียภาพ หรือภาวะที่เหมาะสมแก่การที่จะประกอบกิจการในทางจิต สมาธิที่แท้จริงในการปฏิบัติธรรมเพื่อตัดกิเลส จึงไม่ใช่ไปทำจิตให้เจียบเป็นก้อนหิน เจียบอย่างหลับหูหลับตา ตัวแข็งที่อะไรทำนองนั้นก็หาไม่ที่แท้ะยังคงมีลักษณะต่างๆ ประกटอยู่ แต่ว่ามีจิตสงบเป็นพิเศษ เหมาะสมที่จะรู้ กำลังมีความผ่อนคลายที่สุดเยือกเย็นที่สุด สงบรำบับที่สุด เรียกว่า กมฺมณีย คือพร้อมที่จะรู้^{๔๕}

ผู้จะพิจารณาธรรมได้ จะต้องออกจากฌานแล้วจึงพิจารณา โดยใช้อำนาจการที่จิตมีสมาธิขนาดฌานมาแล้วนั่นเองเป็นเครื่องมือ หรือเป็นกำลังสำหรับจะพิจารณา

ในที่นี้ เราไม่ต้องเข้าฌาน ไม่ต้องการฌาน หากแต่ว่าต้องการจิตที่เป็นสมาธิ หรือมีคุณสมบัติเป็น กมฺมณีย ครอบถ้วนพร้อมที่จะรู้แจ้งจนเกิดสิ่งที่เรียกว่าญาณทัสสนะ คือ ความรู้ความเห็นตามที่เป็นจริงต่อโลกทั้งหมด หรือต่อปัญหาต่างๆ ที่เราต้องการรู้ที่เราสะสมไว้ในคลังแห่งความสงสัยของเรา โดยอาการตามธรรมชาติ

ทำนองเดียวกันกับที่มีผู้รู้แจ้งตรงที่นั้งฟังต่อพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้แสดงธรรม หรือนำไปคิดพิจารณาในที่ที่เหมาะสม จนรู้ ไม่มีพิธีรีตอง หรือปาฏิหาริย์อันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือหรือหลงใหลต่างๆ แต่อย่างไร แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า จะเป็นการเกิดญาณทัสสนะรวดเร็วถึงที่สุดเป็นพระอรหันต์ไปทันทีแต่อย่างเดียวก้หาไม่ได้ ในบางกรณีอาจจะเกิดญาณทัสสนะ ขึ้นต้นๆ ก็ได้ แล้วแต่กำลังของสมาธิอีกเหมือนกัน

ยิ่งกว่านั้น ในกรณีพิเศษบางกรณี อาจจะไม่เกิดเป็น ญาณทัสสนะ คือ ไม่ตรงตามที่เป็นจริงก็ได้ เพราะว่าตนได้ศึกษามาก่อนอย่างผิดๆ หรือว่าได้แวดล้อมอยู่ด้วยทิวทัศน์ที่ผิดๆ มากเกินไป แต่อย่างไรก็ตามความรู้ความแจ่มแจ้งที่เกิดขึ้นนั้น จะต้องพิเศษกว่าธรรมดา เช่น ไสแจ้ว ลึกซึ้ง มีเหตุผล มีอะไร ยิ่งกว่าธรรมดาหรือมีกำลังแรงเท่าๆ กับที่เป็น ญาณทัสสนะ เสมอ

ที่นี้ ถ้าหากว่าความรู้้นั้นเป็น ไปถูกต้องตามความเป็นจริง คือเป็นไปตามทางธรรม ก็เดินไปข้างหน้าจนกระทั่งเป็น ญาณทัสสนะ คือ เกิดความรู้ ความเห็นในสังขารทั้งปวงถูกต้องตามที่เป็นจริง ถ้าเกิดขึ้นเพียงน้อยๆ ก็ทำให้เป็นพระอริยบุคคลชั้นต้นๆ ได้ หรือถ้าน้อยลงไปอีก ก็เป็นเพียงกัลยาณปุถุชน คือคนธรรมดาที่เป็นขั้นดีได้ ถ้าหากว่ามีสิ่งแวดล้อมเหมาะสมและบารมีต่างๆ ได้เคยสร้างสมมาเต็มที่ ก็เป็นพระอรหันต์เลยก็ได้ ทั้งนี้แล้วแต่เหตุการณ์^{๔๖}

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๗๕-๗๖.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๗๗-๗๘.

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่า ท่านพุทธทาสภิกขุ ก็นับเป็นปราชญ์ที่มีความรู้และปัญญาอันเกิดจากการค้นคว้าอย่างยิ่ง โดยเฉพาะหลักปฏิบัติซึ่งท่านมุ่งเน้นในเรื่องของสมาธิตามแบบอย่างของลัทธิเซน ด้วยการอาศัยธรรมชาติเพื่อให้เกิดปีติปราโมทย์และจิตสงบรำงับเป็นปัสสัทธิ จนในที่สุดจิตมีกำลังในขั้น จิตสอนจิต จึงเกิดเป็นความรู้และปัญญาแบบลูกโหลงขึ้นมา ทั้งนี้ท่านไม่ได้มุ่งเน้นให้ทำการปฏิบัติอย่างเป็นรูปแบบ แต่กลับให้การประทับประคองสมาธิไว้จนเกิดปัญญาขึ้น ซึ่งปัญญาที่จะเกิดได้นั้น จะต้องถูกสั่งสมไว้ในทางที่ถูกตามทางธรรมตามความเป็นจริง จนกระทั่งเป็นยถาภูตญาณทัสสนะ

๓.๓.๔ ทัศนะของอาจารย์เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์

นอกจากแนวคิดตามพระคัมภีร์แล้วยังมีนักปราชญ์ร่วมสมัยท่านอื่นที่ได้แสดงความคิดเห็นในเรื่องการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงอภิญญา ดังตัวอย่าง เช่น ท่านอาจารย์เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์ ได้ให้ความเห็นไว้ดังต่อไปนี้

จากการที่ได้รูปฌานและอรุณฌาน ผู้ปฏิบัติอาจได้อภิญญาอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างได้และเพื่อที่จะบรรลุอภิญญานี้ ผู้ปฏิบัติจะต้องได้จตุตถฌานและในการได้รูปฌานนั้นจะต้องได้โดยเพ่งกสิณทั้ง ๘ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และของสีเขียว สีเหลือง สีแดง และสีขาว ทั้งจะต้องฝึกหัดจิตให้มีความชำนาญในการเข้าฌานด้วยลักษณะอาการต่างๆกัน คือ เข้าฌานตามลำดับกสิณ เข้าฌานกสิณ เข้าตามลำดับกสิณและฌานกสิณ เข้าตามลำดับฌาน เข้าฌานฌาน เข้าตามลำดับฌานและฌอนฌาน เข้าตามลำดับกสิณโดยข้ามฌาน เข้าตามลำดับฌานโดยข้ามกสิณ เข้าโดยข้ามกสิณและข้ามฌาน เข้าฌานคนละอย่างในกสิณเดียวกัน เข้าฌานเดียวกันในกสิณต่างๆ และเข้าฌานเรียงตามลำดับแต่เพ่งกสิณคนละอย่าง หรือจะกล่าวให้เข้าใจง่ายก็คือ ผู้ปฏิบัติที่มุ่งจะบรรลุอภิญญานั้นจะต้องฝึกเข้าฌานพลิกแพลงด้วยอาการต่างๆ จนมีความชำนาญเป็นอย่างดี ถ้าปราศจากการฝึกดังกล่าวแล้ว แม้จะได้สมาบัติ ๘ ก็ไม่มีทางที่จะบรรลุอภิญญาได้ เมื่อได้ฝึกจิตให้มีความคล่องแคล่วว่องไวในการเข้าฌานเป็นอย่างดีแล้ว จิตก็ย่อมจะมีลักษณะอ่อนโยนสามารถบังคับได้อย่างง่ายดาย และเมื่อจิตบริสุทธิ์ผ่องใสไม่มีกิเลส และตั้งมั่นไม่หวั่นไหว เพราะมีสมาธิแน่วแน่กับทั้งมีสภาพอ่อนโยนเช่นนี้แล้ว จิตนั้นก็เหมาะแก่การที่จะบรรลุอภิญญา เปรียบเหมือนนายช่างหม้อ หรือลูกมือของนายช่างหม้อผู้ฉลาด เมื่อขยำดินไว้ดีแล้ว ปรารภจะทำภาชนะดินต่างๆ กัน ก็พึงทำภาชนะต่างๆ นั้นได้สำเร็จ อยากรีก็ดี พระพุทธโสมเถระกล่าวว่า การฝึกจิตให้มีความชำนาญในการเข้าฌานดังกล่าวแล้วเป็นของยากมาก ในร้อยคนพันคนจะทำได้สักคนหนึ่ง การบรรลุอภิญญาที่เช่นเดียวกัน มีน้อยคนนักที่จะทำได้สำเร็จ

สำหรับการปฏิบัติจนสามารถเข้าถึงอภิญญาในแต่ละด้านนั้น ท่านอาจารย์เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์ ได้แยกอธิบายไว้ดังต่อไปนี้คือ

อิทธิวิธี

อิทธิวิธีเป็นการแสดงฤทธิ์และปาฏิหาริย์ต่างๆ เช่นการเหาะเหินเดินอากาศ การเดินน้ำ ดำดิน การล่องหนหายตัว การแปลงร่าง การเนรมิตผู้คน การบันดาลความมืดให้เป็นความสว่าง การร่นระยะทาง และการไปเร็วอย่างลัดนิ้ว ฯลฯ เป็นต้น เพื่อที่จะบรรลุอิทธิวิธี ผู้ปฏิบัติจะต้องมีอิทธิบาท ๔ คือ ความพอใจ ความเพียร ความมีใจจดจ่อ และการไตร่ตรอง เป็นอย่างดี และมีจิตเป็นสมาธิแน่วแน่นมั่นคงไม่หวั่นไหว เมื่อจิตมั่นคงดีแล้วก็เข้าสมาธิ ตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงจตุตถฌานแล้วออกจากฌานและอธิษฐานว่า จะต้องการฤทธิ์หรือปาฏิหาริย์ชนิดใด แล้วเข้าสมาธิอีก พอออกจากสมาธิอธิษฐานอีกครั้ง ฤทธิ์หรือปาฏิหาริย์ก็จะเกิดขึ้นตามที่อธิษฐาน

อย่างไรก็ดี ในการที่จะบรรลุหรือแสดงอิทธิฤทธิ์หรือปาฏิหาริย์นั้น จะต้องเข้าสมาธิโดยเพ่งกสิณที่เป็นของคู่กัน เช่น จะล่องหนหายตัวต้องเข้าอากาศกสิณ จะเดินน้ำต้องเข้าปฏิฐิกสิณ หรือจะดำดินต้องเข้าอาโปกสิณ เป็นต้น

ทิพโสต

ทิพโสต เป็นฌานที่ทำให้เกิดมีหูทิพย์ สามารถจะได้ยินเสียงต่างๆ ทั้งใกล้และไกล ไม่ว่าจะเสียงคนหรือเสียงสัตว์หรือเสียงวัตถุใดๆ เกินที่หูของสามัญมนุษย์จะได้ยิน โดยสามารถกำหนดให้ได้ยินเฉพาะเสียงเดียวโดยเฉพาะได้ เพื่อที่จะให้ได้ทิพโสต ผู้ปฏิบัติจะต้องปฏิบัติทำนองเดียวกับการที่จะได้อิทธิวิธี แล้วเข้าสมาธินึกถึงเสียงที่อยู่ใกล้และหายากก่อนแล้วค่อยๆ ขยายออกไป นึกถึงเสียงที่อยู่ห่างออกไปและที่ละเอียดขึ้นเป็นลำดับ จนกระทั่งได้ทิพโสต

เจโตปริยญาณ

เจโตปริยญาณ เป็นญาณที่ทำให้กำหนดรู้ใจคนอื่นด้วยใจของตนเอง ผู้ใดมีจิต โลก โกรธ หลง ฟุ้งซ่าน ผ่องใส ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ไร้กิเลส เพื่อที่จะให้ได้บรรลุญาณชนิดนี้ ผู้ปฏิบัติจะต้องเข้าสมาธิโดยเพ่งอาโลกกสิณ คือแสงสว่างเป็นอารมณ์

บุพเพนิวาสานุสสติญาณ

อภิญาชนิดนี้ ทำให้สามารถระลึกถึงขั้นที่เคยอยู่อาศัยในภพก่อนๆ ได้คือ ระลึกชาติได้นั่นเอง เพื่อที่จะให้ได้บุพเพนิวาสานุสสติญาณ ผู้ปฏิบัติจะต้องเข้าสมาธิทั้ง ๔ ตามลำดับ และออกจากสมาธิแล้วนึกถึงการนั่งก่อนเข้าสมาธิย้อนไปหาการกระทำก่อนนั้นขึ้นไปเป็นลำดับ จนกระทั่งระลึกเห็นการกระทำใน วันก่อน เดือนก่อน ปีก่อน และชาติก่อน

จตุปปาทญาณ

อภิญาชนิดนี้ได้แก่การมีตาทิพย์ คือมีตาบริสุทธิ์กว่าตาของสามัญมนุษย์ สามารถมองเห็นสิ่งที่ถูกบังถูกกั้นไว้ได้ตลอดจนความเป็นอยู่ของสรรพสัตว์ทั้งหลายโดยเฉพาะ เพื่อที่จะ

บรรลुकิถุณฺยชนคณึ ผู้ปฏิบัติจะต้องเข้ามาโดยเพ่งเตโชกลีณ (ไฟ) โอทาคกลีณ (ของสีขาว) หรืออาโลกกลีณ (แสงสว่าง) อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นอารมณ์

อย่างไรก็ตามการเจริญสมถกรรมฐานนี้เหมาะสำหรับผู้ที่ต้องการอิถุณฺย แต่ไม่เหมาะสำหรับสามัญชนผู้ต้องการชำระใจให้บริสุทธิ์เป็นการถาวร สามัญชนนั้น หากได้สมาธิสมาบัติแม้เพียงปฐมฌานมักจะหลงคิดในนิมิตซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการเจริญสมถกรรมฐาน และหลงไหลในความสุขกายสบายใจในขณะที่อยู่ในฌานอันมีปีติและสุขเป็นต้น เมื่อหลงคิดอยู่เช่นนี้ ก็จะพอใจ อยู่แต่ในความสุขและสงบอันเกิดจากโลกิถุณฺย เหล่านี้ และไม่ยอมปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน อันเป็นทางเดียวที่จะชำระใจให้บริสุทธิ์จริงๆ หรือแม้จะหวนมาปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ก็มักจะนำเอาอารมณ์ในสมถกรรมฐานมาปฏิบัติ เช่น พึงพอใจในอารมณ์นิมิตที่เกิดขึ้นหรือหลงคิดในปีติและสุขหรือความสงบอันเป็นกิเลสของวิปัสสนา ซึ่งถ้าเป็นเช่นนี้แล้ว ก็ยากแก่การที่จะปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่ให้ผล

โดยเหตุนี้ ถ้าท่านผู้ใดประสงค์จะชำระจิตให้บริสุทธิ์เป็นการถาวร ก็ควรเจริญวิปัสสนากรรมฐาน แม้จะไม่มีทางได้อิถุณฺยแต่ก็เป็นทางสะดวกและไม่ยากแก่การปฏิบัติ ดังนั้นจึงควรเร่งศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานโดยละเอียดทั้งในทางทฤษฎีและในทางปฏิบัติต่อไป^{๔๑}

ท่านอาจารย์เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์ นับเป็นปราชญ์ร่วมสมัยอีกท่านหนึ่งที่ได้ศึกษาค้นคว้าด้านอิถุณฺย โดยจะเห็นจากผลงานข้างต้นที่ท่านได้เขียนไว้เกี่ยวกับการปฏิบัติให้เข้าถึงอิถุณฺยอย่างละเอียด ซึ่งผู้วิจัยพบว่าข้อมูลดังกล่าวสอดคล้องกับข้อมูลปฐมภูมิ

๓.๓.๕ ทักษะของพระเทพวิสุทธิกวี

อีกตัวอย่างหนึ่งซึ่งได้แสดงโดยพระเทพวิสุทธิกวีในการปฏิบัติให้ถึงซึ่งอิถุณฺย คือ **อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ได้**

อิทธิวิธี เป็นการแสดงฤทธิ์และอิทธิหารต่างๆ เช่น การเดินไปบนน้ำ การล่องหนหายตัว การแปลงร่าง การนิรมิตสิ่งของต่างๆ คนเดียวทำให้เป็นหลายคน การบันดาลให้เกิดไฟ การบันดาลให้ฝนตกและให้เกิดลม การย่นระยะทาง และการไปอย่างรวดเร็วเหมือนลัดนิ้วมือ เป็นต้น

การที่จะให้ได้อิถุณฺยข้อนี้ ผู้ปฏิบัติจะต้องมีอิทธิบาท ๔ คือ ความพอใจ (ฉันทะ) ความเพียร (วิริยะ) ความมีใจจดจ่อ (จิตตะ) และการใช้ปัญญาไตร่ตรอง (วิมังสา) พร้อมกับสมาธิแน่นแน่มั่นคง ไม่หวั่นไหว เมื่อจิตมั่นคงดีแล้วก็เข้ามาสมาบัติ ตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงจตุตถฌาน ออกจาก

^{๔๑} เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์, พุทธวิปัสสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑. หน้า ๑๕-๒๐.

ฉันทแล้วอธิษฐานว่า จะต้องการฤทธิ์หรือปาฏิหาริย์ชนิดใดแล้วเข้าฉันทอีก พอออกจากฉันทก็ อธิษฐานอีกครั้งหนึ่ง ฤทธิ์หรือปาฏิหาริย์ก็จะเกิดขึ้นตามที่อธิษฐาน

ทิพโสต หูทิพย์

ทิพโสต เป็นฉันทที่ทำให้หูทิพย์ สามารถจะได้ยินเสียงต่างๆ ทั้งใกล้และไกล ไม่ว่าจะ เป็นเสียงคนหรือเสียงสัตว์ หรือเสียงวัตถุใดๆ เกินที่สามัญมุนษย์จะได้ยิน โดยสามารถกำหนดให้ ได้ยินเฉพาะเสียงเดียวโดยเฉพาะได้ การที่จะได้ทิพโสต ผู้ปฏิบัติจะต้องปฏิบัติทำนองเดียวกับการที่จะได้อิทธิวิธี แล้วเข้าสมาธิถึงเสียงที่อยู่ใกล้และหยาบก่อน แล้วค่อยๆ ขยายออกไป นึก ถึงเสียงที่อยู่ห่างออกไปและที่ละเอียดขึ้นโดยลำดับ จนกระทั่งได้ทิพโสต

เจโตปริยญาณ รู้ใจผู้อื่น

เจโตปริยญาณ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ปรจิตตวิชา-วิชารู้ใจผู้อื่น” เป็นญาณที่กำหนด รู้ใจคนอื่นด้วยใจตนเอง ผู้ใดคิดอย่างไร ก็สามารถทายใจหรือรู้ใจของผู้นั้นได้หมด จนถึงกับศิษย์ บางท่านไม่อาจอยู่กับอาจารย์กรรมฐานที่รู้ใจผู้อื่นได้ เพราะตนเองคิดอย่างไร ดีบ้าง ไม่ดีบ้าง อาจารย์รู้หมด ต้องระวังตัวอยู่มาก

ผู้ใดมีจิตประเภทใด คือ โลก โกรธ หลง ฟุ้งซ่าน ผ่องใส ไม่โลก ไม่โกรธ ไม่หลง ท่านผู้ ได้เจโตปริยญาณ สามารถรู้ได้หมด ท่านกล่าวว่า การที่จะทำให้สำเร็จญาณนี้ได้ ผู้ปฏิบัติจะต้อง เข้าฉันทโดยการเพ่งอาโลกกสิณ คือ แสงสว่างเป็นอารมณ์ แต่เท่าที่ทราบ แม้ท่านผู้กำหนดอารมณ์ กรรมฐานอื่น เช่น อานาปานสติ ก็สามารถรู้ใจคนอื่นได้เช่นกัน

ปุพเพนิวาสานุสสติ การระลึกชาติได้

ปุพเพนิวาสานุสสติ บางที่ท่านเรียกว่า “ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ แปลว่า ญาณที่ทำให้ ระลึกชาติหนหลังได้” คืออภิญญาจิตขั้นนี้ ทำให้สามารถระลึกได้ถึงขั้นที่เคยอาศัยในภพก่อนๆ คือ การระลึกชาติได้นั่นเอง

แต่การระลึกชาติได้นี้ แม้ท่านที่ไม่ได้ฉันทก็ระลึกได้ แต่ส่วนมากระลึกได้เพียงชาติเดียว และมีคนระลึกได้อยู่ทั่วโลก ส่วนมากจะระลึกได้เมื่ออยู่ในปฐมวัย เพราะยังจำเหตุการณ์ของตน เมื่อชาติก่อนได้คืออยู่ แต่เมื่อโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว ส่วนมากมักจะลืมเสีย แม้ในประเทศไทยเรานี้ก็มีผู้ ระลึกชาติได้มากมาย แม้ในปัจจุบันนี้ยังมีอยู่ ผู้สนใจในเรื่องเช่นนี้ย่อมทราบดี

ทิพจักขุ ตาทิพย์

อภิญญาขั้นนี้ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค เรียกว่า “จุตูปปาตญาณ แปลว่า ญาณรู้จักจุติและ กำเนิดของสัตว์ทั้งหลาย” แต่ในคัมภีร์นิกกนิบาต อังคุตตรนิกาย เรียกอภิญญาขั้นนี้ว่า “ทิพจักขุ” คือมีตาทิพย์ บริสุทธิกว่าตาสามัญมุนษย์ สามารถมองเห็นสิ่งที่ถูกปิดบังหรือถูกกั้นไว้ได้ แม้ที่เล็ก

ละเอียดหรืออยู่ไกลก็สามารถเห็นได้ รวมทั้งรู้จักจุดและกำเนิดของสัตว์ที่กำลังตายและที่กำลังเกิด อยู่ในภพภูมิต่างๆ ได้ด้วย

การที่จะบรรลุภพภูมิต่างนี้ได้ ท่านกล่าวว่า ผู้ปฏิบัติจะต้องเข้าฌานโดยเพ่งเตโชกสิณ (ไฟ) โอทาทกสิณ (ของสีขาว) หรืออาโลกกสิณ (แสงสว่าง) อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นอารมณ์ แต่เท่าที่ทราบ แม้ผู้ที่เจริญกรรมฐานอย่างอื่น เช่น อานาปานสติ ก็สามารถบรรลุภพภูมิต่างนี้ได้

ภพภูมิต่าง ๕ ประการนี้ไม่ใช่จะเกิดขึ้นได้ง่ายเลย เพราะต้องผ่านฌาน รวมทั้งต้องใช้ความเพียรพยายามและบุญญาธิการที่สั่งสมไว้เมื่อชาติปางก่อนสนับสนุนด้วย แต่ก็ยังมีท่านผู้ทำได้ อยู่ ผู้ใดสามารถได้อภิญญาจิต จัดว่าเป็นผู้มีบุญควรแก่การเคารพบูชา เพราะเป็นผู้มีความสามารถพิเศษเหนือสามัญมนุษย์ทั่วไป เนื่องได้พัฒนาจิตของตนขึ้นสู่ระดับสูง จนมีมหิทธานุภาพในตัวเอง อันสามารถใช้คุ้มครองตนเองและช่วยเหลือผู้อื่นให้มีความสุขและปลอดภัยได้ในขอบข่ายที่กว้างขวาง^{๔๔}

ท่านเจ้าคุณพระเทพวิสุทธิกวี นับเป็นอีกท่านหนึ่งซึ่งศึกษาอภิญญาและได้เขียนถึงการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงอภิญญาในทางพุทธปรัชญาเถรวาทไว้อย่างน่าสนใจ อย่างไรก็ตามข้อมูลส่วนใหญ่ก็จะสอดคล้องกับปราชญ์ร่วมสมัยท่านอื่นๆ ซึ่งก็อ้างอิงตามข้อมูลปฐมภูมิโดยตรงเช่นกัน

๓.๔ สรุป

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นว่า วิธีการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงอภิญญาที่ปราชญ์ร่วมสมัยได้เขียนไว้ สอดคล้องกับคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาโดยบางท่านได้ขยายรายละเอียดของการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงอภิญญาทางพุทธปรัชญาเถรวาทเฉพาะด้านโลกียะ แต่ในบางท่านก็สนใจศึกษาค้นคว้าและเขียนข้อมูลทางวิชาการในด้านโลกุตระ จะสังเกตได้ว่า ข้อมูลในทางโลกุตระ ก็คืออภิญญาตัวสุดท้าย อันได้แก่ อาสวกขยญาณนั้น ยังมีความหลากหลายน้อยมาก เพราะหากจะเขียนโดยความรู้และประสบการณ์ย่อมต้องอาศัยการปฏิบัติจนถึงญาณขั้นดังกล่าวซึ่งกระทำได้ยากยิ่ง ดังนั้นอภิญญาตัวสุดท้ายนี้จึงเป็นการค้นคว้าข้อมูลทางวิชาการตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งสาเหตุทั้งหลายเหล่านี้ผู้วิจัยจะนำมาทำการสรุปวิเคราะห์อย่างละเอียดในบทต่อไป

^{๔๔} พระเทพวิสุทธิกวี, การพัฒนาจิต, พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย ๒๕๔๓. หน้า ๑๓๐-๑๓๓.

บทที่ ๔

วิเคราะห์แนวคิดเรื่องอภิญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท

ในตอนต้นของงานวิจัยผู้วิจัยได้ทำการศึกษา ค้นคว้า อภิญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท โดยแยกงานวิจัยออกเป็น ส่วน ดังเช่น อภิญญาในพระไตรปิฎกและวิธีการปฏิบัติ โดยผู้วิจัยได้ เริ่มต้นจากความหมาย รูป ลักษณะของอภิญญา สภาพธรรมตามแนวต่างๆ อีกทั้ง อภิญญาในเชิง อภิปรัชญา ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องของโลกและความเชื่อหรือความจริง ลำดับต่อมาเป็นอภิญญาในเชิง ญาณวิทยา ซึ่งก็เป็นเรื่องขององค์ความรู้ต่างๆ พร้อมทั้งบ่อเกิดแห่งความรู้และที่มาของรู้นั้นๆ จากนั้นก็พูดถึงอภิญญาในเชิงจริยศาสตร์ ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์ โดยเฉพาะในเรื่องของความดี ในส่วนของวิธีการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงอภิญญานั้น ผู้วิจัยได้แยกแนวทางการ ปฏิบัติออกเป็นสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานตามหลักนิยมอย่างแพร่หลายสำหรับชาว พุทธ ซึ่งรายละเอียดข้างต้นของงานวิจัยนี้ได้มีการแจกแจงหลักการ วิธีการและประโยชน์ของ สมถอันเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติ พร้อมทั้งทักษะของปราชญ์ร่วมสมัยที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับ อภิญญา โดยในลำดับต่อไป ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์แนวคิดเรื่องอภิญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท ทั้งในส่วนที่มีความสอดคล้องและขัดแย้งกันในประเด็นต่างๆ อย่างละเอียด โดยแยกเป็นประเด็น ตามลำดับต่อไปนี้

๔.๑ วิเคราะห์แนวคิดสภาพธรรมแห่งอภิญญา

จากข้อมูลการวิจัยข้างต้นผู้วิจัยพบว่า อภิญญาที่มีความหมายอันหลากหลายตามสภาพ ธรรมที่ใช้ในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ซึ่งล้วนบอกคุณลักษณะอันเป็นคุณพิเศษเหนือการรับรู้ ทางประสาทสัมผัส ทำให้รู้ยิ่งและรู้แจ้ง จนถึงขั้นเกิดปัญญาญาณ และความรู้ในระดับ ภาวนามยปัญญา โดยอาศัยองค์ธรรมที่มีสมมติเป็นกำลังเป็นส่วนสนับสนุน และเป็นไปเพื่อการ กำจัดกิเลสอย่างกลาง โดยยังมีได้ถึงจุดหมายสูงสุดของการอบรมจิตในทางพุทธปรัชญาเถรวาท

ในทางพุทธปรัชญาเถรวาทมองอภิญญาเป็นปรากฏการณ์ของประสบการณ์ทางศาสนา ซึ่งเกิดในร่างกายมนุษย์และแยกศึกษาได้ใน ๒ ทักษะคือ ทักษะทางจิตวิทยา ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับ ภายในตัวเราและทักษะทางศาสนศาสตร์ ซึ่งเกิดจากการปรุงแต่งทางพิธีการต่างๆ^๑ ทั้งนี้จะเห็นว่า ปรากฏการณ์ดังกล่าว ย่อมเกี่ยวข้องกับกรปลุกฝังศรัทธา ความเชื่อ ความจริงที่ปรากฏ เงื่อนไข การยอมรับและมาตรฐานการวัด ซึ่งบุคคลสามารถจะยอมรับอภิญญาได้เมื่อพบเห็นได้ด้วยตนเอง

---

^๑ บุญมี แทนแก้ว, ปรัชญาศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พรินติ้ง เฮาส์, ๒๕๔๘.

จากการปฏิบัติเท่านั้น โดยจะเกิดความเชื่อมั่นและศรัทธาอย่างแรงกล้า แต่ถ้าเราไม่สามารถค้นพบความรู้สึกและคุณลักษณะพิเศษดังกล่าว เราก็ไม่สามารถเข้าใจความหมายของมันได้ถูกต้อง ทั้งนี้ผู้วิจัยพบว่า ผู้ที่ทำการอธิบายสภาพธรรมแห่งอภิญญาล้วนแต่ได้มีการฝึกฝน ปฏิบัติจนเกิดอภิญญาขึ้น ซึ่งบางท่านไม่สามารถสาธยายในรายละเอียดและขั้นตอนของสภาพธรรมและการเกิดขึ้นได้อย่างละเอียด เป็นเพราะยังขาดประสบการณ์ รวมถึงความรู้ตามสภาพธรรมพื้นฐานอันเป็นตรรกและความเชื่อมโยงต่างๆ โดยจะสังเกตได้จาก การแสดงธรรมจากพุทธโอรส ซึ่งชัดเจน กระจ่างแจ้งต่อผู้ฟังธรรมเทศนานั้น จึงสามารถเข้าถึงและทำให้ญาณทัสสนะเกิดขึ้นกับตัวตนได้อย่างรวดเร็ว

จากสภาพธรรมแห่งอภิญญาดังกล่าวมาแล้วข้างต้นจะพบว่า อภิญญาบ่งบอกถึงความรู้แจ้ง ทำให้แจ้งเป็นปัญญญาณ ซึ่งในพระไตรปิฎกไม่มุ่งเน้นให้สนใจในแนววิทธิปาฏิหาริย์ แต่จะให้อาศัยกำลังแห่งองค์มานอันเป็นบาทฐานให้เกิดญาณทัสสนะจนเข้าสู่นิพพานอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ซึ่งในที่นี้อาจกล่าวได้ว่า ปัญญาหยั่งรู้ของพุทธปรัชญาเถรวาทก็คือ อริยสัจ ๔ อันมีสภาพธรรมรู้ทุกข์ ทั้งทุกข์ทางกายและทุกข์ทางใจ รวมไปถึงการส่งผลกระทบต่อกันและพิจารณาปล่อยวางทุกข์นั้นเสีย นอกจากนี้สภาพธรรมอันเป็นไตรลักษณ์และเป็นสายธารแห่งทุกข์ตามแนวปฏิจสมุปบาท ก็ล้วนแต่เป็นสภาพธรรมแห่งอภิญญาในทางพุทธปรัชญาเถรวาททั้งสิ้น ทั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่า ธรรมที่พระพุทธองค์ได้แสดงแล้วนั้น ล้วนแต่เป็นสภาพธรรมอันละเอียดอ่อนและเป็นไปตามปรากฏการทางจิต ตามลักษณะต่างๆ เช่น สภาพแห่งทุกข์อันเป็นไตรลักษณ์ กรรมตามหลักอิทัปปัจจยตา ล้วนแต่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ยากแก่การวัดและการยอมรับจนกว่าจะได้มีการปฏิบัติอย่างจริงจังจนเข้าถึงธรรมดังกล่าว

ส่วนแนวคิดสภาพธรรมแห่งอภิญญาของปราชญ์ร่วมสมัยนั้น ก็มุ่งเน้นรายละเอียดของคุณสมบัติพิเศษ หรือลักษณะอันเป็นวิเศษแห่งอภิญญา เช่นเรื่องอิทธิหรือการหยั่งรู้วาระจิตมากกว่าการที่จะเข้าถึงนิพพาน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะนิพพานนั้นเป็นเรื่องไกลตัว เข้าถึงได้ยากและหาตัวอย่างหรือผู้มีประสบการณ์ถ่ายทอดได้ยากในปัจจุบัน ผิดกับเรื่องอิทธิวิธีต่างๆ อันเป็นคุณวิเศษที่เหลือเชื่อ แต่ก็ยังเป็นของจริงที่ปรากฏเห็นได้บ่อยครั้ง เช่นการใช้พลังฝ่ามือและพลังจักรวาลรักษาโรค ก็ล้วนแต่เป็นการใช้กำลังของจิตที่มีสมาธิขั้นสูงในระดับมานานมาเกี่ยวข้องทั้งสิ้น^๒ รวมไปถึงข่าวสารเกี่ยวกับการพบเห็นสิ่งแปลกๆ หรือผู้ทรงคุณในทางอิทธิวิธีปรากฏตามข่าวอยู่บ่อยครั้งยิ่งทำให้เกิดการหลงไหลไปตามกระแสที่มากมายยิ่งขึ้น

^๒ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในหนังสือเรื่อง พลังจิตกับสมองคอมพิวเตอร์.

กล่าวโดยสรุป ผู้วิจัยคิดว่าสิ่งสำคัญสำหรับเรื่องสภาพธรรมตามแนวคิดแห่งอภิภูณานั้น อยู่ที่มาตรฐานการวัดหรือการทำให้รู้เห็นได้ รวมทั้งการตีแผ่ความจริงให้ปรากฏ โดยการปฏิบัติด้วยตนเอง ซึ่งทำได้ยากเพราะในยุคสมัยปัจจุบันขาดผู้ปฏิบัติที่ตั้งใจทุ่มเท เอาใจใส่อย่างจริงจังจนเกิดประสบการณ์ตรงเพียงพอต่อการถ่ายทอดความรู้ต่างๆในเชิงวิชาการ หรืออาจกล่าวได้ว่า ผลพลอยได้ที่พ่วงมากับเจโตวิมุตติคือ โลกียอภิภูญา จะต้องเกิดจากการปฏิบัติสมณะในชั้นฉานและจะนำไปสู่ปัญญาวิมุตติในที่สุด ล้วนแต่เป็นสภาพธรรมที่เกิดขึ้นเฉพาะแก่ผู้ปฏิบัติ โดยไม่สามารถใช้หลักตรรกศาสตร์หรือหลักการทางวิทยาศาสตร์ใดๆ มาเป็นมาตรฐานการวัดได้ รวมไปถึงไม่สามารถบอกกล่าว อธิบายในเชิงอรรถให้ผู้อื่นเข้าใจได้ หากผู้นั้นไม่ปฏิบัติและพบเห็นด้วยตนเอง ด้วยเหตุผลที่ว่า เจโตวิมุตติคือ ความหลุดพ้นทางด้านจิตหรือความหลุดพ้นด้วยกำลังจิต คือ ด้วยสมาธิของผู้ปฏิบัติผู้นั้นๆ นั่นเอง^๗

๔.๒ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอภิภูญา

จากข้อมูลการวิจัยข้างต้นพบว่า อภิภูญาเกี่ยวข้องโดยตรงกับการรู้เห็นเหนือสัมผัสทั้ง ๕ อันเป็นโลกียะและเกี่ยวเนื่องกับสัมผัสทั้ง ๖ อันเป็นโลกุตระอีกส่วนหนึ่ง ทั้งนี้การศึกษาเปรียบเทียบจะชี้ให้เห็นความสอดคล้อง และความแตกต่างของอภิภูญาในเชิงอภิปรัชญากับสมถกรรมฐานที่เป็นผลโดยตรงให้ถึงอภิภูญาลำดับที่ ๑-๕ และเป็นโลกียะ ส่วนอภิภูญาในเชิงญาณวิทยานั้น จะเปรียบเทียบกับวิปัสสนากรรมฐาน อันก่อให้เกิดอภิภูญาลำดับที่ ๖ ซึ่งเป็นโลกุตระอภิภูญา ในตอนสุดท้ายจะเปรียบเทียบวิธีการปฏิบัติและหลักจริยศาสตร์ อันเกี่ยวเนื่องโดยตรงกับมรรคมืองค์ ๘ และเจโตวิมุตติญาณ

๔.๒.๑ อภิภูญาในเชิงอภิปรัชญากับสมถกรรมฐาน

จากการวิจัยข้างต้นพบว่า อภิภูญาในเชิงอภิปรัชญาตามที่ได้กล่าวไว้ในหัวข้อ ๒.๒ จะกล่าวถึงความมีอยู่จริง การยอมรับในความจริงทั้งทางวัตถุและจิตใจ โดยความรู้ในส่วนใหญ่มุ่งคงผ่านประสาทสัมผัสทั้ง ๕ หรือเป็นการสัมผัสหรือสัมผัสเห็นดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งล้วนแต่เกิดจากการสะสมจินตภาพอยู่ในสัญญาและสมองนำออกมาทบทวน แต่ยังมีที่ยึดและปรุงแต่งโดยตัณหา มานะ และทิฐิเข้ามาแสดงบทบาทจนเกิดจินตภาพจากสัญญาดังกล่าว ทำให้ไม่รู้ความจริง อันเป็นไปตามกฎธรรมชาติหรือความจริงตามธรรมดาสามัญอันเป็นปรมาตตสัจจะ นอกจากนี้ก็ยังมี ความเชื่อในทัศนะของนักปรัชญาศาสนาและนักเทวนิยม ซึ่งจะศึกษาถึงพระเจ้าโดยยังไม่ถึงความจริงดังกล่าว และเป็นปัญหาทางอภิปรัชญา เช่นการพิจารณาว่า ความจริงตามธรรมชาติ

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต),พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑.

ถูกต้องและประกอบด้วยมายาหรือไม่และมีรูปแบบอย่างไร มีเหตุผลหรือเลื่อนลอย ดังที่ทราบกันอยู่แล้วว่า ความเชื่อหมายถึง ความคิด ความเข้าใจและการยอมรับนับถือในสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยไม่ต้องมีเหตุผลมาสนับสนุนหรือพิสูจน์และไม่ว่าจะมีหลักฐานที่จะพิสูจน์หรือไม่ ผู้เชื่อย่อมมั่นใจต่อสิ่งนั้นว่าเป็นความจริง ซึ่งพื้นฐานความเชื่อในเรื่องนั้นๆ เกิดขึ้นก่อนที่จะมีการพิสูจน์หาความจริงในทางวิทยาศาสตร์ของเรื่องดังกล่าว ดังที่ได้กล่าวถึงความจริงในพระพุทธศาสนาและความเชื่อในเชิงอภิปรัชญาไว้แล้วข้างต้น

ตัวอย่างความเห็น ความเชื่อมั่นว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “สัตว์ทั้งหลาย มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทกรรมเป็นมรดก มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ ให้เลวและดีต่างกัน ด้วยประการฉะนี้”^๔ ก็นับเป็นหลักอภิปรัชญา ซึ่งต้องการการพิสูจน์ในทางอภิปรัชญาและผู้ที่เข้าถึงอภิัญญาแล้วเท่านั้นจึงจะมีความเข้าใจหลักดังกล่าวได้อย่างลึกซึ้ง ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

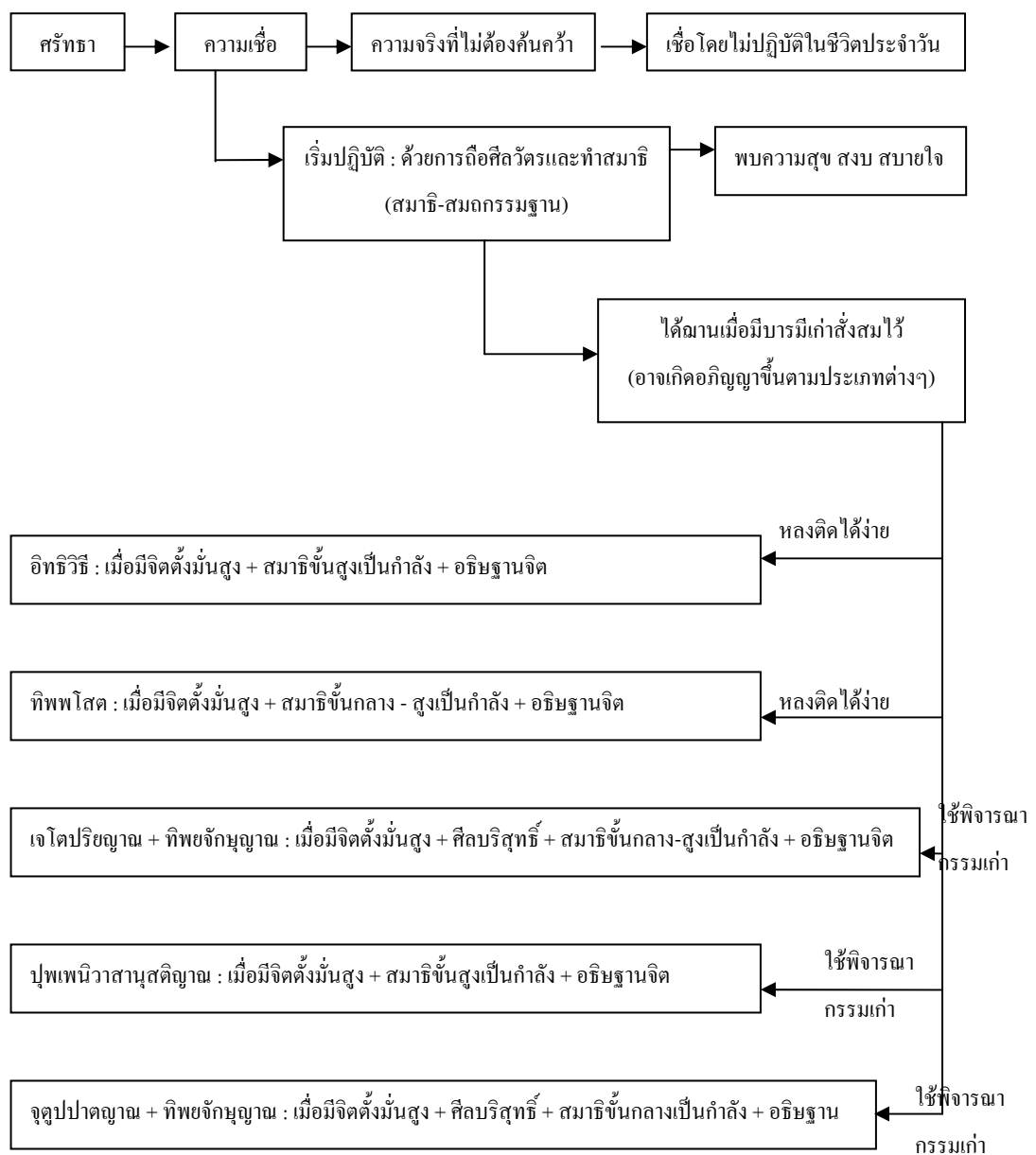
อีกตัวอย่างหนึ่งคือ ความเชื่อที่ว่า การบำเพ็ญสมถภาวนาจะมุ่งทำให้จิตใจสงบโดยไม่เกี่ยวข้องกับปัญญานั้นถูกต้องเพียงไร เพราะถ้าความสงบแล้วเกิดมาน รวมถึงการได้อภิัญญาแต่ไม่มีปัญญากำกับดูแล และเมื่อหลงในคุณวิเศษดังกล่าว ก็ยอมทำให้มานั้นเสื่อมลงได้

หากพิจารณาอภิัญญาจากการปฏิบัติบนสมถกรรมฐานจะพบว่า การปฏิบัติด้วยการรักษาศีลจนเกิดสมาธิอันเป็นบาทฐานของฌานและมีกำลังให้เกิดอภิัญญาขึ้นจากการอธิษฐานจิต โดยอภิัญญาในทางสมถะทั้ง ๕ ประเภทล้วนเกี่ยวเนื่องหรือสัมพันธ์กัน และนักปฏิบัติบางท่านอาจได้ผลจากการปฏิบัติ สมถกรรมฐานเพียงบางประเภทแห่งอภิัญญา แต่บางท่านก็จะได้รับอานิสงส์จากบารมีที่สั่งสมมาถึงหลายชนิดของอภิัญญา และอภิัญญาที่สำคัญยิ่งต่อการนำไปใช้ประโยชน์ในทางอภิปรัชญา ทำให้โลกแจ้งขึ้นด้วยหลักการ และเหตุผลจากความรู้เหนือสัมผัสของอภิัญญาก็คือ การมีบุพเพนิวาสานุสติญาณ อันเป็นญาณระลึกชาติได้และใช้อธิบายในเรื่องของกรรม ถัดมาคือจตุปปาตญาณ ซึ่งเห็นที่เกิดของสัตว์อันเกี่ยวเนื่องกับกรรม โดยความเห็นนั้นอยู่คู่กับการมีตาทิพย์นั่นเอง ส่วนอิทธิวิธีอันเป็นอภิัญญาที่เกิดจากสมถกรรมฐานนั้นเป็นเพียงเครื่องประกอบที่ใช้แสดงต่อผู้ที่ขาดการยอมรับ เชื่อถือหรือขาดความมั่นใจอันหนักแน่นในทางปฏิบัติ แต่ไม่ใช่เป็นไปเพื่อการยึดถือเพราะอภิัญญาในโลกียอภิัญญาทั้ง ๕ นี้ ล้วนติดหลงได้ง่ายและหากผู้ปฏิบัติเข้าไม่ถึงวิปัสสนาญาณทัศนะก็ย่อมจะหลงติดอยู่ในอภิัญญาดังกล่าวนี้ (ดูรายละเอียดในตารางที่ ๑ ประกอบ)

^๔ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๓/๓๕๖.

ทั้งนี้ผู้วิจัยพบว่า ความเชื่อ ศรัทธา เป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะนำผู้สนใจเข้าสู่กระบวนการปฏิบัติจนรู้สภาพธรรมแห่งอกุญญาตามหลักอภิปรัชญาด้วยการค้นคว้าหาความจริง โดยการปฏิบัติสมถกรรมฐานและจะต้องทุ่มเทปฏิบัติอย่างจริงจัง จนเกิดผลแล้วเท่านั้น จึงจะสามารถอธิบายอกุญญาในฐานะปรากฏการณ์ได้

ตารางที่ ๑ แสดงความสัมพันธ์ของสมถกรรมฐานกับการปฏิบัติจนเกิดผล

๔.๒.๒ อภิญญาในเชิงญาณวิทยากับวิปัสสนากรรมฐาน

จากผลการวิจัยข้างต้นพบว่า อภิญญาในเชิงญาณวิทยานั้น เกี่ยวข้องกับความรู้โดยตรง ทั้งองค์ความรู้ ที่มาของความรู้และบ่อเกิดของความรู้ ดังได้กล่าวแล้วในหัวข้อ ๒.๓ ของบทที่ ๒ โดยความรู้ทางญาณวิทยาเป็นความรู้ที่ผ่านการศึกษา ค้นคว้า ปฏิบัติทั้งทางตรง การทดลองทางวิทยาศาสตร์ จึงอาจกล่าวได้ว่า ธรรมชาติของความรู้ทางญาณวิทยาเป็นความรู้ที่ผู้รู้หรือผู้เห็น จากการอบรม บ่มเพาะ สะสมและถูกนำมาใช้อย่างเป็นระบบและมีหลักวิชาการรองรับ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ความรู้ทางญาณวิทยา ส่วนมากจะเกี่ยวข้องกับความรู้ที่ถูกยอมรับ ทั้งตัวองค์ความรู้เอง แหล่งที่มาและบ่อเกิดของความรู้นั้น ในหัวข้อที่แล้วได้กล่าวถึงความรู้ในเรื่องของวิทยาศาสตร์ ทางจิตและความรู้ทางกายภาพ ซึ่งโดยทั่วไปไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ทราบเพราะเป็นไปตามหลัก ธรรมชาติสากลอยู่แล้ว แต่ก็มีนักวิทยาศาสตร์หลายท่าน ซึ่งศึกษาญาณวิทยาในด้านของจิตและได้ ก้าวล่วงถึงอารมณ์และการเปลี่ยนแปลงของจิตอันเป็นความรู้แบบภายในที่เรียกว่า สหัชฌานหรือ อัจฉตติกญาณ (Intuitive knowledge) ตามที่ได้อธิบายไว้แล้วข้างต้นซึ่งล้วนเกี่ยวข้องกับ ความแท้จริง ความจริงกับข้อเท็จจริง และสำหรับเรื่องนี้จะเห็นว่าความรู้อันแท้จริงในทางญาณวิทยา เกิดขึ้นโดยผ่านกระบวนการคิดและเกิดข้อเท็จจริงจากการทดสอบหรือพิสูจน์ทราบจนเกิดผล แต่ ในทางพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ความรู้อันแท้จริงเกิดจากการปฏิบัติเท่านั้น โดยความจริงที่ปรากฏ คือ อริยสัจ ๔ อันเป็นไตรลักษณ์และเป็นความรู้ระดับปัญญาญาณ ทำให้เกิดการแจ่มแจ้งจากผล ของการปฏิบัติวิปัสสนาและความรู้ที่แจ้งนั้น ก็เป็นความรู้ในอภิญญาชนิดที่ ๖ คืออัสวักขยญาณ อันเป็นปัญญาในความรู้ในความรู้ในความรู้ ซึ่งเป็นหัวใจของพุทธศาสนานั่นเอง

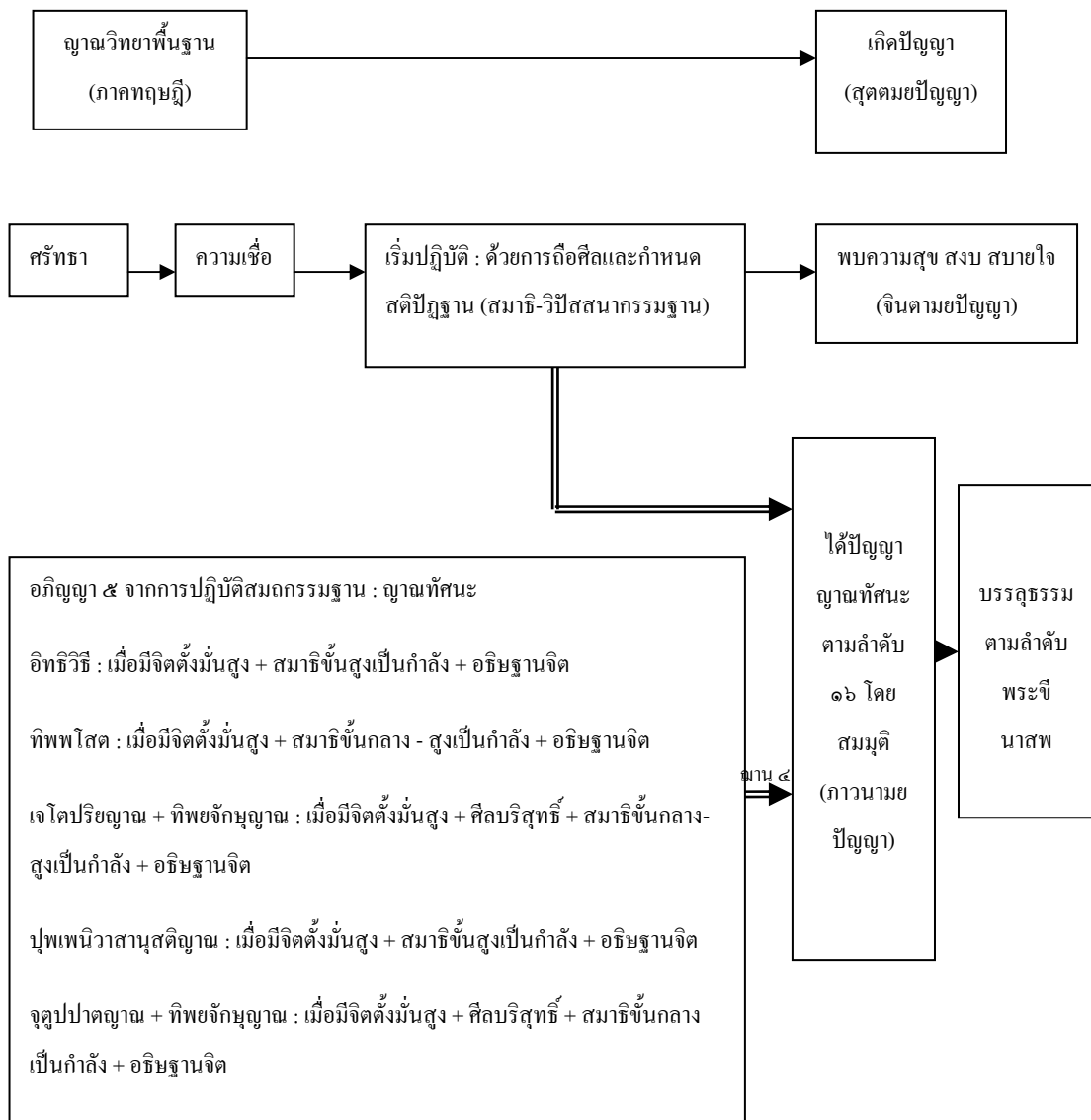
เราจะสังเกตได้ว่า ความรู้ในทางวิปัสสนาคือ ญาณทัสนะลำดับต่างๆจนถึงขั้นบรรลु ธรรมนั้นต่างกับญาณวิทยา เพราะการยังรู้หรือเห็นสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริงนั้นเป็นอภิญญาที่ ลึกซึ้งยิ่งกว่าญาณวิทยาในระดับทฤษฎี

หากพิจารณาความรู้อันเกิดขึ้นจากการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งได้อธิบายไว้แล้วใน หัวข้อ ๓.๒ ของบทที่ ๓ จะเห็นว่า ญาณทัสนะนั้นมีลำดับต่างๆ มากมายโดยประมาณได้ ๑๖ ชั้น ตามสมมุติ ซึ่งล้วนเกิดจากความรู้ขั้นอภิญญามาประกอบจนครบทั้ง ๖ ประเภทและความรู้ดังกล่าว ยากที่จะอธิบายให้ผู้ไม่ปฏิบัติเข้าใจได้ดังเช่นความรู้ทางญาณวิทยาทั่วไป แต่หากให้อธิบายอย่าง ง่ายๆ ปัญญาความรู้ที่เกิดจากญาณวิทยาภาคทฤษฎีก็ยังมีเพียงสุขตมยปัญญาและจินตตามยปัญญา เท่านั้น เพราะความรู้แจ้งในอภิญญาประเภทที่ ๖ ย่อมเกิดได้เมื่อบรรลุผลจากการปฏิบัติวิปัสสนา เท่านั้น คือภาวนามยปัญญา (ดูรายละเอียดในตารางที่ ๒ ประกอบ)

ทั้งนี้ผู้วิจัยพบว่า ความรู้อันสะสมจากญาณวิทยาจะถูกนำมาใช้ในเชิงกายภาพและการ ดำรงชีพ ส่วนความรู้จากการฝึกฝนปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจนเกิดญาณทัสนะขึ้นตามลำดับขั้น

ของญาณ จะเป็นการบ่มเพาะจิตให้เกิดการพัฒนาในเชิงศักยภาพและความเป็นสามัญลักษณะของจิตจนในท้ายที่สุดก็เกิดการละวาง ทั้งกายและจิต กล่าวคือปล่อยวางแม้กระทั่งความรู้ในเชิงญาณวิทยา ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัยด้วยเช่นกัน

ตารางที่ ๒ แสดงความสัมพันธ์ของวิปัสสนากรรมฐานกับการปฏิบัติจนเกิดผล

๔.๒.๓ อภิญญาในเชิงจริยศาสตร์กับวิธีปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงอภิญญา

จากการศึกษาค้นคว้าในงานวิจัยนี้พบว่า อภิญญามีส่วนเกี่ยวข้องกับจริยศาสตร์อย่างมาก โดยเฉพาะวิธีและขบวนการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงอภิญญา ทั้งนี้ผู้วิจัยได้เขียนแยกเนื้อหาสาระของ จริยศาสตร์ไว้แล้วในตอนต้นของงานวิจัย ในลำดับต่อไปจะพูดถึง ความเกี่ยวข้องของการปฏิบัติตามแนวทางต่างๆ กับผลทางจริยศาสตร์

การฝึกสมาธิขั้นพื้นฐานนับเริ่มจากผู้เริ่มปฏิบัติมีความเชื่อและแรงศรัทธา จึงได้ลงมือปฏิบัติ ทั้งนี้สมาธิขั้นพื้นฐานล้วนสอนให้มุ่งสู่ความสงบของจิต ไม่ซัดส่ายและอาจเกิดปีติสุขโดยไม่มีปัญญาญาณ ซึ่งถ้าผู้ปฏิบัติได้ฝึกฝนในระยะเวลาอันสมควร จิตก็จะถูกอบรม หล่อหลอมให้มีความสงบนิ่ง และทำให้เกิดการเสพคุ้นจนสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ทำให้ผู้ฝึกฝนมีความอดทน อดกลั้นต่อภาวะ เหตุการณ์หรือสิ่งอันไม่พึงประสงค์ที่เกิดขึ้น และสามารถผ่านพ้นไปได้ด้วยดี ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ นับว่าบุคคลผู้ปฏิบัติจะมีความเจริญทางจิตได้ดี ด้วยการอดกลั้นต่อสภาพแวดล้อมที่กดดันนั่นเอง ข้อนี้ย่อมอธิบายให้เห็นว่า คุณธรรมหรือจริยธรรมอันปรากฏแก่ผู้ปฏิบัติฝึกฝนสมาธิ ย่อมบังเกิดขึ้นได้ในระดับหนึ่ง

หากการฝึกสมาธิก้าวเลยขั้นพื้นฐานขึ้นไปโดยลำดับ จนเข้าสู่ฌานอันเป็นสมถกรรมฐาน ผู้ปฏิบัติก็จะมีความสุข สงบ ปีติและเกิดอุเบกขาขึ้น ด้วยสภาวะดังกล่าวนี้จะทำให้ผู้ปฏิบัติควบคุมดูแลจิตใจของตนเองได้มากยิ่งขึ้นและการอดทนอดกลั้นในการกระทำกิจในชีวิตประจำวัน ต่อสิ่งอันไม่พึงประสงค์ ก็จะมีมากขึ้น ทั้งนี้ยังไม่รวมถึงผู้ที่มีบุญบารมีสั่งสมการปฏิบัติตามหลักสมถจนเกิดอภิญญาขึ้น ซึ่งสามารถนำคุณวิเศษแห่งอภิญญาไปใช้ประโยชน์ได้อีกส่วนหนึ่ง แต่อย่างไรก็ตามผู้ปฏิบัติที่ยังเข้าไม่ถึงแก่นธรรมอันแท้จริงของพระพุทธศาสนาจักจะเกิดความไขว้เขวทางด้านความคิดและติดหลงในผลของอภิญญาจากการปฏิบัตินั้น ทำให้นำผลแห่งอภิญญาที่ได้ไปใช้ในทางที่ผิดต่อคุณธรรมและจริยธรรม ซึ่งเมื่อคิดผิด การปฏิบัติก็ย่อมผิดตามมา ดังมีตัวอย่างในสมัยพุทธกาล ซึ่งมีหลักฐานปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก ทั้งในพระวินัยและในพระสูตร ในพระวินัยปิฎก ปรากฏในตติยปาราชิกสิกขาบทตั้งแต่ข้อ ๑๓๖ ถึงข้อ ๑๓๘ ส่วนในพระสูตรต้นตปิฎก ปรากฏในเวสาลีสูตรตั้งแต่ข้อ ๑๓๔๘ ถึงข้อ ๑๓๔๙^๕ โดยเรื่องมีอยู่ว่า ภิกษุที่ปฏิบัติด้วยการคิดผิดหรือหลงผิดและเข้าใจผิดในที่สุดก็ฆ่าตัวตาย ฆ่ากันและกัน รวมทั้งจ้างให้ผู้อื่นฆ่าตน จนพระพุทธองค์ต้องออกบัญญัติสิกขาบทขึ้นมากควบคุม

ปัญหาการนำสมาธิขั้นฌานไปใช้ก็นับเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรม ดังเช่นตัวอย่างพระเทวทัต เมื่อถูกลาภสักการะและความสรรเสริญครอบงำจิตก็เกิดความปรารถนาอยากเป็นใหญ่

^๕ ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๓๔๘-๑๓๔๙/๓๒๖-๓๒๘.

ในหมู่สงฆ์ คิดจะปกครองสงฆ์แทนพระพุทธเจ้า จึงทำให้เสื่อมฤทธิ์ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ไม่ไผ่ยอมตกขุยเพื่อฆ่าตน ย่อมตกขุยเพื่อความวอดวายเฉกเช่นเดียวกับไม้้อ และแม้มีอัสตรยอมตั้งครรภ์เพื่อฆ่าตนและความวอดวายเช่นกัน”^๖

จากข้อความดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า การฝึกปฏิบัติขั้นสมาธิและสมถกรรมฐานจนถึงการได้อิทธิญาแล้วแต่มีผลในทางคุณธรรมและจริยธรรมต่อผู้ปฏิบัติและผู้พบเห็นทั้งสิ้น หากแต่การน้อมลาภในโลกธรรม ๘ จะบังเกิดขึ้นได้ง่ายถ้าผู้ปฏิบัตินั้นยังเข้าไม่ถึงแก่นธรรมในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งก็คล้ายกับหินทับหญ้า เพียงสงบระงำได้คู่เดียว เมื่อเปิดหินออกหญ้าก็กลับฟื้นคืนขึ้นมาใหม่

ในลำดับต่อไปจะพูดถึงผลของการปฏิบัติในเชิงวิปัสสนาต่อคุณธรรมและจริยธรรม ซึ่งแตกต่างอย่างมากจาก ๒ หัวข้อแรกข้างต้น กล่าวคือ การเจริญวิปัสสนาโดยอาศัยมรรคมีองค์ ๘ นั้น เป็นทางเลือกปฏิบัติในการดำเนินชีพ ตลอดทุกขณะ ไม่ว่างเว้นการพิจารณาองค์ธรรมอันได้แก่ องค์ ๓ คือ อาตปิ สติมา สัมปะชาโน ที่เพียรเผากิเลสให้เร่าร้อนและพิจารณาเห็นทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ การดับทุกข์ไปโดยสิ้น ด้วยความมีสติและสัมปชัญญะ รู้ตัวทั่วพร้อมในทุกขณะจิตผ่านระบบสัมผัสทั้ง ๖ ของอายตนะ อันเป็นวิธีให้ปัญญาญาณเกิดขึ้นและนำเข้าสู่นิพพาน ซึ่งเป็นแก่นของพระพุทธศาสนาและเป็นอภิญญาตัวที่ ๖ ที่สำคัญยิ่ง ซึ่งผู้ที่ได้ธรรมะในขั้นนี้ ย่อมจะมีคุณธรรมและจริยธรรมอันเปี่ยมล้น โดยจะกระทำความดีสูงสุด เพื่อตนเองและสังคม และจะก้าวล่วงผ่านโลกธรรม ๘ ได้อย่างหนักแน่น และเหตุที่ทำให้วิปัสสนาธุระสามารถพัฒนาจิตของผู้ปฏิบัติให้มีคุณธรรมและจริยธรรมแนบแน่นก็เพราะการทำวิปัสสนานั้น จิตจะเห็นสภาวะของจันท์ ๕ ตามความเป็นจริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ตั้งใจฝึกฝนปฏิบัติด้วยความเพียรอย่างสม่ำเสมอติดต่อกันนานเป็นเวลาอันสมควรแล้ว ย่อมสามารถผ่านสภาพทุกข์ทั้งกายหรือมองเห็นโรคาพยาธิเป็นไปตามธรรมคาสัมมัญ ไม่ยึดกับทุกข์เหล่านั้น อีกทั้งทุกข์ที่เกิดทางจิต จากการปรุงของสังขารจันท์ จนเกิดเวทนารูปแบบต่างๆ ขึ้นก็ไม่หวั่นไหว จนผู้ปฏิบัติสามารถปลงสังขารจันท์ได้ตามความเป็นจริงด้วยบุญบารมีที่สั่งสม จึงทำให้ผู้ปฏิบัตินั้น ปล่อยวางสังขารทั้งภายนอกและภายในที่กีดกันในชีวิตประจำวันและตั้งสติระลึกรู้ไว้ที่จิตของตนตามความเป็นจริงด้วยปัจจุบันอารมณ์ตลอด โดยมีให้กิเลสอันเป็นรากะ โทสะ โมหะ ครอบงำและเมื่อผู้ปฏิบัติบรรลุนิพพาน ก็ย่อมเข้าใจสิ่งทั้งปวงตามไตรลักษณ์และหลักแห่งปฏิจสมุทบาท ซึ่งก็คือผลสูงสุดในทางจริยธรรมที่มนุษย์หรือสรรพสัตว์จะสามารถเข้าถึงหลักธรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นได้

^๖ วิ.จ. (ไทย) ๓/๓๓๕/๑๘๐.

๔.๓ วิเคราะห์แนวคิดอภิญญาของปราชญ์ร่วมสมัยต่ออภิญญาในพระไตรปิฎก

ตามที่มีผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์แนวคิดเรื่องอภิญญาในพุทธปรัชญาเถรวาทโดยพิจารณาจากสภาพธรรมแห่งอภิญญา และความสัมพันธ์ของอภิญญาโดยเทียบระหว่างอภิญญา กับ สมถกรรมฐาน ญาณวิทยากับวิปัสสนากรรมฐานและจริยศาสตร์กับการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงอภิญญาไว้ในบทที่ ๒ แล้วนั้น ในลำดับต่อไปผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์แนวคิดอภิญญาของปราชญ์ร่วมสมัยต่ออภิญญาในพระไตรปิฎก โดยจะแยกวิเคราะห์ของปราชญ์แต่ละท่านที่ได้แสดงทัศนะไว้แล้วในบทที่ ๓ ว่ามีความสอดคล้องหรือขัดแย้งอย่างไรกับอภิญญาในพระไตรปิฎก

จากข้อมูลข้างต้นเรทราบว่ อภิญญาเป็นความหยั่งรู้ที่ทำให้บุคคลรู้แจ้งในความรู้ที่เหนือประสาทสัมผัสทั้ง ๕ อันเป็นสภาพธรรมตามความเป็นจริงและเกี่ยวเนื่องกับกฎแห่งกรรมทางพระพุทธศาสนา ดังนั้น ความรู้ความเข้าใจและการเข้าถึงอภิญญาจึงสำคัญยิ่งต่อการเข้าถึงแก่นธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท ทั้งนี้ผู้วิจัยจะแยกวิเคราะห์แนวคิดของอภิญญาโดยย่อในแต่ละประเภทตามหลักพระไตรปิฎกและจะเปรียบเทียบแนวคิดของปราชญ์ท่านต่างๆ เกี่ยวกับอภิญญาในแต่ละประเภท เพื่อให้เห็นความแตกต่างในทางยุคสมัยที่เปลี่ยนไปของอภิญญา

อิทธิวิธี เป็นการแสดงคุณลักษณะพิเศษเหนือธรรมชาติที่มนุษย์สามารถสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ หรือการแสดงฤทธิ์ในลักษณะต่างๆ ถึง ๑๐ ลักษณะ โดยบางลักษณะมีปรากฏอยู่ในพระสูตรซึ่งได้ยกตัวอย่างไว้แล้วข้างต้น

ทิพโสต เป็นความสามารถพิเศษในการฟังโดยอาศัยอำนาจของฌานสมาบัติทำให้สามารถฟังเสียงที่อยู่ใกล้และไกลเกินกว่ามนุษย์ธรรมดาจะฟังได้

เจโตปริยญาณ เป็นความสามารถรู้วาระจิตของบุคคล ทั้งของตนเองและผู้อื่น โดยสภาพจิตต่างๆ ๑๘ ลักษณะ พร้อมทั้งการรู้ทุกคติและสุคติของสัตว์ทั้งหลาย ด้วยการใส่ใจเจโตปริยญาณนี้ควบคู่กับจักขุญาณ

บุพเพนิวาสานุสติญาณ เป็นความสามารถพิเศษที่จะระลึกชาติได้ตามกำลังมากบ้างน้อยบ้าง พร้อมทั้งทราบถึงสถานภาพของตนเองในชาตินั้นๆ ด้วยตามรายละเอียดที่ได้เขียนไว้แล้วข้างต้น

จตุรปาตญาณ เป็นความสามารถพิเศษที่เห็นการเวียนว่ายตายเกิดของสรรพสัตว์ด้วยทิพยจักขุ โดยการเห็นชัดเจนดังเช่นตาเนื้อ ด้วยการเห็นลึกลงไปถึงกรรมทั้งดีและชั่วของสัตว์เหล่านั้น โดยญาณนี้จะเกิดขึ้นได้ด้วยการเจริญความเพียรของอิทธิบาท ๔ หรือเกิดขึ้นโดยผลของการเสวยภพภูมิของเทวดาและพรหม เป็นต้น

อัสวักขยญาณ เป็นอภิญญาในโลกุตระที่กำลังกิเลสออกไปด้วยการบรรลุเจโตวิมุตติ และปัญญาวิมุตติพร้อมทั้งรู้ชัดตามสภาพธรรมที่เป็นจริง ทำให้จิตหลุดพ้นและเข้าสู่นิพพานอันเป็นแก่นธรรมทางพระพุทธศาสนาในที่สุด

ส่วนแนวความคิดเรื่องอภิญญาของอาจารย์พร รัตนสุวรรณในประเภทต่างๆ ของอภิญญาพอสรุปได้ดังต่อไปนี้

อิทธิวิธี ท่านอาจารย์พร รัตนสุวรรณได้พูดถึงส่วนของอิทธิปาฏิหาริย์ทั้ง ๑๐ ด้วยการทำให้ตั้งมั่นบริสุทธิแล้วจึงน้อมจิตเพื่อฤทธิ์ต่างๆ โดยใช้กำลังของสมาธิขั้นสูงคือ จตุตถฌานพร้อมทั้งความชำนาญอันเป็นวสีทั้ง ๕ และองค์ ๘ ประกอบในจิตนอกจากนี้ท่านได้แยกการถอดจิตหรือเนรมิตกายทิพย์ ซึ่งโดยทั่วไปเรียก มโนมยิทธิไว้ต่างหากอีกหัวข้อหนึ่งจากอิทธิวิธี ซึ่งรายละเอียดส่วนใหญ่พูดถึงการเข้าสมาธิจนแนบแน่นตั้งแต่ปฐมฌานถึงจตุตถฌานจึงจะสามารถควบคุมกายทิพย์แยกออกจากกายเนื้อได้

ทิพโสต ท่านอธิบายไว้ว่า เมื่อเข้าสมาธิถึงชั้นฌานและกำหนดถึงเสียงที่อยู่ไกลเกินกว่าวิสัยของหูมนุษย์ธรรมดาจะได้ยินด้วยการบริการรมสมาธิจิตหรืออธิษฐานจิต ซึ่งจะต้องกระทำในช่วงถอยออกจากฌาน ๔ แล้วเราก็สามารถเริ่มได้ยินเสียงที่ละเอียดขึ้นโดยลำดับจากเสียงที่หยาบไปจนถึงเสียงที่ละเอียดในทิศทั้ง ๑๐

เจโตปริยญาณ ญาณนี้จะสำเร็จด้วยอำนาจทิพยจักขุญาณ ซึ่งเป็นบริการรมเบื้องต้นก่อนก้าวเข้าสู่การกำหนดจิตหรืออธิษฐานจิต ดังนั้นเจโตปริยญาณจะยิ่งชัดเจนมากขึ้นเมื่อสมาธิมีกำลังสูงขึ้น จนแสงสว่างหรือโอกาสในทิพยจักขุญาณมีมากนั่นเอง

บุพเพนิวาสานุสสติญาณ ท่านได้กล่าวไว้ว่า การระลึกชาติ ย่อมประกอบด้วยปัจจัย ๔ ประการคือ

๑. ความจำไว้ในจิตได้สำนึกหรือภวังคจิต
๒. ร่างกายกับจิตหรือวิญญาณไม่ใช่ของสิ่งเดียวกัน ดังนั้นเมื่อคนตายจึงตายแต่ร่างกาย โดยจิตวิญญาณมิได้ดับสูญ แต่ไปปฏิสนธิโดยนำจิตได้สำนึกไปด้วย
๓. การระลึกชาติจะเกิดเฉพาะในเด็กที่ยังไม่มีเรื่องราวใหม่ๆ เข้าสู่สมองและไปซ่อนทับจิตได้สำนึก จนทำให้ภวังคจิตไม่แสดงผลปรากฏ
๔. จิตเป็นผู้จดจำเหตุการณ์ไม่ใช่สมอง

จตุปบาทญาณ ท่านเขียนไว้ว่า ญาณนี้ต้องใช้แสงสว่างมากจึงต้องใช้ทิพยจักขุเป็นบาทฐานอีกเช่นกัน โดยทั้งนี้จะต้องปฏิบัติอยู่เนืองๆ อันเป็นศีลวัตรและอธิษฐานจิตในกำลังแห่งฌาน ทำให้เห็นการจุติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลายจนรู้ที่มาของเหล่าสรรพสัตว์ได้อย่างชัดเจน

อาสาชกษณญณ สำหรับอาสาชกษณญณนั้ ทำนอาจรยัพร รัดนสุวรณยัชกษณและเจียนได้ไม่จบทำนก็จกไปก่อนจึงไม่มีสาระที่เป็นรายละเอียด

สรูปแนวคิขของทำนอาจรยัพร รัดนสุวรณ จะเห็นได้ว่าทำนได้ชกษณคั้คว่ำและเชื่อในควมมีอยู่ ควมจริงที่ปรกฏพร้อมทั้งสมารถปฏิบัติให้เข้ถึงได้ในทุกประเภทของอภิญญา โดยทำนได้ชกษณและให้รายละเอียดไว้มกกว่ำที่รจนาไว้ในพระไตรปิฎก อาจเป็นเพราะทำนได้ชกษณทั้งพระไตรปิฎก อรรถกถา ธรรมบทต่งๆ และยัได้ลงมือปฏิบัติอย่งจริงจัง จนเกิดควมรู้ควมเข้ใจและได้ประสบกรณั้โดยตรงจกการปฏิบัติและรายละเอียดก็เป็นการสอดคล้องตรงตามแนวคิขพระไตรปิฎกต่งสิ้น

ส่วนแนวคิขของพระพรหมคุณกรณั้ จะมุ่งเน้นไปในลกุตระอภิญญา ซึ่งเป็นไปเพื่อการบรรลุและหลุดพ้นโดยทำนมีแนวคิสอดคล้องกับจิตวิเคราะห้ของจิตแพทยัสมัยใหม่ กล่าวคือองค์ประกอบของการปฏิบัติเพื่อเข้ถึงอภิญญาในประเภทที่ ๖ คือ การปฏิบัติตามแนวทงวิปัสสนา เพื่อให้รู้ในไตรลักษณ์อันเป็นสภวธรรม ซึ่งเป็นปรมัตถ์โดยการใช้สติปฏิฐานเป็นเครื่องมือในการเพิ่มศักยภาพของจิตให้มีคุณภาพ เพื่อไปรับรู้ควมรู้ที่จะเกิดขึ้นอันเป็นปัญญญณทัสสนะ ส่วนควมรู้ตามจิตวิเคราะห้ ทำนเจ้าคุณพุดถึงฝ่ำที่เป็นตัวกรคอยกำหนดหรือสังเกด เพ่งพิจรณา เพื่อให้รู้ว่ำ อกรณั้เป็นอย่งไร มีควมมุ่งหมยอย่งไร และเข้ใจตามควมเป็นจริง อีกรองค์ประกอบหนึ่งคือ ฝ่ำที่ถูกกระทำหรือถูกกำหนด อันเป็นสังขรรณคสามัญท่วไปในปัจจุบัน

การปฏิบัติเพื่อเข้ถึงอภิญญาประเภทนี้ให้สติตามกำหนดอยู่กับสิ่งที่กระทำหรือกำลังเป็นไป คือ ให้ใจอยู่กับสิ่งที่กระทำนั้นไม่มีการวินิจฉัยควมถูกผิดใด ๆ หรือแม้แต่การคุมจิตไว้กับอรณั้ของกระแสการท่ำกิจ โดยไม่ใส่ออรณั้ ผิด ชอบ ชั่ว ดี เข้ไปเจือปน ซึ่งในที่นี้ก็สอดคล้องกับการฝึกฝนจิตในรูปแบบจิตวิทยาสมัยใหม่ที่ใช้เพื่อลดควมทุกข์ เมื่อพิจรณาเห็นทุกข์ ว่ำเกิดขึ้นอย่งไร จนทุกข์นั้นหมดไป ควมกั้มใจ กังวลใจ หรือควมโกรธ ก็จะบรรเทาลงและหยุดหายไป นี่เป็นแบบอย่งในการรักษตามหลักจิตวิทยาของจิตแพทยั เพื่อไม่ให้จิตล่องลอยไม่มีที่ยึดเหนี่ยวหรืออ้อยอิ่งอยู่กับอรณั้ลอยๆ ท่ำให้เลื่อนลอยและขาดสติจนถึงขั้นเสียดินในที่สุด

สรูปแนวคิขของทำนเจ้าคุณพระพรหมคุณกรณั้ได้ว่า ทำนชกษณคั้คว่ำเปรียบเทียบและให้รายละเอียดของอภิญญาในประเภทที่ ๖ ด้วยหลักจิตวิทยาสมัยใหม่และสอดคล้องกับอภิญญาในพระไตรปิฎกอย่งยั โดยเฉพาะการชกษณคั้คว่ำของทำนแตกฉนมากลงไปในทุกสาขาวิชา ทำนจึงสมารถกำหนดรายละเอียด ควมสัมพันธ์ และควมเชื่อมโยงต่งๆ ในการปฏิบัติได้อย่งละเอียด เมื่อเทียบกับคำบรรยายที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก อรรถกถาหรือในคัมภีร์ต่งๆ

ทั้งนี้การศึกษาคั่นคว่ำของท่าน จึงเป็นประโยชน์อย่างมากต่อผู้ศึกษาคั่นคว่ำในแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

สำหรับแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุต่อเรื่องอภิญญาซึ่งท่านเน้นในด้านอภิปรัชญานั้น ท่านอธิบายถึงความเป็นจริง ความมีอยู่ การปฏิบัติด้วยศีล ด้วยสมาธิเพื่อการปล่อยวางหลุดพ้น ซึ่งท่านมีทัศนะของการปฏิบัติตามธรรมชาติ ไม่ยึดแบบพิธีรีตองเพียงแต่ยกจิตขึ้นพิจารณาในแต่ละขั้นให้ลึกลงไปจนกระทั่งเกิดการเห็นแจ่มแจ้งตามความเป็นจริงต่อโลกและเกิดความปราโมทย์ ปิติ ทำให้จิตสามารถรวม สงบรับเป็นปฏิสัทธา ไม่ฟุ้งและซัดส่าย จากนั้นจึงเริ่มพิจารณาธรรมด้วยการใช้อำนาจหรือกำลังสมาธิที่จิตมีอยู่ในชั้นฌาน โดยท่านไม่มุ่งเน้นในเรื่องการเข้าฌาน

สรุปแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุได้ว่า ท่านมุ่งเน้นการพิจารณาสภาวะธรรมตามความเป็นจริงให้เกิดความรู้ ความเห็นในสังขารตามความเป็นจริงด้วยการกำหนดสมาธิขั้นพื้นฐานให้มีกำลัง ซึ่งล้วนแต่เป็นพื้นฐานของอภิญญาประเภทที่ ๖ และจะสังเกตได้ว่าท่านมุ่งเน้นความสงบที่ไม่ใช่ฌานแต่จิตมีกำลังในชั้นจิตสอนจิตทำให้เกิดปัญญาขึ้นและท่านไม่สนใจในอภิญญาของโลกิยะ ๕ ประเภท แต่กลับมุ่งเน้นการนำธรรมชาติเข้ามามีบทบาทในทางการปฏิบัติ เช่น การสร้างสภาพแวดล้อมและการเฝ้าดูจิตอย่างต่อเนื่อง จนเห็นสภาวะอันแท้จริงของจิต

ท่านอาจารย์เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์ นับเป็นผู้ที่มีความรู้และศึกษาคั่นคว่ำเรื่องอภิญญาอย่างยิ่งผู้หนึ่ง โดยท่านมีแนวคิดต่ออภิญญาว่าจะสามารถเกิดขึ้นได้ ผู้ปฏิบัติจะต้องเข้าถึงฌาน ๔ โดยการเพ่งกลีณ ๘ เท่านั้น ทั้งนี้ผู้ปฏิบัติต้องฝึกฝนจนเกิดความชำนาญและหลากหลายและแนวคิดของอภิญญาในแต่ละประเภทท่านได้แสดงไว้ดังนี้

อิทธิวิธี ท่านกล่าวว่าจะสามารถเกิดขึ้นได้ ผู้ปฏิบัติต้องมีอิทธิบาท ๔ และเข้าฌานสมาบัติถึงฌานที่ ๔ จึงถอยออกมาอธิษฐานจิตจากนั้นก็กลับเข้าไปสู่ฌานอีกจึงจะเกิดฤทธิ์ขึ้น

ส่วนทิพพิโสธ เจโตปริยญาณ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ จุตูปปาตญาณนั้น ท่านแสดงทัศนะไว้คล้ายคลึงกับของท่านอาจารย์พร รัตนสุวรรณ

ส่วนรายละเอียดของอภิญญาประเภทที่ ๖ ท่านได้เขียนไว้สอดคล้องกับข้อมูลปฐมภูมิของพระไตรปิฎก จึงสรุปได้ว่าท่านมีแนวศึกษาคั่นคว่ำใกล้เคียงกับท่านอาจารย์พร รัตนสุวรรณเป็นอย่างยิ่ง

พระเทพวิสุทธิกวี ท่านได้แสดงแนวคิดของอภิญญาในโลกิยะทั้ง ๕ ประเภทไว้ใกล้เคียงกับอาจารย์ท่านอื่นๆ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นและท่านยังให้ทัศนะเพิ่มเติมว่า ผู้ใดสามารถได้อภิญญาจิต จัดว่าเป็นผู้มีบุญควรแก่การเคารพบูชาเพราะจิตได้พัฒนาขึ้นสู่ระดับสูงและกระทำไดยาก ส่วนในอภิญญาประเภทที่ ๖ ท่านไม่ได้กล่าวถึงในรายละเอียดไว้

จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบแนวคิดอภิญญาของปราชญ์ร่วมสมัยต่ออภิญญาในพระไตรปิฎกแล้ว ผู้วิจัยได้วิเคราะห์เปรียบเทียบแนวคิดต่ออภิญญาของปราชญ์ร่วมสมัย ๒ ท่าน เพื่อเป็นตัวอย่าง โดยผู้วิจัยพบว่า ท่านอาจารย์เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์ ได้อธิบายขั้นตอนการปฏิบัติจนเข้าถึงอภิญญาประเภทต่างๆ ไว้อย่างละเอียด ซึ่งสามารถจะนำมาเปรียบเทียบและวิเคราะห์ร่วมกับการปฏิบัติจนเข้าถึงอภิญญาที่ท่านอาจารย์พร รัตนสุวรรณได้แสดงไว้ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๓ วิเคราะห์แนวคิดอภิญญาของปราชญ์ร่วมสมัย

	ความเห็นของท่าน อาจารย์เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์	ความเห็นของท่าน อาจารย์พร รัตนสุวรรณ	สรุป วิเคราะห์
ปุพเพนิวาสานุ สติญาณ	การเข้าถึงอภิญญา ประเภทนี้ ผู้ปฏิบัติ จะต้องเข้ามานั่ง ๔ ตามลำดับ จากนั้นก็ ออกจากมานแล้วระลึก ถึงขั้นย้อนกลับไป อดีตที่เคยอยู่อาศัยใน ภพก่อนๆ	การที่เราสามารถรู้ อดีตได้ไม่ใช่จำไว้ใน สมอง แต่จำไว้ในจิต ได้สำนึก คือ ภวังคจิต โดยสมองทำหน้าที่ เป็นเครื่องมือเก็บ ประสบการณ์ทาง ปราสาทสัมผัสลงใน ภวังคจิต	จากข้อความข้างต้นจะ เห็นว่า ความจำหรือการรู้ อดีตล้วนมาจากการเก็บ สะสมประสบการณ์ไว้ ภายใต้จิตสำนึก โดยท่าน อาจารย์พร รัตนสุวรรณ เรียกว่า เก็บในภวังคจิต ส่วนท่านอาจารย์เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์เรียกว่า เก็บไว้ในขั้น (ซึ่งขั้น ทั้ง ๕ ก็รวมเป็นจิตใน ขณะหนึ่งๆนั่นเอง จึงพอ สรุปได้ว่าทั้ง ๒ ท่าน ให้ ข้อมูลในการปฏิบัติที่ สอดคล้องกัน

	ความเห็นของท่าน อาจารย์เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์	ความเห็นของท่าน อาจารย์พร รัตนสุวรรณ	สรุป วิเคราะห์
จุดอุปาทาน	สำหรับการเข้าถึง อภิญญาประเภทนี้ ท่าน อธิบายว่า ผู้ปฏิบัติ จะต้องเข้ามา โดยเพ่ง เตโชกสิณ(ไฟ) โอทาคกสิณ(ของสีขาว) หรืออาโลกกสิณ(แสง สว่าง) อย่างไม่อย่าง หนึ่งเป็นอารมณ์ จนเกิด ตาทิพย์ สามารถ มองเห็นสิ่งที่ถูกบัง ถูก กั้นตลอดจนความ เป็นอยู่ของสรรพสัตว์	ท่านอาจารย์ได้ให้ ทัศนะว่า เพื่อเข้าถึง อภิญญาประเภทนี้ เวลาเข้าสมาธิต้อง กำหนดแสงสว่างไว้ใน ใจด้วยอโลกกสิณแล้ว จึงน้อมจิตไปเพื่อรู้จติ และอุบัติของสัตว์ ทั้งหลายด้วยทิพยจักขุ	จากข้อความข้างต้นจะ เห็นได้ว่า การเข้าถึง อภิญญาประเภทนี้จะต้อง ใช้กำลังสมาธิกำหนดให้ เห็นแสงสว่างเสียก่อน จากนั้นจึงอธิษฐานจิตไป เพื่อรู้ความเป็นอยู่ของ สรรพสัตว์ทั้งหลาย ซึ่ง ท่านอาจารย์ทั้ง ๒ ท่าน ได้อธิบายไว้สอดคล้อง กัน

หมายเหตุ สำหรับพระเทพวิสุทธิกวี ได้เพิ่มเติมการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงอภิญญาประเภทนี้ด้วย
อานาปานสตินอกเหนือจากการเพ่งอโลกกสิณ เตโชกสิณ และโอทาคกสิณ

	ความเห็นของท่าน อาจารย์เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์	ความเห็นของท่าน อาจารย์พร รัตนสุวรรณ	สรุป วิเคราะห์
อิทธิวิธี	ท่านอาจารย์ได้อธิบายถึง การเข้าถึงอภิญญาประเภทนี้ว่า ผู้ปฏิบัติควรจะต้องมีอิทธิบาท ๔ จากนั้นก็เข้าฌานสมาบัติแล้วจึงอธิษฐานเมื่อออกจากฌาน จากนั้นก็เข้าฌานอีกรอบหนึ่งและเมื่อถอนออกจากฌาน กุศลหรือปาฏิหาริย์ก็จะเกิดขึ้น ทั้งนี้ประเภทของกุศลย่อมเกิดขึ้นคู่กับชนิดของกสิณ ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ ๓	ท่านอาจารย์ได้กล่าวถึงการเข้าถึงอภิญญาประเภทนี้ด้วยการทำสมาธิขั้นสูง (จุดตถฌาน) จนเกิดความชำนาญ โดยคุณสมบัติของผู้ที่จะกระทำอิทธิปาฏิหาริย์ได้นั้น จิตต้องมีโอกาสและไม่หวั่นไหวเพราะความมีคจากกิเลสทั้งปวง	จะสังเกตได้ว่าท่านอาจารย์เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์ได้กล่าวถึง การเข้าออกฌานถึง ๒ ครั้งก่อนจะบรรลุอภิญญาประเภทนี้ แต่ท่านอาจารย์พรรัตนสุวรรณเพียงกล่าวว่า ต้องเข้าสมาธิขั้นสูงและมีความชำนาญจนถึงวสีทั้ง ๕ (คือการเข้าออกฌานได้อย่างคล่องแคล่ว)

	ความเห็นของท่าน อาจารย์เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์	ความเห็นของท่าน อาจารย์พร รัตนสุวรรณ	สรุป วิเคราะห์
เจโตปริยญาณ	ท่านอาจารย์เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์ เพียง กล่าวถึง การเข้า อภิญญาประเภทนี้ ด้วย การเพ่งอโลกกสิณ เท่านั้น	ท่านอาจารย์พร รัตนสุวรรณ ได้อธิบาย การเข้าถึงอภิญญา ประเภทนี้ว่า ต้องอาศัย ทิพยจักขุญาณเป็น บริกรรมแห่งญาณนี้ จากนั้นจึงเจริญ อโลกกสิณ แล้วจึงค่อย กำหนดจิตให้เห็นสี ของโลหิตในหทัยก่อน จะสามารถก้าวจากจิต สู่จิตได้โดยไม่ต้องดู หทัยรูป	ท่านอาจารย์ทั้ง ๒ ท่าน ได้อธิบายถึงวิธีการเข้าถึง อภิญญาประเภทนี้ อย่าง สอดคล้องกัน โดยท่าน อาจารย์พร ได้ให้ รายละเอียดและขั้นตอน ปลีกย่อยไว้มากกว่า

หมายเหตุ สำหรับพระเทพวิสุทธิกวีได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับอภิญญาประเภทนี้ว่า
อานาปานสติก็สามารถทำให้เกิดอภิญญาประเภทนี้ได้

	ความเห็นของท่าน อาจารย์เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์	ความเห็นของท่านอาจารย์พร รัตนสุวรรณ	สรุป วิเคราะห์
ทิพย โสตญาณ	ท่านอาจารย์เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์ กล่าวถึงผู้ปฏิบัติ เพื่อให้เข้าถึงอกุญา ประเภทนี้ว่า ต้อง ปฏิบัติทำนอง เกี่ยวกับการที่จะได้ อิทธิวิธี จากนั้นจึง ลำดับระยะไกล – ไกลหรือหายาจนถึง ละเอียดของเสียงที่อยู่ ห่างออกไปด้วยกำลัง สมาธิ	สำหรับท่านอาจารย์พร รัตนสุวรรณ ได้อธิบายการ เข้าถึงอกุญาประเภทนี้ว่า จะต้องเข้าสู่ฌานอันเป็นบาท ฐานของอกุญยาก่อน แล้วออก จากฌานมาบริกรรมสมาธิจิตถึง นิมิตในลำดับต่างๆ โดยเริ่มจาก เสียงที่หายาก่อนแล้วจึงเข้าสู่ เสียงที่ละเอียดและกำหนด ระยะไกลแล้วจึงเลื่อนระยะไกล ออกไปจนในที่สุดสามารถแยก เสียงที่ปะปนคละเคล้ากันอยู่ ออกเป็นอย่างไรก็ได้	จะเห็นว่าท่าน อาจารย์พรได้ศึกษา ค้นคว้าอย่าง ละเอียดโดยเฉพาะ ข้อปลีกย่อยของการ ปฏิบัติ ซึ่งท่าน สามารถแจกแจงได้ อย่างละเอียดชัดเจน
อาสวักข ญาณ	-	ท่านอาจารย์พร รัตนสุวรรณ ได้ เขียนอกุญาประเภทนี้ไว้ ก่อนที่ท่านจะสิ้นว่า สามารถ เกิดขึ้นจากการตรัสรู้และแจ้ง ในธรรม	จะสังเกตได้ว่า อกุญาประเภท โลกุตรธรรมนี้ ผู้ที่ จะเข้าถึงและ บรรยายได้อย่าง ละเอียดต้องเพียร ต้องเข้าถึงด้วยการ ปฏิบัติจนบรรลุใน อกุญญาดังกล่าว ซึ่ง ผู้วิจัยไม่สามารถรู้ ได้ว่า ท่านใดได้ก้าว ไปถึงอรหัตตบั้ง จึงยากที่จะวิเคราะห์ อกุญาประเภทนี้

เหตุที่ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์และเปรียบเทียบเฉพาะทัศนคติของท่านอาจารย์ทั้ง ๒ ท่านเป็นหลัก เนื่องจากอาจารย์ท่านอื่นๆ ได้กล่าวถึงรายละเอียดของการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงอภิญญาเหล่านี้น้อยกว่าอาจารย์ทั้ง ๒ ท่านนี้

กล่าวโดยสรุป จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นว่า อภิญญาเกี่ยวข้องกับศาสตร์ต่างๆ มากมาย และปราชญ์ที่ศึกษาค้นคว้าก็ได้เขียนบรรยายถึงความเชื่อและความจริงอันเป็นไปของโลกทางอภิปรัชญาด้วยมุมมองทางอภิญญาอันเป็นกำลังของสมณะ ซึ่งสามารถปฏิบัติให้เกิดขึ้นได้จริง ตามสภาพธรรมที่กล่าวไว้แล้วในบทที่ ๒ และบทที่ ๓ และเพื่อช่วยอธิบายให้กระจ่างแจ้งมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยพบว่า อภิญญาเป็นเครื่องมือเพื่อให้เกิดความรู้ในความจริงของโลก สมมุติหรือตามกฎแห่งกรรมในทางพุทธปรัชญาเถรวาท อีกทั้งยังสามารถอธิบายในเรื่องของญาณวิทยาและวิทยาศาสตร์ทางจิตให้เข้าใจกระจ่างขึ้น นอกจากนี้ปราชญ์ทุกท่านที่ผู้วิจัยได้เขียนถึงล้วนแต่ศึกษาค้นคว้าอภิญญาในด้านต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับอภิญญาตามหลักพระไตรปิฎกทั้งสิ้น เพียงแต่บางท่านเน้นการปฏิบัติวิปัสสนาล้วนๆ โดยไม่ฝึกฝนในด้านสมณะ แต่บางท่านก็ศึกษาครบถ้วน การปฏิบัติที่ลึกซึ้งหรือปฏิบัติมาพอสมควร จนเกิดผลขึ้นเท่านั้นจึงสามารถบรรยายความเข้าใจอภิญญาได้อย่างกระจ่าง

จากการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่า อภิญญาอันเป็นความรู้ยิ่ง ซึ่งอยู่นอกกฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ จึงเป็นข้อจำกัดในการพิสูจน์ด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ทั่วไป แต่จะต้องเข้าถึงด้วยตนเองจากการปฏิบัติตามขั้นตอนที่ได้นำเสนอไว้แล้วในบทที่ ๓ เท่านั้น และจากเหตุผลดังกล่าวนี้ จึงทำให้ปรัชญาจากค่ายต่างๆ อาทิ จิตนิยม ประสบการณ์นิยม หรือแม้แต่เหตุผลนิยม ก็ไม่สามารถใช้วิเคราะห์เทียบเคียงกับหลักอภิญญาได้

๔.๔ สรุป

จากข้อความข้างต้นของบทที่ ๔ จะพบว่า อภิญญาเป็นสภาพธรรมที่รู้แจ้งตามความเป็นจริงหากแต่เหนือประสาทสัมผัสของมนุษย์ที่จะสัมผัสได้ ทั้งนี้จะต้องฝึกฝนปฏิบัติกันอย่างจริงจัง โดยมีความพร้อมทางด้านศีลวัตร กล่าวคือจะต้องสำรวมระวังไม่ให้ละเมิดในศีล และมีความเชื่อเป็นตัวตั้ง อย่างไรก็ตามเพื่อให้จิตได้รับการอบรมพัฒนาไปถึงขั้นอภิญญานั้น ผู้ปฏิบัติจะต้องใช้อธิษฐาน ๔ ผนวกกับการปฏิบัติสมาธิจนถึงฌานในลำดับต่างๆ ทั้งรูปฌานและอรุณฌาน จึงจะได้โลกียอภิญญา ๕ ประเภทและจะเกิดขึ้นแก่ผู้ที่ได้รับการสั่งสมบารมีและปฏิบัติมาแล้วในอดีตส่วนอภิญญาประเภทที่ ๖ ในโลกุตระจะต้องยกจิตจากจตุตถฌานขึ้นสู่วิปัสสนาจึงจะเกิดญาณ

ทัศนะขึ้น จนเห็นผลด้วยการบรรลุนิพพานแล้วนั้นอภิญญาประเภทนี้จึงเกิด ทั้งนี้การปฏิบัติธรรมที่ประสบผลสำเร็จสามารถแบ่งออกเป็น ๔ ประเภทที่เราเรียกว่า ปฏิปทา ๔ คือ^๑

๑. ทุกขา ปฏิปทา ทันทภิญญา หมายถึง ปฏิบัติยากลำบาก ทั้งรู้ (มีอภิญญา) ช้า
๒. ทุกขา ปฏิปทา จิปปาภิญญา หมายถึง ปฏิบัติยากลำบาก แต่รู้ (มีอภิญญา) เร็ว
๓. สุขขา ปฏิปทา ทันทภิญญา หมายถึง ปฏิบัติสะดวกสบาย แต่รู้ (มีอภิญญา) ช้า
๔. สุขขา ปฏิปทา จิปปาภิญญา หมายถึง ปฏิบัติสะดวกสบาย ทั้งรู้ (มีอภิญญา) เร็ว

ผู้ปฏิบัติที่จะเข้าถึงความสำเร็จได้จะต้องมีองค์ประกอบต่างๆหลายอย่างตลอดระยะเวลาของการปฏิบัติ แต่ปัจจัยสำคัญอย่างยิ่ง คือ การทำสมาธิ ซึ่งมีรูปแบบอันหลากหลายตามความถนัดของผู้ปฏิบัติและก็เป็นตัวบ่งบอกให้ผู้ปฏิบัติสามารถปฏิบัติให้ก้าวหน้าได้ยากหรือง่ายและช้าหรือเร็วอีกด้วย

นอกจากแนวทางการปฏิบัติแล้ว การบรรลุนิพพานด้วยวิธีปฏิบัติที่แตกต่างกัน ก็ย่อมส่งผลที่แตกต่างกันด้วย เช่น พระอรหันต์ ผู้หลุดพ้นด้วยความไม่ถือมั่น รู้ซึ่งสมุทัยตามความเป็นจริง เรียกว่า พระอรหันต์ปัญญาวิมุต โดยท่านมิได้ทรงคุณวิเศษใดๆ เช่น ไม่ได้ฌานสมาบัติหรืออภิญญา ซึ่งสามารถเรียกว่า พระสุกขวิปัสสโก ส่วนพระผู้ปฏิบัติจนสำเร็จอรหันต์ โดยท่านอาศัยฌาน จะเรียกว่า พระสมถยานิก แต่ถ้าพระอรหันต์ ที่ได้ประจักษ์แจ้งถึงการสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายด้วยตนเอง โดยอาศัยเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ จะเรียกว่าเป็น พระอรหันต์อุกโตภาควิมุต และหากท่านได้วิชา ๓ ด้วย ก็จะเรียก พระตวิชชะ หากได้อภิญญา ๖ เรียกว่า พระฉฬภิญญะ ส่วนพระผู้บรรลุนิพพาน ๔ ก็จะเรียก พระปฏิสัมภิตปตตะ

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๘๘๘.

บทที่ ๕

สรุป วิจารณ์และข้อเสนอแนะ

จากการศึกษา ค้นคว้าในงานวิจัย ตั้งแต่บทที่ ๒ มาตามลำดับจนถึงบทที่ ๔ แล้วนั้น ทำให้ผู้วิจัยเกิดความรู้และความเข้าใจแนวคิดอภิญญาในพุทธปรัชญาเถรวาทมากยิ่งขึ้น โดยมีความเข้าใจอย่างเป็นระบบ ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์แนวคิดต่างๆ ไว้แล้วข้างต้น และต่อไปนี้ผู้วิจัยจะนำสรุปประเด็นต่างๆ ที่ผู้วิจัยค้นพบมากกว่าในบทนี้ พร้อมทั้งอภิปรายผลจากการศึกษาเชิงวิจารณ์ และข้อเสนอแนะต่างๆ อีกด้วย

๕.๑ สรุป

จากการศึกษา ค้นคว้า ผู้วิจัยพบว่า ประโยชน์ของอภิญญา ถือเป็นผลพลอยได้จากการฝึกสมาธิ คือมิใช่ประโยชน์ที่เป็นจุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนาจริง อย่างไรก็ตามยังมีบุคคลบางพวกที่ฝึกสมาธิเพื่อมุ่งอภิญญาเท่านั้น ซึ่งลักษณะเช่นนี้ถือว่าผิดจุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพราะพระพุทธองค์ทรงถือว่าจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของการฝึกสมาธิก็เพื่อมุ่งไปสู่ความหลุดพ้นจากกิเลสและทุกข์ทั้งปวง ส่วนอภิญญา (เฉพาะโลกียอภิญญา) นั้นยังไม่สามารถดับกิเลสและทุกข์ได้ ซึ่งเกือบทุกศาสนาก็ได้มีส่วนของอภิญญาไว้ในหลักปฏิบัติมากบ้างน้อยบ้างและศาสดาอาจนำเสนอคุณค่าเหล่านี้ในรูปของนิทานเปรียบเทียบสัญลักษณ์หรือวรรณกรรมประเภทใดประเภทหนึ่ง การที่จะรู้ว่าคุณค่าต่างๆ เหล่านี้ให้ผล “จริง” หรือ “เท็จ” ตามที่ศาสดาท่านได้สอนไว้ เราก็ต้องหมั่นฝึกฝนตนเองด้วยการปฏิบัติ เมื่อเราฝึกฝนจนถึงขั้นบรรลुरुธรรม เราก็จะมองเห็นทุกสิ่งทุกอย่างได้ดังที่ศาสดาท่านมอง ด้วยเหตุนี้เรื่องของความจริง ทางศาสนาในส่วนที่เกี่ยวกับโลกในระดับข้อเท็จจริง จึงไม่ใช่เรื่องใหญ่โตอะไรในทางศาสนาเลย ดังที่ท่านรองศาสตราจารย์ ดร.มารค ตามไท ได้กล่าวไว้ว่า “ผมคิดว่าคงไม่มีศาสนาไหนซึ่งพูดแต่เรื่องข้อเท็จจริงในโลก แต่ไม่พูดถึงว่าเราควรทำอะไร มันจะมีส่วนที่บอกว่า มนุษย์ควรจะทำปฏิบัติตัวอย่างไร ส่วนนี้ไม่สามารถถูกวิทยาศาสตร์มาขวางได้ เพราะมันไม่ใช่เรื่องข้อเท็จจริงเกี่ยวกับโลก มันเป็นเรื่องว่าควรทำอะไร และวิทยาศาสตร์ไม่ได้พูดถึงเรื่องนี้”

อีกเรื่องหนึ่งที่มีความสำคัญ ควรแก่การทำความเข้าใจสำหรับผู้ปฏิบัติ คือ สภาวะธรรมอันเป็นอารมณ์ของการปฏิบัติจะเกิดขึ้นในขณะจิตหนึ่งๆ ต่อเนื่องกันไปเรื่อยๆ ดังนั้น หากผู้ปฏิบัติได้อารมณ์ของสมถกรรมฐานอยู่ในขณะนั้นก็ย่อมไม่สามารถได้อารมณ์ทางวิปัสสนากรรมฐาน ยกเว้นเสียแต่จะละทางอารมณ์ของสมถกรรมฐานนั้นๆ (ซึ่งตามธรรมดาเป็นไปได้ยากเพราะเมื่อผู้ปฏิบัติได้เข้าถึงตามลำดับแล้วนั้น จะรู้สึกสงบสุขและสบาย จึงยากแก่การถอนออก) จึงจะสามารถมองเห็นสภาพของทุกขเวทนาที่ปรากฏเด่นชัดเป็นสภาวะธรรมในปัจจุบันอารมณ์และเป็น

บาทฐานของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ในทำนองเดียวกัน ถ้าผู้ปฏิบัติขาดสติและสัมปชัญญะ ก็อาจจะได้อารมณ์ของสมถะเข้าแทรกกลายเป็นนิมิตต่างๆ หรือแม้แต่นิวรณ์และความนิ่งเฉยสุดแต่กรรมของผู้ปฏิบัตินั้นๆ

สำหรับสภาพธรรมแห่งอภิญญานั้น มีความเข้าใจกันอย่างหลากหลาย โดยทั่วไปจะอิงตามตำราที่มีผู้ศึกษาค้นคว้าไว้มากมายโดยไม่ได้เทียบเคียงกับข้อมูลปฐมภูมิหรือพระไตรปิฎก ทำให้ข้อมูลเลื่อนลอยและเบี่ยงเบนออกจากความจริงไปมาก หรือบางท่านก็ฝึกปฏิบัติกับครูบาอาจารย์ต่างๆ ที่ได้ฝึกฝนปฏิบัติด้วยตนเองบ้าง ด้วยการใช้ตำราบ้าง หรือบางท่านก็ผสมผสานกันจนเกิดเป็นแนวคิดของตนเองหรือกลายเป็นลัทธิใหม่ และความรู้ที่ปรากฏขึ้นแก่ตนในขณะนั้นๆ ก็เข้าใจว่าเป็นจริงไปตามพุทธบรรยาย แต่แท้จริงแล้วไม่ใช่ เพราะส่วนมากจะเป็นอารมณ์จากนิมิตซึ่งผู้รู้ผู้เห็นขึ้นเป็นครั้งคราวจากอำนาจของฌานและไม่กระจ่างแจ้งเพียงพอ อาจด้วยการศึกษาปฏิบัติมายังไม่สมบูรณ์ ก็ทำให้น่าสิ่งที่ผิดแปลกไปจากแนวทางของพุทธปรัชญาออกเผยแพร่ และนี่ก็เป็นสิ่งที่ผู้ปฏิบัติในสมัยปัจจุบันเรียกว่า “อภิญญา”

แท้จริงแล้ว ถ้าผู้อ่านได้อ่านงานวิจัยนี้ตั้งแต่ต้นพร้อมทั้งทำความเข้าใจมาโดยตลอดก็จะพบว่างานวิจัยนี้ ชี้ให้เห็นถึงอภิญญาโดย ๒ ส่วนคือ ส่วนที่เป็นโลกียอภิญญา ก็เป็นเพียงความรู้อันพิเศษที่จะใช้ในการสนับสนุนการปฏิบัติ เพื่อให้เกิดกำลังแห่งอินทรีย์และนำความสำเร็จในการปฏิบัติทางโลกุทธะอภิญญาให้เกิดขึ้นได้ (ไม่ใช่เพื่อนำไปใช้ในทางธุรกิจหรือเศรษฐกิจอันจะส่งผลร้ายต่อแรงศรัทธาที่ผิด และเป็นกระแสทำให้ศีลธรรม จริยธรรมคลาดเคลื่อนออกไปจากวัฒนธรรมเดิมของชาวพุทธ) อย่างไรก็ตาม การศึกษาค้นคว้าอภิญญาในพุทธปรัชญาเถรวาทของผู้วิจัยนี้ ทำให้ผู้วิจัยได้พบว่า สภาพธรรมต่างๆ ตามความเป็นจริงนั้นล้วนแต่เป็นสามัญลักษณะทั้งสิ้น เพียงแต่เราไปจับเอาช่วงใดมาพิจารณา กล่าวคือถ้าเราพิจารณาในปัจจุบันอารมณ์ ก็จะเป็นการเจริญวิปัสสนากรรมฐานและได้ปัญญาญาณทัสนะเกิดขึ้นในที่สุด หากแต่ถ้าพิจารณาในอารมณ์อื่นๆ ที่ปรากฏขึ้นเป็นประสบการณ์ ก็จะเป็นนิมิตหรือนิวรณ์ ที่เข้ามาแทรกในอารมณ์ปัจจุบัน เป็นเหตุให้สมถะเกิดขึ้นบนฐานของสมาธิเดียวกันนั้น

ความสัมพันธ์ของสมถกรรมฐานซึ่งเป็นเหตุแห่งโลกียอภิญญานั้น เกี่ยวเนื่องกับอภิปรัชญาโดยตรง เพราะเป็นส่วนเสริมหรือเครื่องมือที่จะใช้อธิบายให้เข้าใจเรื่องเกี่ยวกับโลกได้มากขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องของนิมิตที่ปิดบังความจริงในทางวิทยาศาสตร์หรือศาสตร์ทางจิตต่างๆ ที่ตรรกยังไปไม่ถึงนั้นกระจ่างมากขึ้นได้ แต่ก็ต้องลงทุน ลงแรงทุ่มเทปฏิบัติกันอย่างจริงจัง จนถึงขั้นได้ฌานอภิญญาเกิดขึ้นจึงจะเข้าใจได้เองโดยปัจเจกตลक्षणะ (โปรดสังเกตว่า ความรู้ในญาณวิทยากับวิปัสสนากรรมฐานก็เป็นคนละชั้นความรู้ เพราะญาณวิทยาเป็นความรู้ทางตรรกที่พิสูจน์ทราบด้วยเหตุและผล แต่อภิญญาที่เกิดในวิปัสสนากรรมฐานนั้นเป็นญาณทัสนะที่กระจ่างแจ้งใน

โลกุตระ โดยไม่มีการปิดกั้นในความรู้ใดๆ เลย เพราะทุกสิ่งล้วนอยู่ภายใต้สามัญลักษณะหรือไตรลักษณ์ และหลักทางปฏิญสมุขปาถล้วนเป็นสายธารแห่งทุกข์และการต่อเนื่องของกรรมนั่นเอง)

ส่วนความรู้ในทางปฏิบัติและจริยในชีวิตประจำวัน ก็ยิ่งสำคัญมากขึ้น เมื่ออภิญญาสามารถเป็นเครื่องมือในการอบรมจิตใจมนุษย์เดินดูทาง และมีชีวิตอันเปี่ยมล้นด้วยความสุขสงบ ถ้าเราได้ปฏิบัติและทำความเข้าใจในอภิญญาอย่างถูกต้อง แต่ถ้าลุ่มหลงในอิทธิวิธีหรือทุ่มเทไปในกระแสที่ถูกปลุกเร้าไปในทางที่ผิด ก็จะทำให้สังคมเสื่อม และเป็นผลร้ายต่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนาหรือศาสนาอื่นๆ ด้วยเช่นกัน

ในการศึกษาเปรียบเทียบเรื่องอภิญญาของปราชญ์ร่วมสมัยกับปฐมบทครั้งพุทธกาลด้วยการอิงจากพระไตรปิฎก ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า นักปราชญ์ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวนหนึ่งที่ยังคงอิงพื้นความรู้ตามพระไตรปิฎกผนวกกับการทำความเข้าใจในการปฏิบัติที่ถูกเข้าด้วยกัน จึงทำให้งานค้นคว้าของท่านเหล่านั้นเป็นที่นิยมแพร่หลายในหมู่นักปฏิบัติ แต่ก็มีจำนวนไม่น้อยในสังคมที่อ้างตนเป็นนักปฏิบัติหรือผู้รู้ในทางจิตวิญญาณ โดยไม่ได้อิงข้อมูลปฐมภูมิเลย จึงทำให้เกิดลัทธิต่างๆ ขึ้นตลอดทุกยุคสมัย และยังเป็นผู้นำกระแสสังคมไปในทางที่ผิด อันส่งผลให้ภาครัฐต้องมีหน่วยงานคอยดูแลสอดส่อง เพื่อป้องกันกระแสผิดๆ ที่ทำลายวัฒนธรรมและเศรษฐกิจของชาติตลอดเสมอมา

๕.๒ วิจารณ์

ไม่ว่าความรู้ในงานวิจัยใดๆ ก็ย่อมพบผลงานวิจัยหรือการค้นคว้าที่เกิดที่ขณะไม่ตรงกัน โดยจะสอดคล้องในข้างต้น และบานออกแตกต่างกันในบั้นปลาย หรือจะขัดแย้งกันในเบื้องต้น และกลับมาสอดคล้องกันในตอนท้าย หรือแม้แต่แตกต่างในทางแนวคิด ตั้งแต่ต้นจนจบ ณ ปัจจุบันเลยก็มี ซึ่งก็ไม่สามารถรู้ได้ว่า ในท้ายที่สุดจะวกกลับมาสอดคล้องกันในอนาคตได้อีกหรือไม่ ดังตัวอย่างที่ชนะของ ดร.จรรยา วรรณกสิณานนท์ ซึ่งได้เขียนอยู่ในหนังสือพลังกสิณว่า มีหลายท่านที่แสดงทัศนะ เกี่ยวกับสมถกรรมฐาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเพ่งกสิณจะทำให้ผู้ปฏิบัติหลงยึดติดในฌานและทำอะไรต่อไปไม่ได้ พร้อมทั้งกล่าวว่าไม่สามารถสิ้นกิเลสได้ การพูดเช่นนี้จึงเป็นความเข้าใจผิดอย่างหนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝ่ายที่เรียกตัวเองว่า นักอภิธรรม (ผู้เข้าใจธรรมะอย่างลึกซึ้ง) ที่นำมาจากพม่า มีความเข้าใจเรื่องนี้คลาดเคลื่อนมาโดยตลอดเพราะเหตุนี้เอง จึงทำให้ศาสนามีแต่ทรงกับทรุด ชาวพุทธส่วนใหญ่ จึงไม่ก้าวหน้าในธรรมของพระพุทธเจ้าที่นับถือมาอย่างยาวนานได้เท่าที่ควร สาเหตุใหญ่ที่สุดก็เพราะความเข้าใจไม่ถูกต้องนี้

ผู้วิจัยในฐานะที่เป็นผู้ปฏิบัติด้วยเช่นกัน สามารถเข้าใจได้ว่า ท่านได้มีประสบการณ์จากการปฏิบัติทำให้เกิดมุมมองต่างๆ ที่หลากหลายและทัศนะแตกต่างออกไปจากกรรมวิธีและขั้นตอนปฏิบัติดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น ซึ่งเรื่องนี้สามารถทำความเข้าใจให้ถูกต้องได้ด้วยการนำพุทธพจน์ที่

ตรัสถึงจิตที่ยังไม่ได้รับการฝึกสมาธิให้ได้มานเสียก่อน แต่หันไปเจริญวิปัสสนาโดยตรงนั้น ไม่อาจทำให้เกิดผลได้ดังนี้

พระพุทธองค์ตรัสว่า ห้วงน้ำที่ขุ่นมัว ไม่ใสสะอาด เป็นโคลนตม บุคคลผู้มีตาดียืนอยู่บนฝั่งไม่สามารถมองเห็นหอยโข่งและหอยกาบได้บ้าง ก้อนกรวดและถ้วยกระเบื้องบ้าง ผงปลาที่ว่ายไปมาและหยดน้ำ อยู่ในห้วงน้ำนั้นบ้าง ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะน้ำขุ่นมัวแม้จันใด ก็กขุรูปนั้น (ผู้ไม่ได้ฝึกจิตให้เป็นสมาธิ) ก็จันนั้นเหมือนกัน เป็นไปไม่ได้เลยที่จะทำให้รู้แจ้งซึ่งญาณทัศนะ (ปัญญารู้แจ้ง) ที่ประเสริฐ อันสามารถอันวิเศษยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ด้วยจิตที่ขุ่นมัวข้อนั้น เพราะเหตุไร เพราะจิตขุ่นมัว ในทางตรงกันข้ามเมื่อภิกษุผู้ฝึกจิตให้หนึ่งเป็นสมาธิ เป็นจิตบริสุทธิ์ ผุดผ่องแล้วจะทำให้แจ้งซึ่งญาณทัศนะ (ได้ปัญญารู้แจ้ง) ได้ด้วยจิตที่ไม่ขุ่นมัว

เมื่อศึกษาเปรียบเทียบทัศนะของผู้ศึกษาค้นคว้าหลายๆท่าน ผู้วิจัยพอจะสรุปได้ว่า นักปราชญ์ส่วนใหญ่ก่อนข้างจะมีทัศนะเกี่ยวกับอภิญาตรงตามพระไตรปิฎกและถึงจะมีส่วนขัดแย้งกับหลักการเกี่ยวกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแบบโดยตรง แต่ก็สอดคล้องกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน โดยการผ่านสมถกรรมฐานด้วยการขจิตในชั้นฌานที่ ๔ ทั้งนี้เพราะการปฏิบัติกรรมฐานนั้นขึ้นอยู่กับครูบาอาจารย์ว่ามีความเชี่ยวชาญด้านใดหรือเชี่ยวชาญทั้ง ๒ ด้านก็จะสามารถแยกแยะให้ผู้ปฏิบัติเกิดความเข้าใจและปรับอินทรีย์ตามในขณะปฏิบัติ ซึ่งก็จะทำให้เกิดผลเร็วในการปฏิบัติและสามารถก้าวหน้าได้มากกว่าการปฏิบัติด้วยการศึกษาค้นคว้าตำราเท่านั้น ที่สำคัญที่สุดคือ อย่าหวังผลในอภิญา แต่ให้ฝึกสมาธิในชั้นฌานให้ได้ เพื่อให้เกิดพลังในการเพียรต่อ ยอดต่อไปจนถึงซึ่งพระนิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพุทธปรัชญาเถรวาท

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยยังพบว่า ความรู้ในความจริงต่างๆ ทั้งทางธรรมชาติ อันมีปรากฏอยู่โดยสามัญลักษณะและในการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลอันเป็นไปตามหลักแห่งกรรมหรือปฏิจกสมุปบาทนั้นย่อมสัมพันธ์กันโดยต่อเนื่อง โดยที่จิตเท่านั้นไปรับรู้อารมณ์และนำมาบันทึกไว้ในสัญญา เก็บกดไว้เป็นจิตใต้สำนึก เหตุการณ์ใดที่ตรงใจมากก็จะติดแน่นไปในสัญญาได้ยาวนานหลายชาติ และเหตุการณ์ใดที่รุนแรงก็พร้อมที่จะแสดงออกมาให้ปรากฏต่อการสำนึกหรือระลึกถึงได้ง่าย ส่วนความรู้ที่ได้จากการอธิษฐานจิตด้วยกำลังสมาธิชั้นฌาน ผนวกกับทิพยญาณ ทำให้ได้รู้เห็น ก็ล้วนแต่ฝึกฝนสั่งสมมาโดยตลอด เป็นระยะเวลายาวนาน จนเกิดเป็นอภิญาประเภทต่างๆ ขึ้น

อย่างไรก็ดี ผู้ปฏิบัติในยุคนี้มักจะมองข้ามจุดนี้ไปและเข้าใจว่า การได้อภิญานั้นเป็นเรื่องง่าย โดยอาศัยครูบาอาจารย์ท่านแนะนำหรือส่งเสริมก็เกิดขึ้นได้แล้ว จึงไปเข้าทางของกลุ่มมิชชันนารี ที่จ้องจะหาผลประโยชน์จากผู้ที่มีกิเลสทางด้านนี้เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะหลงเชื่อคำแนะนำต่างๆที่เป็นเรื่องของการปรุงแต่งผ่านนิมิตของเขา

สำหรับปราชญ์ที่ผู้วิจัยได้นำเสนอทั้งหมดในงานวิจัยนี้ ล้วนแต่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิและเป็นที่ยอมรับกันในสังคมนักปฏิบัติทั้งสิ้น อีกทั้งท่านยังเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องในทางวิชาการเป็นอย่างมาก แต่ในทางปฏิบัติจนถึงซึ่งอภิญญานั้น จะสอบถามความรู้จากท่านได้ยาก เพราะเป็นข้อจำกัดของผู้ปฏิบัติทางพุทธปรัชญาเถรวาทที่ว่า ห้ามนำภูมิธรรมที่เกิดปรากฏขึ้นมาโอ้อวดกัน และหลายท่านก็ได้จากเราไปก่อนหน้านี้ ผู้วิจัยได้มีโอกาสนทนากับท่านอดิตรองปลัดกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งท่านได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับเรื่องอภิญญาไว้หลายเรื่อง โดยท่านได้ให้คำแนะนำแก่ผู้วิจัยว่า เรามาปฏิบัติเพื่ออะไร จะไปสนใจในอภิญญาทำไม ทำให้ผู้วิจัยยังตระหนักถึงข้อจำกัดของการเข้าถึงอภิญญาว่ายากที่จะเข้าถึง และจะเสียเวลาที่ไม่หลงอยู่ในฉันทตามที่ตำราหลายๆ เล่มได้กล่าวถึง จึงนับเป็นเรื่องที่น่าคิดว่า ผู้ที่ศึกษาค้นคว้าทางด้านวิปัสสนาญาณทัสนะ ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทโดยตรง เช่น ท่านเจ้าคุณพระพรหมคุณาภรณ์ ก็จะไม่ศึกษาลงไปในด้านโลกียอภิญญาเลย ส่วนผู้ที่เริ่มจากสมถกรรมฐานก็จะต้องยกจิตขึ้นให้ได้ในฉันท ๔ ซึ่งก็ยากมากที่จะไปให้ถึงและวางจิตในฉันท ๔ ให้ได้ตามหลักที่ผู้วิจัยได้ศึกษาและเขียนไว้ข้างต้นแล้วนั้น สุดท้ายแล้วทางใดจะดีกว่ากันและเสียเวลาน้อยกว่าหรือหลงทางไปนานกว่า แต่ที่แน่นอนที่สุดคือ ถ้าผู้ปฏิบัติยังไม่ลงมือปฏิบัติ เพียงแต่ศึกษาผ่านตำราก็จะไม่ได้อะไรเลย นอกจากความรู้ในตำราเท่านั้น

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยข้างต้นจนถึงผลสรุปนั้น ผู้วิจัยได้เห็นและเข้าใจแนวคิดของอภิญญาได้ดียิ่งขึ้น โดยเฉพาะความแตกต่างทางแนวคิดทั้งสองรูปแบบในปัจจุบัน คือ แบบสมถะ ซึ่งถือปฏิบัติสมถะล้วน โดยมีเจ้าสำนักแสดงคุณสมบัติพิเศษแห่งโลกียอภิญญาและอีกแบบหนึ่งซึ่งพยายามแจ้งต่อสังคมว่า ปฏิบัติถูกต้องตามแนวของพระพุทธองค์ด้วยการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน หากแต่ทั้งสองแนวปฏิบัติสามารถนำความรู้ ความเข้าใจในเรื่องสมาธิในระดับฉันท ผวนกับผลของอภิญญาที่อาจเกิดขึ้นตามที่ได้บรรยายไว้ในงานวิจัยนี้ไปใช้ประโยชน์ ก็จะทำให้ผลการปฏิบัติเกิดได้รวดเร็วและดียิ่งขึ้น ซึ่งผู้วิจัยมองเห็นแนวทางที่จะนำผลจากงานวิจัยนี้ไปใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ หรือทำการวิจัยเพิ่มเติม รวมไปถึงการนำงานวิจัยครั้งนี้เป็นพื้นฐานในการศึกษาค้นคว้าต่อไปได้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอแยกข้อเสนอแนะในการศึกษาค้นคว้าหรือใช้ประโยชน์ต่อจากงานวิจัยนี้ ดังต่อไปนี้

๑) ประโยชน์ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้างานวิจัยนี้ ในหัวข้อเรื่องอภิญญาในพุทธปรัชญาเถรวาทโดยได้ศึกษาจากพระไตรปิฎกที่เกี่ยวข้องพร้อมทั้งคัมภีร์อรรถกถาต่างๆ รวมถึงทัสนะของปราชญ์ร่วมสมัยดังปรากฏแล้วในเนื้อหาของบทที่ ๒ ซึ่งผลจากการศึกษานั้นย่อมเป็นประโยชน์ในการอ้างอิงหรือเป็นความรู้ รวมถึงการทำความเข้าใจอันถูกต้องในเรื่องอภิญญา มีความเชื่อ ตามหลักวิชาการและแนวทางปฏิบัติอันถูกต้อง โดยเฉพาะไม่หลงในโลกียอภิญญา

จากบทที่ ๓ ที่ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงอภิญญา อีกทั้งผู้วิจัยเป็นผู้ปฏิบัติโดยตรงทั้งทางสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานมากกว่า ๒๒ ปี (ผู้วิจัยได้เขียนประสบการณ์การปฏิบัติโดยย่อไว้ในภาคผนวก ค) ผู้วิจัยคิดว่าการปฏิบัติในทุกๆ ด้านย่อมเกิดประโยชน์อย่างสูงต่อผู้ปฏิบัติเอง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบุญบารมีที่สั่งสมมาของผู้ปฏิบัติ ซึ่งจะทำให้ผู้ปฏิบัติสนใจปฏิบัติอย่างถูกต้องด้วยการเจริญสติ ด้วยการปฏิบัติในมรรคมืองค์ ๘ หรือจะเริ่มต้นปฏิบัติด้วยการฝึกสมาธิ ซึ่งประโยชน์อยู่ที่การทำมาสงบให้ถึงเพื่อต่อยอดสู่ปัญญาญาณทัศนะของวิปัสสนาและเมื่อมีอภิญญาเกิดขึ้นก็ให้รู้จักใช้เพื่อเกื้อกูลต่อการปฏิบัติให้เจริญก้าวหน้าต่อไป ดังที่ผู้วิจัยได้เขียนไว้แล้วในงานวิจัยข้างต้น

ในสถานการณ์ปัจจุบันมีผู้คนไม่น้อยที่เรียกตัวเองว่าผู้ปฏิบัติเพื่อศึกษาพระธรรมคำสอนตามหลักพระพุทธศาสนา แต่ตามข้อเท็จจริงแล้วผู้ปฏิบัติเหล่านั้น ล้วนแต่วิ่งหาครูบาอาจารย์ ผู้ซึ่งมีอิทธิฤทธิ์หรืออภิญญาประเภทต่างๆ เพื่อหวังประโยชน์ของอภิญญา หรือบางท่านเลยไปถึงแสวงหาโลกธรรม ๘ อันมีลาภเป็นเป้าหมายสำคัญ ฉะนั้นงานวิจัยนี้จะทำให้ผู้ที่สนใจปฏิบัติเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งด้วยการมีศรัทธาตั้งมั่นที่จะไปให้ถึงพระนิพพาน กล่าวคือมุ่งอภิญญาประเภทที่ ๖ (อาสวกขณญาณ) และอภิญญาประเภทอื่นๆ เป็นเพียงผลพลอยได้ในระหว่างการปฏิบัติตามแต่บุญบารมีของแต่ละท่าน

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า หน่วยงานและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพระพุทธศาสนาควรมีการเผยแพร่ให้เกิดความเข้าใจในเรื่องอภิญญา พร้อมทั้งส่งเสริมให้ผู้สนใจปฏิบัติกระทำให้ถูกต้องก็ย่อมจะทำให้ผู้หลงผิดสามารถปรับตัวและหันมาปฏิบัติอย่างถูกต้องและลดความเสียหาย ด้วยการถ่วงดุลความเชื่ออย่างมกมาย มาเป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา ความรู้และความเข้าใจ

๒) การทำวิจัยต่อเนื่อง ผู้วิจัยเห็นว่า หลักอภิญญาในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น เจริญอย่างยิ่งทางตะวันออก แต่มีผู้สนใจศึกษาค้นคว้าน้อย ในทำนองกลับกัน ปรัชญาทางตะวันตกทั้งอภิปรัชญา ญาณวิทยาและจริยศาสตร์ก็ล้วนแต่มุ่งเน้นค้นหาความจริงทางธรรมชาติ ทั้งโลกภายนอกและโลกภายใน โดยเฉพาะโลกภายในนั้นเกี่ยวข้องกับจิตโดยตรงและมีผู้สนใจศึกษาค้นคว้ามาก แต่ไม่มีผู้ศึกษาเชื่อมโยงหลักอภิญญากับสภาวะจิตต่างๆ ในทางตะวันตก เพื่อให้ปรัชญาทางตะวันตกกับปรัชญาทางตะวันออกรวมกันเป็นหนึ่งเดียว (ผู้วิจัยได้เขียนคำเรียกความหมายของจิตในทางตะวันตกในรูปแบบต่างๆ ไว้ในภาคผนวก ข ท้ายเล่ม)

ตัวอย่างหัวข้อที่น่าสนใจในการศึกษาค้นคว้าต่อยอดจากงานวิจัยนี้ เช่น

- ความเชื่อมโยงของอภิญญากับจิตวิทยา
- วิเคราะห์อภิญญาเปรียบเทียบกับจิตใต้สำนึก

สุดท้ายนี้ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ข้อเสนอแนะของผู้วิจัยจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่ได้
ศึกษางานวิจัยนี้ไม่มากนักน้อย และจะเกิดประโยชน์สูงสุดได้ก็ต่อเมื่อ ผู้อ่านนำไปศึกษาค้นคว้า
ต่อไป

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระพุทธโฆสะ. คัมภีร์วิสุทธิมรรค. แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์(อาจ อาสภมหาเถร).

พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : ประยูรวงศ์พรินท์ติ้ง, ๒๕๔๖.

พระอุปติสส เถระ. คัมภีร์วิมุตติมรรค. แปลโดย พระราชวรมณี (ประยูร ธรรมจิตโต)และคณะ.

พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๑.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

๑. หนังสือ

หนังสือภาษาไทย

เกษิณี เกลิมตระกูล. คู่มือวิปัสสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๐.

กองทุนพลังชีวิต อากมธรรมทาน. ใ้ตร่มโพธิญาณ พระโพธิญาณเถร ๓๑ ปี พลังชีวิต.

กรุงเทพมหานคร : อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๖๖.

จรรยา วรรณกสิณานนท์. พลังกลีณ “พลังแห่งความสำเร็จ”. กรุงเทพมหานคร : หจก.มณฑลการ

พิมพ์, ๒๕๔๘.

จินดา จันทร์แก้ว. โครงการวิจัยพุทธวิทยา ชุดที่ ๑ พุทธวิทยาวินิ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา

จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ษฎุเสน(แปล). ตาที่สาม. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : ส่องสยาม,

๒๕๔๘.

ทศยุทธ(แปล). จินตนาการสร้างสรรค์. กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๔๗.

นพ.ชิน โอสถ หักบำเรอ(ธัมมานุสารี). พลังจิตกับสมองคอมพิวเตอร์. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพมหานคร : รวมทรรศน์, ๒๕๔๑.

_____. การป้องกันและรักษาโรคด้วยพลังจิตกับสมองคอมพิวเตอร์. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพมหานคร : สำนักงานนิตยสาร โลกทิพย์, ๒๕๔๑.

_____. หลักสมาธิภาวนาแบบชาวพุทธ. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานนิตยสาร โลกทิพย์,

๒๕๔๒.

_____. ดับทุกข์ด้วยพุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานนิตยสาร โลกทิพย์,

๒๕๔๒.

_____ . สะดุดโลก เพื่อรู้เห็นความจริง. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานนิตยสาร โลกทิพย์,
๒๕๔๒.

_____ . เดินทางธรรม สวนทางโลก. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานนิตยสาร โลกทิพย์,
๒๕๔๒.

_____ . ทฤษฎีคอมพิวเตอร์ชีวภาพ. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานนิตยสาร โลกทิพย์,
๒๕๔๔.

_____ . วิธีการสร้างโปรแกรมจิตเพื่อใช้สมองอย่างคอมพิวเตอร์. กรุงเทพมหานคร :
สำนักงานนิตยสาร โลกทิพย์, ๒๕๔๔.

_____ . เข้าใจถึงหัวใจพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานนิตยสาร โลกทิพย์,
๒๕๔๔.

_____ . พุทธวิธี “ทำใจ” เมื่อเผชิญปัญหาชีวิต. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานนิตยสาร โลก
ทิพย์, ๒๕๔๕.

นที ลานโพธิ. ฤทธิ์อภิญญา พระอภิญญา. กรุงเทพมหานคร : นัตรแก้ว, ๒๕๔๑.

นันทพล โรจนโกศล. จิตวิทยาความจำเชิงพุทธบูรณาการ. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก,
๒๕๕๑.

บรรจบ บรรณรุจิ. จิต มโน วิญญาณ. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๗.
บุญมี แทนแก้ว. ปรัชญาศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พรีนติ้ง เฮ้าส์,
๒๕๔๘.

บุเรชช ฤกษ์บุรี. ตายแล้วไปไหนมีใครรู้บ้าง. กรุงเทพมหานคร : -, ๒๕๓๘.

ไบบัว บริมาศ. ตามรอยชุดคัศวร พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไพลิน
ปริญา ตันสกุล. อภิปรัชญาแห่งโลกเสรี ฉบับปฐมบท. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จิตจักรวาล,
๒๕๕๐.

พร รัตนสุวรรณ. อภิญญา เล่ม ๑, ๒, ๓. กรุงเทพมหานคร : วิญญาณ, ๒๕๓๔-๒๕๓๖.

_____ . พุทธวิทยา เล่ม ๑, ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : วิญญาณ, ๒๕๓๗.

พระกัมมัญฐานาจริยะ อุ บัณฑิตาภิวังสะ. การอบรมศีล เจริญภาวนาเบื้องต้นและวิปัสสนาญาณ.
พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖.

_____ . โพชนงค์. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๖.

พระคุณทลาภิวงส์. ธรรมบรรยายภาคปฏิบัติ การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน(พองหนอ...ยุบหนอ).
กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๘.

พระเทพวิสุทธิทศกวี. การพัฒนาจิต. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๔๓.

พระธรรมปิฎก(ประยุทธ์ ปยุตฺโต). ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง. พิมพ์ครั้งที่ ๓๐. กรุงเทพมหานคร :
สหธรรมิก, ๒๕๓๘.

_____ . สิ่งศักดิ์สิทธิ์เทวฤทธิ์ปาฏิหาริย์. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก,
๒๕๓๘.

_____ . กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :
ธรรมสภา, ๒๕๔๒.

_____ . กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนสู่ประชาธิปไตย. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑.

_____ . ทำอย่างไรจึงจะให้เชื่อเรื่องกรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธ
ธรรม, ๒๕๔๕.

_____ . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร :
เอส.อาร์. พรีนติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๖.

_____ . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร :
เอส.อาร์. พรีนติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๖.

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต). เชื้อกรรม ฐูกรรม แก้วกรรม. กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย,
๒๕๐๘.

_____ . พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร :
สหธรรมิก, ๒๕๔๕.

พระมหาดร.สุเทพ อภิญาโน. เวียนว่ายตายเกิด. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ทองกมล,
๒๕๕๐.

พระมหาพรหมชา ฐมมมหาโส. พุทธจักรวาลวิทยา. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระมหาอุเทน ปัญญาปริทัตต์. วิปัสสนาวิถี หลักการและวิธีการปฏิบัติวิปัสสนา.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๑.

พระศรีคัมภีร์ญาณ(สมจินต์ สมมาปญฺโญ). แนวการเขียนหัวข้อ โครงร่างและวิทยานิพนธ์.
พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ๒๑ เซ็นจูรี่, ๒๕๕๒.

พระศรีวิสุทธิโสภณ. วิมุตติรัตนมาลี เล่ม ๑, ๒. กรุงเทพมหานคร : อักษรบัณฑิต, ๒๕๑๗.

พระแสนปราษฎ์ ฐิตสัทโท(เสาศิริ). การศึกษาเชิงวิเคราะห์ สติปัญญาญาณภายในคัมภีร์ปฏิสัมพันธ์

มรรค. กรุงเทพมหานคร : เอ็มแอล ครีเอชั่น แอนด์ พรินต์ติ้ง, ๒๕๕๒.

พระอาจารย์อาสาเถระ อัครมหาคัมภีร์ญาณจาริยะ. แนวทางปฏิบัติวิปัสสนา อานุสรณ์วันเทศน์

ลำดับญาณ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

_____ . วิปัสสนาญาณก้าวหน้าอย่างไร. กรุงเทพมหานคร : บุญศิริการพิมพ์, ๒๕๔๘.

_____ . จตุตถาโร สติปัญญา. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : หอรัตนชัยการพิมพ์,

๒๕๕๑.

พุทธทาสภิกขุ. การทำสมาธิและวิปัสสนาที่แท้จริง. กรุงเทพมหานคร : ชรรมสภา, ๒๕๒๖.

_____ . พระบาลี มหาสติปัญญาสูตร จากพระไตรปิฎก. พิมพ์ครั้งที่ ๒

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐.

_____ . มรรค ผล นิพพาน. กรุงเทพมหานคร : กังหัน, ๒๕๔๑.

_____ . อนัตตาของพระพุทธเจ้า. กรุงเทพมหานคร : ชรรมสภา, ๒๕๔๒.

_____ . พจนานุกรมศัพท์พระไตรปิฎก ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๒ อักษร อ., ๒๕๕๐.

_____ . วิชณะความตาย, ๒๔ ฉากของชีวิต. พิมพ์เผยแพร่เพื่อเป็นธรรมทาน.

ภัทรารณณ์. ปาฐหาริย์ของพระพุทธองค์. กรุงเทพมหานคร : เจริญกิจ, ๒๕๒๓.

มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน.

พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์,

๒๕๕๐.

รศ. ชัยวัฒน์ อัดพัฒนา. ญาณวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย

รามคำแหง, ๒๕๔๗.

รศ.ดร.สุจิตรา อ่อนค้อม. การฝึกสมาธิ. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : สามัคคีสาร (ดอกหญ้า),

๒๕๔๒.

รังษิ์ สุทนต์. นิพพานเป็นอนัตตา. กรุงเทพมหานคร : สุภาพใจ, ๒๕๔๒.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์พระไตรปิฎก บาลี-โรมัน-ไทย เล่ม ๒ อักษร อ.

กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๐.

วศิน อินทสระ. จริยศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๒๘.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน). ลักษณะพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๕.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

..... หัวใจพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๔๑.

..... พระพุทธศาสนากับปัญหาทางอภิปรัชญา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

สิริ พัฒนกำจร. คนตาพิพย์. กรุงเทพมหานคร : วิญญาน, ๒๕๑๕.

สุภาพร ตันนรินทร์. ที่ระลึกงานฉลองกุฏิศาสนนิยิตสา. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร

เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์. พุทธวิปัสสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

แสง อรุณกุล. ประสบการณ์จากสมาธิ-วิญญาน ๔ เฟ่งนิมิตสอง. กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรือง
สาส์นการพิมพ์, ๒๕๔๐.

หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต. มุตโตทัย การทำงาน รักษาจิต เจริญภาวนา. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา

อดิศักดิ์ ทองบุญ. คู่มืออภิปรัชญา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๓๓.

อัคคมหาบัณฑิต กัทพันตโสภณมหาเถระ มหาลีศยาตอและ Panditarama A Yogi's Handbook.

แนวทางเจริญวิปัสสนากรรมฐาน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๑.

หนังสือภาษาอังกฤษ

Adrian Furnham. **50 Psychology ideas you really need to know.** Quercus Publishing Plc : first
published in 2008.

Andrew M. Colman. **Dictionary of Psychology.** Third edition in 2009.

Anne Jirsch. **Instant Intuition.** Great Britain : First Published in 2007.

Anne Jones. **The Soul Connection.** Great Britain : First Published in 2008.

Jeff Warren. **Head Trip.** England : Oneworld Publications, 2007.

Oxford University. **Concise Medical Dictionary.** Oxford : Seventh edition in 2007.

Oxford University. **Dictionary of Biology.** Oxford : Sixth edition in 2008.

Pataraporn Sirikanchana. **A Guide to Buddhist Monasteries and Meditation Centres in
Thailand.** Printing House of Thammasat University, Thailand : Fourth edition in
2004.

Paul Gilbert. **The Compassionate Mind**. Constable & Robinson London, UK : First published in 2009.

Phra Bhasakorn Bhavilai with David Freter(แปล). **Karma for today's traveler**. Chiang Mai : Nuntapun Pringting Co.,Ltd., 2548.

Simon Blackburn. **Dictionary of Philosophy**. England : Second edition in 2008.

Sue Minns. **Bodies and Souls**. USA : Maple Vail, First published in 2007.

๒. วิทยานิพนธ์

พระมหางามพล กิตติโสภ โฉม. “อภิญญาในพระพุทธศาสนา การศึกษาเปรียบเทียบความรู้ ความเชื่อและความเข้าใจของอาจารย์สอนกรรมฐานในสำนักปฏิบัติในเขตกรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๖.**

พระมหาดนัยพัชร คมกักรปญโญ(ยุนิรัมย์). “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการหลุดตัวเองในปรัชญาของ-มอง-ปอง ชาร์ตซ์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.**

พระมหารังสรรค์ ธรรมโร (แสงสีสม). “ความสัมพันธ์ของกรรมและการเกิดใหม่ที่มีอิทธิพลต่อการระลึก-ชาติ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.**

๓. บทความ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๕๐)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๐)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๕๐)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๕๐)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม,” **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๕๑)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. “วิถีชีวิตและสังคมถูกกำหนดด้วยทฤษฎี,” วารสาร

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๕๒)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. “พระพุทธศาสนากับควอนตัมฟิสิกส์,” วารสาร

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๕๒)

วรยุทธ ศรีวรกุล. “ความจริงทางศาสนา”, วารสารธรรมศาสตร์. ปีที่ ๑๓ เล่มที่ ๑๒

(พฤศจิกายน-พฤษภาคม ๒๕๓๘)

ตารางที่ ๔ แสดงประเภทและลักษณะของอภิญา ๖

ประเภท	รายละเอียด	ลักษณะ
โลกียอภิญา	๑. อธิวิธีในอาหุเนย สูตร	๑. สามารถแยกร่างได้เป็นหลายคน ๒. สามารถรวมร่างกลับเป็นคนเดียวได้ ๓. สามารถแสดงตัวให้ปรากฏได้ ๔. สามารถล่องหนได้ ๕. สามารถทะลุกำแพงได้ ๖. สามารถดำดินได้ ๗. สามารถเดินบนน้ำได้ ๘. สามารถเหาะเหินได้ ๙. สามารถลอบคล้ำพระจันทร์ พระอาทิตย์ได้ ๑๐. สามารถทำตัวให้เบาแล้วไปในที่ต่างๆได้
โลกียอภิญา	ฤทธิ์ในวิสุทธีมรรคและ ปฏิสัมภิทามรรค	๑. ฤทธิ์จากการอธิษฐาน ๒. ฤทธิ์ที่เกิดจากการแปลงกาย ๓. ฤทธิ์คือการเนรมิตต่างๆ ๔. ฤทธิ์ที่เกิดจากอนุภาพของญาณ ๕. ฤทธิ์เกิดจากสมถกรรมฐาน ๖. ฤทธิ์ของพระอริยบุคคล ๗. ฤทธิ์ที่เกิดจากผลแห่งกรรม ๘. ฤทธิ์ของผู้มีบุญ ๙. ฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยวิชาหรือวิทยากร ๑๐. ฤทธิ์คือความเพียรพยายามที่ถูกต้อง
โลกียอภิญา	อธิวิธี (นัยที่ ๑) ใน วิมุตติมรรค	๑. ฤทธิ์จากการอธิษฐาน ๒. ฤทธิ์จากการแปลงกาย ๓. ฤทธิ์คือการเนรมิตต่างๆ

ตารางที่ ๔ (ต่อ)

ประเภท	รายละเอียด	ลักษณะ
โลกียอภิญา	อิทธิวิธี (นัยที่ ๒) ใน วิมุตติมรรค	๑. ฤทธิ์เกิดจากญาณ ๒. ฤทธิ์เกิดจากสมถกรรมฐาน ๓. ฤทธิ์ของพระอริยบุคคล ๔. ฤทธิ์ที่เกิดจากกรรม ๕. ฤทธิ์ของผู้มีบุญ ๖. ฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยวิชา ๗. ฤทธิ์คือความเพียรพยายามที่ถูกต้อง
โลกียอภิญา	๒. ทิพโศต	ความสามารถในการฟังเสียงที่ยิ่งกว่า ความสามารถปกติด้วยอำนาจของฌานสมาบัติ
โลกียอภิญา	๓. เจโตปริยญาณ	ความสามารถในการรู้ความรู้สึกนึกคิดหรือ วาระจิตของผู้อื่น
โลกียอภิญา	๔. ปุพเพนิวาสานุสสติ ญาณ	ความสามารถที่จะระลึกอดีตชาติได้โดยใน วิมุตติมรรคกล่าวไว้ ๓ ประเภทคือ ๑. การระลึกชาติได้หลายชาติ ๒. การระลึกชาติได้โดยกำเนิด ๓. การระลึกชาติได้โดยการปฏิบัติ
โลกียอภิญา	๕. จุตูปปาตญาณ (ทิพยจักขุญาณ)	ความสามารถที่จะรู้ถึงการเวียนว่ายตายเกิด ของสรรพสัตว์ด้วยทิพยจักขุ โดยในวิมุตติ มรรคกล่าวไว้ ๒ ประเภทคือ ๑. ทิพยจักขุที่เกิดจากบุญหรือกรรมดี ๒. ทิพยจักขุที่เกิดจากสมาธิภาวนาหรือเป็น อิทธิบาท ๔
โลกุตตร อภิญา	๖. อาสวักขยญาณ	ความสามารถในการกำจัดกิเลสออกไปจาก จิตใจตนเองได้

ตารางที่ ๕ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างอภิญญา ๖ กับหมวดธรรมอื่น

ทศพลญาณ	วิชา ๘	อภิญญา ๖	วิชา ๓	ปาฏิหาริย์ ๓
ฐานาฐานญาณ				
กรรมวิปากญาณ				
สัพพัตถคามินีปฏิบัติ ญาณ				
นानาธาตุนญาณ				
นानาธิมุตติญาณ				
อินทริยปโรปริยัตตญาณ				
ฌานาที่สังกิลเลสาทิญาณ				
	วิปีสสนาญาณ			
	มโนมยิทธิ			
	อิทธิวิธี	อิทธิวิธี		อิทธิปาฏิหาริย์
	ทิพพโสต ญาณ	ทิพพโสต ญาณ		
	เจโตปริยญาณ	เจโตปริยญาณ		อาเทศนา ปาฏิหาริย์
ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ	ปุพเพนิวา सानุสสติญาณ	ปุพเพนิวา सानุสสติญาณ	ปุพเพนิวา सानุสสติ ญาณ	
จตุปปาทญาณ	จตุปปาทญาณ	จตุปปาทญาณ	จตุปปาทญาณ	
อาสวักขญาณ	อาสวักข ญาณ	อาสวักข ญาณ	อาสวักข ญาณ	
				อนุสาสนี ปาฏิหาริย์

ตารางที่ ๖ แสดงระดับสมาธิในกรรมฐาน ๔๐

กรรมฐาน	จริยาที่เหมาะสม						ขีดขั้นความสำเร็จ						
	ราคจริต	โทสจริต	โมหจริต	สังขารจริต	ญวนจริต	วิตกกจริต	ปฏิกากนิมิต	อุปจารสมาธิ	ปฐมฌาน	ทุติยฌาน	ตติยฌาน	จตุตถฌาน	อรุปรมาณ ๔
กสิณ ๑๐													
- วรรณกสิณ ๔		X					0	0	0	0	0	0	
- กสิณอื่นๆ	X	X	X	X	X	X	0	0	0	0	0	0	
อสุภะ ๑๐	X						0	0	0				
อนุสติ ๑๐													
๖ ข้อแรก				X				0					
- อุปสมานุสติ					X			0					
- มรณสติ					X			0					
- กายคตาสติ	X						0	0	0				
- อานาปานสติ			X			X	0	0	0	0	0	0	
อัปปมัญญา ๔													
๓ ข้อแรก		X						0	0	0	0		
- อุเบกขา		X						0				0	
อาหารปฏิบัติกุศลสัญญา					X			0					
จตุธาคาวัญฐาน					X			0					
อรุปร ๔													
- อากาสนัญญาขตนะ	X	X	X	X	X	X		0				0	๑
- วิญญาณัญญาขตนะ	X	X	X	X	X	X		0				0	๒
- อากิญจัญญาขตนะ	X	X	X	X	X	X		0				0	๓
- เนวสัญญานาสัญญา	X	X	X	X	X	X		0				0	๔

หมายเหตุ

สัญลักษณ์ X แทน

สัญลักษณ์ 0 แทน

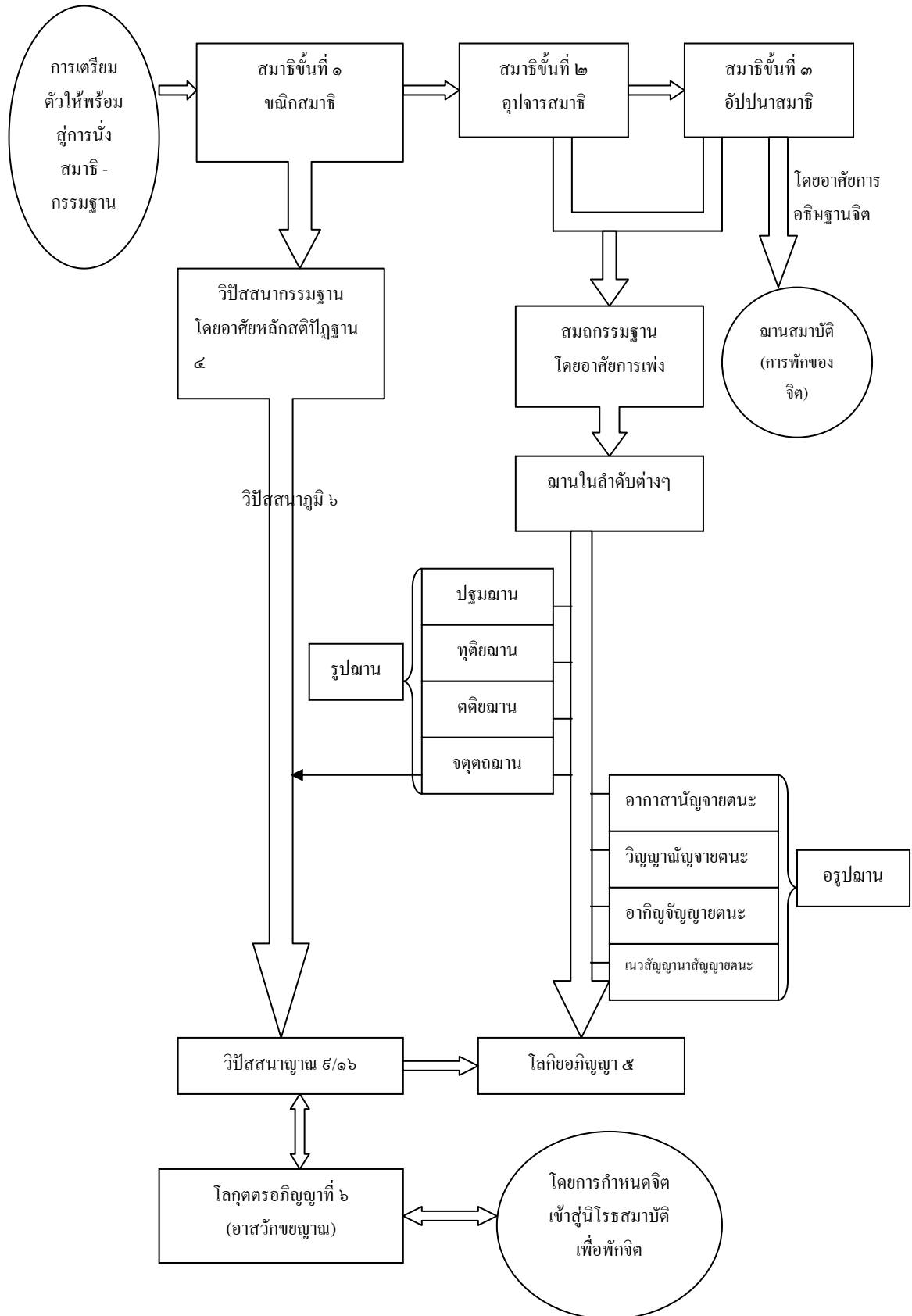
สัญลักษณ์ ๑ ๒ ๓ ๔ แทน

จริยาที่เหมาะสมกับการนั่งกรรมฐานทั้ง ๔๐ ประเภท

ขีดขั้นความสำเร็จที่เกิดขึ้นได้กับการนั่งกรรมฐานทั้ง ๔๐ ประเภท

จำนวนอรุปรมาณที่อาจเกิดขึ้นได้กับกรรมฐานทั้ง ๔๐ ประเภท

ภาพที่ ๑ แสดงความสัมพันธ์ของการปฏิบัติกรรมฐานจนเกิดผลในระดับต่างๆ

อาการ ๔๐

๑. อนิจโต	โดยความไม่เที่ยง	เพราะไม่เป็นไปเลยที่สุด และเพราะมี ต้นมีปลาย
๒. ทุกขโต	โดยความเป็นทุกข์	เพราะบีบคั้นเฉพาะหน้าด้วยความเกิด และความดับและเพราะเป็นที่ตั้งแห่ง ทุกข์
๓. โรคโต	โดยเป็นโรค	เพราะต้องเยียวยาด้วยปัจจัยและ เพราะเป็นที่เกิด
๔. คัมภโต	โดยเป็นผี	เพราะประกอบด้วยสิ่งเสียดแทงคือ ความเป็นทุกข์เพราะเป็นที่ไหลออก ของสิ่งไม่สะอาดคือกิเลสและเพราะมี การกลัดหนองและสุกแก่แล้วแตกไป ด้วยความเกิด ความแก่ และความ แตกดับ
๕. สัตถโต	โดยเป็นลูกศรเสียบ	เพราะให้เกิดความบีบคั้น เพราะเป็น สิ่งทิ่มแทงอยู่ภายในและเพราะเป็น สิ่งที่ถอนออกได้ยาก
๖. อฆโต	โดยความชั่วร้าย	เพราะเป็นสิ่งควรตำหนิติเตียนเพราะ นำมาซึ่งความเสื่อมเสีย และเพราะ เป็นที่ตั้งของความชั่วร้าย
๗. อาพาธโต	โดยความป่วยไข้	เพราะไม่ทำให้เกิดเสรีภาพและเพราะ เป็นปทัฏฐานของความเจ็บป่วย
๘. ปโรโต	โดยเป็นปรปักษ์	เพราะไม่มีอำนาจ (บังคับบัญชา) และ เพราะบังคับบัญชาไม่ได้
๙. ปโลกโต	โดยแตกทำลาย	เพราะแตกทำลายไปด้วยพยาธิ ชรา และมรณะ
๑๐. อิติโต	โดยความหายนะ	เพราะนำมาซึ่งความพินาศมากมาย

อาการ ๔๐ (ต่อ)

๑๑. อุปัททวโต	โดยเป็นอุปัทวะ	เพราะนำมาซึ่งสิ่งไม่เป็นประโยชน์ที่ รู้ไม่ได้เลยอย่างมากมายและเพราะ เป็นที่ตั้งของอุปัทวันตรายทั้งปวงด้วย
๑๒. ภยโต	โดยเป็นภัย	เพราะเป็นที่เกิดของภัยทุกประการ และเพราะเป็นปฏิปักษ์ต่อความ อบอุ่นใจอย่างสูงสุด กล่าวคือความ ระงับทุกข์
๑๓. อุปสัคคโต	โดยเป็นอุปสรรค	เพราะติดตามมาด้วยสิ่งไม่เป็น ประโยชน์หลาย ประการ เพราะ ประกอบด้วยโทษ และเพราะไม่นำมา ซึ่งความอดกลั้น คล้ายเป็นอุปสรรค
๑๔. จลโต	โดยความหวั่นไหว	เพราะหวั่นไหวด้วยพยาธิชราและ มรณะ กับทั้งหวั่นไหวด้วยโลกธรรม ทั้งหลาย มีความมีลาภและความเสื่อม ลาภเป็นต้น
๑๕. ปกังคโต	โดยผูกพัน	เพราะมีปกติเข้าถึงความผูกพันไปด้วย ความพยายามและโดยสภาพของมัน เอง
๑๖. อัทรูโต	โดยไม่ยั่งยืน	เพราะมีปกติร่วงหล่นไปในที่ตั้งทุก แห่ง และเพราะไม่มีความมั่นคง
๑๗. อตณโต	โดยไม่เป็นที่ต้านทาน	เพราะไม่เป็นที่ต่อต้านคุ้มครอง และ เพราะไม่ได้ความปลอดภัยที่ควรได้
๑๘. อเลณโต	โดยไม่เป็นที่หลบหลีก	เพราะไม่เป็นที่สมควรเพื่อหลบหลีกกับ ทั้งเพราะผู้หลบหลีกทั้งหลายทำกิจใน การหลบหลีกไม่ได้
๑๙. อสรณโต	โดยไม่เป็นที่พึ่ง	เพราะไม่มีความกำจัดภัยแก่ผู้อยู่อาศัย

อาการ ๔๐ (ต่อ)

๒๐. วิตโต	โดยเป็นของเปล่า	เพราะว่างเปล่าจากความยั่งยืน ความงาม ความสุข และความมีอิตตา ตามกำหนด คาคคะเนไว้
๒๑. ตุจฺจโต	โดยเป็นของว่าง	เพราะโดยเป็นของเปล่านั้นเองหรือเพราะความเป็นของเล็กน้อย เพราะว่าแม้ของเล็กน้อยในโลกเขาเรียกกันว่าของว่าง
๒๒. สฺยญฺญโต	โดยเป็นของสูญ	เพราะปราศจาก (อิตตา) ผู้เป็นเจ้าของ ผู้อยู่ประจำ ผู้สร้าง ผู้สวดยและผู้บงการ
๒๓. อนัตตโต	โดยไม่มีอิตตา	เพราะไม่มีผู้เป็นเจ้าของด้วยตนเอง
๒๔. อาทีนฺวโต	โดยเป็นโทษ	เพราะเป็นทุกข์ด้วยความเป็นไป (ในภพคือ สังสารวัฏ) และเพราะความทุกข์ (นั่นเอง) เป็นโทษ อีกประการหนึ่ง ชื่อว่าอาทีนวะเพราะอรรถว่าผู้ไป ผู้ถึงผู้เป็นไป สูความยากจน คำว่า “อาทีนวะ” นี้เป็นคำเรียกคนยากจน และแม้ว่าขันธ (๕) ก็เป็นสิ่งยากจนเหมือนกัน เพราะเหตุนี้ (โยคีจึงกำหนดรู้) โดยความยากจน เพราะเป็นเช่นกับคนยากจน
๒๕. วิปริณามธัมมโต	โดยมีความแปรผันไปเป็นธรรมดา	เพราะมีปกติแปรผันไป ๒ ทางคือ ด้วยเป็นธรรมดา ชรา ๑ และด้วยมรณะ ๑
๒๖. อสารถโต	โดยไม่มีสาระ	เพราะมีความอ่อนแอ และเพราะหักง่ายเหมือนไม้ผุ
๒๗. อมมุลโต	โดยเป็นต้นเหตุแห่งความชั่วร้าย	เพราะเป็นเหตุแห่งความชั่วร้าย

อาการ ๔๐ (ต่อ)

๒๘. วรโกโต	โดยเป็นผู้ฆ่า (ฆาตกร)	เพราะเป็นผู้ฆ่าความไว้วางใจเหมือนศัตรูผู้มีหน้าเป็นมิตร
๒๙. วิภวโต	โดยปราศจากความเจริญ	เพราะปราศจากความเจริญ และเพราะให้เกิดความไม่เจริญ
๓๐. สาสวโต	โดยมีอาสวะ	เพราะเป็นฐานไปสู่อาสวะ
๓๑. สังขโต	โดยเป็นของถูกปรุงแต่งไว้	เพราะเป็นสิ่งที่เหตุและปัจจัยปรุงแต่งขึ้น
๓๒. มารามิสโต	โดยเป็นเหยื่อล่อของมาร	เพราะเป็นเหยื่อล่อของมัจจุรและกิเลสมาร
๓๓. ชาติขัมมโต	โดยมีความเกิดเป็นธรรมดา	เพราะมีความเกิด แก่ เจ็บป่วยและตาย เป็นปกติ
๓๔. ชราขัมมโต	โดยมีความแก่เป็นธรรมดา	เพราะมีความเกิด แก่ เจ็บป่วยและตาย เป็นปกติ
๓๕. พยาธิขัมมโต	โดยมีความเจ็บป่วยเป็นธรรมดา	เพราะมีความเกิด แก่ เจ็บป่วยและตาย เป็นปกติ
๓๖. มรณขัมมโต	โดยมีความตายเป็นธรรมดา	เพราะมีความเกิด แก่ เจ็บป่วยและตาย เป็นปกติ
๓๗. โสภขัมมโต	โดยมีความโสภเป็นธรรมดา	เพราะเป็นเหตุแห่งความ โสภเศร้า ความคร่ำครวญและความคับแค้นใจ
๓๘. ปริเทวขัมมโต	โดยมีความคร่ำครวญ เป็นธรรมดา	เพราะเป็นเหตุแห่งความ โสภเศร้า ความคร่ำครวญและความคับแค้นใจ
๓๙. อุปายาสขัมมโต	โดยมีความคับแค้นใจ เป็นธรรมดา	เพราะเป็นเหตุแห่งความ โสภเศร้า ความคร่ำครวญและความคับแค้นใจ
๔๐. สังกิลลิกขัมมโต	โดยมีความเศร้าหมอง เป็นธรรมดา	เพราะเป็นธรรมที่เป็นวิสัย (หรือ อารมณ) ของสังกิลล คือ ตัณหา ทิฏฐิ และทวาริตทั้งหลาย

มหาวิปัสสนา ๑๘

๑. ทำ อนิจจานุปัสสนา ให้เกิดขึ้น (ปัญญาเห็นเนื่องๆ ว่าไม่เที่ยง)	ก็ละ นิจจัตถญา ได้ (ความสำคัญว่าเที่ยง)
๒. ทำ ทุกขานุปัสสนา ให้เกิดขึ้น (ปัญญาเห็นเนื่องๆ ว่าเป็นทุกข์)	ก็ละ สุขัตถญา ได้ (ความสำคัญว่าเป็นสุข)
๓. ทำ อนัตตานุปัสสนา ให้เกิดขึ้น (ปัญญาเห็นเนื่องๆ ว่าไม่มีอัตตา)	ก็ละ อตตัตถญาได้ (ความสำคัญว่ามีอัตตา)
๔. ทำ นิพพิทานุปัสสนา ให้เกิดขึ้น (ปัญญาเห็นเนื่องๆ ด้วยความเบื่อหน่าย)	ก็ละ นันทิ ได้ (ความเพลิดเพลิน)
๕. ทำ วิราคานุปัสสนา ให้เกิดขึ้น (ปัญญาเห็นเนื่องๆ ด้วยปราศจากความกำหนัด)	ก็ละ รากะ ได้ (ความกำหนัด)
๖. ทำ นิโรธานุปัสสนา ให้เกิดขึ้น (ปัญญาเห็นเนื่องๆ ซึ่งความดับ)	ก็ละ สมุทัย ได้ (สิ่งที่เป้นแดนเกิด)
๗. ทำ ปฏินิสสัคคานุปัสสนา ให้เกิดขึ้น (ปัญญาเห็นเนื่องๆ ด้วยการสลະทิ้งไป)	ก็ละ อาทานะ ได้ (ความยึดถือไว้)
๘. ทำ ขยานุปัสสนา ให้เกิดขึ้น (ปัญญาเห็นเนื่องๆ ซึ่งความสิ้นไป)	ก็ละ มนัสสัญญา ได้ (ความสำคัญว่าเป็นก้อน)
๙. ทำ วยานุปัสสนา ให้เกิดขึ้น (ปัญญาเห็นเนื่องๆ ซึ่งความเสื่อมไป)	ก็ละ อายุหนะ ได้ (ความขวนขวาย)
๑๐. ทำ วิปริณามานุปัสสนา ให้เกิดขึ้น (ปัญญาเห็นเนื่องๆ ซึ่งความแปรผัน)	ก็ละ ฐวัตถญา ได้ (ความสำคัญว่ายั่งยืน)
๑๑. ทำ อนิมิตตานุปัสสนา ให้เกิดขึ้น (ปัญญาเห็นเนื่องๆ ว่าไม่มีนิมิต)	ก็ละ นิมิตตะ ได้ (ความมีนิมิต)
๑๒. ทำ อัปภินิหิตานุปัสสนา ให้เกิดขึ้น (ปัญญาเห็นเนื่องๆ ว่าไม่มีที่ตั้ง)	ก็ละ ปณิธิ ได้ (ค้นหาเป็นที่ตั้ง)
๑๓. ทำ สุขุญฺญตานุปัสสนา ให้เกิดขึ้น (ปัญญาเห็นเนื่องๆ โดยความว่างเปล่า)	ก็ละ อภินิเวสะ ได้ (ความยึดมั่น)
๑๔. ทำ อธิปัญญาธัมมวิปัสสนา ให้เกิดขึ้น (วิปัสสนาในธรรมคือปัญญาอันยิ่ง)	ก็ละ สารทธานภินิเวสะ ได้ (ความยึดมั่นด้วยการยึดถือว่ามีสาระ)

มหาวิปัสสนา ๑๘ (ต่อ)

๑๕. ทำ ขณิกสัญญาทสฺสนะ ให้เกิดขึ้น

(ความรู้ความเห็นตามเป็นจริง)

๑๖. ทำ อาทินวานุปัสสนา ให้เกิดขึ้น

(ปัญญาเห็นเนื่องๆ โดยความเป็นโทษ)

๑๗. ทำ ปฏิสังขานุปัสสนา ให้เกิดขึ้น

(ปัญญาเห็นเนื่องๆ ด้วยพิจารณาทบทวน)

๑๘. ทำ วิวิฏฐานุปัสสนา ให้เกิดขึ้น

(ปัญญาเห็นเนื่องๆ ด้วยจิตถอยกลับ)

ก็ละ สัมโมหานิเวสะ ได้

(ความยึดถือด้วยความลุ่มหลง)

ก็ละ อาลยานิเวสะ ได้

(ความยึดถือด้วยความอาลัย)

ก็ละ อับปฏิสังขา ได้

(ความไม่พิจารณาทบทวน)

ก็ละ สังโยคานิเวสะ ได้

(ความยึดมั่นด้วยสังโยค)

บ่อเกิดความรู้ทางพุทธปรัชญา

เมื่อกล่าวถึง สัมมาทิฐิ อันเป็นองค์ประกอบสำคัญของมรรค ในฐานะที่เป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติธรรมอันเป็นบ่อเกิดแห่งความรู้ หรือเป็นขั้นเริ่มแรกในระบบการศึกษาตามหลักการของพระพุทธศาสนา และเป็นธรรมที่ต้องพัฒนาให้บริสุทธิ์ ชัดเจน เป็นอิสระมากขึ้นตามลำดับ จนกลายเป็นการตรัสรู้ในที่สุด ดังนั้น การสร้างเสริมสัมมาทิฐิจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ดังมีข้อความในพระไตรปิฎก แสดงหลักการสร้างเสริมสัมมาทิฐิไว้ดังนี้ “ภิกษุทั้งหลาย ปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งสัมมาทิฐิ มี ๒ ประการดังนี้ คือ ปรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการ”

ปรโตโฆสะ หมายถึง เสี่ยงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก เช่น การสั่งสอน แนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า ข่าวสาร ข้อเขียน คำชี้แจง อธิบาย การเรียนรู้จากผู้อื่น ในที่นี้หมายถึงเฉพาะส่วนที่ฟังตามถูกต้อง เฉพาะอย่างยิ่งการรับฟังธรรม ความรู้ หรือคำแนะนำจากบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตร (hearing or learning from others ; inducement by others) °

ข้อแรกนี้ เป็นองค์ประกอบฝ่ายภายนอก ได้แก่ ปัจจัยทางสังคม อาจเรียกง่ายๆ ว่าวิธีการแห่งศรัทธา

โยนิโสมนสิการ เมื่อกล่าวโดยรูปศัพท์ โยนิโสมนสิการ ประกอบด้วย โยนิโส กับ มนสิการ มาจาก โยนิ ซึ่งแปลว่า เหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิด ปัญญา อุบาย วิธี ทาง ส่วนมนสิการ แปลว่า การทำในใจ การคิด คำนี้ นึกถึง ใส่ใจ พิจารณา เมื่อรวมเข้าเป็นโยนิโสมนสิการ แปลว่า คิดหรือพิจารณาโดยอุบาย คือคิดอย่างมีวิธี หรือคิดถูกวิธี หมายถึง คิดถูกวิธีที่จะให้เข้าถึงความจริง สอดคล้องเข้าแนวกบัสัจจะ ทำให้หยั่งรู้สภาวะลักษณะและสามัญลักษณะของสิ่งทั้งหลาย หรือคิดถูกทาง คือคิดได้ต่อเนื่องเป็นลำดับ มีขั้นตอน หมายถึง ความคิดเป็นระเบียบตามแนวเหตุผลเป็นต้น รวมทั้งหมายถึง คิดตามเหตุ คิดค้นเหตุ คิดตามเหตุผล โดยคิดให้เกิดผล คือใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึงประสงค์ เล็งถึงการคิดอย่างมีเป้าหมาย

ข้อสองนี้ เป็นองค์ประกอบฝ่ายภายใน ได้แก่ ปัจจัยภายในตัวบุคคล อาจเรียกง่ายๆ ว่าวิธีการแห่งปัญญา

ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น โยนิโสมนสิการ เป็นวิธีแห่งปัญญา ซึ่งอยู่ในระดับที่เหนือศรัทธาขึ้นไปเพราะเป็นขั้นที่เริ่มใช้ความคิดของตนเองเป็นอิสระ ดังนั้น ความรู้อันเกิดจากการฝึกฝนปฏิบัติในโยนิโสมนสิการ จึงเป็น การฝึกฝนใช้ความคิด ให้รู้จักคิดอย่างถูกวิธี คิดอย่างมี

° พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑.

ระเบียบ รู้จักคิดวิเคราะห์ โดยไม่มองสิ่งต่างๆ เพียงผิวเผิน ซึ่งจะทำให้คนเราเกิดปัญญาที่บริสุทธิ์ เป็นอิสระ และสู่จุดหมายของ พุทธธรรมอย่างแท้จริง

ในครั้งพุทธกาล พระพุทธองค์ ได้ตรัสต่อเหล่าภิกษุทั้งหลาย ในหลายครั้ง หลายแบบ ต่างๆ กัน โดยจะยกตัวอย่างพุทธพจน์ ที่เกี่ยวข้องกับการเจริญโยนิโสมนสิการ พอสังเขป ดังต่อไปนี้

“เราไม่เล็งเห็นธรรมอย่างอื่น แม้สักข้อหนึ่งซึ่งเป็นเหตุให้สัมมาทิฐิที่ยังไม่เกิดได้เกิดขึ้น หรือให้สัมมาทิฐิที่เกิดขึ้นแล้ว เจริญยิ่งขึ้น เหมือนโยนิโสมนสิการเลย เมื่อมีโยนิโสมนสิการ สัมมาทิฐิที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และสัมมาทิฐิที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเจริญยิ่งขึ้น”

“เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้สักข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุให้โพชฌงค์ที่ยังไม่เกิด ได้เกิดขึ้น หรือให้โพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้ว ถึงความเจริญเต็มบริบูรณ์ เหมือนโยนิโสมนสิการเลย เมื่อโยนิโสมนสิการ โพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดย่อมเกิดขึ้น และโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วย่อมถึงความเจริญเต็มบริบูรณ์”

“เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้สักข้อหนึ่ง ที่จะเป็เหตุให้ความสงสัยที่ยังไม่เกิด ก็ไม่เกิดขึ้น หรือที่เกิดขึ้นแล้วก็ถูกกำจัดได้ เหมือนโยนิโสมนสิการเลย”

“ธรรม ๘ อย่างที่มีอุปการะมาก ได้แก่ ธรรม ๘ อย่าง ซึ่งมีโยนิโสมนสิการเป็นมูล กล่าวคือ เมื่อโยนิโสมนสิการ ปราโมทย์ย่อมเกิด เมื่อปราโมทย์ ปิทย่อมเกิด เมื่อมีใจปิติ กายย่อมสงบระงับ (ปีสัสติ) เมื่อกายสงบระงับ ย่อมได้เสวยสุข ผู้มีสุข จิตย่อมเป็นสมาธิ ผู้มีจิตเป็นสมาธิ ย่อมรู้เห็นตามเป็นจริง เมื่อรู้เห็นตามเป็นจริง ย่อมนิพพิทาเอง เมื่อนิพพิทาก็วิราคะ เพราะวิราคะ ก็วิมุตติ”^๒

อันดับต่อไปจะกล่าวถึงด้านต่างๆ ที่เป็นพื้นฐานทางบ่อเกิดแห่งความรู้

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ ก็คือการนำเอาโยนิโสมนสิการมาใช้ในทางปฏิบัติ หรือโยนิโสมนสิการที่เป็นภาคปฏิบัติการ วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ หรือเรียกสั้นๆ ว่า วิธีโยนิโสมนสิการนี้ แม้จะมีหลายอย่างหลายวิธี แต่เมื่อกำหนดโดยหลักการ ก็มี ๒ แบบคือ โยนิโสมนสิการที่มุ่งสกัดหรือกำจัดอวิชชาโดยตรง และ โยนิโสมนสิการที่มุ่งเพื่อสกัดหรือบรรเทาตัณหา โยนิโสมนสิการที่มุ่งกำจัดอวิชชาโดยตรงนั้น ตามปกติเป็นแบบที่ต้องใช้ในการปฏิบัติธรรมจนถึงที่สุด เพราะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจตามเป็นจริง ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการตรัสรู้ ส่วนโยนิโสมนสิการแบบสกัดหรือบรรเทาตัณหา มักใช้เป็นข้อปฏิบัติขั้นต้นๆ ซึ่งมุ่งเตรียมพื้นฐานหรือพัฒนาตนเองในด้านคุณธรรมให้เป็นผู้พร้อมสำหรับการปฏิบัติขั้นสูงขึ้นไปเพราะเป็นเพียงขั้นขัดเกลา

---

^๒ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๖๕.

กิเลส แต่โยนิโสมนสิการหลายวิธีใช้ประโยชน์ได้ทั้งสองอย่าง คือทั้งกำจัดอวิชชา และบรรเทา ตัณหาไปพร้อมกัน^๓

วิธีโยนิโสมนสิการเท่าที่พบในบาลี พอประมวลเป็นแบบใหญ่ๆ ได้ดังนี้

๑. วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือพิจารณาปรากฏการณ์ที่เป็นผล ให้รู้จักสภาวะที่เป็นจริงหรือพิจารณาปัญหา หาหนทางแก้ไข ด้วยการค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่างๆ ที่สัมพันธ์ ส่งผลสืบทอดกันมาอาจเรียกว่า *วิธีคิดแบบอทัปปัจจัยตา* หรือคิดตามหลักปฏิจสมุปบาท จัดเป็นวิธีโยนิโสมนสิการแบบพื้นฐาน

๒. วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ หรือกระจายเนื้อหา เป็นการคิดที่มุ่งให้มอง และให้รู้จักสิ่งทั้งหลายตามสภาวะของมันเองอีกแบบหนึ่ง ในทางธรรม ท่านมักใช้พิจารณาเพื่อให้เห็นความไม่มีแก่นสารหรือความไม่เป็นตัวเป็นตนที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลาย ให้หายยึดติดถือมั่น ในสมมติบัญญัติ โดยเฉพาะการพิจารณาเห็นสัตว์บุคคลเป็นเพียงการประชุมกันเข้าของ องค์ประกอบต่างๆ ที่เรียกว่า *ขันธ ๕* และ *ขันธ ๕* แต่ละอย่างก็เกิดขึ้นจากส่วนประกอบย่อยต่อไป อีก การพิจารณาเช่นนี้ ช่วยให้มองเห็นความเป็นอนัตตา แต่การที่จะมองเห็นสภาวะเช่นนี้ได้ ชัดเจน มักต้องอาศัยวิธีคิดแบบที่ ๑ และหรือแบบที่ ๓ ในข้อต่อไปเข้าร่วม โดยพิจารณาไปพร้อมๆ กัน กล่าวคือ เมื่อแยกแยะส่วนประกอบออกก็เห็นภาวะที่องค์ประกอบเหล่านั้นอาศัยกัน และขึ้นต่อเหตุปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ไม่เป็นตัวของมันเองโดยแท้จริงยิ่งกว่านั้น องค์ประกอบ และเหตุปัจจัยต่างๆ เหล่านั้นล้วนเป็นไปตามกฎธรรมดา คือ มีที่ก่อกำเนิดอยู่ตลอดเวลา ไม่เที่ยงแท้ ไม่คงที่ ไม่ยั่งยืน ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วต้องดับไป และต้องขึ้นต่อเหตุปัจจัยต่างๆ ถูกเหตุปัจจัยทั้งหลายบีบคั้นขัดแย้งนั้น

๓. วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ หรือ วิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา คือ มองอย่างรู้เท่าทัน ความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งจะต้องเป็นอย่างนั้นๆ ตามธรรมดาของมันเอง ในฐานะที่มันเป็น สิ่งซึ่งเกิดจากเหตุปัจจัยต่างๆ ปรุงแต่งขึ้น จะต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัย ธรรมดาที่ว่ามัน ได้แก่ อากาศที่สิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ต้องดับไป ไม่เที่ยงแท้ ไม่คงที่ ไม่ยั่งยืน ไม่คงอยู่ตลอดไปเป็นอนิจจัง ปัจจัยทั้งหลายทั้งภายในและภายนอกทุกอย่างต่างก็ ก่อกำเนิดเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลาเสมอ เหมือนกัน เมื่อเข้ามาสัมพันธ์กันจึงเกิดความขัดแย้ง ทำให้ สิ่งเหล่านั้นมีสภาวะถูกบีบคั้นกดคั้น ไม่อาจคงอยู่ในสภาพเดิมได้ จะต้องมีการแปรปรวนเปลี่ยนแปลง เป็นทุกข์ ในเมื่อต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัยมันก็ไม่อาจเป็นของของใคร เช่นเดียวกับที่ไม่อาจ เป็นตัวตนของมันเอง และไม่อาจมีอยู่โดยตัวของมันเอง มันไม่อาจเป็นไปตามความปรารถนาของ

---

^๓ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๗๕.

ใคร ไม่มีใครคิดอยากบังคับมันได้ ไม่มีใครเป็นเจ้าของครอบครองมันได้จริงเพราะมันเป็นไปตามเหตุปัจจัย ไม่ใช่เป็นไปตามใจอยากของใคร เป็นอนัตตา รวมความว่า รู้เท่าทันว่าสิ่งทั้งหลายเป็นธรรมชาติ มีลักษณะความเป็นไปโดยทั่วไปเสมอเหมือนกันตามธรรมชาติของมันเป็นไปในฐานะที่เป็นของปรุงแต่งเกิดจากเหตุปัจจัยและขึ้นต่อเหตุปัจจัยทั้งหลายเช่นเดียวกัน

๔. วิธีคิดแบบอริยสัจจ์ หรือ คิดแบบแก้ปัญห เรียกว่าตามโภหารทางธรรมได้ว่า วิธีแห่งความดับทุกข์ จัดเป็นวิธีคิดแบบหลักอย่างหนึ่งเพราะสามารถขยายให้ครอบคลุมวิธีคิดแบบอื่นๆ ได้ทั้งหมด บาลีที่พึงอ้างในข้อนี้มีความสั้นๆ ดังนี้

“ภิกษุณัณยอมมนสิการโดยแยกคาย(โยนิโสมนสิการ) ว่า ทุกข์ คือดังนี้ ; ย่อมมนสิการโดยแยกคายว่า เหตุเกิดแห่งทุกข์คือดังนี้ ; ย่อมมนสิการโดยแยกคายว่า ความดับแห่งทุกข์คือดังนี้ ; ย่อมมนสิการโดยแยกคายว่าข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับทุกข์คือดังนี้ ; เมื่อเธอมนสิการโดยแยกคายอยู่อย่างนี้ สังโยชน์ ๓ อย่างคือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรมาส ย่อมถูกละเสียได้”

๕. วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ หรือคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย คือพิจารณาให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่าง *ธรรม* กับ *อรรถ* หรือ *หลักการ* กับ *ความมุ่งหมาย* เป็นความคิดที่มีความสำคัญมากในเมื่อจะลงมือปฏิบัติธรรมหรือทำการตามหลักการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้ได้ผลตรงตามความมุ่งหมายไม่กลายเป็นการกระทำที่เคลื่อนคลาด เลื่อนลอย หรือมลาย คำว่าธรรมแปลว่าหลัก หรือหลักการ คือหลักความจริง หลักความดีงาม หลักการปฏิบัติ หรือหลักที่จะเอาไปใช้ปฏิบัติ รวมทั้งหลักคำสอนที่จะให้ประพฤติปฏิบัติและทำการได้ถูกต้อง คำว่าอรรถ แปลว่าความหมาย ความมุ่งหมาย จุดหมายประโยชน์ที่ต้องการ หรือสาระที่พึงประสงค์ ในการปฏิบัติธรรมหรือการกระทำตามหลักการใดๆ ก็ตามจะต้องเข้าใจความหมายและความมุ่งหมายของธรรมหรือหลักการนั้นๆ ว่า ปฏิบัติหรือทำไปเพื่ออะไร ธรรมหรือหลักการนั้นกำหนดวางไว้เพื่ออะไร จะนำไปสู่ผลหรือที่หมายใดบ้าง ทั้งจุดหมายสุดท้ายปลายทาง และเป้าหมายท่ามกลาง ในระหว่างที่จะส่งทอดต่อไปยังธรรมหรือหลักการข้ออื่นๆ ความเข้าใจถูกต้องในเรื่องหลักการและความมุ่งหมายนี้ นำไปสู่การปฏิบัติถูกต้องที่เรียกว่า ธรรมานุธรรมปฏิบัติ

๖. วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก หรือพิจารณาให้เห็นครบทั้ง อัสสาทะ อาทินวะ และ นิสสรณะ เป็นการมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงอีกแบบหนึ่ง ซึ่งเน้นการยอมรับความจริงตามที่สิ่งนั้นๆ เป็นอยู่ทุกแง่ทุกด้าน ทั้งด้านดีด้านเสีย และเป็นวิธีคิดที่ต่อเนื่องกับการปฏิบัติมาก เช่นบอกมาก่อนจะแก้ปัญหาก็ต้องเข้าใจปัญหาให้ชัดเจน และรู้ที่ไปให้ดีก่อน หรือก่อนจะละจากสิ่งหนึ่งไปหาอีกสิ่งหนึ่ง ต้องรู้จักทั้งสองฝ่ายดีพอที่จะให้เห็นได้ว่าการละและไปหาอันนี้หรือการทิ้งอย่างหนึ่งไปเอาอีกอย่างหนึ่งนั้น เป็นการกระทำที่รอบคอบสมควรและดีจริง

อัสสาทะ แปลว่า ส่วนดี ส่วนอร่อย ส่วนหวานชื่น คุณ คุณค่า ข้อที่น่าพึงพอใจ

อาทีนวะ หรืออาทีนพ แปลว่าส่วนเสีย ข้อเสีย ช่องเสีย โทษ ข้อบกพร่อง

นิสฺสรณะ แปลว่า ทางออก ทางรอด ภาวะหลุดรอดปลอดภัย หรือสลัดออกได้ ภาวะที่ปลอดภัยหรือปราศจากปัญหา มีความสมบูรณ์ในตัว ดึงงามจริงโดยไม่ต้องขึ้นต่อข้อดีข้อเสีย ไม่ขึ้นต่ออัสสาทะ และอาทีนวะของสิ่งที่เป็นปัญหา หรือภาวะที่สลัดออกมานั้น

๗. วิธีคิดแบบคุณค่าแท้ – คุณค่าเทียม หรือ การพิจารณาเกี่ยวกับปฏิเสวนาคือการใช้สอยหรือบริโภค เป็นวิธีคิดแบบสกัดหรือบรรเทาต้นเหตุ เป็นขั้นฝีกหัดขัดเกลากิเลสหรือตัดทางไม่ให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจแล้วชักจูงพฤติกรรมต่อไป วิธีคิดแบบนี้ใช้มากในชีวิตประจำวัน เพราะเกี่ยวข้องกับกรบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ และวัสดุอุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่างๆ มีหลักการโดยย่อว่า คนเราเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ เพราะเรามีความต้องการและเห็นว่าสิ่งนั้นๆ จะสนองความต้องการของเราได้ สิ่งใดสามารถสนองความต้องการของเราได้ สิ่งนั้นก็มียุทธค่าแก่เรา หรือที่เรานิยมเรียกว่า มันมีประโยชน์ ยุทธค่านี้จำแนกได้เป็น ๒ ประเภท ตามชนิดของความต้องการ คือ

- คุณค่าแท้ หมายถึง ความหมาย คุณค่า หรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลาย ในแง่ที่สนองความต้องการของชีวิตโดยตรง หรือที่มนุษย์นำมาใช้แก้ปัญหาของตนเพื่อความดึงงาม ความดำรงอยู่ด้วยดีของชีวิตหรือเพื่อประโยชน์ทั้งของตนเองและผู้อื่น คุณค่านี้อาศัยปัญญาเป็นเครื่องตีค่าหรือวัดราคาจะเรียกว่า คุณค่าที่สนองปัญญาก็ได้
- คุณค่าพอกเสริม หรือ คุณค่าเทียม หมายถึงความหมาย คุณค่า หรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลายที่มนุษย์พอกพูนให้แก่สิ่งนั้น เพื่อปรนเปรอการเสพสรวายเวทนา หรือเพื่อเสริมราคาเสริมขยายความมั่นคงยิ่งใหญ่ของตัวตนที่ยึดถือไว้ คุณค่านี้อาศัยตัณหาเป็นเครื่องตีค่าหรือวัดราคา จะเรียกว่าคุณค่าสนองตัณหาก็ได้

๘. วิธีคิดแบบอุปายปลูกเร้าคุณธรรม อาจเรียกง่ายๆ ว่า วิธีคิดแบบเร้ากุศล หรือคิดแบบกุศลภวานา เป็นวิธีคิดในแนวสกัดกั้นหรือบรรเทาละขัดเกลาต้นเหตุ จึงจัดได้ว่าเป็นข้อปฏิบัติระดับต้นๆ สำหรับส่งเสริมความเจริญองงามแห่งกุศลธรรมและสร้างเสริมสัมมาทิฐิที่เป็นโลกียะ หลักการทั่วไปของวิธีคิดแบบนี้ มีอยู่ว่า ประสพการณ์คือสิ่งที่ได้ประสบหรือได้รับรู้อย่างเดียวกันบุคคลผู้ประสบหรือรับรู้ต่างกัน อาจมองเห็นและคิดนึกปรุงแต่งไปคนละอย่าง สุดแต่โครงสร้างแนวทาง ความเคยชินต่างๆ ที่เป็นเครื่องปรุงของจิตคือสังขารที่ผู้หนึ่งได้สั่งสมไว้ หรือสุดแต่การทำใจในขณะนั้นๆ ของอย่างเดียวกัน หรืออาการกิริยาเดียวกัน คนหนึ่งมองเห็นแล้ว คิดปรุงแต่งไปในทางดึงงาม เป็นประโยชน์ เป็นกุศล แต่อีกคนหนึ่งเห็นแล้ว คิดปรุงแต่งไปในทางไม่ดี ไม่งาม เป็นโทษ เป็นอกุศล แม้แต่บุคคลคนเดียวกัน มองเห็นของอย่างเดียวกัน หรือประสพการณ์

อย่างเดียวกัน แต่ต่างขณะต่างเวลา ก็อาจคิดเห็นปรุงแต่งต่างออกไปครั้งละอย่าง คราวหนึ่งร้าย คราวหนึ่งดี ทั้งนี้โดยเหตุผลที่ได้กล่าวมาแล้ว

๕. วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน หรือวิธีคิดแบบมีปัจจุบันธรรมเป็นอารมณ์ ความจริงวิธีคิดแบบที่ ๕ นี้ เป็นเพียงการมองอีกด้านหนึ่งของการคิดแบบอื่นๆ จะว่าแทรกหรือคุม วิธีคิดแบบก่อนๆ ที่กล่าว มาแล้วก็ได้ แต่ที่แยกออกมาแสดงเป็นอีกข้อหนึ่งต่างหาก ก็เพราะมีแง่ที่ ควรทำความเข้าใจพิเศษ และมีความสำคัญโดยลำพังตัวของมันเอง อนึ่ง วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะ ปัจจุบันนี้ มีเนื้อหารวมอยู่ในสติปัญญา ๔ ซึ่งจะกล่าวถึงในองค์มรรคข้อที่ ๗ คือ สัมมาสติด้วย แต่ที่แยกบรรยายก็เพราะเพ่งความหมายคนละแง่ กล่าวคือ ในสติปัญญา การบรรยายเพ่งถึงการตั้ง สติระลึกรู้เต็มตื่นอยู่กับสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นกำลังเป็นไปอยู่ กำลังรับรู้ หรือกำลังกระทำในปัจจุบันทัน ทุกๆ ขณะ ส่วนในที่นี้ การบรรยายเพ่งถึงการใช้ความคิดและเนื้อหาของความคิดที่สติระลึกรู้ กำหนดอยู่นั้น

ข้อที่จะต้องทำความเข้าใจเป็นพิเศษเกี่ยวกับวิธีคิดแบบนี้ ก็คือ การที่มีผู้เข้าใจผิด เกี่ยวกับความหมายของการเป็นอยู่ในปัจจุบัน หรือมีปัจจุบันธรรมเป็นอารมณ์ โดยเห็นไปว่า พระพุทธศาสนาสอนให้คิดถึงสิ่งที่อยู่เฉพาะหน้า กำลังเป็นไปในปัจจุบันเท่านั้น ไม่ให้คิดพิจารณา เกี่ยวกับอดีตหรืออนาคตตลอดจนไม่ให้คิดเตรียมการหรือวางแผนงานเพื่อกาลภายหน้า เมื่อเข้าใจ ผิดแล้ว ถ้าเป็นผู้ปฏิบัติธรรมก็เลยปฏิบัติผิดจากหลักพระพุทธศาสนา ถ้าเป็นบุคคลภายนอกมอง เข้ามา ก็เลยเพ่งว่าถึงผลร้ายต่างๆที่พระพุทธศาสนาจะนำมาให้แก่หมู่ชนผู้ปฏิบัติ

๑๐. วิธีคิดแบบวิภาษวาท ความจริงวิภาษวาทไม่ใช่วิธีคิดโดยตรง แต่เป็นวิธีพูดหรือ การแสดงหลักการแห่งคำสอนแบบหนึ่ง อย่างไรก็ตาม การคิดกับการพูดเป็นกรรมใกล้ชิดกันที่สุด ก่อนจะพูดก็ต้องคิดก่อน สิ่งที่ถูกดัดแปลงสำเร็จมาจากความคิดทั้งสิ้น ในทางธรรมก็แสดงหลักไว้ว่า วิจสังขาร(สภาวะที่ปรุงแต่งคำพูด) ได้แก่วิตกและวิจารณ์ ดังนั้น จึงสามารถกล่าวถึงวิภาษวาทใน ระดับที่เป็นความคิดได้ ยิ่งกว่านั้นคำว่าวาทะต่างๆ หรือที่เรียกกันว่าวาทะอย่างนั้นอย่างนี้ ก็มี ความหมายลึกซึ้งเล็งไปถึงระบบความคิดทั้งหมด ซึ่งเป็นที่มาแห่งระบบคำสอนทั้งหมด ที่เรียกกัน ว่าเป็นลัทธิหนึ่ง ศาสนาหนึ่งหรือปรัชญาสายหนึ่ง เป็นต้น คำว่าวาทะ จึงเป็นไวพจน์แห่งกันและ กันของคำว่า ทิฎฐิ ทิฐิ หรือทฤษฎี เช่น สัพพัตถิกวาท คือ สัพพัตถิกทิฎฐิ นัตถิกวาท คือ นัตถิกทิฎฐิ สัสสตวาท คือ สัสสตทิฎฐิ อุจเฉทวาท คือ อุจเฉททิฎฐิ อเหตุกวาท คือ อเหตุกทิฎฐิ เป็น ต้น คำว่าวิภาษวาทนี้เป็นชื่อเรียกอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนา เป็นคำสำคัญคำหนึ่งที่ใช้ระบบ ความคิดที่เป็นแบบของพระพุทธศาสนาและวิธีคิดแบบวิภาษวาท ก็มีความหมายคลุมถึงวิธีคิด แบบต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วได้หลายอย่าง การกล่าวถึงวิธีคิดแบบวิภาษวาท นอกจากทำให้รู้จักวิธีคิด แง่อื่นๆ เพิ่มขึ้นแล้ว ยังจะช่วยให้เข้าใจวิธีคิดบางอย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้นชัดเจนขึ้นอีกด้วย

วิเศษวาท มาจาก วิเศษ+วาท วิเศษ แปลว่า แยกแยะ แบ่งออก จำแนก หรือแจกแจง ใกล้เคียงคำที่ใช้ในปัจจุบันว่าวิเคราะห์ วาท แปลว่า การกล่าว การพูด การแสดงคำสอน วิเศษวาท จึง แปลว่า การพูดแยกแยะ พูดจำแนก หรือพูดแจกแจงหรือแสดงคำสอนแบบวิเคราะห์ ลักษณะสำคัญของความคิดและคำพูดแบบนี้คือ การมองและแสดงความจริง โดยแยกแยะออกให้เห็นแต่ละแง่และด้านครบทุกแง่ทุกด้าน ไม่ใช่จับเอาแง่หนึ่งแง่เดียว หรือบางแง่ขึ้นมาวินิจฉัยตุลุมลงไป อย่างนั้นทั้งหมดหรือประเมินคุณค่าความดีความชั่ว เป็นต้น โดยถือเอาส่วนเดียวหรือบางส่วนเท่านั้นแล้วตัดสินพรวดลงไป วาทะที่ตรงข้ามกับวิเศษวาท เรียกว่า เอกังสวาท แปลว่าพูดแง่เดียว คือจับได้เพียงแง่เดียว ด้านหนึ่งหรือส่วนหนึ่งก็วินิจฉัยตุลุมลงไปอย่างเดียวกันทั้งหมด หรือพูดตายตัวอย่างเดียว^๔

นอกจากวิธีคิดดังกล่าวข้างต้นแล้วนั้น ยังมีองค์ประกอบอื่นอีกที่จะช่วยสนับสนุนให้การปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงซึ่งองค์ความรู้เป็นไปได้อย่างยิ่งขึ้น

กล่าวโดยสรุป สำหรับคนทั่วไป ผู้มีปัญญายังไม่แก่กล้า ยังต้องอาศัยการแนะนำชักจูงจากผู้อื่นการเจริญปัญญา นับว่าเริ่มต้นจากองค์ประกอบภายนอก คือ ความมีกัลยาณมิตร สำหรับให้เกิดศรัทธา(ความมั่นใจด้วยเหตุผลที่ได้พิจารณาเห็นจริงแล้ว)ก่อน จากนั้น จึงก้าวมาถึงขั้นองค์ประกอบภายใน เริ่มแต่นำความเข้าใจตามแนวศรัทธาไปเป็นพื้นฐานในการใช้ความคิดอย่างอิสระ ด้วยโยนิโสมนสิการ เป็นต้นไป ทำให้เกิดสัมมาทิฐิและทำให้ปัญญาเจริญยิ่งขึ้น จนกลายเป็นญาณทัสสนะ คือการรู้การเห็นประจักษ์ในที่สุด

เนื่องด้วยศรัทธาเป็นองค์ธรรมสำคัญมาก ซึ่งเมื่อเป็นศรัทธาที่ถูกต้องและใช้ถูกต้อง ก็ จะเชื่อมต่อกับโยนิโสมนสิการ นำให้เกิดปัญญาที่เป็นสัมมาทิฐิ จึงขอสรุปเรื่องศรัทธาในแง่ที่ เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ไว้อีกครั้งหนึ่ง

๑. ในขั้นศีล ศรัทธาเป็นหลักยึดช่วยคุ้มศีลไว้ โดยเหนี่ยวรั้งจากความชั่วและทำให้ มั่นคงในสุจริตศรัทธาเพื่อการนี้ แม้ไม่มีความคิดเหตุผลคือไม่ประกอบด้วยปัญญาก็ใช้ได้ และ ปรากฏบ่อยๆ ว่าศรัทธาแบบเชื่อดังโดยไม่คิดเหตุผลนั้น ใช้ประโยชน์ในขั้นศีลดีกว่าศรัทธาที่มี การใช้ปัญญาด้วยซ้ำ

๒. ในขั้นสมาธิ ศรัทธาช่วยให้เกิดสมาธิได้ ทั้งในแง่ที่ทำให้เกิดปีติสุขแล้วทำให้จิตใจ สงบมั่นคงและในแง่ที่ทำให้เกิดความเพียรพยายาม แก่ล้าวกล้า ไม่หวั่นกลัว จิตใจเกิดความเข้มแข็ง มั่นคงแน่นอน ศรัทธาเพื่อการนี้ แม้เป็นแบบเชื่อดังโดยไม่ใช้ความคิดเหตุผล ก็ใช้ได้เช่นเดียวกัน ในกรณีที่เป็นศรัทธาแบบเชื่อดังโดยไม่ยอมคิดเหตุผล แม้จะใช้งานได้ผลทั้งสองระดับ แต่มีผลเสีย

---

^๔ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๗๕-๗๐๕.

ที่ทำให้จิตใจคับแคบ ไม่ยอมรับฟังผู้อื่น และบางทีถึงกับเป็นเหตุให้เกิดการบีบบังคับเบียดเบียนคนอื่นพวกอื่น เพราะเหตุแห่งความเชื่อนั้น และที่สำคัญในเรื่องนี้คือไม่เกื้อหนุนแก่การเจริญปัญญา

๓. ในขั้นปัญญา ศรัทธาช่วยให้เกิดปัญญา เริ่มแต่โลกียสัมมาทิฐิเป็นเบื้องต้นแรก เหนือกว่านั้นไปศรัทธาเชื่อมต่อกับโยนิโสมนสิการใน ๒ ลักษณะคือ อย่างแรก เป็นช่องทางให้กัลยาณมิตรสามารถชี้แนะความรู้จักคิดคือกระตุ้นให้คนผู้นั้นเริ่มใช้โยนิโสมนสิการ (มิฉะนั้นอาจไม่ยอมเปิดรับการชี้แนะหรือการกระตุ้นเลย) อย่างที่สอง ศรัทธาช่วยเตรียมพื้นหรือแนวของเรื่องที่จะพิจารณาบางอย่างไว้สำหรับให้โยนิโสมนสิการนำไปคิดอย่างอิสระต่อไป ศรัทธาเพื่อการนี้เห็นชัดอยู่ในตัวแล้วว่า ต้องเป็นศรัทธาที่มีการใช้ปัญญา และเป็นศรัทธาที่ต้องการในที่นี้

เพื่อความมั่นใจที่จะให้ศรัทธาเกื้อหนุนแก่ปัญญาโดยทางโยนิโสมนสิการ เห็นควรสรุปวิธีปฏิบัติต่อศรัทธาไว้ดังนี้

๑. มีศรัทธาที่มีเหตุผล หรือมีความเชื่อที่ประกอบด้วยความคิดเหตุผล คือไม่ใช่ศรัทธาประเภทบังคับให้เชื่อ หรือเป็นข้อที่ต้องยอมรับตามที่กำหนดไว้ตายตัว หรือต้องถือตามไปโดยไม่เปิดโอกาสให้คิดหาเหตุผล ไม่ใช่ความเชื่อชนิดที่กีดกันห้ามความคิด บีบบดความคิด หรือที่ทำให้ไม่ยอมรับฟังใครแต่เป็นความเชื่อที่สนับสนุนการคิดเหตุผล เกื้อหนุนแก่การเจริญปัญญาต่อไป

๒. มีท่าทีแบบสัจจानุรักษ์ หรือรักสัจจะ คือเชื่อตรงต่อสัจจะ และแสดงศรัทธาตรงตามสภาพที่เป็นจริง กล่าวคือ เมื่อคนเชื่ออย่างไร ก็มีสิทธิกล่าวว่าข้าพเจ้ามีความว่าอย่างนั้นๆ หรือเชื่อว่าเป็นอย่างนั้นๆ แต่ไม่เอาศรัทธาของตนเป็นเครื่องตัดสินสัจจะ คือไม่ก้าวข้ามเขตไปว่า ความจริงต้องเป็นอย่างที่ข้าพเจ้าเชื่อ หรือเอาสิ่งที่เป็นเพียงความเชื่อไปกล่าวว่าเป็นความจริง เช่น แทนที่จะพูดว่าข้าพเจ้าเชื่อว่าสิ่งนั้นเรื่องนั้นเป็นอย่างนั้นๆ กลับพูดว่าสิ่งนั้นเรื่องนั้นเป็นอย่างนั้นๆ

๓. ใช้ศรัทธาหรือสิ่งที่เชื่อนั้นเป็นพื้นสำหรับโยนิโสมนสิการคิดพิจารณาให้เกิดปัญญาต่อไป พุคอีกนัยหนึ่งว่า ศรัทธาไม่ใช่สิ่งจบสิ้นในตัว มีใช้ศรัทธาเพื่อศรัทธา แต่ศรัทธาเป็นเครื่องมือหรือบันไดก้าวสู่จุดหมายที่สูงขึ้นไปกว่า กล่าวคือ ศรัทธาเพื่อปัญญา

เท่าที่กล่าวมานี้ ก็เป็นอันเข้ากับลำดับขั้นของการเจริญปัญญาที่เคยแสดงไว้แล้ว คือ

เสวนาสัตบุรุษ → สดับสัทธรรม → ศรัทธา → โยนิโสมนสิการ ฯลฯ

ต่อจากโยนิโสมนสิการ ก็คือการเกิดขึ้นแห่งสัมมาทิฐิ เมื่อถึงสัมมาทิฐิก็เป็นอันก้าวเข้าสู่องค์ประกอบของการปฏิบัติต่อไป^๕

^๕ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๒๗-๑๒๘.

โพชฌงค์ ในการปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญานั้นจะมีหลักและวิธีการต่างๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นแต่หลักธรรมชุดที่เรียกว่า โพชฌงค์ เป็นทั้งธรรมเกื้อหนุนในการเจริญสมาธิ และเป็นที่ใช้สมาธิเพื่อประโยชน์ที่สูงขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือ วิชาและวิมุตติ โพชฌงค์มี ๗ ข้อคือ สติ ธรรมวิจย วิริยะ ปิตี ปัสสัทธา (ความผ่อนคลายสงบเย็นคลายเย็นใจ) สมาธิ และอุเบกขา

มีพุทธพจน์จำกัดความหมายของโพชฌงค์ไว้สั้นๆ ว่า “เพราะเป็นไปเพื่อโพธะ (ความตรัสรู้) ฉะนั้นจึงเรียกว่า โพชฌงค์” ส่วนพระอรธรรคถาจารย์วินิจฉัยตามรูปศัพท์และแปลว่าองค์คุณของผู้ตรัสรู้หรือผู้จะตรัสรู้บ้าง องค์ประกอบของการตรัสรู้บ้าง

ว่าโดยหลักการ โพชฌงค์เป็นธรรมฝ่ายตรงข้ามกับนิรวณ ๕ จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าตรัสเรื่องโพชฌงค์ไว้ควบคู่ไปด้วยกันกับนิรวณเป็นส่วนมาก โดยฐานทำหน้าที่ตรงข้ามกัน แม้คำบรรยายคุณลักษณะต่างๆ ของโพชฌงค์ ก็เป็นข้อความตรงข้ามกับคำบรรยายลักษณะของนิรวณนั่นเอง ดังเช่น

“ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ ๗ ประการเหล่านี้ ไม่เป็นเครื่องปิดกั้น ไม่เป็นนิรวณ ไม่เป็นอุปกิเลสแห่งจิต เมื่อเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งผลคือวิชาและวิมุตติ”

“ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ ๗ ประการเหล่านี้ เป็นธรรมทำให้มีจักขุ ทำให้มีญาณ ส่งเสริมความเจริญแห่งปัญญา ไม่เป็นข้างความคับแคบ เป็นไปเพื่อนิพพาน”

โพชฌงค์ ๗ นั้นมีความหมายรายชื่อดังนี้

๑. สติ ความระลึกได้ หมายถึง ความสามารถทวนระลึกนึกถึง หรือกุมจิตไว้กับสิ่งที่จะพึงเกี่ยวข้องหรือต้องใช้ต้องทำในเวลานั้น ในโพชฌงค์นี้ สติมีความหมายคลุมตั้งแต่การมีสติกำกับตัว ใจอยู่กับสิ่งที่กำลังกำหนดพิจารณาเฉพาะหน้า จนถึงการทวนระลึกรวบรวมเอาธรรมที่ได้สดับเล่าเรียนแล้วหรือสิ่งที่จะพึงเกี่ยวข้องต้องใช้ต้องทำ มานำเสนอต่อปัญญาที่ตรงตรงพิจารณา

๒. ธรรมวินัย ความเพียร หมายถึง การใช้ปัญญาสอบสวนพิจารณาสิ่งที่สติกำหนดไว้หรือธรรมที่สติระลึกกรรมมานำเสนอนั้น ตามสภาวะ เช่น ไตร่ตรงให้เข้าใจความหมาย จับสาระของสิ่งที่พิจารณานั้นได้ ตรวจตราเลือกเฟ้นเอาธรรมหรือสิ่งที่เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ หรือสิ่งที่ใช้ได้เหมาะดีที่สุดในกรณีนั้นๆ หรือมองเห็นอาการที่สิ่งที่พิจารณานั้นเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป เข้าใจตามสภาวะที่เป็นไตรลักษณ์ ตลอดจนปัญญาที่มองเห็นอริยสัจ

๓. วิริยะ ความเพียร หมายถึงความแก่กล้า แข็งแรง กระตือรือร้นในธรรมหรือสิ่งที่ปัญญาเห็นได้ อาจหาญในความดี มีกำลังใจ สู้กิจ บากบั่น รุดไปข้างหน้า ยกจิตไว้ได้ ไม่ให้หลุดลอยหรือท้อแท้

๔. ปิติ ความอิ่มใจ หมายถึงความเอิบอิ่ม ปลาบปลื้ม ปรีดิ์เปรม ต็มด้า ซาบซึ้ง แซ่มชื่น ซาบซ่าน ฟุใจ

๕. ปัสสัทธิ ความสงบกายใจ หมายถึงความผ่อนคลายกายใจ สงบระงับ เรียบเย็น ไม่เครียด ไม่กระสับกระสั่น เบาสบาย

๖. สมามิ ความมีใจตั้งมั่น หมายถึงความมีอารมณ์หนึ่งเดียว จิตแน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนด ทรงตัวสม่ำเสมอ เดินเรียบ อยู่กับกิจ ไม่วอกแวก ไม่ส่าย ไม่ฟุ้งซ่าน

๗. อุเบกขา ความวางทีเฉยดู หมายถึงความมีใจเป็นกลาง สามารถวางทีเฉยเรียบ นิ่งดูไป ในเมื่อจิตแน่วแน่อยู่กับงานแล้ว และสิ่งต่างๆ ดำเนินไปด้วยดีตามแนวทางที่จัดวางไว้หรือที่มันควรจะเป็น ไม่สอดแต่ ไม่แทรกแซง^๖

---

^๖ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๘๓๕, ๘๘๐.

ภาวะของผู้บรรลุนิพพาน

๑. ภาวะทางปัญญา ลักษณะสำคัญที่เป็นพื้นฐานทางปัญญาของผู้บรรลุนิพพานคือ การมองเห็นทั้งหลายตามที่มันเป็นจริงหรือเห็นตามความเป็นจริง เริ่มต้นตั้งแต่การรับรู้อารมณ์ทางอายตนะด้วยจิตใจที่มีท่าที่เป็นกลาง และมีสติไม่หวั่นไหว ไม่ถูกชักจูงไปตามความชอบใจ ไม่ชอบใจ สามารถตามดูรู้เห็นอารมณ์นั้นๆ ไปตามสภาวะของมัน ตั้งแต่ต้นจนตลอดสาย ไม่ถูกความคิดพิน ความข้องขัดขุ่นมัวหรือความกระทบกระทั่งที่เนื่องมาจากอารมณ์นั้น จุกړหรือสะดุดเอาไว้ให้เขวออกไปเสียก่อน ต่างจากปุถุชนที่เมื่อรับรู้อารมณ์ใดก็มักไปสะดุดอยู่ตรงจุดหรือแง่ที่กระทบความชอบใจไม่ชอบใจ แล้วเกาะเกี่ยวพัวพันอยู่ตรงนั้น สร้างความตริตริกคิดปรุงแต่งแปรผันให้พิศดารขึ้นตรงนั้น แล้วไถลหรือเขวออกไปจากทางแห่งความเป็นจริง เกิดความรู้ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน คือ รู้เห็นไปตามอำนาจกิเลสที่ปรุงแต่ง ไม่รู้เห็นตามความเป็นไปของสิ่งนั้นๆ

ลึกซึ้งไปอีกคือปัญญาที่รู้เท่าทันสังขาร รู้สามัญลักษณะที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา รู้เท่าทันสมมติบัญญัติ ไม่ถูกหลอกให้หลงไปตามรูปลักษณะภายนอกของสิ่งทั้งหลายและยอมรับความจริงทุกด้าน มิใช่ติดอยู่เพียงแง่ใดแง่หนึ่ง ความรู้เห็นตามที่มันเป็น หรือรู้เห็นตามความเป็นจริงขั้นนี้จะช่วยแก้ความเข้าใจผิดที่ว่าพระพุทธศาสนาเป็นลัทธิมองแง่ร้ายได้โดยสิ้นเชิง เช่น ผู้เข้าถึงพุทธธรรมรู้ว่าขั้น ๕ มิใช่เป็นทุกข์ หรือเป็นสุข เพียงอย่างใดอย่างหนึ่งโดยส่วนเดียว ดังที่พระผู้มีพระภาคทรงตอบปัญหามหาลิที่ทูลถามพระองค์ถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้สัตว์เศร้าหมองว่า

ดูกรมหาลิ ก็หากรูปนี้จะเป็นทุกข์ถ่ายเดียว รังแต่ทุกข์ตามสนอง หยั่งลงสู่ความทุกข์ มิได้ประกอบด้วยสุขบ้างแล้ว สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงกำหนดในรูป ก็เพราะรูปเป็นสุข สุขตามสนอง หยั่งลงสู่ความสุข มิได้ประกอบด้วยทุกข์เสมอไป ฉะนั้นสัตว์ทั้งหลายจึงกำหนดในรูป เพราะกำหนดจึงถูกประกอบเข้าไว้ เพราะถูกประกอบ จึงเศร้าหมอง ดูกรมหาลิ แม้ข้อนี้ก็เป็นเหตุเป็นปัจจัยเพื่อความเศร้าหมองของสัตว์ สัตว์ทั้งหลาย มีเหตุ มีปัจจัย จึงเศร้าหมอง แม้ด้วยอาการอย่างนี้

ดูกรมหาลิ ก็หากเวทนานี้ เป็นทุกข์ถ่ายเดียว ฯลฯ ก็หากสัญญานี้เป็นทุกข์ถ่ายเดียว ฯลฯ ก็หากสังขารนี้เป็นทุกข์ถ่ายเดียว ฯลฯ ก็หากวิญญูณนี้เป็นทุกข์ถ่ายเดียว รังแต่ทุกข์ตามสนอง หยั่งลงสู่ความทุกข์ มิได้ประกอบด้วยสุขบ้างแล้ว สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงกำหนดในวิญญูณ ก็เพราะวิญญูณเป็นสุข สุขตามสนอง หยั่งลงสู่ความสุข มิได้ประกอบด้วยทุกข์เสมอไป ฉะนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงกำหนดในวิญญูณ เพราะกำหนด จึงถูกประกอบเข้าไว้ เพราะถูกประกอบ จึงเศร้าหมอง

ดูกรมหาลิ แม้ข้อนี้แลก็เป็นเหตุ เป็นปัจจัย เพื่อความเศร้าหมองของสัตว์ สัตว์ทั้งหลาย มีเหตุ มีปัจจัย จึงเศร้าหมอง แม้ด้วยอาการอย่างนี้

ความรู้เท่าทันสมมติบัญญัตินั้น รวมไปถึงการรู้เข้าใจวิถีทางแห่งภาษาที่เรียกว่าโวหาร โลก รู้จักใช้ภาษาเป็นเครื่องสื่อความหมายโดยไม่ยึดติดในสมมติของภาษา ดังพุทธพจน์ต่อไปนี้ “ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้ว อย่างนี้แล ย่อมไม่วิวาทแก่งแย่งกับใครๆ โวหารใดที่ชาวโลกพูดกัน ก็พูดไปตามโวหารนั้นแต่ไม่ยึดมั่นด้วยทักขณิ”

ภิกษุใดเป็นผู้ไกลจากกิเลส มีกิจทำเสร็จแล้ว มีอาสวะสิ้นแล้ว เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งร่างกาย อันมีในที่สุด ภิกษุนั้นพึงกล่าวว่าเรา พูดดังนี้บ้าง บุคคลทั้งหลายอื่นพูดกะเราดังนี้บ้าง ภิกษุนั้น ฉลาดทราบคำพูดในโลก พึงกล่าวตามสมมุติที่พูดกัน

คุณภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่ขัดแย้งกับโลก แต่โลกย่อมขัดแย้งกับเรา ผู้กล่าวเป็นธรรม ย่อมไม่ขัดแย้งกับใครๆในโลก สิ่งใดที่บังเกิดขึ้นในโลกสมมติว่าไม่มี แม้เราก็ก้าวสิ่งนั้นว่าไม่มี สิ่งใดที่บังเกิดขึ้นในโลกสมมติว่ามี แม้เราก็ก้าวสิ่งนั้นว่ามี

เมื่อเกิดปัญญาเห็นสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น เห็นอาการที่มันเกิดจากเหตุปัจจัย อาศัยกันและกันจึงมีขึ้น ก็เข้าใจโลกและชีวิตตามเป็นจริงเรียกว่า เกิดมีโลกที่สน์และชีวิตที่ถูกต้อง

๒. ภาวะทางจิต ภาวะทางจิตที่สำคัญเป็นพื้นฐานคือ ความเป็นอิสระ หรือเรียกตามคำ พระว่า ความหลุดพ้น ภาวะนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากปัญญา คือเมื่อเห็นตามเป็นจริง รู้เท่าทันสังขาร แล้ว จิตจึงพ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลส ท่านมักกล่าวบรรยายการเข้าถึงภาวะนี้ว่า “จิตอัน ปัญญาอบรมแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะโดยชอบคือ กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ” หรือ “เมื่อ เรารู้เห็นอย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นแม้จากกามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จากอวิชชาสวะ”

ลักษณะด้านหนึ่งของความเป็นอิสระ ในเมื่อไม่ถูกกิเลสครอบงำก็คือ การไม่ตกเป็น ทาสของอารมณ์ที่เข้าวนหรือขั้วๆ อย่างที่ท่านเรียกว่า อารมณ์เป็นที่ตั้งของราคะ หรือโลภะ โทสะ โมหะ เพราะจิตปราศจากราคะ โทสะ โมหะแล้ว ยิ่งกว่านั้น ยังมีผลสืบเนื่องจากความปราศจากราคะ โทสะ โมหะ ต่อไปอีก คือ ทำให้ไม่มีความหวาดเสียว สะดุ้งสะถัน หวั่นไหว นอกจากไม่มี เหตุที่จะให้ทำความชั่วเสียหายที่ร้ายแรงแล้วยังมีหลักประกันความสุจริตใจในการทำงานด้วย

อีกด้านหนึ่งของความหลุดพ้นเป็นอิสระคือ ความไม่ติดใจสิ่งต่างๆ ซึ่งท่านมัก เปรียบเทียบกับใบบัวที่ไม่ติด ไม่เปียกน้ำ และดอกบัวที่เกิดในเปือกตมแต่สะอาดงามบริสุทธิ์ ไม่ เปื้อนโคลน เริ่มต้นแต่ไม่ติดในกาม ไม่ติดในบุญบาป ไม่ติดในอารมณ์ต่างๆ อันจะเป็นเหตุให้ต้อง รำพึงหลังหวังอนาคต ดังพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ไม่เศร้าโศกถึงปัจจัยที่ล่วงแล้ว ไม่ปรารถนาปัจจัยที่ยังมาไม่ถึง เลี้ยงตน ด้วยปัจจัยที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า วรรณะ(ของภิกษุทั้งหลายนั้น) ย่อมผ่องใสด้วยเหตุนี้ เพราะความ ปรารถนาถึงปัจจัยที่ยังมาไม่ถึง และความ โศกถึงปัจจัยที่ล่วงแล้วพวกพาลภิกษุจึงชুবชืดเหมือนต้น อ้อสดที่ถูกถอนเสียแล้ว ฉะนั้น

ลักษณะทางจิตอย่างอื่นๆ ซึ่งสัมพันธ์กับลักษณะที่กล่าวมาแล้ว ยังมีอีกมากมาย เช่น ไม่มีเรื่องคิดใจกังวล ไม่มีอะไรค้างใจ ไม่คิดพลาถน ไม่มีความกระวนกระวายใจ ไม่มุ่นง่านหงุดหงิด ไม่หงอยเหงาเบื่อหน่าย ไม่หวาดสะคั่ง ปราศจากภัย จิตใจสงบ เป็นสุข ไม่มีความโศก ไม่มีฐลลที่ททำ ให้ขุ่นมัว หรือฝ้าหมอง ปลอดโปร่ง ผ่องใส เยือกเย็น เบิกบานใจตลอดเวลา ซึ่งภาวะต่างๆ เหล่านี้ แสดงให้เห็นภาวะหนึ่งของจิต คือความเป็นสุข จึงมีคำกล่าวแสดงภาวะของนิพพานว่า “นิพพาน เป็นสุขอย่างยิ่ง” และ “นิพพานที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแล้วเป็นสุขดีหนอ”เป็นต้น^๑

---

^๑ รศ.ดร.สุจิตรา อ่อนค้อม, การฝึกสมาธิ, พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : บริษัทดับเบิลยูเอ็น พรินต์ติ้ง จำกัด., ๒๕๔๒. หน้า ๒๐๓-๒๐๘.

คำเรียกความหมายที่แตกต่างและสอดคล้องของจิต

ตามแนวคิดของนักปรัชญาตะวันออกและตะวันตก

จุดมุ่งหมายของนักปรัชญาตะวันตกที่ศึกษาเรื่องจิต ก็คล้ายกันกับนักปรัชญาตะวันออก นั่นคือ เพื่อต้องการทำตัวเองให้เป็นอิสระ หรือเพื่อต้องการเข้าถึงตนเองอย่างแท้จริง โดยนักปรัชญาตะวันออกเรียกชื่อธาตุอันหนึ่งซึ่งมีอำนาจทำให้วัตถุทั้งหลายรวมตัวกันอยู่ได้ เคลื่อนไหว และสามารถรับรู้อารมณ์ได้นานาชนิดต่างๆ กันว่า จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้าง นักปรัชญาตะวันตกก็เช่นกันเพียงแต่ชื่อเรียกของจิตนั้นแตกต่างกันออกไปตามสภาพต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑. ไชคี (Psyche)^๑

ความหมายของไชคี

๑.๑ ตามความหมายเดิมในภาษากรีก หมายถึง ลมหายใจ (Breath) ที่มีความหมายอย่างนั้นก็เนื่องจากการสังเกตเห็นว่าลมหายใจเป็นลักษณะเด่นของการมีชีวิต สิ่งที่มีชีวิตย่อมต้องมีลมหายใจ และด้วยเหตุที่ยังมีลมหายใจ ก็หมายความว่ายังมีชีวิต ฉะนั้นจึงเรียกลมหายใจที่เป็นเครื่องหมายแห่งการมีชีวิตว่า ไชคี และต่อมา ไชคี นี้ก็ได้มีความหมายกว้างออกไป ใช้เรียกชีวิต (Life) ได้อีก

๑.๒ แต่ในนิยายกรีกโบราณถือว่า ไชคี เป็นจิตหรือวิญญาณที่วิวัฒนาการหรือเปลี่ยนแปลงมาจากโซล (Soul) โดยถือว่า โซลหรือจิตหรือวิญญาณดั้งเดิมของมนุษย์ที่อยู่ในสภาพของนกหรือแมลง แล้วต่อมาวิญญาณนกหรือแมลงนั้นก็วิวัฒนาการขึ้นมาเรื่อยๆ จนกระทั่งกลายเป็นมนุษย์และวิญญาณในร่างมนุษย์ที่วิวัฒนาการขึ้นมา นั้น ก็เรียกว่า ไชคี (อำนาจที่ทำหน้าที่ชี้นำและควบคุมร่างกาย) ซึ่งความหมายนี้เป็นแนวทางการวิวัฒนาการของคนมาจากสัตว์เดรัจฉาน และอีกแนวคิดของอริสโตเติล คือ สิ่งมีชีวิตเกิดมาจากสารไม่มีชีวิต เมื่อประกอบกันเข้าเป็นรูปร่างแล้วจะมีวิญญาณเข้ามาสิงอยู่ วิญญาณนั้นประกอบด้วย ธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ จากนั้นสิ่งมีชีวิตต่างๆ นี้ จะเปลี่ยนแปลงไปเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีรูปร่างซับซ้อนยิ่งขึ้น

๑.๓ ในปรัชญาของพลาโต ไชคีได้ถูกใช้ในความหมายว่า ความรักอันสูงส่ง สันนิษฐานว่า การที่พลาโตหรือสานุศิษย์ นำคำนี้ไปใช้ในลักษณะเช่นนั้น คงเป็นเพราะได้รับอิทธิพลแนวความคิดเรื่องวิวัฒนาการของโซล (Soul) มาใช้เป็นไชคีตามนิยายของกรีกโบราณ

^๑ บรรจบ บรรณรุจิ, จิต มโน วิญญาณ, กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๗. หน้า ๑๗๗-๑๗๘.

๒. ไมนด์ (Mind)^๒

คำนี้ถูกนำมาใช้ในฐานะเป็นคำคู่กับคำว่า ร่างกาย (Body) ตามปกติคนเรานั้น ย่อมมีลักษณะเด่นที่เห็นชัดอยู่ ๒ อย่างคือ ลักษณะที่เป็นรูปธรรมกับนามธรรม

ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นลักษณะที่ปรากฏออกมาภายนอก ซึ่งคนอื่นสามารถสังเกตเห็นได้ และมีความสัมพันธ์อยู่กับอวัยวะต่างๆ ของร่างกาย เช่น การยืน เดิน นั่ง นอน แต่ก็ยังมีลักษณะอีกอย่างหนึ่งที่มีกระบวนการเกิดขึ้นแตกต่างไปจากลักษณะทางรูปธรรม ลักษณะเหล่านี้ได้แก่ ความคิด (Thought) ความปรารถนา (Wish) และความรู้สึกต่างๆ (Feeling) ลักษณะดังกล่าวนี้มีกระบวนการเกิดขึ้นอยู่ภายใน ซึ่งไม่ปรากฏออกมาภายนอกเลย และคนอื่นก็ไม่สามารถมองเห็นได้ ดังนั้น มันจึงถูกคิดไปว่า เป็นสิ่งที่ไม่ใช่รูปธรรม (ไม่มีรูปร่าง ไม่มีตัวตน) หากแต่เป็นนามธรรม

นักคิดทั้งหลายพากันคิดต่อไปว่า ในเมื่อลักษณะรูปธรรมมีแหล่งเกิดอยู่ที่ร่างกาย กล่าวคือเพราะมีร่างกาย การเคลื่อนไหวต่างๆ จึงเกิดขึ้น แล้วลักษณะทางนามธรรมจะมีอะไรเป็นแหล่งเกิด นักคิดทั้งหลายจึงพากันลงความเห็นว่า แหล่งเกิดของลักษณะทางนามธรรมเหล่านั้นก็คือ ไมนด์

๓. โซล (Soul)^๓

มีความหมายดังต่อไปนี้

๓.๑ ในนิทานดั้งเดิมของกรีกหมายถึงวิญญาณดั้งเดิมของมนุษย์ ที่อยู่ในสภาพเป็นสัตว์เดรัจฉาน เช่นนกหรือแมลงและต่อมาคนหรือแมลงนั้นได้วิวัฒนาการขึ้นมาเป็นคน สรูปแล้วในนิทานกรีกโบราณ โซลก็คือวิญญาณที่มีตัวตนเป็นสัตว์เดรัจฉาน ซึ่งต่อมาจะวิวัฒนาการเป็นมนุษย์

๓.๒ ในทางศาสนา โซล หมายถึงวิญญาณที่มีตัวตน (ผี เทวดา) หลังจากตายเรื่องนี้นักวิญญาณนิยมทั้งหลายเชื่อกันว่า มนุษย์เรานั้นหลังจากตายแล้วยังจะต้องมีชีวิตตัวตนมีรูปร่างเหมือนเมื่อตอนยังไม่ตาย สภาพของชีวิตตัวตนรูปร่างที่มีอยู่หลังจากตายไปแล้วนั้นแหละที่พวกเขาเรียกว่า โซล

๓.๓ ในทางทฤษฎีชีววิทยาและจิตวิทยากล่าวไว้ว่า โซลเป็นอรูปธาตุ (Immaterial Element) ทำหน้าที่ร่วมกับร่างกายโดยอาศัยสมองและระบบประสาท

^๒ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๘๑-๑๘๒.

^๓ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๘๔-๑๘๖.

๓.๔ ตามทรรศนะของอริสโตเติล โชลมีอยู่ ๓ ระดับด้วยกัน และมีอยู่เฉพาะในสิ่งมีชีวิตนั้น ระดับของโชนมีดังนี้

๓.๔.๑ วิญญาณพืช (Vegetable Soul) อริสโตเติลอธิบายว่า เป็นวิญญาณชั้นต่ำสุด เพราะในบรรดาสสิ่งมีชีวิตทั้งหมด พืชเป็นสิ่งมีชีวิตชั้นต่ำสุด ลักษณะเด่นที่แสดงให้เห็นพืชมีชีวิตก็คือ การเจริญเติบโตและการผลิต อวัยวะที่สามารถทำให้พืชเติบโตและผลิตออกมาก็คือ โชน หรือ วิญญาณ

๓.๔.๒ วิญญาณสัตว์ (Animal Soul) สัตว์เป็นสิ่งมีชีวิตที่อยู่ในระดับสูงกว่าพืช จุดเด่นของสัตว์ที่สูงกว่าพืชก็คือ พฤติกรรมการเคลื่อนไหว (Movement) และพฤติกรรมการเคลื่อนไหวนั้นแสดงออกมาตามความรู้สึก

๓.๔.๓ ญาณมนุษย์ (Rational Soul) ญาณชนิดนี้ที่เด่นชัดคือ การใช้สติปัญญาพิจารณาเหตุผล มนุษย์เรานอกจากจะมีวิญญาณของพืชและวิญญาณของสัตว์อยู่ในตัวแล้วก็ยังมีญาณที่เป็นรูปแบบของตนเอง นั่นคือการใช้เหตุผลด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงเป็นสิ่งที่มีชีวิตที่อยู่ในระดับสูงที่สุด

๔. สปีริต (Spirit)^๔

มีความหมายดังนี้ ใน Advance Lerner's Dictionary ให้ความหมายไว้ต่างๆ ดังนี้

- วิญญาณ (Soul) และนามธรรมส่วนอื่นๆ อาทิ สติปัญญา
- สิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ (Supernatural Being) ที่มีอยู่ในมนุษย์ สามารถแยกออกไปจากร่างกายได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเวลาตาย
- ผี (Spirit, Goblin) นางพรายน้ำ (Elf)
- พระเจ้า (God) วิญญาณที่ไม่มีรูปร่าง
- คนเก่ง คนดี (ซึ่งมองจากแง่ของศีลธรรม สติปัญญาและอารมณ์ความรู้สึก)
- ความกล้าหาญ (Courage) ความเข้มแข็ง (Vigor) และความมีชีวิตชีวาในการทำงาน (Liveliness)
- ทักษะหรือเจตคติทางศีลธรรม (Mental or moral Attitude)
- ความหมายหรือวัตถุประสงค์แท้จริงที่ซ่อนเงื่อนอยู่ในกฎเกณฑ์ต่างๆ อาทิ กฎหมาย ซึ่งอยู่นอกเหนือไปจากความหมายตามตัวหนังสือ
- สภาพของจิตใจ (State of Mind) เช่น ความรู้สึกเป็นสุข เป็นทุกข์ ความสมหวังหรือความผิดหวัง

---

^๔ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๘๗-๑๘๘.

- อิทธิพล (Influence) หรือความโน้มเอียง (Tendency) ซึ่งเป็นต้นเหตุให้เกิดพัฒนาการ

๕. เนาส์ (Nous)^๕

คำนี้มีปรากฏอยู่ในทฤษฎีปรัชญาของอานักซาโกรัส (Anaxagoras) หมายถึง ความนึกคิด ความมีเหตุผล อานักซาโกรัสอธิบายว่า เนาส์ เป็นพลังซึ่งทำให้สิ่งต่างๆ เคลื่อนไหว ทำให้เกิดโลกขึ้น เป็นพลังงานที่มีความนึกคิด มีเหตุผล ความมีระเบียบ ความงามและความกลมกลืนของจักรวาลล้วนแสดงให้เห็นว่า เกิดมาจากพลังงานที่มีเหตุผล

ในการที่เนาส์เป็นตัวการสร้างโลกนั้น อานักซาโกรัสอธิบายว่า สสารชนิดต่างๆ ปนเปลงอย่างไม่มีระเบียบ เนาส์ได้สร้างวงวน (Circumference) ขึ้นที่จุดจุดหนึ่งท่ามกลางมวลของสสารวงนั้นได้แผ่ขยายออกไปในมวลของสสาร เหมือนแหวนที่เกิดจากหินตกลงไปในน้ำดำเนินไปเช่นนี้ตลอดกาลและดึงสสารออกจากมวลอันไม่จำกัดเข้ามารวมกันเป็นตัวเองมากขึ้น การเคลื่อนไหวนี้เป็นไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ทำให้สสารชนิดเดียวกันมาอยู่รวมกัน เช่นทองกับทอง ไม้กับไม้ น้ำกับน้ำ ฯลฯ แรกทีเดียวอนุภาคที่อ่อนแอ และเบาแยกตัวออกมาก่อรูปร่างเป็นบรรยากาศเบื้องล่าง การหมุนทำให้บรรยากาศเบื้องล่างถูกดึงเข้าสู่ศูนย์กลางเกิดเป็นโลกขึ้น

เมื่อเกิดเป็นโลกแล้ว ต่อมาสิ่งมีชีวิตก็เกิดขึ้น สิ่งมีชีวิตนั้นก็มิได้มาจากไหน หากเกิดมาจากธาตุแท้ของมันเองที่มีอยู่แล้วในสสารดั้งเดิม

ในทรรศนะของอานักซาโกรัส สสารสามารถแบ่งออกไปได้ แต่แยกจากกันโดยเด็ดขาดไม่ได้ สสารทั้งหมดอยู่ในลักษณะเป็นของผสม (Compound Thing) ไม่ใช่เป็นธาตุแท้

๖. คอนเชียสเนส (Consciousness)^๖

รากศัพท์มาจากคำว่า “Conscious” บวกกับคำว่า “Ness” ใช้เป็นคำนามสำหรับแสดงอาการ คำว่า “Consciousness” ใช้ในความหมายต่างๆ กัน เดิมทีเดียวเป็นคำผสมในภาษาลาตินมีความหมายว่า การรับรู้สิ่งต่างๆ ร่วมกัน คำลาตินว่า Conscious มีความหมายว่า รู้พร้อมๆกับคนอื่น มีส่วนร่วมในความรู้ (Knowing with other, Participating in Knowledge) คอนเชียสเนสใน Heritage Illustrated Dictionary ให้ความหมายไว้ต่างๆ ดังนี้ :-

- ความรู้สึกตัว (Being Conscious)

- เจตคติเบ็ดเสร็จเฉพาะบุคคลหรือกลุ่ม (Attitude by Individual or Group) Francis Bacon เป็นคนแรกที่น่าคำนี้มาใช้ในภาษาอังกฤษ โดยเขาเขียนบทความยกย่องตัวละครตัวหนึ่งชื่อ Augustuscaeser ซึ่งสามารถตีบทละครที่ตัวเองสวมบทบาทการที่ตัวละครตีบทแตกและเล่นได้ดี

^๕ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๕๐-๑๕๑.

^๖ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๕๑-๑๕๓.

Bacon กล่าวว่า เป็นเพราะเขาเกิดความรู้เบ็ดเสร็จ (Conscious) ในตัวของเขาเอง (ปีที่ BACON ใช้ คำนี้เป็นปี ค.ศ. ๑๖๑๐)

ต่อมาในปี ๑๖๕๐ John Lock ได้นำคำนี้มาใช้ในการโต้เถียงทางปัญญา โดยเขากล่าวว่า คนเรานั้น ตามปกติจะรู้สึกถึง (Conscious) ความคิดของตนเองอยู่ตลอดเวลา และในเวลาต่อมา John Lock นี้เองที่นำคำว่า Conscious มาใช้เป็นคำแสดงลักษณะอาการนาม คือ “Consciousness” โดยที่เขาอธิบายถึงอาการรับรู้สิ่งที่ผ่านเข้ามาในจิตใจของคนเราว่าเป็น คอนเซ็ปชัน

ผู้คงแก่เรียนรุ่นเก่าถือว่า คอนเซ็ปชันนี้เป็นสสาร กล่าวคือเมื่อต้นศตวรรษที่ ๑๕ วิชา จิตวิทยา เริ่มแยกตัวออกมาเป็นสาขาวิชาหนึ่งของวิชาธรรมชาติวิทยา (Natural Science) และได้มี ผู้ให้คำจำกัดความไว้ว่า เป็นศาสตร์ว่าด้วยความรู้สึก (Science of consciousness)

ที่ใช่ คอนเซ็ปชัน อธิบายความหมายของศาสตร์ เพราะมีความเห็นว่า คำนี้มี ความหมายกว้างและรวมเอาอาการของจิตชนิดอื่นๆ ไว้ได้หมด คือ

- เพทนาการ (Sensation)
- มโนภาพ (Mental Image)
- จิตนาการ (Thought)
- ความปรารถนา (Desire)
- อารมณ์ (Emotion)
- เจตนา (Volition)
- ความชอบ (Like)

อาการของจิตเท่าที่กล่าวมานี้ ท่านผู้คงแก่เรียนให้เหตุผลว่า เกิดอยู่ในจิตหรือไม่ก็เป็น หน่วยขั้นพื้นฐานของจิตและคอนเซ็ปชันก็เป็นส่วนหนึ่งของจิตขั้นต้น (Mental stuff) ซึ่งเป็นสสาร ที่เป็นส่วนพิเศษ ที่แตกต่างอย่างมากจากสสารทางวัตถุที่ประกอบกันขึ้นเป็นรูปร่างตัวตน

๗. ฮาร์ท (Heart)^๑

ใน Advanced Learner’s Dictionary ให้ความหมายไว้ต่างกันดังนี้

- อวัยวะส่วนหนึ่งของร่างกายที่ทำหน้าที่สูบน้ำโลหิตต่อไปตามระบบต่างๆ ของร่างกาย

- ศูนย์กลางแห่งอารมณ์ทั้งหลาย เช่น ความรัก ความเกลียด (Center of emotions)
- ส่วนกลาง ใจกลาง (Center part) เช่น ใจกลางป่า (Heart of the forest)
- เนื้อหาสาระ แก่นแท้ (Essence) เช่น เนื้อหาสาระของวิชา (Heart of subject)

---

^๑ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๕๕-๑๕๖.

- ถิ่นที่อุดมสมบูรณ์ (Land of fertility)
  - สิ่งที่มีรูปร่างคล้ายหัวใจ (Heart-shaped thing)
  - ใช้เรียกคนที่มีรูปร่างน่ารัก
- ในด้านจิตวิทยาของชาวฮิบรูถือว่า ฮาร์ด เป็นคลังแห่งสติปัญญา (A seat of intelligence)

ประสบการณ์การปฏิบัติของผู้วิจัยในด้านอภิญญา

ก่อนอื่นผู้วิจัยขอออกตัวว่า ผู้วิจัยมิใช่ผู้ปฏิบัติที่ได้ประสบความสำเร็จอันสูงสุด แต่ผู้วิจัยก็ได้ศึกษาและปฏิบัติธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทมาเป็นเวลานานกว่า ๒๒ ปี โดยในเบื้องต้นผู้วิจัยขอกล่าวถึงที่มาและความใฝ่รู้ในการปฏิบัติธรรม กล่าวคือ ผู้วิจัยได้ใกล้ชิดกับวัดในวัยเยาว์และได้ช่วยพระ-เณรในการออกบิณฑบาต พร้อมทั้งช่วยงานเทศกาลต่างๆในวัด อันเนื่องมาจากบ้านของผู้วิจัยอยู่ตรงข้ามกับประตูวัด แต่เนื่องจากผู้วิจัยเป็นคนชอบความรู้ทางวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์อย่างมาก ในที่สุดผู้วิจัยก็สำเร็จการศึกษาปริญญาตรี ในสาขาวิชาวิทยาศาสตร์(ฟิสิกส์)และได้ทำงานทางด้านพลังงานมาโดยตลอดนับรวมถึงปัจจุบันประมาณ ๓๐ ปี

ชีวิตผู้วิจัยถูกหักเหอย่างรุนแรงก็เมื่อครั้งที่ผู้วิจัยใช้ชีวิตการทำงานอย่างหนักด้วยความมุ่งมั่นทุ่มเทจนร่างกายทรุดโทรมและต้องทรุดลงในห้องทำงาน จากนั้นก็เข้าออกโรงพยาบาลอยู่เป็นเวลาหลายปี โดยครั้งหนึ่งเคยนอนอยู่ในโรงพยาบาลเกือบหนึ่งเดือน แต่อาการไม่ดีขึ้นเลย นับเป็นโชคหรือบุญบารมีเท่าที่ผู้วิจัยได้สั่งสมไว้ จึงทำให้มีโอกาสอ่านหนังสือธรรมะของอาจารย์ท่านต่างๆ ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ โดยเฉพาะปฏิบัติถูกต้องตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท ในระยะเวลานั้น ซึ่งเป็นช่วงรักษาอาการเจ็บป่วย ผู้วิจัยได้ใช้เวลาหลายปีกับการศึกษาธรรมะภาคทฤษฎีผ่านตำราเป็นจำนวนมาก จนในที่สุดตัดสินใจลงมือปฏิบัติด้วยตนเองโดยไม่อิงอาศัยค่ายสำนักใด เพียงแต่น้อมนำเอาคำสอนของพระพุทธองค์และแนวทางตามพุทธวิธีมาปฏิบัติ ผู้วิจัยพบว่า การเริ่มต้นด้วยการพิจารณาลมหายใจ ทำให้กายและจิตสงบได้ดีและรวดเร็ว แต่ผู้วิจัยไม่มีความรู้ในเรื่องสมถกรรมฐานและวิปัสสนาธุระมาก่อน จึงได้จุดเทียนไว้ฟุ้งในขณะที่ทำกรรมฐาน (การทำสมาธิของผู้วิจัยจะถนัดในเวลากลางคืน ซึ่งสามารถเข้าสู่สภาวะความสงบได้ง่าย) ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงได้ฉันทจากการฟุ้งกลืนดังกล่าวโดยไม่รู้ตัว

ในช่วงเวลา ๑๐ ปีที่ผู้วิจัยไม่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องวิปัสสนา แต่เริ่มเกิดความรู้ในทางอภิญญา พร้อมทั้งความสับสนในสภาพธรรมที่ปรากฏ สภาพจิตในการดำรงชีวิตประจำวัน และอาการต่างๆ อีกมากมายสุดคณานับ และในท้ายที่สุดผู้วิจัยก็ต้องจมอยู่กับสภาพธรรมแห่งโลกียอภิญญาโดยไม่รู้ตัว นับเป็นบุญของผู้วิจัยที่ได้พบพระผู้ปฏิบัติในสายวิปัสสนา ซึ่งนำไปให้ผู้วิจัยเข้าพบพระคุณอาจารย์ใหญ่ พระครูภาวนานุศาสตร์ (พระอาจารย์ธมฺมธโร ภิฑฺฑุ) เจ้าอาวาสวัดไพโรจน์มัย จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งท่านได้เมตตา มอบกรรมฐานแก่ผู้วิจัยให้นำกลับมาปฏิบัติที่กรุงเทพมหานคร โดยมีลูกศิษย์ของท่านอาจารย์คือ คุณแม่สมใจ คุ่มไพโรจน์ ซึ่งสอนอยู่ที่วัดกระโจมทอง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี

ในขณะนั้น เป็นผู้เอาใจใส่อบรมดูแลผู้วิจัย จนผู้วิจัยมีความเข้าใจในหลักปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐานมาเป็นเวลากว่า ๑๐ ปีและได้มีส่วนร่วมในการนำความรู้ในทางวิปัสสนา กรรมฐานออกเผยแผร์ในเวลาหลายปีที่ผ่านมา

หลักในการปฏิบัติของผู้วิจัยคือ การกำหนดกายหรือรูปธรรม คือสภาพธรรมที่ปรากฏเด่นชัดในตัวเรา ซึ่งครูบาอาจารย์หลายท่านพบว่า สภาพธรรมนั้นมีอาการpongและยุบหรือหลายท่านก็พิจารณาเห็นการเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปของสภาพธรรมนั้นๆ และอีกหลายๆ ท่านอันเป็นส่วนมาก ก็ให้ใช้คำบริกรรมต่างๆ นานา รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงของลมหายใจในร่างกายเหล่านี้ ล้วนแต่เป็นสภาพธรรมที่ผู้วิจัยหิยบยกขึ้นมาตั้งในขณะเริ่มต้นของการกำหนดวิปัสสนา หลังจากนั้นก็ให้พิจารณาการเปลี่ยนแปลงของสภาพธรรมที่แปรเปลี่ยนไปด้วยการกำหนดรู้สภาพที่ปรากฏขึ้น และละเมื่อสภาพนั้นจากไปโดยไม่มีอาการครุ่นคิด หรือปรุงแต่งในจิตตสังขารใดๆ ทั้งสิ้น จาก การที่ผู้วิจัยได้ผ่านการฝึกสมณะมาเป็นเวลา ๑๐ ปีก่อนหน้านี้ ทำให้ผู้วิจัยสามารถประกอบสมาธิ และตั้งสติอยู่ได้นานอย่างต่อเนื่อง และนั่นทำให้ผู้วิจัยยอมเห็นสภาพธรรมที่ปรากฏและเปลี่ยนแปลง ดับสิ้นไปอยู่เป็นเนืองๆ นอกจากรูปธรรมดังกล่าวแล้ว นามธรรมอันเป็นอารมณ์ที่ปรากฏขึ้นแก่ผู้วิจัยๆ ก็ได้รู้เห็นอยู่เป็นเนืองๆ เมื่อพบแล้ววาง ย่อมคลายกังวลมิได้ยึดถือ ยึดติดใน สภาพธรรมนั้นๆ ด้วยการเห็นสามัญลักษณะ เข้าใจในไตรลักษณ์ และท้ายที่สุดก็รู้สภาพธรรมตามความเป็นจริงพอสมควร

ผู้วิจัยมีความหวังที่จะนำความรู้ความเข้าใจทั้งในภาคทฤษฎีและการปฏิบัติตาม ประสบการณ์ที่ผ่านมาเพื่อแลกเปลี่ยนในฐานะกัลยาณมิตรต่อสหายนธรรมเท่าที่ผู้วิจัยจะมีโอกาส และสามารถกระทำได้ด้วยการน้อมจิต ถวายชีวิตต่อองค์พระศาสดาสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า トラบเท่าชีวิตจะหาไม่

จิตต์ ทนุต์ สุขาวหิ

----- ***** -----

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ : นายธนศักดิ์ เลิศมงคลโชค
วัน เดือน ปีเกิด : วันที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๑
สถานที่เกิด : กรุงเทพมหานคร
ตำแหน่ง : กรรมการผู้จัดการ บริษัท ซี เอส เอ็น เอ็นจิเนียริ่ง จำกัด
๑๒,๑๔ ซอยซั๊กพระ 28 แขวงตลิ่งชัน เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ ๑๐๑๓๐

ประวัติการศึกษา :

พ.ศ. ๒๕๑๕ - จบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนวัดสระเกษ เขตป้อมปราบฯ กรุงเทพฯ
พ.ศ. ๒๕๒๔ - จบการศึกษาระดับปริญญาตรี วิทยาศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาฟิสิกส์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง กรุงเทพฯ

ประสบการณ์ :

พ.ศ. ๒๕๑๘ - รับประกาศนียบัตรการอบรมในสาขาวิชาการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากร
จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ คณะวนศาสตร์
พ.ศ. ๒๕๒๕ - เป็นผู้แทน-หัวหน้าฝ่ายขาย วัตถุประสงค์ปิยะเคมีอุตสาหกรรมของ North Hydro
และของ DUPONT, USA
พ.ศ. ๒๕๒๕ - รับการฝึกอบรมด้านระบบไฟฟ้าและสื่อสารจากบริษัท จีอีซี จำกัด ประเทศ
อังกฤษเป็นเวลาประมาณ ๒ เดือน
- อบรมและรับประกาศนียบัตรพนักงานวิทยุสมัครเล่นจากกรมไปรษณีย์โทรเลข
พ.ศ. ๒๕๓๐ - เข้าร่วมประชุมเกี่ยวกับโครงการขุดลอกในประเทศพม่า
- รับวุฒิบัตรการอบรมหลักสูตรการพัฒนาหัวหน้างานจากสมาคมการจัดการ
ธุรกิจแห่งประเทศไทย
พ.ศ. ๒๕๓๒ - ศึกษาด้านระบบไฟฟ้าและสัมมนาวิชาการ ณ ประเทศมาเลเซีย
- เป็นผู้จัดการฝ่ายขายงาน โครงการ แผนกเทคนิค บริษัท อีสเอเชียติกส์
(ประเทศไทย) จำกัด
พ.ศ. ๒๕๓๕ - ทำธุรกิจส่วนตัว บริษัท ซี เอส เอ็น เอ็นจิเนียริ่ง จำกัด

พ.ศ. ๒๕๓๕-๒๕๔๑

- ศึกษาดูงานและอบรมสัมมนาวิชาการ รวมถึงการประชุมทางวิชาการในด้าน
อุตสาหกรรม ระบบไฟฟ้าระบบสื่อสารและอุตสาหกรรมทางน้ำในหลายๆ
ประเทศ อาทิเช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศแคนาดา ประเทศอังกฤษ
ประเทศเนเธอร์แลนด์ ประเทศเยอรมันตะวันตกประเทศสวีเดน

ประเทศอินเดีย ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ประเทศฮ่องกง ประเทศ
มาเลเซีย และประเทศสิงคโปร์

พ.ศ. ๒๕๔๒-๒๕๔๓

- ผลงานและอบรมสัมมนาวิชาการด้านระบบอุปกรณ์ป้องกันและระบบสื่อสารทางไฟฟ้าที่สิงคโปร์ (จัดโดย บริษัท GENERAL ELECTRIC)
- เป็นประธานดำเนินการในการจัดอบรมสัมมนาวิชาการด้านระบบอุปกรณ์ป้องกันและระบบสื่อสารทางไฟฟ้าสำหรับเอเชียอาคเนย์ ที่ประเทศไทย (จัดโดยบริษัท ซี เอส เอ็น เอ็นจีเนียร์ริง จำกัด และบริษัท GENERAL ELECTRIC)
- รับเชิญให้บรรยายเรื่องการปรับตัวหลังการแปรรูปให้กองธุรกิจ การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค
- อบรมผู้รับผิดชอบด้านพลังงานในกลุ่มโรงงานอุตสาหกรรมขนาดกลางและเล็ก (SMEs) รุ่นที่ ๑ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๔๔

- เป็นผู้บรรยายและจัดบรรยายหลายครั้งในด้านอุปกรณ์ไฟฟ้าแรงสูง
- คิดตั้งและขนานระบบไฟฟ้าของ BIO MASS โดยใช้พลังงานที่เหลือจากการเผาขยะปาล์ม เพื่อจำหน่ายไฟฟ้าให้กับ การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค (ที่โรงงานสุราษฎร์ธานีและโรงงานที่ชุมพร)
- เดินทางไปดูงานด้านอุปกรณ์ป้องกันระบบไฟฟ้าที่ประเทศอินเดีย

พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๔๖

- พาคณะเจ้าหน้าที่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย เดินทางไปเยี่ยมชมดูงานและประชุมแลกเปลี่ยนความรู้ในระบบ DIGITAL FAULT RECORDING SYSTEM ที่ประเทศฮ่องกงและที่ประเทศ ไอแลนด์เหนือ เครือสหราชอาณาจักร

พ.ศ. ๒๕๔๗

- เดินทางไปประชุมสัมมนาวิชาการทางเทคนิคเรื่องการขยายตลาดธุรกิจในเอเชียของ GE MULTILIN ที่ประเทศมาเลเซียประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนและฮ่องกง
- เดินทางไปประชุมกับหน่วยงานการไฟฟ้าประเทศเกาหลีใต้ และเยี่ยมชมดูงานโรงงานอุปกรณ์ด้าน BIO ENERGY และประชุมกับซัมซุง สุนได และล็กกี้ โกลสตาร์ ที่ประเทศเกาหลีใต้

- เดินทางไปติดตั้งระบบตรวจสอบความผิดพลาดทางไฟฟ้าให้การไฟฟ้า
เวียดนาม โดยมีตชุบิซเป็นผู้รับเหมาสร้างสถานีไฟฟ้าแรงสูง
- พ.ศ. ๒๕๔๘ - รับเชิญให้บรรยายหัวข้อมหาสติปัญญา ๔ ในการประชุมสัมมนาวิปัสสนา
จารย์ทั่วประเทศครั้งที่ ๒๕ ณ. วัดกระโจมทอง จัดโดยวัด และสำนักงาน
พระพุทธศาสนาแห่งชาติให้การสนับสนุน
- เข้าประชุมสัมมนาในฐานะผู้เชี่ยวชาญ หัวข้อ”TRANSFORMING
INDUSTRIAL ENERGY EFFICIENCY MARKETS IN THE SOUTH ASIA
REGION” จัดโดยกระทรวงอุตสาหกรรม และสนับสนุนโดย UNIDO
- พ.ศ. ๒๕๔๙ - พาคณะเจ้าหน้าที่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยและวิศวกรของบริษัท ซี
เอส เอ็น เอ็นจิเนียริง จำกัด ไปอบรมและดูงานที่ประเทศเบลเยียม
- พาพนักงานในบริษัท ซี เอส เอ็น เอ็นจิเนียริง จำกัด ไปเข้าประชุมสัมมนา
วิชาการและเทคนิคการขยายตลาดโลกของ GE MULTILIN ที่ประเทศ
สหรัฐอเมริกา(Florida)
- พาผู้อำนวยการกองผลิตน้ำและคณะเจ้าหน้าที่จากการประปานครหลวง พร้อม
ทั้งวิศวกรของบริษัท ซี เอส เอ็น เอ็นจิเนียริง จำกัด ไปเยี่ยมชมโรงงานและ
ตรวจรับสินค้าของ GE MULTILIN ที่ Toronto ประเทศแคนาดา
- พ.ศ. ๒๕๕๐ - พาผู้อำนวยการกองบำรุงรักษาไฟฟ้าและคณะเจ้าหน้าที่จากการประปานคร
หลวงพร้อมทั้งวิศวกรของบริษัท ซี เอส เอ็น เอ็นจิเนียริง จำกัด ไปเยี่ยมชมและ
ตรวจรับสินค้าของ GE MULTILIN ที่ประเทศแคนาดา
- พาพนักงานในบริษัท ซี เอส เอ็น เอ็นจิเนียริง จำกัด ไปเข้าประชุมสัมมนาทาง
วิชาการและเทคนิคการขยายตลาดโลกของ GE MULTILIN ที่ประเทศแคนาดา
และสหรัฐอเมริกา
- เข้าร่วมประชุมโครงการก่อสร้างโรงงานปิโตรเคมีคอลของ ปตท. กับกลุ่ม
Toyo และ Qualitrol ที่ประเทศไอร์แลนด์เหนือ (สหราชอาณาจักร)
- เข้าร่วมประชุมโครงการก่อสร้างโรงงานปิโตรเคมีคอลของ ปตท. กับกลุ่ม
Toyo ที่กรุงโตเกียวประเทศญี่ปุ่น
- พ.ศ. ๒๕๕๑ - พาวิศวกรในบริษัท ซี เอส เอ็น เอ็นจิเนียริง จำกัด ไปอบรมวิชาการด้านการ
ตรวจสอบและจับความผิดปกติทางระบบไฟฟ้าที่ประเทศไอร์แลนด์เหนือ
(สหราชอาณาจักร)
- เป็นผู้ดำเนินการก่อตั้งมูลนิธิ “จิตพัฒนา”

- มีส่วนร่วมเป็น Staff จัดทำ MOU ของงาน IABU ครั้งที่ ๑ วันที่ ๑๓-๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๑ ซึ่งจัดขึ้นที่วังน้อย, มจร.
- เป็นกรรมการค่ายปรัชญาและศาสนา ครั้งที่ ๔ ของสมาคมปรัชญาและศาสนาแห่งประเทศไทย

พ.ศ. ๒๕๕๒

- เข้าร่วมเป็น Staff ของผู้ประสานงานจัดทำ Electronic Cannon ในงาน วันวิสาขบูชาโลก ครั้งที่ ๒ จัดขึ้นที่วังน้อย, มจร.
- เป็นกรรมการค่ายปรัชญาและศาสนา ครั้งที่ ๕ ของสมาคมปรัชญาและศาสนาแห่งประเทศไทย
- พาวิศวกรในบริษัท ซี เอส เอ็น เอ็นจิเนียริ่ง จำกัด ไปอบรมวิชาการด้านการตรวจสอบและจับความผิดปกติทางระบบไฟฟ้าที่ประเทศไอร์แลนด์เหนือ (สหราชอาณาจักร) และเข้าร่วมการอบรมด้านกระแสไฟฟ้ารั่วในระบบส่งที่ประเทศสกอตแลนด์
- พาวิศวกรในบริษัท ซี เอส เอ็น เอ็นจิเนียริ่ง จำกัด เข้ารับการอบรมด้านระบบควบคุมไฟฟ้าอัตโนมัติที่ประเทศสเปน
- เดินทางไปเยี่ยมชมและสักการะสังเวชนียสถานทั้ง ๔ ที่ประเทศอินเดีย
- เดินทางไปเยี่ยมชมคูงาน ณ กรุงโอซากาและโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น